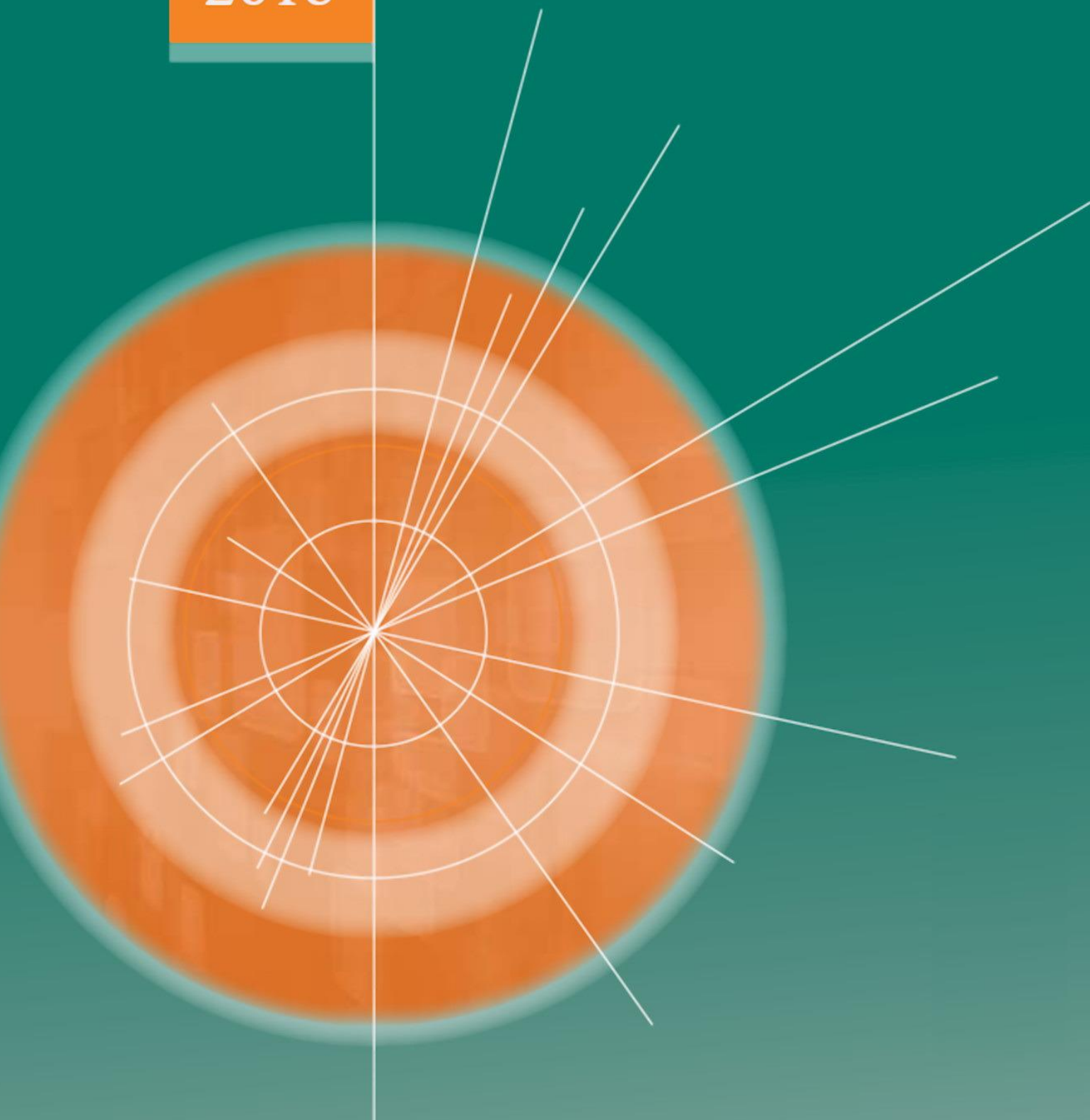

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VIII./1.

Integrált vállalkozásfejlesztési megoldások

2018

VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉS A XXI. SZÁZADBAN VIII./1.
INTEGRÁLT VÁLLALKOZÁSFEJLESZTÉSI MEGOLDÁSOK

Óbudai Egyetem,
Keleti Károly Gazdasági Kar
2018, Budapest, Magyarország

ISBN 978-963-449-093-7

Szerkesztő: Dr. habil. Csiszárik-Kocsir Ágnes

Dr. Garai-Fodor Mónika

Technikai szerkesztő: Fehér-Polgár Pál

Óbudai Egyetem
Keleti Károly Gazdasági Kar
Budapest, MMXVIII

Előszó

Az Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kara jelen kötettel immár nyolcadik alkalommal adja ki a Vállalkozásfejlesztés a XXI. században című tanulmánykötetét. Ezelőtt nyolc évvel, a Budapesti Műszaki Főiskola Egyetemmé válásának évében került kiadásra az első kötet. A kötettel olyan tankönyveken túli aktuális írásokat szerettünk volna összegyűjteni a Hallgatók és az érdeklődő Olvasók számára, melyek valamilyen aktuális problémát, helyzetet kívánnak elemezni, megoldani. Emellett szerettünk volna irányt adni az aktuális kutatások révén azért is, hogy a hallgatók kutatómunkáját is terelni tudjuk.

A fenti célok hét év után se változtak, talán inkább csak hangsúlyosabbak lettek. A változó, globalizálódó világ kihívásai, problémái újabb fejlesztendő területek tárnak fel. A vállalkozásfejlesztés összetett kérdés, meglátásunk szerint integrált válaszokat, egymás hatását erősítő akciók adekvát alkalmazását igényli.

A kihívások és lehetőségek, a piaci viszonyok - nemzetközi és hazai szinten egyaránt - egyre dinamikusabban változnak.

Meglátásunk szerint a vállalkozások sikerének egyik kulcstényezője az információk pontos ismerete, a gyors reakciókészség. Ehhez azonban szükség van a piac folyamatos monitorizálására, elemzésére, nem utolsósorban a jó gyakorlatok ismeretére, adaptálására.

Tanulmánykötetünk célja egyfajta kitekintést adni az aktuális trendekről, tendenciákról, a vállalkozások számára hasznos kutatási eredmények, releváns források átfogó elemzése révén.

A tanulmány kötetben szereplő tanulmányok a vállalkozásfejlesztés kérdését és lehetőségét sokoldalúan közelítik meg. Bízunk benne, hogy a kötet hasznos útmutató, gondolatébresztő a vállalkozások működtetőinek épp úgy, mint az oktatásban résztvevők számára.

A szerkesztők

TARTALOMJEGYZÉK

Korrepetítori példák.....	6
Az Európai Unió támogatások fajtái és számviteli elszámolásuk	30
<i>Dr. Borzán Anita, Dr. Szekeres Bernadett</i>	
A felsőoktatásba belépő magyar fiatalok pénzügyi tudatosságának és pénzügyi szocializációjának vizsgálata	42
<i>Dr. habil. Csizsárik-Kocsir Ágnes, Dr. Varga János</i>	
Munkahely-választási preferenciák szerinti Z generációs klaszterek jellemzői....	58
<i>Dr. Garai-Fodor Mónika</i>	
Kvalitatív kutatási eredmények a Z generáció körében-milyen karrierről álmodnak, milyen munkahelyen dolgoznának szívesen a „Z”-k	70
<i>Dr. Garai-Fodor Mónika, Dr. Jaeckel Katalin</i>	
Helyi élelmiszer rendszerek a világban, az EU-ban és Magyarországon.....	81
<i>Dr. Gyarmati Gábor</i>	
Pszichológiai tőke - a munkavállalói személyiségben rejlő pszichológiai erőforrások.....	93
<i>Heitlerné Lehoczky Mária</i>	
Az Erasmus-Generáció Ajánlásai a Jövő Mobilitási Programjához.....	106
<i>Holicza Péter</i>	
Európa Súlyos Vonatbalesetei: A Leggyakoribb Kiváltó Okok	116
<i>Holicza Péter, Tokody Dániel, Papp József</i>	
Európai uniós pályázati támogatások kezdeti kockázatai – individuális tényezőkkel	124
<i>Iványi-Windhoffer Csaba József</i>	
A globális biztonsági kihívásokra adott válaszok hazai finanszírozhatósága a 2014-2020-as európai uniós programozási időszak forrásaiból	140
<i>Iványi-Windhoffer Csaba József</i>	

Bizalom - önbizalom.....	155
<i>Maráczi Gréta, Dr. habil. Lazányi Kornélia</i>	
Bizalmi kapcsolatok a mezőgazdaságban	163
<i>Szűcs Diána, Dr. habil. Lazányi Kornélia</i>	
Középiskolások továbbtanulási motivációinak vizsgálata	172
<i>Máté Csilla Hajnalka, Dr. Szikora Péter</i>	
Egyetemi hallgatók tanulási motivációinak vizsgálata	181
<i>Máté Csilla Hajnalka, Dr. Szikora Péter</i>	
A magyarországi önkormányzati tulajdonú közüzemi szolgáltatók működőképességének vizsgálata.....	195
<i>Molnár Petronella</i>	
A szükséges tudás elérhetőségének akadályai	205
<i>Nagy Nikoletta, Dr. habil. Velencei Jolán</i>	
A hatékonyság- és termelékenységnövelés lehetőségei a fellendülés időszakában	221
<i>Dr. Parragh Bianka</i>	
Az elektromos járművek integrálása a villamos-energia ellátási láncába	239
<i>Dr. Piricz Noémi</i>	
A termőföldek értékesítési ára és az aranykorona értéke közti kapcsolat vizsgálata	249
<i>Dr. Szabó Dániel Róbert, Dr. Kovács Norbert, Fülepp Dávid, Sáhó Ákos</i>	
Kihívások az Információs és Kommunikációs Technológiák oktatásában	256
<i>Dr. habil. Szeghegyi Ágnes</i>	
Az iskola kapujáig tartó barátságok	268
<i>Szentpéteri Liza, Rákosi Dávid</i>	
Az adófizetési hajlandóság és a méltányosság érzékelésének a kapcsolata	288
<i>Tóth Gábor</i>	

Korrepetítori példák

A vállalkozásfejlesztés kiadvány célja a Vállalkozásfejlesztés mesterszakos hallgatóink tanulmányainak támogatása aktuális kutatási eredményekkel, vállalati példákkal. Emellett azonban fontosnak tartjuk, hogy ne csupán ismereteiket szélesítsük, hanem tárgyi tudásuk elmélyítését is elősegítsük, ezért a Keleti Károly Gazdasági Karon az NTP-FKT17-es pályázat keretében működő korrepetítori csapat munkáiból válogattunk olyan példákat, amelyek ezt a célt támogatják.

1. Controlling Példa Feladatok, Fodor Diána

1. feladat:

Esztergagépen forgácsolt alkatrész normaidő igénye a következő:

előkészületi idő 4 óra/sorozat
darabidő 2,6 óra/db

Az alkatrészt 20 db-os sorozatokban gyártják napi egy műszakban. Az évi munkanapok száma 240. A műszakok óraszámja 8 óra, de a műszakihasználás csak 80%-os. Üzembiztonsági okokból tervezett üzemszünet az alapidő 2%-a.

A rendelkezésre álló gépek átlagos száma: 6 db
Működő gépek átlagos száma: 5 db
A dolgozók átlagos teljesítményszázaléka: 105%
A legjobb teljesítményszázalék: 110%
A karbantartás időkiesése: 10%,

de a karbantartási munkák 50%-át a 2. és 3. műszakban végzik el.

Feladat:

1. Számítsuk ki a gyártási kapacitást egy évre.
2. Számítsuk ki az átbocsátó képességet egy évre.
3. Határozzuk meg a kapacitáskihasználás fokát.

Megoldás:

$$t_n = \frac{t_e}{S} + t_d = \frac{4}{20} + 2,6 = 2,8 \text{ óra/db}$$

$$n' = 240 \text{ nap}$$

$$m'_{sz} = 1 \text{ műszak}$$

$$m'_o = 8 \cdot 0,8 = 6,4 \text{ óra/műszak}$$

$$I_{nh} = 356 \cdot 3 \cdot 8 \cdot 6 \cdot (1 - 0,12) = 46.252 \text{ óra / év}$$

$$I_{mh} = 240 \cdot 1 \cdot 6,4 \cdot 5 (1 - 0,07) = 7.142 \text{ óra / év}$$

$$K = \frac{46.252}{2,8} \cdot 1,1 = 18.170 \text{ db/év}$$

$$Á = \frac{7.142}{2,8} \cdot 1,05 = 2.678 \text{ db/év}$$

$$\eta = \frac{2.678}{18.170} \rightarrow 14,7 \%$$

2. feladat

Egy gyár három különböző nagyságú terméket állít elő. A havi termelést valamint az anyagszükségletet az alábbi táblázat mutatja. Az összes termelési költség 680.000 Ft.

Megnevezés	Kisméretű termék	Közepes méretű termék	Nagyméretű termék
Anyagigény	45 dkg/db	99 dkg/db	153 dkg/db
Gyártott mennyiség	10000 db	20000 db	5000 db

Számítsa ki a termékek önköltségét!

Megoldás:

Egyenértékszám	$45/99=$ 0,4545	$99/99=$ 1	$153/99=$ 1,5454	
Gyártott darabszám vezértermékben kifejezve	$0,4545 \cdot 10.000 =$ 4.545 db	$1 \cdot 20.000 =$ 20.000 db	$1,5454 \cdot 5.000 =$ 7.727 db	Összesen: 32.272 db
Egy termék önköltsége	$0,4545 \cdot 21,07 =$ 9,58 Ft	$680.000 / 32.272 =$ 21,07 Ft	$1,545 \cdot 21,07 =$ 32,56 Ft	
Önköltség	$9,58 \cdot 10.000 =$ 95.800 Ft	$21,07 \cdot 20.000 =$ 421.400 Ft	$32,56 \cdot 5.000 =$ 162.800 Ft	

2. Termelésmenedzsment Példák, Szabó Krisztina Vivien

Holt-módszer

Egy kézműves csokoládé bonbonokat gyártó cég esetében a termékek iránti igény a következőképpen alakul (a mennyiség dobozokra értendő, a dobozokban egyenként 12 bonbon található):

Március	280 db
Április	220 db
Május	310 db

- a) Készítsen előrejelzést márciustól júniusig Holt-módszer alkalmazásával! Legyen $\alpha=0,3$ és $\beta=0,4$! Az inicializáláshoz használja a $S_{\text{február}}=190$ és $G_{\text{február}}=20$ értékeket!
- b) Készítsen előrejelzést május végén az novemberi várható igényről!

Megoldás:

- a) Készítsen előrejelzést márciustól júniusig Holt-módszer alkalmazásával! Legyen $\alpha=0,3$ és $\beta=0,4$! Az inicializáláshoz használja a $S_{\text{február}}=190$ és $G_{\text{február}}=20$ értékeket!

t	D	S	G	F
0		190	20	
1	280			
2	220			
3	310			
4				
... 8				

Alkalmazandó képletek:

$$F_{t,t+T} = S_t + T * G_t \quad S_t = \alpha * D_t + (1 - \alpha) * F_t \quad G_t = \beta * (S_t - S_{t-1}) + (1 - \beta) * G_{t-1}$$

t	D	S	G	F
0		190	20	
1	280	231	28,4	210
2	220	247,58	23,67	259,4
3	310	282,87	28,32	271,25
4				311,19
... 8				

$$F_{0,1} = S_0 + G_0 = 190 + 20 = 210$$

$$F_{1,2} = S_1 + G_1 = 231 + 28,4 = 259,4$$

- $S_1 = 0,3 * 280 + (1 - 0,3) * 210 = 231$
- $G_1 = 0,4 * (231 - 190) + (1 - 0,4) * 20 = 28,4$

$$F_{2,3} = S_2 + G_2 = 247,58 + 23,67 = 271,25$$

- $S_2 = 0,3 * 220 + (1 - 0,3) * 259,9 = 247,58$
- $G_2 = 0,4 * (247,58 - 231) + (1 - 0,4) * 28,4 = 23,67$

$$F_{3,4} = S_3 + G_3 = 282,87 + 28,32 = 311,19$$

- $S_3 = 0,3 * 310 + (1 - 0,3) * 271,25 = 282,87$
- $G_3 = 0,4 * (282,87 - 247,58) + (1 - 0,4) * 23,67 = 28,32$

b) Készítsen előrejelzést május végén az novemberi várható igényről!

t	D	S	G	F
0		190	20	
1	280	231	28,4	210
2	220	247,58	23,67	259,4
3	310	282,87	28,32	271,25
4				311,19
... 8				424,47

$$F_{3,8} = S_3 + 5 * G_3 = 282,87 + 5 * 28,32 \rightarrow F_8 = 424,47$$

Kapacitásszámítás

Egy üzem hetente 5 napot dolgozik, napi két műszakban. Egy műszakban átlagosan 8 órán keresztül folyik a közvetlen termelőtevékenység. A kapacitástervezés során figyelembe veszik egy új termék megjelenése során tapasztalható tanulási hatást. Megfigyelték, hogy hasonló termékek gyártása során az első darab elkészítéséhez 250 percre van szükség, míg a 100. darab elkészítésekor már csupán 37 perc szükséges. A menedzsment úgy gondolja, hogy az új termék gyártása során várhatóan hasonló tanulási hatás lesz megfigyelhető. (A feladatok megoldásához komulált tanulási görbe táblázat szükséges)

- Határozza meg az új terméknel használni kívánt tanulási rátát, ha az első darab elkészítésének ideje ennél a terméknel is 250 percre becsülhető!
- Az első hónapban összesen hány darab terméket legyártani? (Átlagosan havi 4 munkahéttel számoljon!)
- Határozza meg az első hónap mind a négy hetére külön-külön a legyártható mennyiséget, ha teljes kapacitáskihasználás mellett dolgoznak!

Megoldás:

$$D=5 \text{ (nap)}$$

$$S=2 \text{ (műszak/nap)}$$

$$H=8 \text{ (óra/műszak)}$$

$$Y\{1\}=250 \text{ perc}$$

$$Y\{100\}=37 \text{ perc}$$

a) Határozza meg az új terméknel használni kívánt tanulási rátát, ha az első darab elkészítésének ideje ennél a terméknel is 250 percre becsülhető!

$$L=2^b$$

$$37=250 \cdot 100^b \rightarrow (Y\{Q\}=a \cdot Q^b)$$

$$0,148=100^b$$

$$\log(0,148)=\log(100) \cdot b$$

$$-0,8297=2 \cdot b$$

$$b=-0,4148$$

$$L=2^{-0,4148}=0,75$$

b) Az első hónapban összesen hány darab terméket legyártani? (Átlagosan havi 4 munkahéttel számoljon!)

Rendelkezésre álló idő:
 $5(\text{nap}) * 2(\text{műszak}) * 8(\text{óra/műszak}) * 4(\text{hét}) * 60(\text{perc/óra}) = 19200 \text{ perc}$

Egy hónap alatt előállítható termékmennyiség abban az esetben, ha nincs tanulás:

$$\frac{19200}{250} = 76,8 \text{ db}$$

Tanulással \rightarrow *Kumulált tanulási görbe táblázat* használata $\rightarrow 0,75 \rightarrow 77,108 \rightarrow 690 \text{ db}$

Az **első** hónapban 690 db termék gyártható le. (Nem havonta, csupán az első hónapra érvényes!)

c) Határozza meg az első hónap mind a négy hetére külön-külön a legyártható mennyiséget, ha teljes kapacitáskihasználás mellett dolgoznak!

1. hét: $5 * 2 * 8 * 60 = 4800 \rightarrow \frac{4800}{250} = 19,2 \text{ db} \rightarrow$ Táblázat alapján: 70 db

2. hét: $5 * 2 * 8 * 60 * 2 = 9600 \rightarrow \frac{9600}{250} = 38,4 \text{ db} \rightarrow$ Táblázat alapján: 210 db

3. hét: $5 * 2 * 8 * 60 * 3 = 14400 \rightarrow \frac{14400}{250} = 57,6 \text{ db} \rightarrow$ Táblázat alapján: 420 db

4. hét: $5 * 2 * 8 * 60 * 4 = 19200 \rightarrow \frac{19200}{250} = 76,8 \text{ db} \rightarrow$ Táblázat alapján: 690 db

Ezek kumulált adatok! Lássuk a heti értékeket:

1. hét: 70 db

2. hét: 210-70=140 db

3. hét: 420-210=210 db

4. hét: 690-420=270 db

3. Angol Feladatok, Bartók Mónika

Megoldása:

1. Feladat elolvasása / értelmezése
2. Ismeretlen szavak szótározása
3. Szabályok elolvasása / értelmezése
4. Iránymutatás
 1. Példa megoldása, amiben kifejtem a saját verziómat (nagy vonalakban), ezzel példát adva a diákoknak a feladat megoldásának mikéntjéről, valamint prezentálva a feladathoz kapcsolódó elvárásaimat.
5. Idő a diákok kérdéseire a feladattal kapcsolatban
6. Idő adása a diákoknak a feladat megoldására
7. Diákok megoldásainak meghallgatása
8. Diákok egymás megoldásairól kérdéseket tehetnek fel
9. Én kérdéseket teszek fel
10. Tanácsadás a megoldások javítására, irányadás a további fejlődés érdekében.

1.feladat:

Background

BNT is an American TV channel specialising in business news. Currently, it has a weekly program called Make your pitch. In the program, entrepreneurs of any age can make a pitch (a persuasive sales presentation) to two wealthy business people (tycoons) asking for money to help them develop a business idea, product or service. If the tycoons think the idea will be profitable, they invest some of their own money in the project. However, they usually ask for a large stake in the entrepreneurs' business in return for their investment.

Rules of the competition

Read the rules that the entrepreneurs are given before the), make their pitch.

- 1 Introduce yourself and state the name of your business.
- 2 Tell the tycoons how much you want them to invest and on what terms.
- 3 Make a short presentation (2-3 minutes) describing your idea/product/service.
- 4 Say who the product is aimed at: for example, the type of person and age range.
- 5 Mention any research you have done or actions you have taken to sell the product/service or develop your idea.
- 6 Try to convince the tycoons that your idea/product or service will be profitable !

Complete this text with either the present simple or the present continuous form of the verbs in brackets. Use contracted forms where appropriate.

I 1 (be) a trainee project manager and I b) that you came to 2 (love) my job. I 3 (work) for a well-known computer manufacturer, in the marketing department. Right now, we • (develop) an advertising campaign for our newest laptop computers.

We 5 (try) to find the best artist for our print advertisements, so this week I 6 (look) at samples of artists' work every day.

I 7 (feel) proud to work for a big, well-known company. This week, I 8 (start) each day with a planning meeting that includes the CEO. He 9 (be) very well known around the world, and my friends all 10 (think) I'm lucky to work with someone famous.

Complete each gap in these presentation extracts with the correct word

(a, b or c).

Good morning, 1 Mieko Murata, Director of Marketing, N HHC Telecommunications.

Today, 2 to talk about our new projects. First, 3 some background

information about the company 4 ", I'll talk about our marketing activities .

.....s. I'll discuss some case studies 5 6 some background information about

the company and about what we've been doing in the past year.

If there are no more questions about background, I'll continue 7 to our marketing

activities - we've recently had a really big marketing event in Singapore.

Thanks 8 my talk. Are there any questions?

1 a) I'm	b) this is	c) it's
2 a) we're	b) it's	c) I'd like
3 a) I've given you	b) I'll give you	c) there's
4 a) Next	b) After	c) Finally
5 a) In the end	b) At last	c) Finally
6 a) Here's	b) Let's	c) There's
7 a) Changing	b) Moving on now	c) Then
8 a) for coming to	b) that you came to	c) for

2. feladat:

Is John Lewis the best company in Britain to work for?

by Jon Henley

It is owned by its employees – or partners – who have a say in how it is run and receive a share of the profits. Surely this is the way every organisation should be run?

It's just before opening time on bonus day at John Lewis and, boy, are we excited. Up and down the country, the 69,000 people who work for the nation's favourite retailer are gathered, impatient. A specially chosen staff member opens an envelope and reads out a number. Fifteen per cent. It's the percentage of their salary that each John Lewis employee takes home as that year's bonus.

If a product is on sale in a John Lewis store, you know you can trust it. Plus you can be sure you'll be served

by someone who really knows what they're talking about and, most unusually of all, is eager to help.

Unlike other high-street names, John Lewis is owned by its employees, each of whom has a say in its running and a share in its profits. This is Britain's largest example of worker co-ownership. Its purpose is "the happiness of all its members, through their worthwhile and satisfying employment in a successful business."

"It's a good company to work for," says Pedro, a Waitrose chef. "I didn't realise how good until I joined."

Employer-employee relations at John Lewis, says Nicola McRoberts, "are completely different. They want you to be happy."

A veteran of five years, Kirsty Reilly, in womenswear, speaks of the "passion and commitment" that come from "being engaged, because you have a shared interest in making sure it works, for you and for the people you work with."

India: Tata's search for a new CEO

by Joe Leahy in Mumbai

Mr Tata, Chairman of India's biggest company, is expected to retire – yet again – in two years. But this time things look different. The group appears ready to move on, formally announcing last month that it has set up a special committee to look for a new CEO.

Instead of simply choosing the most obvious successor, the group has said it will consider all candidates for India's biggest corporate job. In a country where companies are often controlled by influential families, the idea of an outsider, particularly a foreigner, controlling a group of Tata's size and reputation is revolutionary.

At risk is more than the future of the Tata Group, though this is very important to the national economy. With its 100 subsidiaries – including India's biggest private-sector steel company, its biggest information-technology outsourcing company and its biggest automotive producer – it is also the country's first true multinational, with 65 per cent of its \$71 bn in revenue generated overseas.

Analysts question whether Tata can create an example for corporate India of orderly transition from family leadership to professional management. "There's a feeling if an outsider, especially a foreigner, took

over a group as complex as Tata, it would be disastrous," says a banker who knows the company.

However, some critics argue that introducing professionals would help to break down a reputation for weak management in large, family-run companies.

After reading, ask your partner what they have learned about Tata John Lewis. Add the new information to your chart in Exercise B.

1. Compare and contrast the two companies.
2. Discuss these questions.
3. What are the good and bad points of bringing in someone from outside to run a family-owned business?
4. Do you know of any company like John Lewis in your country? If so, how successful is it?

4. Vállalatgazdaságtan Feladatok, Baki Viktória Ágnes

1. feladat

Albán kis pékség bemutatása vállalkozás gazdaságtani szempontból. Pékségterjeszkedési ambíciói, kínálat bővítése.

- Pest elemzés.
- Porter elemzés.
- SWOT tábla.

Megoldás:

- Politikai faktor: magyar emberek elfogadó képessége.
- Gazdaság elősegíti a kis vállalkozás fejlődését.
- Beszállítótól való függés.
- Egy vonalas szervezet.
- Vertikális kommunikáció.

Erősségek <ul style="list-style-type: none">• Nagytudású szakembereket alkalmaz• Munkatársak számából kiindulva családias légkör van jelen• Minőségre törekvés• Tradíciók megőrzéséből kifolyólag igazi hazai ízt biztosít	Gyengeségek <ul style="list-style-type: none">• Nehézkes kommunikáció annak révén, hogy több nemzetiségű a csapat• A gyorsaság érdekében szükség lenne a gépesítésre egyes szakaszokon• Kis tőkével rendelkező vállalkozás
Lehetőségek <ul style="list-style-type: none">• Kedvező feltételek a terjeszkedésre való tekintettel• Erős terjeszkedési ambíciók• Képzetlen emberek folyamatos betanítása	Veszélyek <ul style="list-style-type: none">• Versenytársak megjelenése az ágazatban• Konkurencia jobb marketinggel rendelkezik• Vevők elfogadóképessége külföldön

2.feladat:

Az üzem 140000 db alkatrészt gyárt. 2műszakban dolgoznak. Évi 250 munkanappal. A gépenkénti produktív időalap 7,5 óra/műszak. Kérdés mennyi időbe telik ez? mennyi a kieséses ebből?(mutatókkal számoljon!)

Művelet száma	Gép jele	Műveleti idő
1	D-1	3
2	E-1	0.6
3	E-2	4.4
4	M-1	5
5	F-1	8

$$I=I_{mh}=250*2*7,5*60=225000$$

$$R=I_{mh}/Q=225000/140000=1,607$$

Művelet	ge	gsz	ng
1	3/1,607=1,866	2	0,93
2	0,6/1,607=0,37	1	0,37
3	4,4/1,607=2,73	3	0,91
4	5/1,607=3,11	3	1,03
5	8/1,607=4,97	5	0,99
	13,046	14	

$$T_f: \Sigma G_e/\Sigma G_{sz}=13,046/14= 0,931$$

5. Elektrotechnikai Példák, Lukács Pálma

1.feladat: Ellenállás számítás

(Ezeknél a típusú feladatoknál mindig a hálózat megfejtése racionalizálása a cél majd az eredő ellenállás meghatározása).

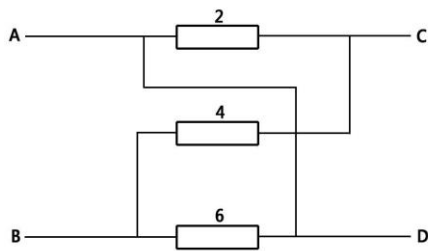
Ismert egy A, B, C, D kimenetű hálózat, amelynek az ellenállás értékei:

$R_1=2$ ohm, $R_2=4$ ohm, $R_3=6$ ohm.

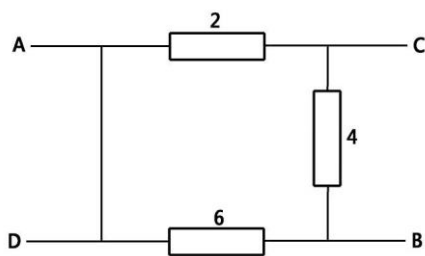
feladat határozza meg az $R_{AB}=?$

Ebben az esetben elég nehéz lenne meghatározni, ezért egyszerűsítjük a hálózatot.

Alap felállítás:

Egyszerűsített állapot:

Számolás: (A legegyszerűbb módon eljutva az A-ból a B-be a 6ohm-os ellenálláson keresztül vezet az út!

$$R_{AB}=6 \text{ ohm}$$

2. feladat: Szimmetrikusan kapcsolt csillag kapcsolás

$P=6$ kVA.

$U=400$ V,

$\text{fi}=0,8$ (induktív).

Mekkora az U_f , I_f , P_{hasznos} , $P_{\text{meddő}}$?

Megoldás:

A fázisfeszültség: $U_f = U_v / \sqrt{3} = 400 / \sqrt{3} = \underline{230 \text{ V}}$

A fázisáram: $I_f = S / 3 * U_f = 6000 / 3 * 230 = \underline{8,7 \text{ A}}$

A hatásos teljesítmény: $P = S \cos * \text{fi} = 6 * 0,8 = \underline{4,8 \text{ kW}}$

A meddő teljesítmény: $Q = S \sin * \text{fi} = 6 * 0,6 = \underline{3,6 \text{ kvar}}$

6. Statisztika I Feladatok, Karáth Viktória Ágnes

1. feladat:

Egy vállalat dolgozóinak havi mobiltelefonos beszélgetéseiről állnak rendelkezésre a táblázatba foglalt adatok. Számítsa ki és magyarázza meg:

- lefelé kumulált relatív gyakoriságot a második osztályközben.
- felfelé kumulált értékösszeget a harmadik osztályközben.

Megoldása:

- Az összes dolgozó 57%-a , aki legalább 90 percet telefonált az adott hónapban.
- Azok akik a hónapban legfeljebb 210 percet telefonáltak, 7200 percet beszéltek összesen.

Beszélgetés hossza (perc)	Dolgozó száma (fő)	x_i	g_i	g_i'	g_i''	S_i	S_i'
30-90	33	60	0,43	0,43	1,00	1980	1980
90-150	27	120	0,35	0,78	0,57	3240	5220
150-210	11	180	0,14	0,92	0,22	1980	7200
210-270	5	240	0,06	0,99	0,08	1200	8400
270-330	0	300	0,00	0,99	0,01	0	8400
330-390	1	360	0,01	1,00	0,01	360	8760
Összesen	77	\times	1,00	\times	\times	8760	\times

2. feladat

KSH adatai alapján, Közép-Magyarország népsűrűsége, települések száma (fő/km²) a következő.

- Mennyi az átlagos változás mértéke?
- Mennyivel változott a népsűrűség (2006-2010)?

Évek	Népsűrűség (fő/km ²)
2004	409
2005	411
2006	413
2007	415
2008	419
2009	423
2010	427
2011	430

Megoldás:

Fejlődés átlagos üteme: $\bar{l} = \sqrt[n-1]{\frac{y_n}{y_1}}$

- Évről évre átlagosan az előző évhez képest, 0,84%-kal nőtt a népsűrűség Közép-Magyarország térségében.

Fejlődés átlagos mértéke: $\bar{d} = \frac{y_n - y_1}{n-1}$

- Évente átlagosan 3,5 fővel emelkedett a népesség száma Közép-Magyarország térségében.

Évek	Népsűrűség (fő/km ²)
2004	409
2005	411
2006	413 (Y1)
2007	415
2008	419
2009	423
2010	427 (Yn)
2011	430

7. Mikroökonómia Feladatok, Farkas Dóra

1. feladat:

Egy bevásárlóközpontban a csoki nyuszi kereslete és kínálata az alábbiak szerint alakul:

$$Q_D = 3000 - 5p \text{ és } Q_S = -1500 + 10p$$

Számítsa ki a termék egyensúlyi árát és egyensúlyi mennyiségét!

Megoldás:

Egyensúlyi ár:

$$\begin{aligned} 3000 - 5p &= -1500 + 10p \\ 4500 &= 15p \\ 300 &= p \end{aligned}$$

Egyensúlyi mennyiség:

$$\begin{aligned} Q_D &= 3000 - 5 * 300 = 1500 \\ Q_S &= -1500 + 10 * 300 = 1500 \end{aligned}$$

2. feladat:

Juli havonta 1000 forintot költ répára és jégسالátára. Egy darab répa 50 ft és egy fej saláta 100 ft. Mennyit vásárolna a haszonmaximalizáló Juli ha összhaszna a következő oldalon látható adatok szerint alakul?

Mennyiség (db)	Répa összhaszna	Jégسالáta összhaszna
1	54	45
2	101	84
3	140	103
4	171	120
5	198	134
6	220	144
7	240	150
8	250	151

Megoldás:

Meny-nyiségi	Répa összh.	Jégsaláta összh.	Répa határh.	Jégsaláta határh.	Rhatárh /50ft	Jshatárh /100forint
1	54	45	54	45	$54/50=1,08$	$45/100=0,45$
2	101	84	$101-54=47$	$84-45=39$	$47/50=0,94$	$39/100=0,39$
3	140	103	$140-101=39$	$103-84=19$	$39/50=0,78$	$19/100=0,19$
4	171	120	31	17	$31/50=0,62$	$17/100=0,17$
5	198	134	27	14	$27/50=0,54$	$14/100=0,14$
6	220	144	22	10	$22/50=0,44$	$10/100=0,1$
7	240	150	20	6	$20/50=0,4$	$6/100=0,06$
8	250	151	10	1	$10/50=0,2$	$1/100=0,01$

8. Matematikai Feladatok, Farkas Lívía

1. feladat

A kereslet az alábbi függvénnyel adott:

$$D: 20-2p+p^2-3p^3$$

A kínálat pedig:

$$S: -10+8p$$

Ahol a $p(t)$ a piaci ár.

Milyen piaci ár esetén lesz egyensúly?

Megoldása:

$$D=S$$

$$20-2p+p''-3p'=-10+8p$$

$$-10p+p''-3p'=-30$$

$$p''-3p'-10p=-30$$

I. Homogén egyenlet általános megoldása

$$\text{Hom: } p''-3p'-10p=0$$

$$\text{Kar: } \lambda^2-3\lambda-10=0$$

$$\lambda_{1,2} = \frac{3 \pm \sqrt{3^2 + 4 \cdot 10}}{2}$$

$$\text{phá: } C1 \cdot e^{26t} + C2 \cdot e^{-23t}$$

II. Inhomogén egyenlet partikuláris megoldása

$$1. \quad pp=A$$

$$2. \quad pp'=pp''=0$$

$$3. \quad \text{Behelyettesítés}$$

$$-10A=-30$$

$$A=3$$

$$4. \quad pip=3$$

III. Inhomogén egyenlet általános megoldása

$$piá= \text{phá} + pip \quad \text{piá} = C1 \cdot e^{26t} + C2 \cdot e^{-23t} + 3$$

2. feladat:

Egy ξ diszkrét valószínűségi változó valószínűségi eloszlása:

K	2	3	4	5
P($\xi=k$)	0,1	0,2	0,3	0,4

Megoldás:

- $\sum p_k = 1 \quad p_k \geq 0$
- $M(\xi) = \sum k \cdot p_k = 2 \cdot 0,1 + 3 \cdot 0,2 + 4 \cdot 0,3 + 5 \cdot 0,4 = \underline{3,9}$
- $M(\xi^2) = \sum k^2 \cdot p_k = 2^2 \cdot 0,1 + 3^2 \cdot 0,2 + 4^2 \cdot 0,3 + 5^2 \cdot 0,4 = \underline{16,1}$
- $M(a\xi + b) = a \cdot M(\xi) + b$
- $M(4\xi + 8) = 4 \cdot 3,9 + 8 = \underline{23,6}$
- $D^2(\xi) = M(\xi^2) - M^2(\xi) = 16,1 - 3,9^2 = \underline{0,89}$
- $D^2(a\xi + b) = D^2(a \xi) = a^2 \cdot D^2(\xi)$
- $D^2(5\xi + 9) = 5^2 \cdot 0,89 = \underline{22,25}$

9. Gazdaságstatisztika, Czuppon Beatrix

Ezerfős nagyvállalatnál 100 beosztottak kérdeztek meg arról, hogy hetente hány percet telefonálnak. A kiválasztás során minden beosztott csak egyszer válaszolhatott, normális eloszlás feltételezhető. A válaszok alapján a következő kimutatás készült:

Idő (perc)	Beosztottak száma (fő)
-20	20
20-40	40
40-60	25
60-	15

Becsülje meg 95%-os megbízhatósággal,

- a telefonbeszélgetések átlagos idejét!
- azok arányát, akik napi egy órát vagy annál többet telefonálnak!

Megoldás:

a.) Várható érték becslés:

Átlag: $3700/100 = 37$ perc

Korrigált tapasztalati szórás (s):

$$\sqrt{37100/(100-1)} = 19,358 \text{ perc}$$

Standard hiba:

$$s_x = (19,358 / \sqrt{100}) * (\sqrt{1 - 100/1000}) = 1,836$$

Hibahatár:

$$\Delta x = t_{0,975}^{99} * 1,836 = 1,98 * 1,836 = 3,635$$

95%-os megbízhatósággal telefonálással töltött átlagos idő: $37 \pm 3,64$ perc

2.feladat:

(Az első feladat egy speciális változata az arány becsléssel folytatnom megtartva az első feladat számbéli adatait)

Mintabeli arány:

◦ $p = 15/100 = 0,15 \rightarrow 15\%$

Standard hiba:

◦ $s = \sqrt{0,15(1-0,15) / 100} * \sqrt{1 - 100 / 1000} = 0,0357$
 $* 0,9486 = 0,0338$

Hibahatár:

◦ $\Delta p = z_{0,975} * 0,0357 = 1,96 * 0,0357 = 0,067 \rightarrow 6,7\%$

Telefonbeszélgetéssel hetente egy órát vagy annál többet időt töltek aránya 95%os megbízhatósággal: $15 \pm 6,7\%$

10.Számvitel Példa, Almási Igor

Mérlegösszeállítás feladat!

(Ezeknek a típusfeladatok megoldásánál nagyon fontos a szöveg helyes értelmezése, anélkül ezek nélkülözhetetlenek, ebből a típusfeladatból szeretnék egy extra nehezét bemutatni!)

Az Óbudai egyetem kft-je 4 évre tervez ebből minden évben az értékvesztés 1/5-e a beszerzésnek az irodai ennek a duplája és tervezetlen ennek a duplája. A társassági adója az eredménytartaléktól 1 millióval kevesebb a hitel értéke az áru beszerzés 9-szerese. az irodai beszerzés bruttó értéke az veszteség (ne csapódjunk be) 5X, a késedelmi kamatok a vevő által elfogadva 20%, 1millió készpénzünk. Írjuk be az összes adatot a vállalatra tekintve?

4 éves futamidejű hitel		
- ebből a hitel éven belüli törlesztő részlete		
áru		
áru értékvesztése		
elszámolási betétszámla		
eredménytartalék (veszteség)		
irodai berendezések terv szerinti értékcsökkenése		
irodai berendezések terven felüli értékcsökkenése		
irodai berendezések bruttó értéke		
jegyzett tőke		
adózott eredmény	...	
passzív időbeli elhatárolás		
szállítók		
társasági adó visszaigénylés		
váltóelfogadás		
vevő által elismert késedelmi kamat		
tartósan adott kölcsön		
visszavásárolt saját részvény		
céltartalék várható kötelezettségre		
tb tartozás		
tőketartalék		
készpénz		

Megoldása:

4 éves futamidejű hitel	45	FII: 40
- ebből a hitel éven belüli törlesztő részlete	5	FIII :5
áru	20	BI
áru értékvesztése	4	-BI
elszámolási betétszámla	3	BIV
eredménytartalék (veszteség)	12	-DIV
irodai berendezések terv szerinti értékcsökkenése	8	-AII
irodai berendezések terven felüli értékcsökkenése	16	-AII
irodai berendezések bruttó értéke	60	AII
jegyzett tőke	65	DI
adózott eredmény	...	DVII
passzív időbeli elhatárolás	1	G
szállítók	10	FIII
társasági adó visszaigénylés	11	BII
váltóelfogadás	25	BII
vevő által elismert késedelmi kamat	20	BII
tartósan adott kölcsön	14	AIII
visszavásárolt saját részvény	4	BIII
céltartalék várható kötelezettségre	2	E
tb tartozás	17	FIII
tőketartalék	7	DIII
készpénz	1	BIV

11.Fizika Példa Feladatok, Viktor Patrik

Termodinamikai feladat

Mekkora annak az anyagnak a hőmérséklete amelynek nyomása 1 bár ,
térfogata 10 m^3 , 5 mól az a anyagmennyisége.?

Hogyan oldjuk meg?

- először is a Mértékegységeket beazonosítjuk
- Majd SI mértékegységekre hozzuk azokat
- Majd a feladat szövegét megfejtjük, hogy mire gondol a feladat és a szükséges képletfelírása és meghatározása.

Megoldás menete:

1. Mértékegységeket SI formátumra hozzuk.
- 2.meghatározzuk a kiszámolandó mennyiséget
3. Képletismeret.

$$1 \text{ bár} = 10^5 \text{ Pa,}$$

$$R=8,31 \text{ mól/J (ez ismert megadott érték).}$$

Képlet:

$$P \cdot V = n \cdot R \cdot T$$

$$T = 50000 / 41,55 = \underline{1204,82\text{K}}$$

Kinetika feladat

Van egy test melynek a helyvektora: $r_{(t)} = 5t^2i + 3t^4j + 2t^2k$ m mennyi a sebesség vektora? Az első másodpercben?

Elmélet (úgy kapjuk meg ha a helyvektort deriváljuk).

$$V(t): 10ti + 12t^3j + 4tk \text{ m/s}$$

Elmélet: t helyére beírjuk az egyet és megkapjuk a koordinátákat

- $V_{(1s)} = \underline{(10i+12j+4k) \text{ m/s}}$

Az Európai Unió támogatások fajtái és számviteli elszámolásuk

Dr. Borzán Anita

Egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
Borzan.Anita@uni-bge.hu

Dr. Szekeres Bernadett

Főiskolai docens, Budapesti Gazdasági Egyetem Pénzügyi és Számviteli Kar
Szekeres.Bernadett@uni-bge.hu

Abstract: Az Európai Unió tagállamait a régiók szerinti fejlettségi egyenlőtlenség jellemzi, amely mind gazdasági, mind pedig társadalmi szinten vizsgálható. Hazánkban is jelentős gazdasági és társadalmi különbségek mutatkoznak a lemaradó és fejlett országrészek között. Az EU regionális politikáján keresztül a támogatások folyósításával arra törekszik, hogy a tagállamok és a területi egységek közötti, valamint nemzeteken belüli egyenlőtlenségek megszűnjenek. Az uniós források megfelelő szegmensekbe történő allokálása valós esélyt jelent a fejlett és lemaradó területi egységek közötti szakadék csökkentésére. Tanulmányunk célja az Európai Unió támogatás típusainak bemutatása, a támogatások elszámolásával kapcsolatos számviteli nyilvántartás specialitásainak feltárása, a számviteli elszámolás ismertetése és fontosságának hangsúlyozása.

Kulcsszavak: Európai Unió, támogatások, számviteli törvény, támogatások számviteli elszámolása

1. Bevezetés

Az Európai Közösséget létrehozó szerződés (továbbiakban: Római Szerződés) alapján a Közösség a gazdasági és társadalmi kohézió erősítésére törekszik, s ennek céljából a különböző régiók fejlettségi szintje közötti egyenlőtlenségeket igyekszik csökkenteni. Az EU költségvetésének legnagyobb részét, 76%-át az Európai Bizottság és a tagállamok együttesen kezelik, mindemellett 22% kizárólag a Bizottság, 1% Harmadik országok, és további 1% a Bizottság és többnyire egyéb résztvevőkkel, nemzetközi partnerekkel együttes kezelés alatt áll. A 76%-os, partnerségben megosztott irányítással kezelt pénzeszközök gyakorlatilag az

európai strukturális és beruházási (ESB) alapok (5 nagy pénzalap) felhasználásával történik (1. ábra).

1. ábra: Az európai strukturális és beruházási alapok fajtái

Forrás: saját szerkesztés

A finanszírozást az EU szigorúan szabályozza, nagy hangsúlyt fektet a források felhasználásának ellenőrzésére, illetve arra, hogy a források elköltése során érvényesüljön az átláthatóság és elszámolhatóság. Ennek tükrében nagy figyelmet fordít a támogatások elszámolása során a kétszeres finanszírozás tilalmára, azaz egy projekt kapcsán felmerült ráfordítás összege csak egy támogatásból finanszírozható.

Kutatásuk során megvizsgáljuk, hogy a megnövekedett gazdasági, társadalmi és területi egyenlőtlenségek csökkentését célzó intézkedésekre, ezen belül is a támogatások elszámolására milyen jogszabályi előírások vonatkoznak. Bemutatjuk a támogatások különböző csoportosításait és típusait, kitérve az egyes típusok számviteli elszámolásának sajátosságaira.

2. Anyag és módszer

A tanulmány megírása során ismertetjük az állami támogatások jogi szabályozásának hierarchiáját az Európai Unióban és annak hazai megjelenését. A vizsgálat módszertanát tekintve elsődlegesen jogszabályi feldolgozás, mely az uniós támogatásokra vonatkozó jogszabályok elemzésén alapul. Kutatásunk során bemutatásra kerülnek a támogatások típusai, azok csoportosítási szempontjai.

Részletesen megvizsgáljuk az uniós forrásból finanszírozott támogatási rendszer működését mind pénzügyi, mind számviteli oldalról.

A támogatások jogi szabályozása

A kedvezményezettek szempontjából a kapott támogatások elszámolásának megértéséhez elengedhetetlen, hogy ismerjük a szabályozás uniós és hazai jogi hátterét. Az EU-s szabályozás élén az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés (EUMSZ) áll, mely jogi vonatkozásban a fő irányadó. A hierarchiában követi az EU Bizottság, mely politikailag független szervként, rendeletekkel szabályozza a támogatásokat. A következő szinten az Európai Bíróság ad iránymutatást, végül a hazai szabályozás a mérvadó (2. ábra).

2. ábra: Az állami támogatások jogi szabályozásának hierarchiája

Forrás: saját szerkesztés (EGRI, I.I. – EGRI-RETEZI, K. – ÁVÁR, M. 2016, alapján)

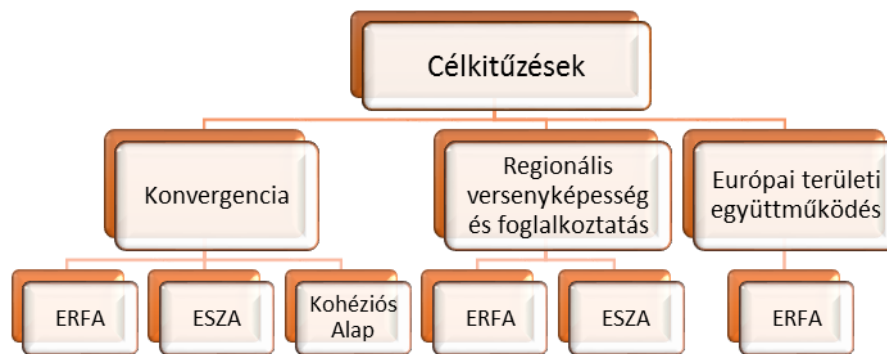
A tagállamok esetében az állami támogatások szabályozása a kormány hatáskörébe tartozik. A hazai szabályozást befolyásoló jelentősebb kormányrendeletek közé tartozik a 37/2011. (III. 22.) Korm. rendelet az európai uniós versenyjogi értelemben vett állami támogatásokkal kapcsolatos eljárásról és a regionális támogatási térképről, a 255/2014. (X. 10.) Korm. rendelet a 2014-2020 programozási időszakra rendelt források felhasználására vonatkozó uniós versenyjogi értelemben vett állami támogatási szabályokról, a 272/2014. (XI. 5.) Korm. rendelet a 2014-2020 programozási időszakban az egyes európai uniós alapokból származó támogatások felhasználásának rendjéről.

Az Európai Unió programozás rövid áttekintése

A kohéziós politika céljainak megvalósítása hétéves periódusokban történik. Az első ilyen periódus a 2007-2013. között tartó időszakra tehető, míg a második (jelenleg is tartó) programozási időszak a 2014-2020-as. A 2007-2013-as EU-s

programozási időszakból, melynek célja a leszakadt régiók felzárkóztatása volt, az ország egyértelműen profitált, a források felhasználása hozzájárult a nagymértékű gazdasági visszaesés elkerüléséhez, másrészt fejlődött az infrastruktúra, a foglalkoztatás, a KKV versenyképesség, növekedett a beruházási hajlandóság.

A 2007-2013 programozási időszakban három alapvető stratégiai irányt fogalmazott meg az Európai Bizottság a kohéziós politika keretében, amit az Európai Tanács jóvá is hagyott. Acélkitűzéseket, valamint az igénybe vehető forrásokat a 3. ábrán mutatjuk be.

3. ábra: A 2007-2013 programozási időszak célkitűzései és a kapcsolódó alapok

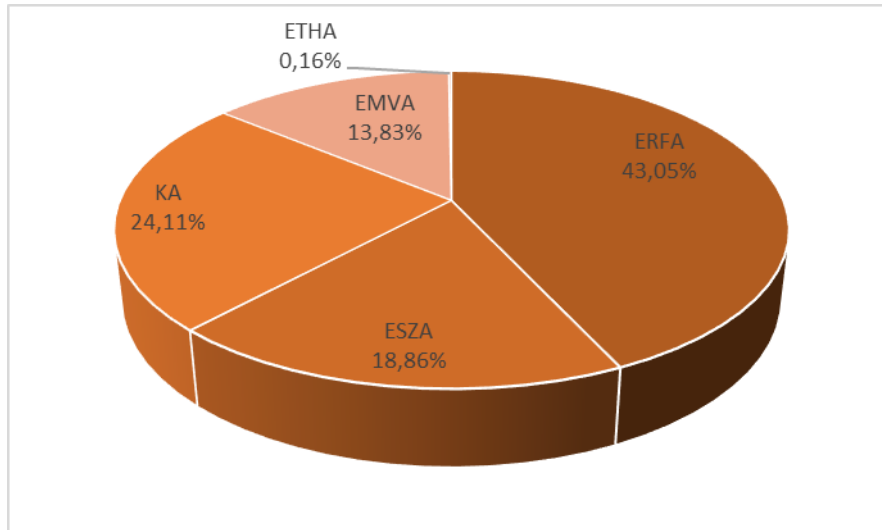
Forrás: saját szerkesztés

2007 és 2013 között a teljes EU költségvetéséből 35,7% illette meg a kohéziós politika célkitűzéseit, amelynek 81,5%-a a konvergencia, 16%-a a regionális versenyképesség és foglalkoztatás, míg 2,5%-a az európai területi együttműködés prioritás keretében használható fel.

2014-2020. évi tervezési ciklus kialakítása során az Európai Bizottság törekedett a minőségi és hatékony felhasználhatóság elérésére, ugyanakkor ez a szigorodott felhasználás nehezítette a tagállami sajátosságokhoz való illeszkedést, és a programkialakítás rugalmasságát. Az EU 2020 stratégiai célja, hogy egy olyan világot érjünk el, amely intelligens, fenntartható és inkluzív. Ez a három prioritás, amely kölcsönösen erősíti egymást, azt segíti elő, hogy az Unióban és a tagállamokban magas legyen a termelékenység, a foglalkoztatottság, és erősödjön a társadalmi kohézió.

Magyarország a teljes hétéves periódusra közel 41.647,97 millió euró fejlesztési forrást használhat fel, melynek 60%-át, 24.988,78 millió eurót közvetlen gazdaságfejlesztésre kíván fordítani, igénybe véve mind az öt pénzalapot úgy, hogy

részt vállal mind a 11 célkitűzés megvalósításában. A további 40% a humán erőforrás-fejlesztés, az infrastruktúrafejlesztés, a környezetvédelem és az energiahatékonyság célterületei között kerül felosztásra (4. ábra).

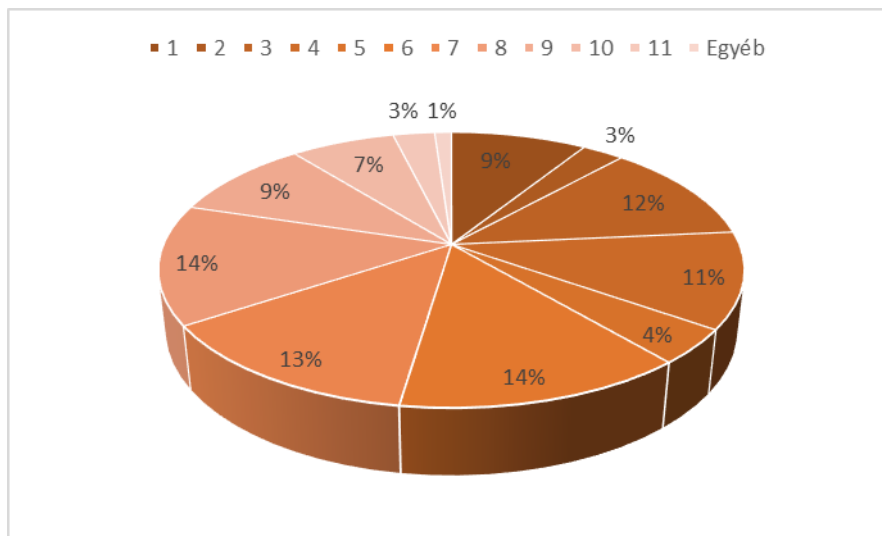
4. ábra: Magyarország gazdaságfejlesztési forrásának felhasználási terve ESB alapok közti megoszlásban

Forrás: saját szerkesztés (Magyarország Partnerségi Megállapodásában foglalt adatok alapján)

A tervezési ciklus folyamán a legtöbb forrást az ERFA alap terhére, összesen 10.756,78 millió euró összegben írják elő. A legkevesebb forrásfelhasználás ugyanakkor, érthető okok miatt, az ETHA alap bevonása 39,1 millió eurós nagyságrendben. Az ESB alapok mellett a célkitűzések megvalósításában való szerepvállalás elengedhetetlen, az EB által megfogalmazott 11 tematikus cél kötelezettségeinek vállalásával. Ezek a célok az alábbiak:

1. Kutatás-fejlesztés és innováció
2. Információs és kommunikációs technológiák (IKT)
3. Kis- és középvállalatok (kkv-k) versenyképessége
4. Haladás az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdasági modell felé
5. Klímaváltozással kapcsolatos átállás, továbbá kockázatmegelőzés- és kezelés
6. Környezetvédelem és erőforrás-hatékonyság
7. Fenntartható közlekedés/szállítás, továbbá megoldások a főbb hálózati infrastruktúrák szűk keresztmetszeteire
8. Foglalkoztatás fejlesztése és a munkaerő mobilitásának támogatása

- 9. A szegénység elleni küzdelem és társadalmi felzárkóztatás
 - 10. Oktatás, készségfejlesztés és élethosszig tartó tanulás
 - 11. Intézményi képességek és a hatékony közszolgálat fejlesztése
- Technikai segítségnyújtás

5. ábra: Magyarország gazdaságfejlesztési forrásának felhasználási terve célkitűzések közti megoszlásban

Forrás: saját szerkesztés Magyarország Partnerségi Megállapodásában foglalt adatok alapján

A célkitűzések forrásfelhasználásai között (5. ábra), legnagyobb mértékben a foglalkoztatás fejlesztése van jelen mindegy 3.514,38 millió euróval, de mellette szorosan megjelenik a környezetvédelem (3.392,44 millió euró) és az infrastruktúra fejlesztése (3.331,81 millió euró) is. A technikai segítségnyújtást leszámítva az intézményi képességek, hatékony közszolgáltatás 684,86 millió euróval és az IKT fejlesztések 689,27 millió euróval kapják a legkevesebb szerepet.

A Széchenyi 2020 program az Európai Bizottság által is elfogadott alábbi (6. ábra) operatív programokból áll:

6. ábra: A Széchenyi 2020 operatív programok

Forrás: Saját szerkesztés a www.palyazat.gov.hu adatai alapján

Támogatások típusai, csoportosításuk és számviteli elszámolásuk

Az alábbiakban a támogatások különböző csoportosításait és típusait mutatjuk be, miközben kitérünk az egyes típusok elszámolási sajátosságaira.

Támogatás iránya szerint megkülönböztetünk:

- Adott támogatást, amely a támogatók szemszögéből, az általuk a kedvezményezett számára biztosított támogatás. A folyósításkor/jóváíráskor a megfelelő pénzügyi vagy egyéb ráfordítás-számlákon történik a könyvelésük.
- Kapott támogatás, amely a kedvezményezett szemszögéből, a támogatók által részére biztosított támogatás.

Támogatás alapja, nyújtás módozata szerint:

- Közvetlen támogatás egy egyedi szerződéskötés a kedvezményezett és a nyújtó szervezet között, ez esetben a támogatás az igénylőnek auto-

matikusan jár, meghatározott feltétel megléte esetén, így nem kell külön pályázatot benyújtani rá, közvetlenül kifizetett jövedelmet jelent.

- Közvetett támogatás esetén a kedvezményezett dönt az igénybevételről valamely jogszabály alapján, ez esetben egy kiírás alapján pályázatot kell benyújtani, és annak pozitív bírálata esetén jár a támogatási összeg.

Finanszírozási forma szerint:

- Visszatérítendő támogatás, amely jellemzően hitelviszonyt testesít meg, leggyakrabban kamatmentes vagy kedvezményes kamatozású kölcsönök formájában jelenik meg. Adott beruházások elvégzése/fejlesztése céljából vehető igénybe, a visszafizetést a beruházás hozama biztosítja. Jellegeből adódóan nem tekinthető véglegesen átadott vagyonnak, így a visszatérítés határidejétől függően rövid vagy hosszú lejáratú kötelezettségek között kell szerepeltetni a visszafizetésig.
- Vissza nem térítendő, azaz végleges támogatás: a támogatások legnagyobb része ebben a típusba sorolható. Minden esetben saját tőke és eredményhatást okoznak, a keletkezett bevétel tükrében. Végleges pénzeszköznyújtásnak minősül, ugyanakkor a számviteli elszámolás során megkülönböztetjük a támogatási cél nélküli, eszközbeszerzéshez kapcsolódó és a költségek ellentételezésére irányuló támogatásokat. Az eszközbeszerzéshez kapcsolódó vissza nem térítendő támogatást pénzügyi rendezéskor egyéb vagy esetleg pénzügyi bevételként, illetve halasztott ráfordításként passzív tételként kell elhatárolni, az elhatárolás a támogatásra jutó arányos, eszközre elszámolt értékcsökkenés, selejtezés, értékesítés összegével szüntethető meg a bevételekkel szemben. A költségek ellentételezésére kapott vissza nem térítendő támogatásokat, amennyiben a beszámoló készítéséig a pénzügyi rendezésre sor kerül, egyéb bevételként könyveljük.

Megtörténhet, hogy a vissza nem térítendő támogatást mégis vissza kell fizetni, mert a támogatási szerződés meghiúsult, vagy a szerződésben foglalt feltételek nem teljesültek, vagy az eszköz értékesítésre, selejtezésre került, így könyveinkből kiveztük. Ez esetben a pénzügyi rendezéssel egy időben egyéb vagy pénzügyi ráfordítások között kell elszámolni, és a már elhatárolt halasztott bevételt fel kell oldani.

Folyósítási mód szerint:

- Előfinanszírozás, tulajdonképpen kapott előleg, mely végleges támogatásnak, vagy kölcsönnek tekinthető. Ha visszafizetési kötelezettség nem áll fenn, akkor a folyósításkor a ténylegesen felmerült költségekhez idomulva, az előre meghatározott elszámolható költségek kapcsán bevételként kell elszámolni. Ellenben, ha visszafizetési kötelezettséghez kapcsolódik, azaz előleg egészét, vagy fel nem használt részét vissza kell fizetni, akkor egyéb rövid lejáratú kötelezettségként kell nyilván-

tartani, és amikor bizonyossá válik, hogy nem kell visszafizetni, vagyis az elszámolást elfogadták, akkor lehet az egyéb/pénzügyi bevételek közé átvezetni.

- Utófinanszírozás esetén a fizikai és pénzügyi teljesülés igazolását követően a benyújtott kifizetési igénylés, és annak elfogadása alapján utalással folyósítják. A folyósítás során lehetőség van közvetlenül a szállítóknak történő folyósításra is.

Forrás szerint:

- EU-s forrásról beszélünk, ha közvetlenül az ESB alapokból, vagy közvetve állami támogatás keretében, Európai Unió finanszírozásként adott támogatásról van szó.
- Belföldi, államháztartás alrendszerétől kapott, önkormányzati vagy alapítványi forráskifejezetten belföldi finanszírozás esetében jelenik meg.
- Vállalkozótól származó forrás, ha a finanszírozás egy másik gazdálkodótól származik, amely lehet tartozás átvállalás is.
- Természetes személytől kapott forrás, ha a támogatást egy természetes személy biztosítja.

Cél szerint:

Számviteli szempontból a visszatérítendő és végleges támogatások elszámolása mellett ez a szempont a legfontosabb. Megkülönböztethetünk saját tőke javára elszámolt támogatásokat, ezen belül tőketartalékra, illetve eredménytartalékra történő elszámolást, valamint az eredmény javára elszámolt támogatásokat, melyeket cél szerint egyéb bevételként, pénzügyi műveletek bevételeként, illetve árbevételként számolunk el.

- Fejlesztési célú támogatás: Hosszú távú fejlesztési célok kivitelezésére kaphatják a vállalkozások. A támogatható célok lehetnek: eszköz hosszú távú használata, beruházási terület több éven át tartó fenntartása, meghatározott gazdasági tevékenység végzése, stb. Általában vissza nem térítendő támogatások, így elszámolásukra az erre vonatkozó bekezdésben már említett szabályok vonatkoznak, azaz eredménnyel szemben egyéb vagy pénzügyi bevételként számoljuk el, a halasztott bevétel felvezetésével.
- Működési célú támogatás: A tevékenység folytatásához kapott támogatások esetében a vállalkozás a működésű célú költségeinek, ráfordításainak – ezen belül kiemelten a foglalkoztatottak megtartására, munkavállalók képzésének – fedezésére fordíthatja a támogatást. A támogatást egyéb bevételként kell elszámolni. Több évet érintő támogatás esetén (az összemérés elve alapján) a kapott támogatás azon részét, mellyel

szemben még nem merültek fel költségek, a bevételek passzív időbeli elhatárolásai számlán kell kimutatni.

- Kamattámogatás: Jellemzően a vállalkozások által felvett hitelek kamatának finanszírozásához nyújt többnyire az állam, vagy egy állami szerv támogatást. Meghatározott feltételek teljesítéséhez kötött, és legtöbbször közvetlenül a hitelezőnek folyósítják a támogatást, ezért ebben az esetben számviteli teendő nincs, egyéb esetben a működési célú támogatások elszámolása alkalmazható.
- Árakat kiegészítő támogatás: Terméket vagy szolgáltatást értékesítő piaci szereplőknek (általában gyógyszer vagy napjainkban pénztárgép értékesítés) adhatják jogszabályok alapján, amennyiben biztosítják, hogy a termékük, szolgáltatásuk értékesítését piaci ár alatt nyújtják. Elszámolni árbevételként kell, hiszen az eredeti eladási árat a piaci árra egészíti ki.

Megjelenés módja, támogatás formája szerint

- Nem pénzben nyújtott támogatás, juttatás a természetben nyújtott támogatás, melynek számviteli elszámolására a térítés nélküli eszköz/szolgáltatások átvételére vonatkozó szabályok érvényesek.
- Pénzbeli támogatás esetén a támogatás a kedvezményezett pénzforgalmi számlájára a szerződésben meghatározott devizában kerül átutalásra, számviteli elszámolása a fentebb említett támogatási típusok függvénye.

3. Eredmények

Az Európai Unió számos területen nyújt segítő kezet az elmaradott térségek számára, fejlettségi szinttől függően eltérő mértékben bocsátja rendelkezésünkre a forrásokat. A felzárkóztatást igénylő régiók igénybe vehető szubvenciója igen széles spektrumú. Az egyes területi egységek elérhető pályázati kiírásaitól függően a gazdaságfejlesztéstől elindulva egészen a kulturális hagyományok felőléléséig szinte minden téren igényelhetőek támogatások a megújulásra.

Az ismertett adatok alapján megállapíthatjuk, hogy Magyarországon számos, az Európai Unió által is támogatott fejlesztési lehetőségek állnak fenn, melyek elősegítik a kis- és nagyvállalatok korszerűsítését, Magyarország infrastruktúrájának, gazdaságának fejlődését, továbbá a lakosság életszínvonalának a javulását is.

A tanulmányban bemutatottak szerint megfogalmazható, hogy az Európai Unió által létrehozott strukturális alapok céljai leginkább a versenyképesség, társa-

dalmi és gazdasági kohézió, innováció és IT fejlesztések, foglalkoztatás és oktatás színvonalának emelésére és ezzel párhuzamosan az egyenlőtlenségek enyhítésére, fenntartható növekedés kérdésköreire helyezi a hangsúlyt.

A kihasználásra váró sokszínű támogatásokat különböző csoportosítási típusokra lehet bontani, de ezek közül is vannak kiemelkedő, keresett formák. Legnagyobb igény finanszírozási forma szempontjából a vissza nem térítendő támogatásokra van, bár érdemes ez esetben is alaposan, és reálisan értékelni az elvárt követelményeket, elkerülve az esetleges meghíúsulást, ezáltal a visszafizetést. Folyósítási mód szerint gyakran előfordul, hogy előfinanszírozásképp előleg kerül kiutalásra, ugyanakkor ebben az esetben az el nem számolt rész visszafizetésre kerül, míg utófinanszírozás során előfordulhat, hogy a bevétel nem jelenik meg a tárgyévi költségekkel szemben. Támogatásokat leggyakrabban fejlesztési céllal eszközbeszerzésre, beruházás megvalósításra nyújtanak, de jellemzők a működési költségek fedezésére nyújtott támogatások is.

Felhasznált irodalom

- [1.] Bizottsági közlemény az Európai Unió működéséről szóló szerződés 107. cikkének (1) bekezdésében említett állami támogatás fogalmáról: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719\(05\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016XC0719(05)&from=EN) (Letöltve 2018. március 25.)
- [2.] Egri, I.I. – Egri-Retezi, K. – Ávár, M.: Állami és Európai Unió támogatások elszámolása (Vezinfó Kiadó és Tanácsadó Kft., Budapest 2016.)
- [3.] Európai Bizottság (2010): Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata: https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/eu_citizenship/consolidated-treaties_hu.pdf (Letöltve 2018. március 25.)
- [4.] Az Európai Bizottság által elfogadott operatív programok (2014-2020): https://www.palyazat.gov.hu/az_europai_bizottsag_altal_elfogadott_operativ_programok_2014_20 (Letöltve 2018. március 25.)
- [5.] Az Európai Tanács hivatalos oldala: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/eu-revenue-own-resources/2014-2020/> (Letöltve 2018. március 25.)

- [6.] Az Európai Unió Hivatalos oldala, Uniós finanszírozás: https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_hu (Letöltve 2018. március 25.)
- [7.] Az Európai Unió hivatalos oldala: https://europa.eu/european-union/index_hu (Letöltve 2018. március 25.)
- [8.] Györiné Szabó, G.: A 2014-2020-as kohéziós források felhasználásának hazai vállalásai az uniós kötelezettségek szorításában (2015): <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/2252/1/KG2015n4p131.pdf> (Letöltve 2018. március 25.)
- [9.] Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra: https://www.palyazat.gov.hu/szechenyi_2020 (Letöltve 2018. március 25.)
- [10.] 2000. évi C. törvény a számvitelről http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0000100.TV (Letöltve: 2018. március 25.)

A felsőoktatásba belépő magyar fiatalok pénzügyi tudatosságának és pénzügyi szocializációjának vizsgálata

Dr. habil. Csiszárík-Kocsir Ágnes

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
kocsir.agnes@kgk.uni-obuda.hu

Dr. Varga János

Adjunktus, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
kocsir.agnes@kgk.uni-obuda.hu

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAM-
JÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Abstract: A pénzügyi műveltség és a pénzügyi tudatosság fogalma és fontossága egyre inkább a gazdasági válsággal összefüggésben merül fel. Amikor megpróbáljuk elemezni a válság eseményeit, a leggyakrabban feltett kérdés az, hogy ki és milyen mértékben felelős az eskalációért. A bankok oldaláról nézve azt kell mondanunk, hogy a fő felelősök a hitelfelvevők voltak, akik nem elegendő pénzügyi ismerettel a hátuk mögött vásárolták meg a banki termékeket. Ez a kritika igaz, vagy a bankok kapzsisága a fő oka, ahogy a hitelfelvevők gondolnak? A banki termékek nagyon változatosak és sokoldalúak, így a választás közöttük nem könnyű. A válság rámutatott arra a tényre, hogy stabil pénzügyi ismeretek nélkül nehéz a globális pénzügyi piacokon sikerrel helyt állni. A stabil pénzügyi ismeretek elengedhetetlenek a pénzügyi termékek közötti eligazodáshoz. Az oktatási rendszer szerepe minden szinten megkérdőjelezhetetlen e tudás megszerzése és megszilárdítása érdekében, de a bankok és a központi bankok fontos szerepet játszanak a ez a munka is. Mindemellett elengedhetetlen a család és a munkahely szerepének hangsúlyozása is, akik a pénzügyi szocializáció legfontosabb intézményei. A magyar háztartásokat gyakran az elégtelen pénzügyi ismeretek miatt kritizálják, de ez nemcsak hazai sajátosság, hanem nagy kérdés a világ minden táján. A tanulmány célja, hogy bemutassa a felsőoktatásba belépő hallgatók pénzügyi alaptudását egy kérdőíves kutatás eredményei alapján, rávilágítva a pénzügyi tudást megalapozó mintákra és a tudás szintjére egyaránt.

Kulcsszavak: pénzügyi tudás, pénzügyi kultúra, pénzügyi műveltség, felsőoktatás, Z generáció

1. Szakirodalmi áttekintés

A pénzügyi műveltség, pénzügyi tudás fontossága a 2008-ban kirobbant világgazdasági válság óta slágertéma az üzleti és az állami döntéshozók, és a lakosság körében is. Általános megállapítás az, hogy a pénzügyi ismeretek hiányosak és gyengék a világ majdnem minden táján, és olyan cselekvések és programok szükségességét jelzik, melyek elengedhetetlenek ahhoz, hogy a jövőben ehhez hasonló válság és sokk ne forduljon elő. Ebből a szempontból a leginkább formálható rétegnek a jelenleg is iskolarendszerben tanuló fiatalok számítanak, akik már hajlandók és képesek elsajátítani a pénzügyi ismereteket, és jól célzott programok és tananyagok segítségével képesek a pénzügyi szocializációra. Az oktatók és az oktatási intézmények szerepe itt kiemelt fontosságú, hiszen ők az ismeretek átadásának kulcstényezői. Az oktatási rendszerből kilépett felnőttek csoportja esetén már nehezebb a feladat, esetükben a média figyelemfelhívó szerepe, a célzott online tartalmak jelenthetnek megoldást.

Az angolszász irodalomban a pénzügyi kultúra (financial culture) sokkal kevésbé elterjedt, míg sokkal inkább a pénzügyi műveltséggel (financial literacy) fejezik ki ezt a tényezőt. A pénzügyi műveltség az egyik legfontosabb komponense a pénzügyi képességeknek. E megközelítésben a pénzügyi műveltség egy, a pénzügyi képességek alapvető jellemzője, amely képességekre az egyéneknek szert kell tennie (Atkinson – Messy, 2012).

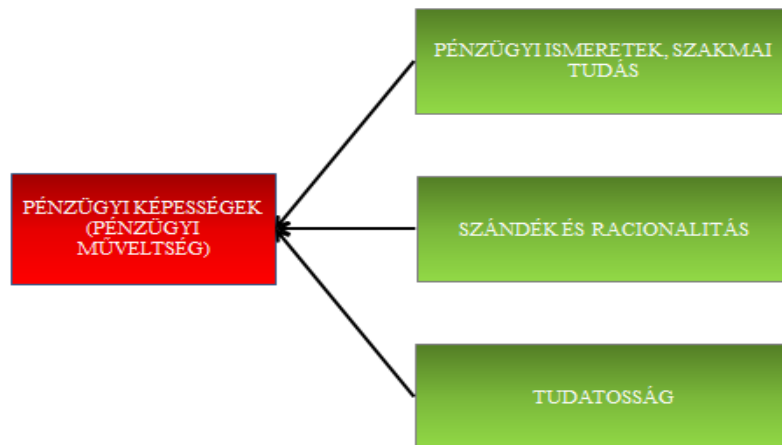
Mandell (2009) definíciója alapján a pénzügyi műveltség az egyének azon képessége, mely alapján képesek megalapozott pénzügyi és gazdasági döntések meghozatalára a saját érdekeik figyelembe vételével. Ez a definíció a hagyományos pénzkezelési, és pénzgazdálkodási kérdéseken túl már magában foglalja a pénzügyi magatartásformák és döntések szélesebb körét is, mely alapján tudatos eszközvásárlások, befektetések, biztosítások megkötésére is sor kerül. A definícióban benne van az is, hogy a pénzügyileg művelt egyén képes olyan tervek kidolgozására is, melyek a jövőbeli jó és rossz kimenetellel bíró eseményekre készít fel egyéni és családi szinten egyaránt.

A pénzügyi képességek (financial skills) nem az egyén veleszületett adottsága, így egyre fontosabb kérdéssé válik a jelenben is, hogy az egyének milyen formában szerezhetik meg ezeket a képességeket. Xu és Zia 2012-es tanulmányában kifejti a pénzügyi műveltség fogalmát. Értelmezésük szerint e fogalom magába foglalja a pénzügyi tudatosságot és ismereteket, beleértve a pénzügyi termékek, az intézmények, és koncepciók ismeretét is. Xu és Zia (2012) szerint nem lehet magas a pénzügyi műveltség olyan helyen, ahol például nem képesek értelmezni és kiszámítani a kamatos kamat kifizetéseket, és nincs meg az egyénekben az a képesség, hogy eligazodjanak a pénzügyekben és a pénzügyi tervezésben.

Lusardi és Mitchell 2014-ben megjelent anyagában arról írnak, hogy a jól informált és racionálisan gondolkodó egyén sokkal kevesebbet költ akkor, amikor magasabb jövedelemhez jut, hogy abból megtakarítást képezve olyankor is

biztosítani tudja fogyasztási szintjét, ha a jövedelmek visszaesésére lehet számítani (Lusardi – Mitchell, 2014). Lusardi és szerzőtársa átvitt értelemben a tudatosság, a felelősség és a pénzügyi döntések szinergiáját teremtette meg e kijelentéssel, hiszen az egyéneknek minden esetben számítaniuk kell arra, hogy bekövetkezhetnek pénzügyileg kedvezőtlen események is, vagy esetleg váratlan kiadások. A pénzügyi kultúra, vagy pénzügyi műveltség egyben az egyének jövőre vonatkozó elvárásait is kifejezhetik, hiszen azoknál jelenik meg hangsúlyosan a pénzügyi kultúra iránti igény, akik kiszámíthatóbb, tervezhetőbb, előre jelezhetőbb pénzügyi folyamatokkal szeretnének kalkulálni, így igyekeznek azokat minél alaposabban megismerni, a pénzügyi környezetet mélyrehatóbban is elemezni. A pénzügyi kultúra ilyen formában valóban megköveteli a tudást, ugyanakkor társítja a felelősségérzetet, a racionalitást, hiszen az egyéneknek is a folyamatosan jobb eredmények elérésében kellene érdekeltnek lenniük, és igyekezniük kellene a rosszabb (pénzügyi) eseményeket elkerülni (pl. a veszteségeket, magas kockázatokat, kétes kimenetelű pénzügyi ügyleteket).

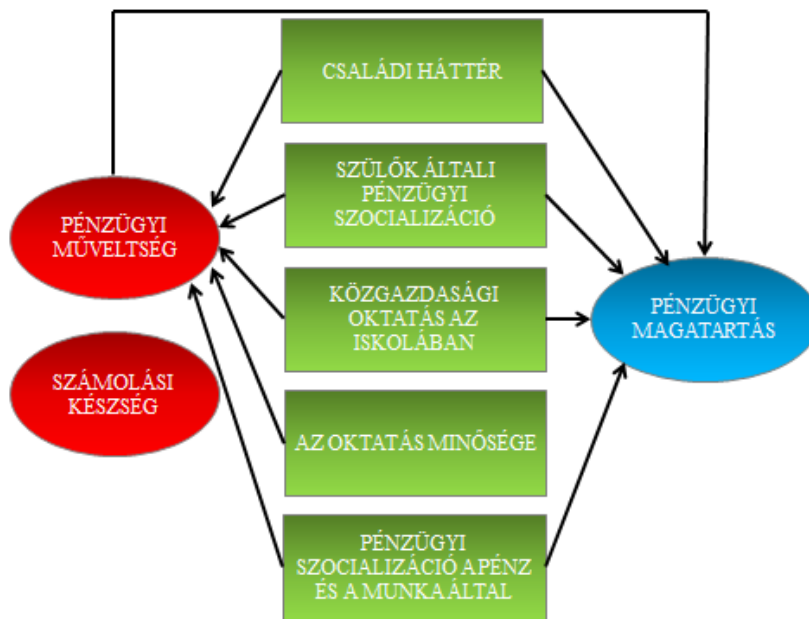
Mindezek alapján megszerkeszthető a pénzügyi képességeket általánosságban befolyásoló tényezőcsoport gyűjtemény, melyből kitűnik, hogy a pénzügyi képességek fejlődésére az egyének életútja során számos tényező hathat az egyéni adottságok mellett. Ezekből a pénzügyi ismeretekre, a konkrét tudásra helyeződik a hangsúly minden esetben, holott az átadott tudás nem elég ahhoz, hogy az egyén pénzügyi téren tudatos és racionális legyen, szükséges még ahhoz a hajlandóság és a képesség is, hogy az átadott ismeretek valóban beépüljenek az alap magatartásformákba.

1. ábra: A pénzügyi képességek és a rá ható tényezők

Forrás: Csiszárík-Kocsir et.al, 2016

A pénzügyi műveltségre számos tényező tud hatást gyakorolni. Lusardi és szerzőtársai (2010) e téren kiemelik a felnőtt lakosság gyermekkori tapasztalatait, mely mellett még megemlíthető a jobb oktatás, a magasabb életkor, a magasabb jövedelem is. Abban több szerző és kutató is egyet ért, hogy a pénzügyi műveltséget nagyban befolyásolja a felsőfokú oktatás előtti szintek munkája (Behrman et.al, 2010; Buccioli – Veronesi, 2014), de arra még nem jöttek rá a kutatók, hogy melyek azok a gyermekkori tapasztalatok, melyek pozitív irányba képesek vinni a pénzügyi műveltséget. Shim és szerzőtársai (2009) kimutatták, hogy a pénzügyi szocializációban nagyon fontos szerepet töltenek be a szülők, és oktatási rendszer és maga a munkahely. A fenti tényezők között a szülői minták állnak első helyen, melyet a célzott oktatással még jobbra, hatékonyabbá lehet tenni. Megfelelő alapozás után a felsőoktatás képes arra, hogy kiegészítse a korábban már megszerzett és elsajátított pénzügyi ismereteket. Számos kutatás foglalkozik a felsőoktatásban tanuló hallgatók pénzügyi kultúrájának motivációinak feltérképezésével számos aspektusból.

2. ábra: A gyermekkori, a pénzügyi műveltség és a pénzügyi magatartás kapcsolata

Forrás: Grohmann et.al, 2015

Fernandes és szerzőtársai (2014) a pénzügyi szocializációval, kultúrával foglalkozó irodalmak nagyon széles körét elemezték, és arra a megállapításra jutottak, hogy a célzott, rövid távú, ámde a pénzügyi döntést megelőző intenzív információ átadások is nagyon hatékonyak tudnak lenni a sikeres pénzügyi

döntéshozatal előtt. Így a hitelfelvételt, vagy a hitelkártya igénylést megelőző intenzív információ átadás is hatékony tud lenni ha még nem történt volna meg a pénzügyi szocializáció megfelelő időben. Mindez alapján a magyar viszonyok tekintetében legalább a középiskola 12. évfolyamán (18 éves korában) legalább egy évet a pénzügyi képzésre kellene fordítani, hiszen 18 év után a fiatal felnőttek hitelképesek, azaz bármilyen pénzügyi lépést megtehetnek a hitelek felvételétől a befeketedésekig, amihez elengedhetetlen a pénzügyi tudás és műveltség.

Annak ellenére, hogy a kapcsolat egyértelmű az oktatás és a pénzügyi műveltség között akár rövid, akár hosszú távon, mégis kevés hangsúlyt kap az ismeretátadás minősége. Az, hogy az oktatási rendszer akár már az alapfoktól képes arra, hogy ismereteket adjon át pénzügyi alapozás céljából önmagában nem elég. Szükséges az is, hogy ezek az ismeretek ne alapszinten kerüljenek átadásra, és legyen is arra motiváció, hogy ezek megszilárduljanak a tanulóknál. (A matematikának ilyen szempontból kiemelt jelentősége van, amit Herde és szerzőtársai (2012) jól meg is láttak. Azok a tanulók, akik magasabb szintű matematikai oktatásban részt vettek, jobb képességekkel bírnak (Cole et.al, 2011), így e tekintetben az alapfokú és a középfokú oktatási szintek szerepe elvitathatatlan. Az egyes ismeretek gyakorlati életben való alkalmazásának fontosságára, és a gyakorlatias szemlélet jelentőségére hívja fel a figyelmet egy hazai kutatás is a Z generáció karrierválasztása kapcsán (Fodor et.al, 2017). Arra vonatkozóan azonban nincs még elég kutatási eredmény, hogy a felsőoktatás által közvetített pénzügyi ismeretanyag mennyire befolyásolja pozitív irányba a pénzügyi műveltséget, mivel feltételezzük, hogy a magasabb oktatási szint magasabb hatékonyságot is közvetít. Ezt felismerve a magyar pénzügyi oktatási koncepció is elsősorban a matematikán keresztül próbálkozott a pénzügyi oktatás első lépéseivel. A tanulmány ezen alapozó szintek eredményét kívánja bemutatni a felsőoktatásba belépő hallgatók alaptudásán keresztül.

2. Anyag és módszer

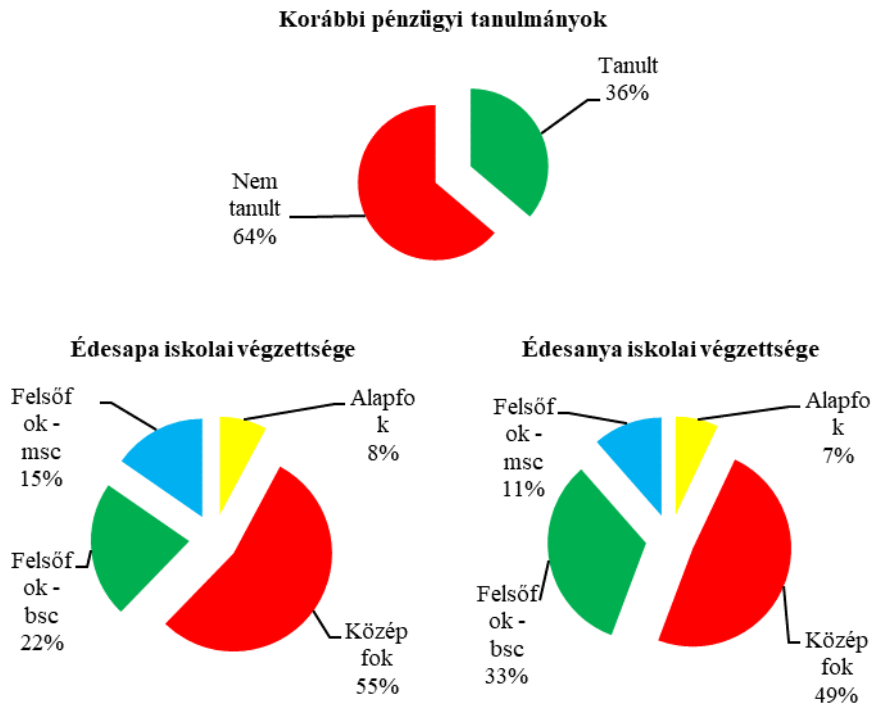
A tanulmány alapjául egy 2017 őszi lebonyolított kérdőíves kutatást szolgált1. A kutatás egy előtesztelt, sztenderdizált kérdőív segítségével történt. A kérdőív nem tartalmazott nyitott kérdéseket, a statisztikai értékelés céljából. A kérdőív véglegesítését négy korábbi forduló is megelőzte: egy 2015-ben kivitelezett primer kvantitatív kutatás, valamint egy 2015-ben, és 2016-ban végzett kvalitatív felmérés, valamint egy 2016 tavaszán kivitelezett kérdőíves kutatás, melynek eredményeként több tanulmány formájában egy 3736 fős mintából tudtam

¹ Ezúton szeretném a köszönetemet kifejezni azon hallgatóknak, akiknek segítséget nyújtottak a kérdőív kitöltésében.

következtetéseket levonni. A korábbi kutatások eredményei alapján alakult ki a kérdőív jelenlegi formája, mely számos témát vizsgált, a pénz értékétől kezdve a pénzügyi és befektetési ismeretek helyes használatán keresztül az etikai kérdésekig kifejezetten a felsőoktatásba belépő hallgatókra szabva abból a célból, hogy felmérhető legyen a pénzügyi tudásuk. A kérdőívet több felsőoktatási intézmény hallgatói töltték ki, akik 2017 őszén kezdték meg tanulmányaikat alapszakon, avagy a felsőoktatási szakképzés keretében. A kérdőívet összesen 942 válaszadó töltötte ki, de abból sajnos csak 768 darab volt értékelhető.

A kérdőív összesen 16 kérdésből épült fel, melyből 9 kérdés a válaszadók szegmentálását szolgálta. A kérdőív kérdései a pénz értéktől kezdve, a pénzügyi tudatosságon át az alaptudás felméréséig számos területet fedtek le. A kérdőív lekérdezése online történt, biztosítva a válaszadók anonimitását. A válaszadók szegmentálásához többek között a kort, a nemet, a lakhellyel kapcsolatos információkat, a jövedelmet, valamint az szülők iskolai végzettségét kérdeztem meg azon túl, hogy a válaszadó tanult-e már pénzügyet. A kérdések között többszörös választásos kérdések és értékelő skálák is szerepeltek. A kérdőívet az Eszterházy Károly Egyetem, a Pannon Egyetem, a Szent István Egyetem, valamint az Óbudai Egyetem hallgatói töltötték ki, szaktól függetlenül. A kitöltés egyetlen feltétele az volt, hogy a kitöltő hallgató a kitöltéskor kezdje meg a felsőfokú tanulmányait, így a mesterképzésre járó hallgatók nem kerültek a mintába. A minta nem minősül reprezentatívnak, de lehetőséget ad egy későbbi, reprezentatív kutatás megalapozására. A kérdőív jelen tanulmányban bemutatott eredményei SPSS 19.0, valamint MS Excel programok segítségével születtek.

A kapott eredményeket a jelen tanulmány aszerint vizsgálja, hogy a hallgató tanult-e már korábban pénzügyi ismereteket, illetve a szocializáció szempontjából a szülők iskolai végzettsége szempontjából. A válaszadók összetételét az alábbi ábra mutatja:

3. ábra: A minta összetétele
Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Ahogy a minta összetétele is mutatja, a mintában szereplő hallgatók többsége, közel kétharmada korábban nem tanult pénzügyi ismereteket, ami a tudatosság vizsgálata szempontjából mindenképpen lényeges. A szülők iskolai végzettségét tekintve, azok többségében alap- és középfokú végzettséggel bírnak, így nagy vonalakban kijelenthető, hogy a szocializáció szempontjából ez mérvadó lesz az eredmények értékelése során.

3. Eredmények

A kutatás során a hallgatók azt a feladatot kapták, hogy értékeljenek több állítást a pénzügyi tudatosság, szocializáció, fogyasztási szokások, valamint a pénzzel kapcsolatos bánásmód tükrében. Ezen állításlistából a jelen tanulmányba 11 állítás került bele, melyből három esetén a negatív válasz az elvárható, az összes többinél a skála pozitív vége felé tendáló átlag az elvárt, melyet az alábbi táblázat

szemléltet. A kitöltőket arra kértük, hogy értékeljék az állításokat egy egytől négyig terjedő Likert-skálán aszerint, hogy mennyire értenek azzal egyet. A legkisebb érték a teljes egyet nem értést, a legmagasabb érték a teljes egyetértést jelentette.

	Állítás	Rövidítés	Átlag
Negatív állítások	Ha nincs pénzem, nem aggódom, hiszen felvehetek hitelt is.	hitelfelvétel	1,25
	Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.	reklám	1,41
	A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).	pénz értéke	1,96
Pozitív állítások	Mindig odafigyelek a pénztárcámat érintő külső körülményekre, gazdasági eseményekre.	nyomon követés	2,54
	Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.	információ keresése	2,80
	A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.	ismerősök véleménye	2,98
	A szüleim is mindig spórolnak.	spórolás	3,18
	Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.	pénzügyek figyelése	3,21
	Igyekszem nem elkölteni az összes pénzemet, hanem félre is teszek belőle.	megtakarítás	3,42
	Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozódok előtte.	döntés megalapozása	3,61
	Ha vásárolok, megnézem az árakat.	árak figyelése	3,68

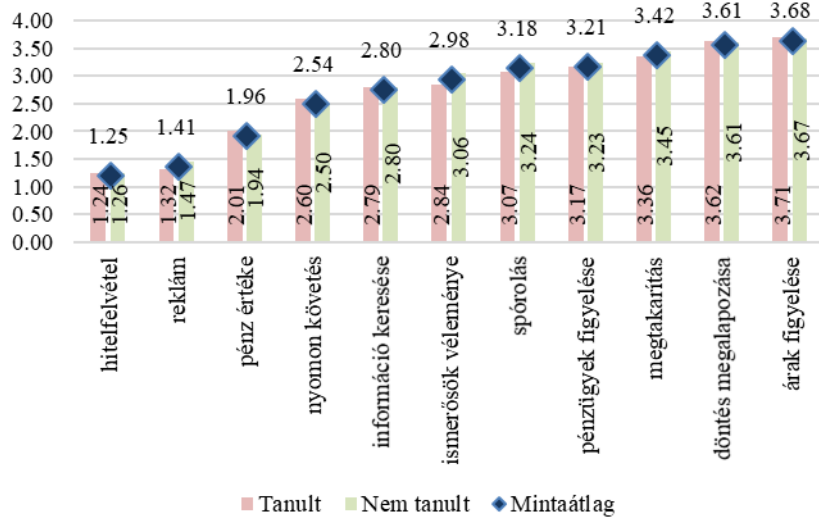
1. táblázat: Az állítások megítélése a mintában szereplő hallgatók véleménye alapján

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Az állítások átlagértékeit vizsgálva egyértelműen megállapítható, hogy a hitelfelvétellel, mint pénz pótló lehetőséggel a válaszadó hallgatók szinte egyáltalán nem értettek egyet. Mindez azt mutatja, hogy a hallgatók a korábbi évek tapasztalatai alapján tartanak a hitelfelvételtől, amit valószínűleg családi minták, tragédiák is szemléltetnek. A pénzügyi termékeket reklámozó hirdetések tekintetében is szkeptikusak, amit nagyon jól mutat az 1,41-es átlagérték. Azaz a válaszadók úgy gondolják, hogy a reklámok nem közvetítik az összes, avagy a valós információkat a pénzügyi termékek tekintetében. A harmadik negatív állítás a pénzügytan alapelveire vonatkozik, ami kissé becsapós. Az állítás szerint a mostani pénzt többet ér, mint a jövőbeni, azaz azt nem érdemes megtakarítani hanem inkább elkölteni érdemes ha szűk értelemben vesszük az állítás értelmét. Ezen állítás tekintetében már nem lehet egyértelműen kimondani a teljes egyet nem értést, de az érték alapján még mindig inkább a skála negatív végéhez közelít a minősítés.

A pozitív állítások közül a hallgatók többségéről elmondható, hogy odafigyel a pénzügyi döntésekre, kérdésekre, hiszen minden állítás 2,5 feletti átlag értékkel bír, ami inkább az állításokkal való egyetértést jelenti. A válaszadó hallgatók inkább egyetértettek abban a kérdésben, hogy odafigyelnek a pénztárcájukat érintő külső körülményekre és gazdasági eseményekre, azaz nyomon követik az őket leginkább érintő kérdéseket. Ugyanez elmondható az információ gyűjtés tekintetében is valamint a pénzügyi döntés előtti véleménykérésre is. A hallgatók nagy része azt állította, hogy a szülei mindig spóroltak, ezzel az állítással 3 egész feletti értékkel értettek egyet. Mindez a pénzügyi szocializáció szempontjából nagyon fontos, hiszen hogy ha a családi minta azt mutatja, hogy a szülők spórolnak és félreteszik a pénzt, az a gyermekeink számára is azt az információt fogja jelenteni, hogy óvatosan bánjanak a pénzzel, ne költsék el azt teljes mértékben, hanem készüljenek a későbbi esetleges váratlan eseményekre is. A teljes egyetértés felé mutató állítások közül kiemelendő mindenképpen az, hogy a hallgatók igyekeznek nem elkölteni az összes pénzüket, azaz próbálnak megtakarítani is belőle, és az is érdekesség, hogy pénzügyi döntések mindig alaposan megvizsgálják a lehetőségeket, és abszolút ár tudatosnak mondhatók hiszen ez az állítás kapta legmagasabb átlag értéket.

A továbbiakban vizsgáljuk meg a hallgatók pénzügyi tudatosságát a korábbi pénzügyi tanulmányok függvényében, amit az alábbi ábra is szemléltet.

4. ábra: Az állítások megítélése a korábbi pénzügyi tanulmányok függvényében

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Ahogy azt a fenti ábra is mutatja, azok a hallgatók, akik korábban tanultak pénzügyi ismereteket kedvezőbb átlag értéket produkáltak a hitelfelvétellel kapcsolatban, úgy mint a pénzügyi termékeket bemutató reklámokkal kapcsolatban megfogalmazott állításnál (kedvezőbb a mintaátlagtól kisebb érték). A pénz értéke tekintetében, miszerint azt kevésbé érdemes megtakarítani a jövőben, azok a hallgatók mutattak jobb értéket, akik korábban nem tanultak pénzügyi ismereteket. Ennek az oka valószínűleg az, hogy ez, mint a pénzügytan egyik alapelve kissé megkavarta a hallgatókat.

A pozitív állítások tekintetében érdekesség, hogy azok a hallgatók mutatnak magasabb átlagértéket a mintaátlaghoz mérten, aki korábban nem tanultak pénzügyi ismereteket. Ennek feltételezett oka az, hogy valószínűleg ők óvatosabbak a pénzügyi kérdésekben, mivel tisztában vannak azzal, hogy a tudásuk nem teljes mértékű. Ahol a korábban pénzügyi ismereteket már tanult hallgatók jobban teljesítettek az a pénzügyek nyomon követésével kapcsolatos állítás esetén volt megfigyelhető valamint az utolsó két állításnál, a döntés megalapozása, valamint az árák figyelésével kapcsolatban. E szempontból viszont azt mondhatjuk ki, hogy azok a hallgatók, akik korábban már tanultak pénzügyi ismereteket megfontoltabbak, körültekintőbbek bizonyos esetekben. Azonban ezt sem lehet egyértelműen kimondani, mivel azok a hallgatók, akik még nem tanultak pénzügyeket amint átlaghoz közelítő átlag értékeket produkáltak. A fenti állítások alapján kimondható tehát az, hogy egyértelmű összefüggés nem tapasztalható a kérdés tekintetében. Ezt azonban érdemes megvizsgálni közelebbről a Pearson-féle Chi-négyzet értékek alakulása alapján.

	Állítás	Érték
Negatív állítások	Ha nincs pénzem, nem aggódom, hiszen felvehetek hitelt is.	0,5747
	Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.	0,0122
	A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).	0,0245
Pozitív állítások	Mindig odafigyelek a pénztárcámat érintő külső körülményekre, gazdasági eseményekre.	0,0590
	Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.	0,1010
	A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.	0,0000
	A szüleim is mindig spórolnak.	0,0050
	Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.	0,2417
	Igyekszem nem elkölteni az összes pénzemet, hanem félre is teszek belőle.	0,0295
	Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozódok előtte.	0,9897
	Ha vásárolok, megnézem az árakat.	0,1943

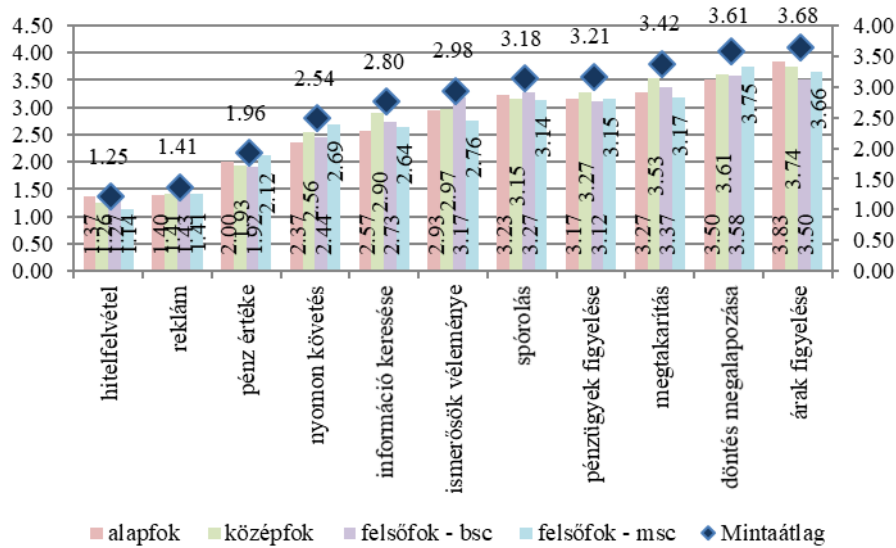
2. táblázat: A korábbi pénzügyi tudás és az állítások megítélésnek összefüggése a Chi-négyzet értékek alapján

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Az értékek alapján kimondható, hogy a feltett 11 állításból mindösszesen öt alkalommal mutatható ki összefüggés az állítás megítélése, valamint a korábbi pénzügyi tanulmányok között. A negatív állítások tekintetében három állításból kétszer látható összefüggés, a pozitív állításoknál pedig nyolc állítás közül mindösszesen három alkalommal látható az összefüggés. A korábbi pénzügyi tudás tehát befolyásolja a reklámokkal kapcsolatos attitűdöt, a pénz értékével kapcsolatos vélekedést, valamint a pozitív állítások közül a tájékozódást a pénzkezelést a spórolás által, valamint a megtakarításokat. Ez alapján tehát valóban igazolható, hogy a korábbi pénzügyi tanulmányok nem eredményezik

egyértelműen a nagyobb pénzügyi tudatosságot, azaz nem befolyásolják az állítások megítélését minden esetben.

A továbbiakban a szülők iskolai végzettsége alapján vizsgáljuk a pénzügyi tudatosságot. Elsőként az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége alapján szemléltetjük az állítások megítélését.

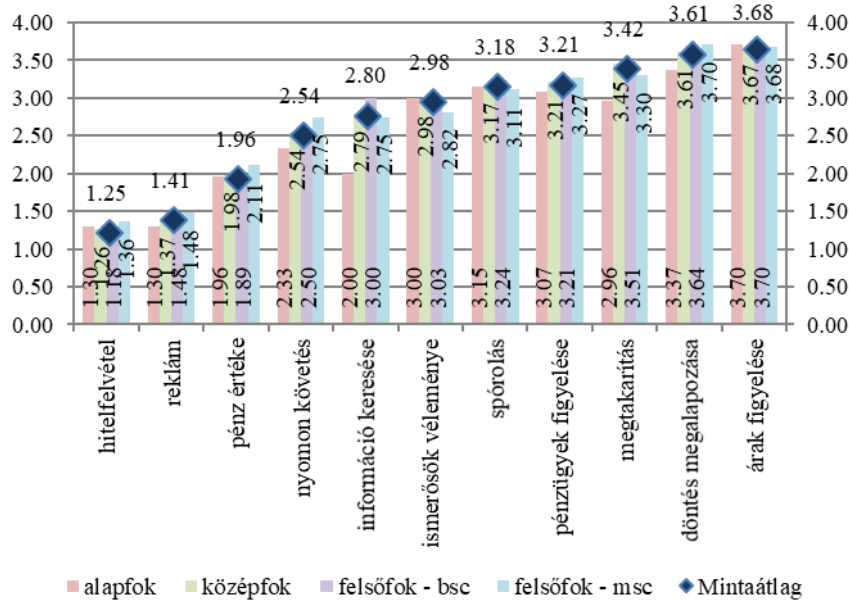

5. ábra: Az állítások megítélése az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége alapján

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Az iskolai végzettség alapján azt feltételezhetnénk, hogy azok a szülők, akik felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, a tanult tárgyak alapján nagyobb pénzügyi tudatossággal bírnak, mint az alacsonyabb iskolai végzettség el rendelkező társaik. Tanulmányaik során több olyan tárgyat is tanulhattak, amely alapján a pénzügyi tudatosság egy magasabb szintje várható el. Ez azonban nem teljesen igaz minden esetben, amit az ábra is mutatja. A pénzügyi szocializáció, hogy a pénzügyi képessége kifejlődése nemcsak az iskolapadban fejlődik ki, hanem azt jelentősen befolyásolja az élet, a munka világa és pont ezt támasztja alá a kapott eredmény is, miszerint több esetben mutatnak kedvezőbb átlag értéket azok a hallgatók, akiknek az édesapja mindösszesen csak középfokú végzettsége rendelkezik, azaz kimondható, hogy jelen kutatás tekintetében nem látható kirívó kapcsolat az apa iskolai végzettsége valamint a gyermek pénzügyekhez való hozzáállása között.

A következő ábrán pedig az édesanya legmagasabb iskolai végzettsége alapján szemléltetjük az érteket hasonló bontásban, mint az előző esetben.

6. ábra: Az állítások megítélése az édesanya legmagasabb iskolai végzettsége alapján

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Ha az édesanya legmagasabb iskolai végzettsége alapján vizsgáljuk a mintát, akkor a kép merőben más, mint azt az édesanya iskolai végzettségénél látottak. Itt egyértelműen kirajzolódik hogy azok a hallgatók mutatnak több esetben kedvezőbb átlag értéket a mintaátlaghoz képest, akiknek az édesanya felsőfokú végzettséggel rendelkezik, azon belül is legalább bsc diplomával bír. Így kimondható, hogy a pénzügyi tudatosság és pénzügyi szocializáció számból mérhető az édesanya hozzáállása, valamint az általa közvetített értékek a pénzügyek terén. A feltett 11 állításból 8 alkalommal lettek kedvezőbbek az átlagértékek, a felsőfokú (bsc) végzettséggel bíró édesanyák gyermekeinek válaszaival. Ha az édesanya felsőfokú végzettséggel bír, akkor ott a gyermekek is nagyobb pénzügyi háttértudással, képességekkel bírnak, mint az alacsonyabb végzettségű édesanyák tekintetében. Ez alapján az is kimondható, hogy az anyák szerepe nemcsak az alapképességek és készségek, attitűdök és magatartásformák tekintetében mérhető, hanem a pénzügyi szocializáció szempontjából is kiemelt hatással bírnak.

A továbbiakban vizsgáljuk meg az összefüggéseket a Chi-négyzet értékek alapján!

	Állítás	Édesapa	Édesanya
Negatív állítások	Ha nincs pénzem, nem aggódom, hiszen felvehetek hitelt is.	0,0168	0,0010
	Megbízom a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokban.	0,6232	0,0122
	A mostani pénzem mindig többet ér, mint a jövőbeni (amit megtakarítok).	0,0136	0,0002
Pozitív állítások	Mindig odafigyelek a pénztárcámat érintő külső körülményekre, gazdasági eseményekre.	0,0000	0,0000
	Pénzügyi kérdésekben igyekszem külső információ forrásokra (tanácsadók, gazdasági hírportálok, stb.) támaszkodni.	0,0148	0,0000
	A pénzügyi döntések meghozatalánál elsődleges a szüleim / közeli ismerőseim véleménye.	0,0014	0,0005
	A szüleim is mindig spórolnak.	0,0585	0,1038
	Mindig figyelemmel kísérem a pénzügyeim alakulását.	0,0097	0,0050
	Igyekszem nem elkölteni az összes pénzemet, hanem félre is teszek belőle.	0,0000	0,0000
	Ha pénzügyi döntést hozok, mindig alaposan tájékozódok előtte.	0,0000	0,0009
	Ha vásárolok, megnézem az árakat.	0,0000	0,0876

3. táblázat: A szülők iskolai végzettsége és az állítások megítélésnek összefüggése a Chi-négyzet értékek alapján

Forrás: saját kutatás, 2017, N = 768

Ahogy azt a táblázat is mutatja, a szülők legmagasabb iskolai végzettségre jelentős mértékben befolyásolja a hallgatóknak a pénzügyi tudását, és a pénzügyekhez való hozzáállását. A 11 állítás tekintetében mindösszesen 2 állítás az amely esetben nem mutatható ki összefüggés az értékek alapján. Az édesapa legmagasabb iskolai végzettsége nem befolyásolja a pénzügyi termékeket népszerűsítő reklámokba vetett bizalmat, valamint a spórolás és az iskolai végzettség között sincsen egyértelmű összefüggés. Ugyanez igaz az édesanya legmagasabb iskolai végzettségére is, valamint az árak figyelemmel kísérésére is. Azaz kimondható,

hogy a szülők végzettsége, pénzügyekhez való hozzáállása jelentős mértékben befolyásolja gyermek pénzügyi gondolkodását.

4. Összegzés

A kutatás, valamint a fent bemutatott részeredmények alapján kimondható, hogy a pénzügyi kultúra, a tudás, és az ehhez kapcsolódó fogalmak tekintetében a pénzügyi szocializációnak van a legnagyobb szerepe. Nem az a lényeg, hogy a gyermek milyen pénzügyi tudást kap az iskolapadból, hiszen annak a tudásnak a gyakorlatba, és a minden napi cselekedetekbe is be kell épülni ahhoz, hogy ez valóban alkalmazott képességgé, készséggé váljon. Ellenben a pénzügyi szocializáció, amit a család, az ismerősök, és a barátok közvetítenek, sokkal fontosabb. Az e téren megvalósuló tapasztalati tanulás az, amely a jövőben, és hosszú távon is meghatározza a pénzügyi életben való sikert, és a boldogulást. Tehát ezért nagyon fontos az, hogy a leendő szülők, valamint a felnőttek olyan pénzügyi információkat kapjanak, és alkalmazzanak, amelyen az elkövetkezendő generációk tudását is megalapozzák. Ennek hiányában az iskolában átadott tudás, az ottani erőfeszítések táptalaj nélkül maradnak, azaz a pénzügyi tudás javulása érdemben nem fog változni csak abban az esetben, hogyha az iskola, és a család összefog. A téma köré csoportosuló családi programok (itt jut kiemelt szerep a civil szervezetnek is), ismeretbővítő programok azok, melyek el tudják mozdítani a gondolkodást ebbe az irányba az oktatás és az önerőből történő ismeretbővítés mellett. Ez igaz az élet minden területére, de most már kimondható hogy a pénzügyi kérdésekre is.

Felhasznált irodalom

- [1.] Atkinson, A. – Messy, F.A. (2012): Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study. OECD Working
- [2.] Behrman, J. R. – Mitchell, O. S. – Soo, C. K. – Bravo, D. (2012): How financial literacy affects household wealth accumulation, *American Economic Review Papers and Proceedings*, vol. 102, no. 3., 300.–304. pp.
- [3.] Bucciol, A. – Veronesi, M. (2014): Teaching children to save and lifetime savings: What is the best strategy?, *Journal of Economics Psychology*, no. 45., 1.–17. pp.
- [4.] Cole, S. – Sampson, T. – Zia, B. (2011): Prices or knowledge? What drives demand for financial services in emerging markets?, *Journal of Finance*, no. 66, 1933.–1967. pp.

- [5.] Csiszárík-Kocsir, Á. – Varga, J. – Fodor, M. (2016): The value based analysis of the financial culture, *The Journal of Macro Trends in Social Science (JMSS)*, Vol. 2., no. 1. 89.-100. pp.
- [6.] Grohmann, A. – Kouwenberg, R. – Menkhoff, L. (2015): Childhood roots of financial literacy, *Journal of Economic Psychology*, vol. 51, no. C., 114.–133. pp.
- [7.] Fernandes, F. – Lynch, J., Jr. – Netemeyer, R. (2014): Financial literacy, financial education, and downstream financial behavior, *Management Science*, vol. 60., no. 8., 1861-1883. pp.
- [8.] Fodor, M. – Jaeckel, K. – Szilágyi, T.P. (2017): A Z generáció munkaahe-lyválasztási preferenciájának elemzése primer adatok tükrében LIX. *Georgikon Napok Konferencia kiadványa, Pannon Egyetem Georgikon Kar Keszthely.* 646-655 pp
- [9.] Herde, P. – Holden, K. – Su, Y. T. (2012): The links between early-life cognition and late-life financial knowledge, *Journal of Consumer Affairs*, vol. 46., no. 3, 411.–435. pp.
- [10.] Lusardi, A. – Mitchell, O. S. – Curto, V. (2010): Financial literacy among the young, *Journal of Consumer Affairs*, no. 44, 358.–380. pp.
- [11.] Lusardi, A. – Mitchell, O.S. (2014): The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence, *Journal of Economic Literature*, vol 52., no. 1., 5.-44. pp.
- [12.] Mandell, L. (2009): The impact of financial education in high school and college on financial literacy and subsequent financial decision making, *American Economic Association Meeting*, January 4, 2009.
- [13.] Shim, S. – Barber, B. L. – Lyons, A. C. (2009): Pathway to life success: A conceptual model of financial well-being for young adults, *Journal of Applied Developmental Psychology*, no. 30, 708.–723.pp.
- [14.] Xu, L. – Zia, B. (2012): Financial Literacy around the World, An Overview of the Evidence with Practical Suggestions for the Way Forward, *The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team, Policy Research Working Paper*, June 2012

Munkahely-választási preferenciák szerinti Z generációs klaszetrek jellemzői

Dr. Garai- Fodor Mónika

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,

fodor.monika@kgk.uni-obuda.hu

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG
PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Abstract: Manapság egyre nehezebb a munkaadók feladata abból a szempontból, hogy megfelelően motiváló légkört és vonzó feladatokat kínáljanak az eltérő értékrenddel rendelkező különböző generációk számára. Nem véletlen, hogy a z utóbbi évtizedekben egyre több kutatás foglalkozik azzal, hogy milyen eszközökkel, HR és kommunikációs stratégiákkal lehet a tehetséges munkaerőt megtartani, lojalitását növelni. Ebben a tanulmányban egy olyan kutatási projekt részeredményeit mutatom be, mely az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválósági Programjának (kód: ÚNKP-17-4) támogatásával készült. Többfázisú projekt keretében elemeztük kvalitatív és kvantitatív technikákkal a Z generáció munkahelyválasztását meghatározó tényezők körét, a sikeres karrier-választásban szerepet játszó eszközöket és a lojalitás növelésére alkalmas generációs-specifikus megoldásokat. Jelen tanulmányban a kvantitatív kutatás azon részeredményei kerülnek ismertetésre, melyek árnyalt képet adnak a munkahelyválasztási preferenciák szerint kialakult szegmensekről. Megítélésem szerint az eredmények jól használhatók azon vállalatok számára, akik munkaerőtoborzás tekintetében a Z generációra fókuszálnak, mivel a tanulmány rámutat arra, milyen elvárásokkal, preferenciákkal rendelkezik e generáció, ha új munkalehetőség megválasztásáról van szó.

Kulcsszavak: munkáltatói márkaépítés, munkahelyválasztás, szegmentáció, primer kutatás

1. A téma elméleti háttere

A hazai munkaerő-piaci kihívások ismeretében elmondhatjuk, hogy egyre nagyobb problémát okoz a munkaerő mennyiségi és/vagy minőségi hiánya (Lazányi, 2012). E folyamathoz vezető utat sajátos módon a válság utóhatásai is megnehezítették, amikor is a képzett munkaerő a munkahelyek instabilitása miatt

motiváció vesztetté vált (Csiszárík-Kocsir – Medve, 2013). A képzett munkaerő hazánk versenyképességének egyik fő pillére, így nem véletlenül próbálkoznak a munkaadók a helyzet javításával (Varga – Csiszárík-Kocsir, 2015; 2016). A munkaadók számára egyre fontosabb kérdéssé válik, hogyan lehet megtalálni és megtartani a jó munkaerőt.

Ezen kihívások egyik lehetséges megoldása a gamification, ami már a toborzásban, és a kiválsztás folyamatában egyaránt eredményesen használt HR eszköz egyes tanulmányok szerint (Pató, 2015, 2016)

A munkaerőhiány nem egyes ágazatokat, hanem a teljes gazdaságot érinti. Ma már nem csak a hiányszakmákat (mérnökök, informatikusok, orvosok) érinti a munkaerőhiány problémája, hanem az ún. „kékgalléros” ágazatokban is érezhető negatív hatása (pl. hegesztők, targoncások). Sokszor fejvadász módszerekkel kell megtalálni a fizikai munkaerőt is. (hrportal.hu, 2017)

A toborzási és munkaerő-megtartási nehézségek mellett az eltérő generációk együttműködésének nehézségei újabb kihívást jelentenek a HR szakemberek számára (Lazányi, Bilan, 2017). A korkülönbség ugyanis befolyásolja az együttműködést, a fiatalabb és az idősebb generáció számára egyaránt nehézséget jelenthet a közös munka. (Ian et al. 2017)

Igen nehéz megteremteni azt a bizalmi légkört, mely az eltérő értékrenddel és szocializációs háttérrel rendelkező munkavállalók számára egyaránt optimális, attraktív és ösztönző tud lenni (Lazányi, 2016, 2017). Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben egyre több kutatás vizsgálta miként változott meg a munkavállalókat ösztönző eszközök rangsora. Tekintettel arra, hogy a változás egyre nagyobb intenzitását tapasztalhatta meg a HR szakma.

Nem véletlen, hogy az utóbbi évtizedekben egyre több kutatás vizsgálta miként változott meg a munkavállalókat ösztönző eszközök rangsora. Tekintettel arra, hogy a változás egyre nagyobb intenzitását tapasztalhatta meg a HR szakma.

A generációs kutatók a fiatalkori [kohorsz élmények](#) alapján határozzák meg a generációkat: melyek azok közös élmények, amelyek hatással lehetnek az adott korcsoport későbbi személyiségének, értékrendjének alakulására. (Törőcsik, 2003)

Kutatások szerint nagyon fontos szempont, hogy milyen gazdasági-társadalmi környezetben szocializálódott az adott generáció. Az őket ért impulzusok, benyomások, vagy épp a környezetüket jellemző tárgyak és életüket meghatározó események nagymértékben befolyásolják a munkaerő-piaci szereplésüket, a munkához a karrierhez való hozzáállásukat. (Tari, 2011).

Jelen tanulmány a Z generációra fókuszál, ezért ezen korcsoport jellemzőit kívánom rövidem bemutatni.

A Z-generáció tagjai már teljes egészében beleszülettek abba a világba, amelyet egyre inkább meghatároznak a különböző digitális technológiák. Sokkal gyorsabb ritmusban élnek, mint elődeik, és ha nem tetszik nekik valami - például egy állás -

készek az azonnali változtatásra. Elődeikhez képest egy teljesen más világot képviselnek: a modern technikák, az informatika, az online világ velük együtt vált nagykorúvá, személyiségük része lett.

A Z generáció tagjai bátrak, kezdeményezők, kevésbé kételkedők saját képességeikben, korlátaikban. Praktikus szemlélet jellemzi őket, az egyén szabadságát, a formalitásmentes közvetlen környezetet nagyra értékelik. Új világot építenek, hiszen nem a hagyományos irodai munkakultúrát képviselik, hanem a mobil és az internet segítségével a világ bármelyik pontján elvégzik feladataikat, létrehozzák virtuális közösségeiket. A spirituális irodalom csillag- vagy kristálygenerációként azonosítja őket. A generáció jellemzője, hogy inkább okosak, mint bölcsék, igazán a technika világában mozognak otthonosan. Nem a szavak és az érzelmek jellemzik őket és elképzeléseiket komoly áldozatok árán is képesek megvalósítani. E generáció tagjai által kitöltött kérdőíves felmérés egyik tanulsága volt, hogy nem terveznek hosszú távon, az egészség megtartása nem kiemelten fontos számukra, és az egyszerű elérhetőség fontosabb az élelmiszerhez jutásnál, mint a kiemelt minőség. (Gyarmati, 2017)

Jellemző rájuk és értékrendjüket tükrözi vissza, hogy két munkahely közül szívesebben választják a hiteles CSR stratégiával és környezettudatos gondolkodással jellemezhető. (Ridderstrale, 2004)

Ugyanakkor az is igaz, hogy a munkahelyek cserélgetése természetes számukra. Kompromisszum nélkül odébbállnak, úgy ugrálnak a munkahelyek között, mint ahogy a "majom ugrál ágról-ágra, ahányszor csak szükségét érzi, nem ragadnak le egy vállalatnál, nem aggódnak amiatt, hogy nincs biztos fizetésük és egy stabil íróasztaluk valahol.

A digitális generáció tagjai számára meghatározóak a személyes kapcsolatok, az internetet, mint a meglévő barátságok, kapcsolatok fenntartását elősegítő eszközt használják. Az öt legvonzóbb foglalkozást az állatorvosok, a tanárok, a rendőrök, az orvosok, na meg a futballisták űzik, igaz 64 százalékuk felnőttként inkább szeretne a maga ura lenni, minthogy más beosztottjaként dolgozzon. Ez fontos információ a vállalatok számára. Olyan szervezeti formát kell támogatni és olyan szervezeti kultúrát kell építeni, amely támogatja az önálló munkát és mentes a magas hierarchiától. A 21. század elején folytatódni fog a szervezetek "ellaposodásának" trendje. (Kissné, 2010.Tari, 2010)

2. Anyag és módszer

Jelen tanulmányban egy kutatási projekt munka részeredményét mutatom be.

Többfázisú projekt keretében elemeztük a Z generáció karrier- és munkahelyválasztását befolyásoló tényezőket kvalitatív és kvantitatív technikák

segítségével. Célunk olyan támpontok megadása a Z generációra (is) fókuszáló munkaadók számára, melyek segítségével körvonalazhatóak egy célcsoport-orientált employer branding stratégia mérföldkövei. A kutatási projekt első fázisában kvalitatív vizsgálatokat folytattunk: harminc mini-fókuszcsoportos interjút Z generáció tagjaival és hét szakértői interjút HR és Employer Branding szakértőkkel, mindkét esetben félig-strukturált interjúvázlat segítségével.

A mini-fókusz során az alanyok rekrutálása hólabda módszerrel történt, egyetlen szűrőfeltételt alkalmazva: az alany életkora alapján a Z generációhoz tartozzon. Egy-egy fókuszcsoport maximális létszám 6 fő volt, minden esetben nem szerint heterogén csoportokat vizsgáltunk, a vélemények ütköztetése és összevetése érdekében. Az interjúkról hangfelvétel készült. Az eredményeket hagyományos tartalomelemző módszer segítségével dolgoztuk fel.

A munkaadói oldal képviselőivel folytatott szakértői interjúk alkalmával, termeléssel, gyártással, fejlesztéssel foglalkozó nagy, illetve multinacionális vállalatok HR vezetőit illetve toborzásért felelős HR specialista munkatársait kérdeztük tapasztalatukról, véleményükről. A kvalitatív fázis célja a feltárás, a hipotézisek körvonalazása és a második lépés, a kvantitatív kutatás előkészítése volt. Az ezt következő kvantitatív felmérés során is, nem reprezentatív, hólabda mintavételi módszert alkalmaztunk, az életkorra vonatkozó szűrőfeltételt meghagyva toboroztuk az alanyokat. A felmérés során a kvalitatív eredmények alapján kialakított, sztenderdizált kérdőívet alkalmaztunk, CAPI módszer segítségével a felmérés eredményeként 1178 értékelhető kérdőívet kaptunk. Ebben a fázisban a következő kutatási kérdésekre kerestük a választ:

Milyen preferenciarendszer jellemzi a válaszadókat a munkahelyválasztás során?

Az általunk vizsgált motivációs tényezők mennyire lehetnek hatékonyak e generáció esetében a hatékonyabb munkavégzésre történő ösztönzés kapcsán? Milyen információs-csatorna preferencia jellemzi e generációt a munkahelyről és karierről való tájékozódás estében? A kvalitatív kutatás eredményeként megnevezett „karriert támogató mentor segítséget” milyen módon és feltételekkel venné igénybe, milyen szolgáltatás jellemzők esetén tartaná azt igazán hasznosnak?

3. Eredmények

Jelen tanulmányban a kvantitatív fázis egy olyan részeredményét mutatom be, mely a munkahely-választási preferencia elemzésére, mint szegmentációs ismérvre helyezi a hangsúlyt. Ezen többváltozós eredmények részletezése előtt fontosnak tartom kutatási projektünk eddigi eredményeinek rövid áttekintését:

Kutatási projektünkben a Z generációra fókuszálva arra kerestük a választ, mi tesz vonzóvá egy munkahelyet a Z-k számára és mi motiválja őket hatékonyan egy munkahelyen.

Eredményeink szerint a magasabb fizetés már nem elég a Z-k számára, az előrelépési lehetőség, a jó csapathoz tartozás élménye, a jó munkahelyi légkör szintén a munkahely-választási preferencia rendszer élén végeztek.

A kvantitatív eredmények összecsengnek a kvalitatív kutatásunk konklúzióival, ahol a munkahely kiválasztásáról folyó beszélgetés során is elsőként említették az alanyok a bérezés mellett a jó munkahelyi légkört, a vonzó környezetet, olyan csapat meglétét, ahol jól érezhetik magukat munkavégzés közben. Az eredmények szerint a kreatív munkakörnyezet és a saját ötletek megvalósításának lehetősége például fontosabb szempontok, mint a jó cafeteria rendszer. (Fodor et al. 2018)

3.1. Munkahely-választást meghatározó tényezők faktoranalízise

A munkahelyválasztás szempontrendszere jó szegmentációs ismérv lehet egy Employer Branding stratégia során. Ez alapján jól karakterizálhatóak az egyes szegmensek a szerint, kinek mi a fontos, mi a mérvadó, ha munkahelyet választ. Ez segíthet a munkaadóknak abban, hogy megtudják, melyik szegmens számára tudnak leginkább vonzó ajánlatot adni, mely célcsoport(ok) számára és milyen HR-kommunikációs, Employer Branding megoldást tudnak targetáltan kínálni.

Annak érdekében, hogy megtudjam, mely tényezők tartoznak egybe a válaszadók megítélése szerint a munkahely-választási preferenciák tekintetében, faktoranalízist végeztem.

A négy-, öt- és hatfaktoros próba eredményei szerint – ahol a KMO érték minden esetben 0,852 volt és az összvariancia 50% feletti – voltak olyan elemek, melyek a faktorszámától függetlenül mindig együtt mozogtak, mely azt mutatja, hogy ezek a szempontok erősen összekötődnek a munkavállalók értékítéletében. Ilyenek voltak a V1-V3 faktorok tényezői, melyek stabilan összetartozó elemként funkcionáltak minden próba esetében.

Vándorelemek - azaz a faktorok számától függően eltérő csoportba integrálódó tényezők a „cég pénzügyi hététere és „általános megítélése” és az a szempont, hogy „saját dolgoz legyek a cégnél” voltak. Ezek vagy a „stabilitási tényezők” közé kerültek, vagy a faktorszám növekedésével önálló csoportot alkottak.

A statisztikai mutatók és a szakmai magyarázat alapján az ötfaktoros próba eredményeit tekintettem elfogadhatónak. (1. Táblázat)

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században

Budapest, 2018

Tényezők	Reputáció és stabilitási tényezők	Karrier és fejlődési lehetőségek	Trendi elemek	Kényelem és biztonság	Extra elvárások
Multinacionális cég legyen	0,769	0,060	-0,042	0,048	0,101
Külföldi tulajdonú cég legyen	0,739	0,055	-0,057	-0,125	0,185
Országosan ismert cég legyen	0,731	-0,019	0,082	0,192	0,011
Sok embert foglalkoztasson a cég	0,713	0,068	0,038	0,109	0,038
Fiatalabb átlagéletkor legyen a cégnél	0,618	0,033	0,175	-0,046	0,188
Magyar tulajdonú cég legyen	0,579	-0,179	0,142	0,287	-0,204
Legyen lehetőség külföldi munkavégzésre	0,516	0,329	0,053	-0,268	0,233
Legyen előrelépési lehetőség a cégnél	-0,034	0,803	0,112	0,144	0,112
Előrejutási lehetőség legyen a cégnél	0,015	0,798	0,137	0,077	0,176
Szakmai fejlődésre legyen lehetőség	-0,016	0,667	0,300	0,088	-0,030
Továbbképzési lehetőséget, ill. továbbtanulást biztosítson	0,224	0,501	0,366	0,024	0,094
Változatos munkafeladat legyen	0,017	0,209	0,759	-0,017	0,122
Kreatív munkafeladat legyen	0,093	0,178	0,728	-0,055	0,149
Jó csapatszellem legyen	0,000	0,148	0,553	0,347	0,103
A cégnek legyen társadalmi felelősségvállalása	0,231	0,075	0,461	0,214	-0,188
Kiszámítható, kötött munkaidő legyen	0,124	0,038	-0,149	0,618	-0,003
Ne sérüljön a családmagánélet egyensúlya	-0,196	0,007	0,264	0,577	0,093
A munkavégzés helyének távolsága a lakhelyemtől	-0,036	-0,059	0,058	0,533	0,348
A cég pénzügyi háttere, piaci stabilitása	0,043	0,410	0,013	0,479	0,034
Saját dolgozó legyenek a cégnél, ne munkaerő közvetítő cégen keresztül alkalmazzanak	0,097	0,186	0,127	0,358	0,006
A cég hírneve, általános megítélése	0,318	0,301	0,032	0,348	0,092
Legyen rugalmas a munkaidő	0,192	0,014	0,306	-0,073	0,636
Magas fizetést biztosítson	0,073	0,208	-0,145	0,332	0,615
Modern munkakörnyezet legyen	0,176	0,163	0,313	0,073	0,591

1. Táblázat : Munkahely-választást meghatározó tényezők faktorai

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177 (KMO=0,852 összvariancia=50,342%)

3.2 Munkahely-választási preferencia szerinti klasterek

A faktoranalízist követően K-means klaszterezési eljárás segítségével vizsgáltam, hogy az egyes faktorcsoportok szerint miként szegmentálható a minta. Az eredmények alapján a munkahely-választási preferenciák szerint öt csoportot különböztethetünk meg egymástól (2. Táblázat).

Létszámában legnagyobb két csoport (314 és 307 fő) a „Stabilitásra vágyók” és az „Ambiciózusok” szegmense. Előbbibe azok a munkavállalók tartoznak, akik a sokakat foglalkoztató, országosan ismert multinacionális, vagy jó nevű magyar vállalatokat részesítik előnyben.

Az „Ambiciózusok” számára a karrier és fejlődési lehetőségek a legfontosabbak, e mellett a „trendi” munkahely-választási szempontok is mérvadóak számukra, úgy, mint a „rugalmas munkaidő” vagy a „modern környezet”.

A „Trendi munkavállalók” azok, akik a jó csapatszellemet, változatos és kreatív munkakört keresik, akiknek fontos, hogy olyan cég dolgozói legyenek, mely ismert társadalmi felelősségvállalásáról, azaz érzékeny a társadalmi, környezeti kérdésekre.

Az „Extra ajánlatokra vadászók” azok a munkavállalók, akik számára az „Extra elvárások” jelentik az alapot. Magas fizetésért rugalmas munkaidő mellett kívánnak dolgozni egy modern, jó hangulatú munkakörnyezettel bíró vállalatnál.

„Hírnév és stabilitás követői” a stabilitási, megbízhatósági tényezők mellett a vállalat hírneve, megítélése reputációja élevezett prioritást az értékelési szempontok közül.

Faktorok/Klaszterek	Klaszterek				
	Stabilitásra vágyók N=307	Trendi munkavállalók N=250	Extra ajánlatokra vadászók N=165	A hírnév és stabilitás követői N=140	Ambiciózusok N=314
Reputáció és stabilitási tényezők	0,89238474	-0,563453117	-0,515531244	0,895482529	-
Karrier és fejlődési lehetőségek	0,354032087	0,022368102	-1,333124487	-0,666163417	0,633594084
Trendi elemek	0,057674927	0,434420302	-0,672110926	-0,391853994	0,125626063
Kényelem és biztonság	0,65473815	0,197631396	0,356877983	-1,276912208	0,415699426
Extra elvárások	0,219379959	-1,048915199	0,636482314	-0,610888551	0,558547668

2. Táblázat : Munkahely-választási preferencia szerinti klaszterek

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177

3.3 Munkahely-választási preferencia szerinti klaszterek szocio-demográfiai jellemzői

Az egyes faktorokat nem és életkor alapján is jellemeztem, keresztábra alkalmazásával, a Pearson-féle Chi-négyzet-próba szignifikancia értéke és a korrigált sztenderdizált reziduum segítségével elemezve az összefüggések meglétét és azok irányát (3. Táblázat).

A „Trendi munkavállalók” körében tapasztalhatjuk, hogy a férfiak az elvárt értékhez képest kevesebben, a hölgyek pedig többen vannak e csoportban. A mintán belüli eloszláshoz képest a hölgy válaszadók vannak, nagyobb arányban, a „Hírnév és stabilitás követői”-nél az arány épp fordított, a hölgyek aránya kevesebb, és a férfiaké több ebben a klaszterben. A többi klasztert - a mintaátlaghoz hasonlóan - közel fele-fele arányban alkották a férfi és női válaszadók.

Nemek aránya a klaszterekben (%)	Stabilitásra vágyók	Trendi munkavállalók	Extra ajánlatokra vadászók	A hírnév és stabilitás követői	Ambíciózusok	Mintaátlag
férfi	50,49	42,80	50,91	65,00	51,91	51,00
korr. sztend.reziduum	-0,217	-2,930	-0,031	3,525	0,369	
nő	49,51	57,20	49,09	35,00	48,09	49,00
korr. sztend.reziduum	0,217	2,930	0,031	-3,525	-0,369	
összesen	100	97,1	100,0	103,5	100,4	100,0

3. Táblázat : Munkahely-választási preferencia szerinti klaszterek jellemzői nem szerinti összetétel alapján

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177; szig=0,001

Az életkor szerinti megoszlás tekintetében az látható, hogy a Trendi munkavállalók körében az elvárt értékhez képest kevesebben vannak a 18 év alattiak és nagyobb arányban a 32-37 évesek. (4.táblázat)

E korosztály felülreprezentáltsága a 18 éven aluliakkal együtt jellemző az Extra ajánlatokra vadászók körében. Ez azt mutatja, hogy egyrészt a pályakezdők körében tapasztalhatjuk nagyobb arányban azokat, akik a magas fizetés, rugalmas munkaidő, modern környezet szempontjait alapelvárásnak tekintik. E korosztály esetében ez inkább a tapasztalatok hiányára és a generáció sajátos értékrendjére vezethető vissza. Míg az „idősebb” 32-37 évesek esetében ez a preferencia valószínűleg sokkal inkább jelenti a munkahely váltás szempontrendszerét, azaz egyfajta motivációs tényezőt. Munkatapasztalatuk révén elvárják már az új munkahely esetében, hogy a munkaidő-szabadidő aránya kedvezőbb legyen, és a fizetés is magasabb.

A klaszterek munkahely-választási preferencia rendszerének ismeretében nem meglepő, hogy a mind a „Hírnév és stabilitás”, mind az „Ambiciózusok” körében az elvárt értékhez képest kisebb az aránya a 30 év feletti válaszadóknak.

Életkor kategóriák	Stabilitásra vágyók	Trendi munkavállalók	Extra ajánlatokra vadászók	A hírnév és stabilitás követői	Ambiciózusok	Minta-átlag
18 év alatti (%)	6,19	1,20	9,70	7,86	4,78	5,44
korr. sztend.reziduum	0,671	-3,332	2,598	1,342	-0,607	
18-21 éves (%)	31,27	23,20	19,39	32,14	30,57	27,81
korr. sztend.reziduum	1,576	-1,832	-2,601	1,220	1,278	
21-25 éves (%)	33,88	40,00	24,85	33,57	39,49	35,37
korr. sztend.reziduum	-0,639	1,724	-3,050	-0,475	1,782	
26-31 éves (%)	14,33	11,60	12,12	18,57	16,88	14,63
korr. sztend.reziduum	-0,169	-1,526	-0,982	1,408	1,320	
32-37 éves (%)	14,33	24,00	33,94	7,86	8,28	16,75
korr. sztend.reziduum	-1,321	3,458	6,376	-3,003	-4,695	
összesen (%)	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

4. Táblázat: Munkahely-választási preferencia szerinti klaszterek jellemzői nem szerinti összetétel alapján

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177; szig=0,000

3.4. A szülők iskolai végzettségének hatása a gyerekek munkahely-választási preferenciája

Az egyes klaszterek esetében azt is megvizsgáltam, hogy milyen az abba tartozó alanyok szüleinek legmagasabb iskolai végzettsége (5-6. Táblázat). E tekintetben a következő összefüggés-vizsgálati eredmények születtek:

Az „Extra ajánlatokra vadászók” körében az elvárt értékhez képest nagyobb az aránya az alapfokú iskolai végzettséggel rendelkező édesanyáknak és kisebb a felsőfokú képesítéssel bíróké. Az „Ambiciózusoknál” pedig az alapfokú képesítésű szülői háttér jellemző kevésbé.

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században

Budapest, 2018

Édesanya legmagasabb iskolai végzettsége / Klaszter	Stabilitásra vágyók	Trendi munkavállalók	Extra ajánlatokra vadászók	A hírnév és stabilitás követői	Ambíciózusok	Mintaátlag
alapfokú (%)	6,84	10,00	18,18	10,00	5,10	9,01
korr. sztend.reziduum	-1,547	0,614	4,435	0,434	-2,832	
középfokú (%)	49,837	54,000	50,909	53,571	53,185	52,211
korr. sztend.reziduum	-0,969	0,638	-0,361	0,343	0,404	
felsőfokú (%)	43,322	36,000	30,909	36,429	41,720	38,776
korr. sztend.reziduum	1,902	-1,015	-2,237	-0,607	1,251	

5. Táblázat: Az édesanya iskolai végzettsége és a gyermek munkahely-választási preferenciája közötti összefüggés

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177; szig=0,000

Édesapa legmagasabb iskolai végzettsége / Klaszter	Stabilitásra vágyók	Trendi munkavállalók	Extra ajánlatokra vadászók	A hírnév és stabilitás követői	Ambíciózusok	Mintaátlag
alapfokú (%)	11,726	14,800	15,758	8,571	7,325	11,395
korr. sztend.reziduum	0,213	1,910	1,902	-1,120	-2,651	
középfokú (%)	47,557	52,000	50,303	53,571	57,643	52,296
korr. sztend.reziduum	-1,934	-0,106	-0,553	0,322	2,216	
felsőfokú (%)	40,717	33,200	33,939	37,857	35,032	36,310
korr. sztend.reziduum	1,868	-1,152	-0,683	0,406	-0,550	

6. Táblázat: Az édesapa iskolai végzettsége és a gyermek munkahely-választási preferenciája közötti összefüggés

Forrás: Saját kutatás, 2017. N=1177; szig=0,003

Az eredmény egyrészt abból a szempontból is érdekes, hogy összefüggés mutatható ki a szülők iskolai végzettsége és a gyermekük munkahely választási preferenciái között.

És az összefüggések irányát elemezve azt látjuk, hogy épp azok a gyerekek várnak el magas fizetést, rugalmas munkaidőt, akiknek szülei vélhetően ebben nem részesednek alacsony iskolai végzettségük okán.

4. Összegzés

A jelenlegi munkaerő-piaci kihívások tükrében elmondható, hogy a vállalatok sikereinek egyik legfőbb záloga a humán erőforrás. Az eredményes toborzást és munkaerő megtartás kulcstényezők a versenyképesség megőrzésében. A jó HR-kommunikációhoz, munkáltatói márkaépítéshez elengedhetetlen ismernünk jelenlegi és leendő munkavállalóinkat. A tanulmány célja, hogy a fiatal pályakezdőkre, a Z-generáció tagjaira fókuszálva elemezze milyen tényezők, milyen módon hatnak az esetükben a munkahely megválasztására.

A kutatás eredményei alapján megkülönböztethetünk szegmenseket, célcsoportokat a munkahely-választási preferenciájuk alapján.

Az egyes csoportokat szocio-demográfiai jellemzőik alapján is karakterizáltam, így a leendő munkaadók képet kaphatnak arról, melyik szegmenst, mi jellemzi egy munkahellyel szembeni elvárásuk és demográfiai hátterük szerint. Az eredmények megítélésem szerint segítséget nyújthat a toborzáshoz és munkaerő-megtartáshoz egyaránt szükséges employer branding stratégiához a potenciális munkavállalók árnyaltabb megismerése révén.

A kutatás folytatásában a minta további szegmentálására törekszem, és a HR-motivációs eszközök szerinti szegmensek karakterizálása révén további célcsoport jellemzőket kívánok feltárni, mely – megítélésem szerint- további hasznos információkat adhat a HR-és Employer Branding szakemberek számára.

Irodalomjegyzék

- [1.] Csiszárík-Kocsir, Á. – Medve, A. (2013): Were the workplaces in danger after the crisis – answers based on a questionnaire research, MEB 2013–11th International Conference on Management, Enterprise and Benchmarking, 195.-207. pp.
- [2.] Gyarmati, G. (2017): The consumption of organic products according to a survey. FIKUSZ 2017 - SYMPOSIUM FOR YOUNG RESEARCHERS: Proceedings. Szerk: Fehér-Polgár P. pp. 125-139.
- [3.] Ian Bessell, Brad Dicks, Allen Wysocki, Karl Kepner, Derek Farnsworth, Jennifer L. Clark: Understanding motivation: an effective tool of managers, 2017. <http://edis.ifas.ufl.edu/pdf/files/HR/HR01700.pdf> 1-3.o.letöltés ideje: 2017. 10.25. 16:05
- [4.] Kissné (2010): Hogyan motiválhatóak a különböző generációk tagjai? <https://www.hrportal.hu/hr/hogyan-motivalthatoak-a-kulonbozo-generaciok-tagjai-20100804.html> letöltés ideje: 2017. 09.19. 14:05

- [5.] Kissné (2014): Lehet-e egységesen motiválni a különböző generációs munkaerőt? <https://www.hrportal.hu/hr/lehet-e-egysegesen-motivalni-a-kulonbozo-generacios-munkaerot> letöltés ideje: 2017. 09.21. 16:20
- [6.] Lazányi, K. – Bilan, Y. (2017): Generation z on the labour market – do they trust others within their workplace? Polish Journal of Management Studies 16: (1) pp. 78-93.
- [7.] Lazányi, K (2016): Who do You Trust? – Safety Aspect of Interpersonal Trust among Young Adults with Work Experience In: Szakál Anikó (szerk.) Proceedings of the 11th IEEE International Symposium on Applied Computational Intelligence and Informatics SACI 2016. Budapest: IEEE, pp. 349-354.
- [8.] Lazányi, K (2017): Social support of young adults in the light of trust, Economics and Sociology 10: (2) pp. 11-25.
- [9.] Lazányi, K. (2012): Study for nothing? Literature overview of labour market opportunities for individuals with tertiary education In: Michelberger, P. (szerk.) FIKUSZ 2012 : Symposium for young researchers: Proceedings. Budapest: Óbudai Egyetem, pp. 37-46. Varga, J. – Csiszárík-Kocsir, Á. (2015): A gazdasági proaktivizmus hiánya a hazai gazdaságban és a válságkezelésben, Vállalkozásfejlesztés a XXI. században V. – Tanulmánykötet, 409-437.. pp.
- [10.] Pató, G.Sz.B.. (2015): The 3D Job Description, Journal of Management Development, Vol. 34 Iss: 4, pp. 406 – 420
- [11.] Pató, G.Sz.B.. (2017): Formal Options for Job Descriptions – theory meets practice , Journal of Management Development, Vol. 36 Iss.8, pp. 1008-1028.
- [12.] Ridderstrale J.N (2004): Karaoke Kapitalizmus - Az emberiség menedzsmentje, Kiadó: [WoltersKluwer Kft](http://www.wolterskluwer.com) 2004
- [13.] Tari A. (2010): Y generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban, Jaffa Kiadó, Budapest, 2010.
- [14.] Tari A. (2011): Z generáció Tercium Könyvkiadó, Budapest, 2011.
- [15.] Töröcsik M. (2003): Fogyasztói magatartás – Trendek. Budapest: KJK.
- [16.] Top 6 munkaerő-piaci trend [hrportal.hu:https://www.hrportal.hu/hr/jonnek-a-nyugdijas-dolgozok---top-6-munkaero-piaci-trend-2017-ben-20170216.html](https://www.hrportal.hu/hr/jonnek-a-nyugdijas-dolgozok---top-6-munkaero-piaci-trend-2017-ben-20170216.html) letöltés ideje: 2017.10.02. 14:00 letöltés ideje: 2017.10.02. 16:00
- [17.] Varga, J. – Csiszárík-Kocsir, Á. (2016): A szervezetek versenyképességének alapjai: stratégiai menedzsment a hazai vállalkozásoknál, Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI. – Tanulmánykötet, 433-458. pp.

Kvalitatív kutatási eredmények a Z generáció körében-milyen karrierről álmodnak, milyen munkahelyen dolgoznának szívesen a „Z”-k

Dr. Garai-Fodor Mónika

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,

fodor.monika@kgk.uni-obuda.hu

Dr. Jäckel Katalin

Egyetemi docens, Budapesti Gazdasági Egyetem

katalin.jaackle@uni-bge.hu

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAM-
JÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Absztract: Generációs korszakjellemző, mint szegmentációs kritérium évtizedek óta fontos kérdés a marketingben. A koncepció lényege, hogy az egyes generációk korszakjelzőit megismerjük, és ez alapján magatartásuk nagyvonalakban előre jelezhető, azaz magyarázat található mai döntéseikre is. A generációkat a közös tapasztalatok, élelmények, végső soron a közös értékek fűzik össze (Törőcsik, 2003).Az egy generációba tartozó emberek vásárlási, fogyasztási szokása, márkapreferenciája igen sokszínű, de van egy közös rendező elv, mely alapján mégis egy szegmensbe sorolhatóak, ez pedig az értékrend. Amikor tehát generációk közötti különbséget vizsgálunk, az egyes értékorientációkban megmutatózó differenciák elemzése a kiindulási pont. Az alapélmények, a szocializáció során megtapasztalt nagyobb és meghatározó történések, a „korszellem” elkíséri az embereket életük végéig, hatással van választásaikra.

Kulcsszavak: kvalitatív kutatás, Z-generáció, munkáltatói márkaépítés

1. Szakirodalmi áttekintés: ki is az a „Z” generáció? Mi jellemzi őket?

Az 1945-60 között született, úgynevezett baby boom korosztályt követi az X (1960-80) és az Y (1980-2000) generáció. A Z generációba azok tartoznak, akik 1995 -2010 között születtek. Ők az úgynevezett digitális bennszülöttek, számukra az internet, a mobiltelefon és a web 2.0 természetes dolgok. Ennek hatására értékrendjük, tanulási szokásaik, fogyasztói magatartásuk, média használatuk sokat változtatott a korábbi generációkhoz képest. Náluk érték a tapasztalat és nem a tudás lett. Ez egyben magatartásuk alapja is: mindenhol ott kell lenni, mindent látni kell és nem utolsó sorban mindnet megosztani. Míg a korábbi generációk életében szétválasztva létezett a valós és az online jelenlét, addig a Z-korosztály számára e kettő harmonikusan fonódik össze, és a technológia mára az identitás kifejezésének egyik legfontosabb eszköze lett. Ennek a generációnak fontos az információk gyors elérése, a multitasking pedig állandó jellemzője a korosztálynak. A Hotwire 5 kontinens 22 országában 400 kommunikációs szakember körében végzett kvalitatív felméréséből is kiderült, hogy a kommunikációs szakemberek szerint az üzenetek nagy tömegekhez való eljuttatása mára elavult, sokkal fontosabb az üzenet személyre szabása; az új kommunikációs csatornák és új eszközök (engagement tools) átalakították a kommunikációs szokásokat (Molnár, 2016).

A Z generációra ez az attitűd kifejezetten jellemző. Az 1990-es évek végén születettek már a multimédia-tartalmakat részesítik előnyben az írott szövegekkel szemben, így feldolgozási módszereik is alapvetően non-lineárisak. Rögtön szeretik látni a munkájuk eredményét, és azonnali visszacsatolást várnak. Másképp tekintenek a pénzre, ami már az őket megelőző generáció esetén is megfigyelhető volt (Csiszárík, 2016, Csistárik et al 2016). Képesek egyszerre több dologgal párhuzamosan foglalkozni, az őket érdeklő információhoz változatos csatornákon és gyorsan jutnak el. A Z-generáció önfelnevelésében kiemelt jellemző a belső tanulási motiváció és a tudatosság. Érdeklődésük szerteágazó, tudásuk növekvő hányada származik iskolán kívüli közegből, és bár fontos igény számukra az ismeretek szórakoztató formában történő elsajátítása, mégis kritikus és reflexív médiahasználók. Ismeretszerzési mechanizmusaik során preferálják a szimultán interakciót és a gyakorlati jelentőséggel bíró ismereteket (Rumpf, 2014).

Továbbá szakértők arra is felhívják a figyelmet, hogy az 1995 után született fiatalok esetében már kevésbé éles határvonal húzódik a gyermekkor és az ifjúkor, illetve az ifjúkor és a felnőttkor között. Ugyanis az internetet egyre tudatosabban böngésző gyermek gyakorlatilag ugyanabban a közegben érvényesül, mint a

felnőtt, ennek következtében a szórakozás és a munka tartományai egybefolynak: átalakult az értékesnek számító készségek és kompetenciák köre is: a 21. század társadalmában a hangsúly a gyors, precíz és produktív munkavégzésen van. A feladatok növekvő komplexitása kreativitást, fejlett kommunikációs készségeket, flexibilis hozzáállást és csoportmunkára való alkalmasságot vár el az ezredforduló környékén szakemberré érő fiataloktól. Ez az újszerű munkaerőpiaci elvárás természetesen kihat az oktatásra is: a Z-generáció tagjai gyökeresen eltérő módszereket és tananyagot igényelnek, ami folyamatosan új feladatokat ad a formális oktatást korszerűsíteni vágyóknak (Pintér,2015).

A mai 18-24 éves korosztály sokkal hamarabb kapcsolódik be a munka világába, mint az előttük járó generációk. Ez azt jelenti, hogy a Z-s munkavállalók egyre nagyobb csoportjával találkozhatnak a hazai foglalkoztatók. Épp ezért fontos megismeri, hogy milyen módon választ munkahelyet a mai fiatal. Mivel és hogyan motiválható, hol dolgozna szívesen, milyen munkahelyről és karierről álmodik. Mivel számos tanulmány igazolja, hogy a Z-k esetében az eddigi generációktól sok tekintetben eltérő attitűddel és értékrenddel találkozhatunk, érdemes figyelmet szentelni speciális munkavállalói jellemzőik megismerésére. (profession.hu, 2015). Ez elengedhetetlen feltétele annak, hogy ezen korcsoportnak szóló, targetált stratégiai megoldásokat tudjon kínálni egy őket megszólítani kívánó munkaadó.²

2. Anyag és módszer

Jelen tanulmányban egy kutatási projekt munka részeredményeit mutatjuk be, mely az Emberi Erőforrások Minisztériuma Új Nemzeti Kiválóság Programjának (ÚNKP-17-4) támogatásával készült.

A Z generáció általános értékrendbeli különbségei kihatnak a tanuláshoz és a munkához való hozzáállására is. Kutatásunk egyik fő célkitűzése volt, hogy megvizsgáljuk, miként vélekedik a karierről, a sikerről a preferált és diszpreferált munkahelyről ez a korosztály. Mi motiválja őket, mit várnának el egy jó munkahelytől? Ami pedig az álláshirdetéseket szempontjából lehet releváns, hogy honnan gyűjt információkat a munkalehetőségek tekintetében ez a korosztály.

² E generáció tagjai által kitöltött kérdőíves felmérés alapján további megállapítások tehetők. A Z generáció tagjai nem terveznek, a jelen kérdéssel foglalkoznak és pl. az egészségük megtartása nem kiemelten fontos számukra, hiszen az rendelkezésre áll. (Gyarmati, 2017)

A kvalitatív kutatás kereti között harminc interjú valósult meg félig-strukturált interjúvázlat használata mellett. A mintavétel során hólabda módszert követtünk. Egyetlen szűrőszempont volt az alanyok kiválasztásánál, nevezetesen, hogy életkor alapján a Z generációhoz tartozó legyen az alany.

3. Eredmények

3.1. Milyennek érzékeli a Z generáció a jelenlegi munkaerő viszonyokat?

A kutatás során számos kérdést tettünk fel a vállalkozásoknak, amelyek összefüggésbe hozhatók a versenyképességükkel és az üzleti sikereikkel. A tanulmány terjedelmi korlátai miatt csak a leglényegesebb pontokat és kérdéseket mutatjuk be. A kérdőív a vállalatok karakterisztikájának vizsgálata mellett azzal is foglalkozott, hogy megvizsgálja a felmérésben részvevő szervezetek eredményességét az elmúlt 5 évre visszatekintve. A Egyik kérdéskörünk a hazai munkaerőpiac helyzetének megítélésére irányult. Kíváncsiak voltunk, hogy a fiatalok miként vélekednek a munkába állás feltételeiről, milyennek látják saját lehetőségeiket a munkaerőpiacon. Összecsengő válaszok születtek a tekintetben, hogy munkát találni nehéz, jó munkahelyet pedig még nehezebb a fiatalok szerint.

Az alanyok többsége azon az állásponton volt, hogy a magasabb iskolai végzettség nagyobb esélyt jelent a jó munkahely megtalálásában. Az alanyok szerint annak könnyebb a helyzete, aki értékes kapcsolati tőkével rendelkezik, vagy aki hiányszakmát tanult. Ezzel szemben az alacsonyabban kvalifikált munkaerő és a motiválatlanabb emberek, nehezebben találnak munkát a fiatalok szerint.

„Könnyebben azok, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, valamint az ismertségi körük szélesebb és a viszonylag kevesen dolgoznak a szakmájukban. Nehezebben azok, akik alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkeznek és motiválatlanok, valamint olyan területen szeretnének elhelyezkedni, ami úgymond „tömeg szakmának” számít.”

Leendő munkavállalóként a legnagyobb kihívásnak azt érzékelik az alanyok, hogy olyan munkát találjanak, melyet örömmel látnak el és egyben jövedelmező is. Azt is problémának definiálják, hogy miként tudják majd megtalálni és megtartani munka-szabadidő egyensúlyát.

Több alany is elmondta, hogy szüleik példáján látva, sok esetben a munka javára billen el mérleg nyelve, szabadidejüket, sok esetben az egészségüket is feláldoz-

zák a munka érdekében. A fiatalok azonban rendre megerősítették, hogy ők ezt semmiképp nem tartják követendő példának

3.2. A munkahely megválasztásában szerepet játszó tényezők és az ideális munkahely

A munka-szabadidő egyensúlyának fontossága a munkahely-választási preferenciák esetében is visszaköszönt. Külön kérdéskörben elemeztük ugyanis, hogy mely szempontok játszanak szerepet a Z generáció esetében a munkahely kiválasztása során.

Az elsőként említett, döntő szempontok között szerepelt a bérezés és juttatások mellett a munkaidő. Előnyben részesítik a rugalmas munkavégzést, fontos számukra, hogy a munka mellett önmagukra is jusson idő. Lényeges választási szempont a munkahelyi légkör, a vonzó munkahelyi környezet, olyan munkahely, ahol jól érezhetik magukat munkavégzés közben. Emellett spontán elhangzott szempont volt az előrejutási lehetőség is, amit igen céltudatosan vesznek figyelembe a munkahely kiválasztásakor. Mérlegelendő kérdés, hogy mennyire ad lehetőséget a kreatív ötletek, ambíciók megvalósításához a munkahely. Az alanyok elmondása szerint azért, hogy saját céljaikat, álmaikat elérjék, képesek és hajlandóak sokat dolgozni, de csak akkor, ha elismerik, és jutalmaznak erőfeszítésüket. Az önmegevalósítás, az önmenedzselés és a motiváló munkahelyi légkör szintén meghatározó számukra. Több szakember is hangsúlyozza, hogy ezek a fiatalok a leginkább érzékenyek arra, hogy a vállalat ne csak fizetést, hanem identitást is adjon a számukra.

Megkértük a résztvevőket, hogy mondják el, milyen jellemzőkkel írják körül a számukra ideális munkahelyet. Az eredmények alapján az ideális munkahely, ahol jó csapat, szakértő vezetőség, stressz-mentes, de pörgős és változatos munka várja a dolgozni vágyót. Ahol rugalmas munkaidőben láthatja el feladatait a munkavállaló, aki karrierjét így össze tudja egyeztetni személyes hobbijával, családjával és tud kellő időt magára fordítani a munka mellett. Ahol a motivált, kreatív munkavállaló megvalósíthatja elképzeléseit, ötleteit és személyes karrier útjában segítik őt, mert számos lehetőség van a fejlődésre, előrelépésre. Ahol a jó munkát anyagiilag is elismerik megfelelő bérrel (ez az alanyok elmondása szerint nettó 300-400 ezer HUF) és egyéb juttatásokkal. A munkáltató jó hírnévvel bír, az adott piacon, iparágban meghatározó fejlesztéseket hajt végre és így a munkavállaló első kézből értesül a legújabb iparági innovációkról.

Érdekes ellentmondást figyelhettünk meg azonban a válaszok között: amikor a diszpreferált munkahely jellemzőiről kérdeztük a hallgatókat, diákokat, akkor többen is hangsúlyozták, hogy nem akarnak egy „multinál rabszolgaként” dolgoz-

ni. Ellenben a preferált munkahelyek spontán megnevezésénél abszolút felülreprezentáltak voltak a multinacionális cégek.

Ez valószínűleg abból fakad, hogy az említett cégek márkaneve, reputációja, munkáltatói megítélése pozitívabb, és erősebben hatja át a konkrét munkáltatói márkát a pozitív attitűd, mint amilyen mértékben a multinacionális cégekkel szembeni általános negatívabb hozzáállás érvényesül a megkérdezettek körében.

3.3. Mi kell a sikeres karrierhez? „Biztos, hogy csak rajtunk múlik”?

Megkérdeztük az alanyokat arról is, hogy megítélésük szerint egy sikeres karrierhez mire van ma szüksége egy fiatal pályakezdőnek.

Többen is hangsúlyozták a tudást, az elszántságot, az erős motiváltságot. Szerintük ahhoz, hogy valaki sikeres legyen a pályáján fontos, hogy kitartó legyen, motivált és elszánt. Ugyanakkor számos külső tényező is szükséges hozzá, úgy, mint kapcsolatok, „Jókor lenni jó helyen”, hogy a lehetőségeket ne szalasszuk el, továbbá, hogy a munkahely megfelelő lehetőségeket és környezetet kínáljon a karrierhez, a fejlődéséhez.

Az alanyok szerint egy pályakezdő akkor lehet ma sikeres, ha rugalmas, terhelhető, naprakész, tájékozott, lelkes és motivált, meg tud felelni a „folyamatos pörgésnek”, az egyre gyorsuló világ elvárásainak. Ezen jellemzők, kompetenciák elsajátításához és általában véve egy sikeres munkakezdésben nagy szerepe a mentoroknak. Egyöntetűen azon az állásponton voltak a fiatalok, hogy nagyon hasznos lenne olyan támogató személy (mentor), aki a munkába állásra felkészítené őket. Leginkább az oktatás kereti között tartanák ezt megvalósíthatónak a diákok (választható tárgyként például), vagy elérhető áron kínált tréningek keretében, ahol ügyvezetők, HR szakemberek, az adott területen sikert elért személyek mondanák el saját személyes tapasztalataik alapján a legfontosabb jó tanácsokat.

Itt személyre szabottan tudnának információt, instrukciót kapni a pályakezdők arról, hogy miként kell egy interjúra felkészülni, honnan érdemes tájékozódni a munkalehetőségekről. Mire kell egy munkahelyen figyelni a beilleszkedés során, milyen jogai és kötelezettségei vannak a munkavállalónak, azaz gyakorlatias, praktikus, hasznos tudnivalókat, útmutatót kapnának.

Ilyen jellegű tréningek, képzések menedzselésének felvállalásával a vállalatok nagyfokú ismertséget és elismertséget tudnának szerezni - az egyébként meglehetősen nehezen elérhető és meggyőzhető - fiatal generáció körében. Megítélésünk szerint nem csupán hatékony kapcsolatépítés lehetne egy ilyen professzionális program támogatása a sok esetben komoly munkaerő utánpótlási problémákkal

küzdő munkáltatók számára, hanem kiváló eszköz a márka iránti elköteleződés kiépítésére.

A jelenleg elérhető, workshop rendszerű, nyílt napokra és néhány órás ad hoc előadásra korlátozott alternatívák nem nyújtanak teljes körű megoldást. Üdvözítő kezdeményezések, de egy professzionális, rendszerre épülő, a célcsoport igényeire koncentrálnó program sokkal nagyobb hatékonysággal tudna működni. Az eredmények alapján pedig úgy tűnik, erre az igény a leendő munkavállalók részéről megvan.

3.4. Ki lehet a Z-k szemében referenciaszemély?

Marketing szempontjából fontos kérdés a célcsoport-specifikus kommunikációs stratégia megtervezésénél, hogy megismerjük, ki befolyásolja alanyainkat döntésükben, kinek a véleménye mérvadó számukra, kit tekintenek referenciaszemélynek.

Egyrészt ebből a szempontból volt fontos számunkra, hogy megismerjük, kit tekintenek példaképnek a sikeres karrier szempontjából a megkérdezett fiatalok. Másrészt pedig visszacsatolást ad a válasz a generáció értékszemléletéről: hiszen az, hogy kit tekintenek sikeresnek, megmutatja azt is, hogy milyen értéket rendelnek a siker fogalmához.

A Z generáció egyik jellemzője, a szocializációs háló hiánya. Igaz, hogy ők a közösségi média aktív használói, sok ismerőssel rendelkeznek, de mindennapi kapcsolataikat erőteljesen ezeken a csatornákon élik meg. Az a klasszikus szociális háló, ami az X-ek esetében még megvolt, a Z generációnál már átalakult. Ez nagymértékben formálja estükben a tanulás folyamatát, ahogy azt is, hogy kit tekintenek a környezetükből példaképnek, jó tanácsadónak, olyan kompetens személynek, akire érdemes hallgatni.

Az eredmények alapján két markáns csoportot tudtunk megkülönböztetni egymástól.

Az egyik csoport, amelynek tagjai számára saját szüleik jelentik a sikeres karriert befutott ember példáját. Ezeket a szülőket elégedett, a munkájában sikert és elismerést szerzett embernek látják gyerekeik. Sikeresnek tartják őket, mert a munkájuk által megfelelő egzisztenciát értek el, és a családra – azaz rájuk, gyerekekre is - megfelelő időt tudnak fordítani. Kiegyensúlyozott, boldog és elégedett embernek látják ezeket a fiatalok saját szüleiket. Hozzájuk hasonló módon szeretnének sikeresek lenni, akár folytatva az ő munkájukat (például családi vállalkozás), vagy más szakmában, de hasonló eredményeket, visszacsatolást elérve nyomukba lépni. A legtöbb sikeresnek tartott szülő saját vállalkozást vezet, kisebb arányban voltak a beosztottként dolgozók. Az előbbinél a saját álmok megvalósítása és az önállóság,

az utóbbinál pedig a megbecsülés és stabilitás a főbb pozitív értékek. Az, hogy a példának tekintett szülők folyamatosan fejlesztik magukat és a munkájukban örömeiket lelik, beosztástól függetlenül megjelenő domináns tényezői a sikernek.

A másik csoport ezzel szemben nem tekint pozitív példaként szülei karrierjére. Megfáradt, megtört, sokszor változtatni már nem tudó, vagy nem akaró emberek látnak bennük akik, ugyan dolgoznak, de ezért cserébe nem kapják meg a megérdemelt, vagy elvárt kompenzáció, sem anyagi, sem erkölcsi értelemben. Ezért ezeknél a fiataloknál sokkal inkább jellemző volt, hogy más, családon kívüli személyekben találtak példaképet. Többségében ismert köz-szereplőt, média személyiséget (például D.Tóth Kriszta) vagy épp énekes-előadót (Fluor Tomi), akiknél a közös jellemző, amiért sikeresnek ítélték őket, hogy népszerűek, alkotnak, „csinálnak valami jót, egyedit”, szeretik munkájukat, amiből jól meg is tudnak élni. Akik nem neveztek meg konkrét személyeket, azok is pontosan leírták, hogy mit jelent a munkában sikeres ember példája számukra: „aki viszonylag rövid időn belül magas pozícióba kerül, magas jövedelemmel, de a munka mellett van ideje másra is.” Bár két eltérő szocializációs csoportból (szülők-család, ismert emberek-médiaszereplők) érező referenciaszemélyeket neveztek meg a fiatalok, de a siker értékösszetevői között mégis voltak átfedések: anyagi és erkölcsi elismerés, önmegvalósítás, fejlődés és kellő idő önmagunkra.

A kommunikációs stratégia másik sarkalatos pontja, a médiapreferencia. Hiszen nem csak azt kell tudnunk, hogy mit, hanem azt is, hogy milyen módon mondjuk el célközönségünk tagjainak. Külön elemeztük, hogy milyen forrásokat részesítenek előnyben a fiatalok, milyen módon, honnan tájékozódnak, ha munkahelykeresésről van szó. A mai fiatalok virtuális közösségekben élnek, a világhálón töltik szabadidejük nagy részét és kapcsolataik jelentős része is az internetes közösségi oldalakhoz kötődik. Így nem volt meglepő, hogy a munkalehetőségekről is az online és a social media világát járva vadásznak hasznos információkra, a facebook, gyakornok.com, profession, google, esetleg az adott vállalat weboldala, és diákszövetkezetek oldalain keresve a munkalehetőségeket.

Azonban lényeges hangsúlyozni, hogy legalább ennyire fontos és mérvadó számukra a barátaik véleménye, tanácsa, és a mentornak tartott szülők, vagy ismerős sikeres ember javaslata. Tehát a társadalmi csatornák jelentősége továbbra is megmaradt, még ha sok esetben egy virtuális térbe kerültek is át. Ugyanis a facet to face kapcsolat kialakítására alkalmas állásbörzék, a workshopok is a spontán megemlített információszerzési lehetőségek között szerepeltek az alanyok válaszaiban.

Az eredmények alapján tehát elmondható, hogy egy, a Z-generációra fókuszáló média-mix zászlóshajói mindenképp az online és a social médiumok, de a repertoárból nem maradhatnak ki a személyes kapcsolatok létrejöttét segítő „klasszikus” eszköztár sem.

4. Következtetések, javaslatok

Korcsoportok közötti különbségek - értékrendben, gondolkodásmódban, életvitelben – mindig is léteztek. Az értékszemlélet változása azonban egyre dinamikusabb, melynek hatására egyre markánsabb eltérések mutatkoznak az egyes korcsoportok között. A másik lényeges momentum, hogy ez a dinamikus változás az emberi magatartás egyre több területére kiható folyamat, mely értelemszerűen a vásárlói, fogyasztói szokásokat és gondolkodásmódot is átformálja.

Mindezen folyamatokat pedig akkeleráló hatásként erősíti a technológiai fejlődés, gyorsítva a változások ütemét és kiterjesztve azok hatását. A generációk közötti különbségek a marketing számos területén jól alkalmazhatóak szegmentációs ismérvként. Ennek egyik példája a munkaerőpiacon egyre nagyobb jelentőséggel bíró munkáltatói márkázás folyamata. A munkáltatói márka épp úgy, mint egy termékmárka megkülönböztet, azonosít, pozicionál.

A munkáltatói márka értékeinek meghatározása az első lépés a stratégiában. Azonban nem csak azt szükséges definiálnia egy munkáltatónak, hogy ő milyen értékeket, sajátosságokat képvisel, hanem azt is, hogy kiket szeretne megszólítani. Egyre fontosabb és létszámában is egyre meghatározóbb munkaerőpiaci célcsoport a Z generáció, mely sok tekintetben eltérő médiafogyasztással, vásárlói szokással, közösségépítési gyakorlattal rendelkezik, mint az őket megelőző generációk tagjai.

Épp ezért lehetnek fontosak és hasznosak azok a kutatások, melyek ezen generáció motivációját, gondolkodásmódját és szokásait vizsgálják, útmutatóként szolgálva ezzel az őket elérni, megnyerni és megtartani kívánó munkáltatókat.

Jelen tanulmányban a Z korcsoportba tartozó fiatalok munkahely választási preferenciáját, a sikerről alkotott véleményét és az ideálisnak tartott munkahellyel szembeni vágyait, elvárásait vizsgáltuk. Az eredmények alapján a kutatásban résztvevő fiatalok számára egy rugalmas, fejlődési lehetőségeket és változatos munkát kínáló cég jelenti az ideális a munkahelyet. Szeretnek csapatban dolgozni, valahova tartozni és szívesen dolgoznak nagy erőfeszítéssel, ha a pozitív visszacsatolás és elismerés nem marad el.

Sok fiatal saját szülője példáját követve kíván sikeres lenni: azaz munkájában örömet lelő, önmagát folyamatosan fejlesztő munkavállaló lenni, aki egyensúlyt tud tartani a munka és a család között a megfelelő egzisztencia kialakítása és fenntartása mellett.

A fiatalok számára követendő példa a munkájában örömet lelő ember, aki azt csinálja, amihez kedve van. Ez még a fizetésnél is fontosabb szempont. Tisztában vannak azzal is, hogy a jó munkahely megtalálása nehéz feladat. Ennek ellenére

egy pillanatig sem hezitálnak változtatni, továbblépni, ha valahol nem érzik jól magukat. Azonban azt is tapasztalják, hogy nagy elvárásokat támasztanak ma egy pályakezdővel szemben és hogy a sikerhez sok tényező együttes megléte szükséges, úgy, mint képzettség, teherbírás, motiváltság.

Sokat informálódnak a neten, idejük jelentős részét az online világban élik és kapcsolataik is ide kötődnek. Az online nyújtotta lehetőségeket a munka világától is elvárják: home office, rugalmasság, feladatorientált szemlélet, gamification, mintha a munkahely is picit az augmented reality része lenne.

Bár néhány hasonlóságot is tapasztalhatunk - főként az alapvető értékek szempontjából - de egyértelmű, hogy a Z generáció értékítélete, így a munkához, sikerhez való viszonya eltéréseket hordoz az őket megelőző korosztályokhoz képest. Épp ezért azt gondoljuk, hogy a több generációt integráló munkaáltatói márkaépítésnél mindenképp érdemes differenciált stratégiákban gondolkodni, célcsoport-specifikus megoldásokat alkalmazni, figyelembe véve az egyes korcsoportok sajátos attitűdjét.

Felhasznált irodalom

- [1.] Csiszárík-K.Á (2016): A pénz boldogít, vagy sem? – A jólétet befolyásoló tényezők egy kvantitatív kutatás tükrében, „Korszerű szemlélet a tudományban és az oktatásban“ – A Selye János Egyetem Nemzetközi konferenciája, Komarno,2016. szeptember 13.-14., 84.-93. pp.
- [2.] Csiszárík-K.Á- Varga J- Fodor M (2016): A pénz helye és értéke a mindennapi pénzügyi gondolkodásban egy kutatás eredményei alapján, „Korszerű szemlélet a tudományban és az oktatásban“ – A Selye János Egyetem Nemzetközi konferenciája, Komarno,2016. szeptember 13.-14., 73.-83. pp.
- [3.] Kalocsai M. (2016): Márkázott munkahelyek, Kis- és Középvállalkozások Magazinja, 2016/5 26-27.pp.
- [4.] Molnár A. (2016): 9 trend, ami 2016-ban átalakítja a kommunikációs ipart
http://media20.blog.hu/2016/01/04/legujabb_kommunikacios_trendek_av_agy_mire_szamithatunk_2016-

[ban?token=866c41eb6466fabdefd7ce40dd7c15b9](http://media20.blog.hu/2015/10/09/a_z-generacio_szamara_alkalmatlan_a_jelenlegi_oktatas) letöltés dátuma:

2016.01.04. 08:59

- [5.] Pintér D. G.(2015): Nem a Z generáció butább, csak az oktatás ragadt a 20. században http://media20.blog.hu/2015/10/09/a_z-generacio_szamara_alkalmatlan_a_jelenlegi_oktatas, 2015.1.09. 8:35
- [6.] Rumpf Nikoletta: Hogyan használja a médiát a Z-generáció? http://media20.blog.hu/2014/11/22/hogyan_hasznalja_a_mediat_a_z-generacio letöltés dátuma: 2014.11.22. 09:00
- [7.] Törőcsik Mária: Fogyasztói magatartás – Trendek. Budapest, 2003, KJK. 90-150.pp.
- [8.] Z generáció: ilyen az új nemzedék a munkahelyen! <https://www.profession.hu/cikk/20151110/z-generacio-ilyen-az-uj-nemzedek-a-munkahelyen/5996>): 2015. november 10.

Helyi élelmiszer rendszerek a világban, az EU-ban és Magyarországon

Gyarmati Gábor Ph.D.

Adjunktus, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,

gyarmati.gabor@kgk.uni-obuda.hu

Abstract: A helyi élelmiszer rendszereknek és azon belül a rövid ellátási láncoknak egyre nagyobb jelentőséget tulajdoníthatunk a vidékfejlesztésben. Ezeknek a rendszerek számos előnnyel rendelkeznek, többek között építik a helyi közösségeket, mélyítik a szereplők közti bizalmat, a megkérdezettek szerint egészségesebb, táplálódóbb élelmiszerekhez juthatnak hozzá a fogyasztók. Óvják a környezetet, társadalmi és gazdasági hasznot jelentenek. A Közös Agrárpolitika is kiemelten kezeli e rendszereket és a vidékfejlesztési programok része lett. Hazánkban azonban hiába jelentkezett ez az igény, még a termelői bizalmatlanság és a szabadság vágya nem tette lehetővé, hogy kiépüljenek ezek az összefogások és olyan mértékben éreztessék hatásukat, mint néhány vezető európai országban. Az elterjesztés egyik lehetősége a megbízható címkézési rendszer kiépítése, amely viszont egységes szabályozást kér az érintett európai országoktól. Viszont ezzel az egyedi megkülönböztető eszközzel megindulhatna a helyi élelmiszer térnyerése hazánkban is.

Keywords: Short food supply chain, trust, local food system.

1. Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben a globális élelmiszer láncok térnyerése jelentősnek volt mondható. Láthatjuk, hogy nagy, globális cégeken keresztül jut el az élelmiszerek egy része a fogyasztókhoz. Az innovációs törekvésekkel az ellátási láncok nagy változásokon mentek keresztül az elmúlt időszakban. Hiszen a jól megszokott értékesítési csatornák megújulásra vártak, és hatékonyabb megoldásokra volt szükség ahhoz, hogy még nagyobb mennyiségben, még több ember számára biztosítsanak hozzáférést, alacsonyabb költségekkel. Viszont mindeközben megnőtt a környezet terhelése, amely kifizetendő kiadásban nem is jelent meg, de a környezeti helyreállítás költségei léteznek és a kiadások sem maradhatnak el. A helyi termelők és kereskedők számára ma úgy tűnik, hogy az egyetlen kilábalási lehetőség a rövid ellátási láncok (REL) létesítése. A hazai élelmiszerek esetében a pálinka, mint Hungarikum kapcsán elemezték átfogóan az etnocentrikus

magatartás fontosságát és előnyeit, a közösségi marketing jelentőségére is felhívva a figyelmet. (Fodor et al 2011). Maga a REL változatos formában jelenhet meg. A következő jellemzők valamelyikével bír. Kis távolság a következő jellemzőkben: földrajzi, társadalmi, kulturális vagy erős igényként jelenik meg az egészséges ételmisszer, amely legalább csökkentett vegyszerhasználatot jelent, de egyre népszerűbb a biotermék fogyasztás is, ahol sem a vegyszerhasználat sem a műtrágyázás nem megengedett.

Ugyanakkor másban is különbözhet a REL a hagyományos értékesítéstől. Megjelenhez a helyi, termelői piacok formájában. Ahol a helyi termelők és a helyi fogyasztók találkoznak, amely kapcsolatban az esetleges ismertség mellett jelen van a bizalom is (Lazányi, 2017a,b). A fogyasztói bizalom fontosságát más meghatározó szempontnak tekinthetjük más szolgáltatások esetében is (Rudolfné et al, 2012). A városban megjelenő közösségi kertek abban is különlegesek, hogy a házak közt jelenik meg a termelés, és emellett a fiatalok kedvelt időtöltése lehet. Az interneten működő értékesítés is inkább a fiatalabb generációkra jellemző, mivel ők szocializálódnak ebbe bele, és ők használják magabiztosan, rutinszerűen ezeket a formákat, viszont az onlinekommunikációs eszközök többségének hatékonysága pontosan mérhető és költséghatékonyabb is mint az offline kommunikációs eszközöké. (Máté – Almádi 2016)

2. Anyag és módszer

Tanulmányomban a ma fellelhető legfontosabb hazai és nemzetközi szakirodalomból válogattam. Támaszkodtam az Agrárgazdasági Kutatóintézet legfőbb tanulmányaira és felméréseire, illetve a Scopus, Web of science és a Science direct oldalain fellelhető releváns művekre.

3. Eredmények

Ahogy a bevezetőben említettem a helyi ételmisszer rendszerek egyik legfontosabb ága a rövid ellátási láncok. Az ellátási lánc meghatározásánál kiemelt szerepet kap a helyi, a lokáció fogalmának és a kapcsolódás meghatározásának újraértelmezése valamilyen szinten. Természetesen több tanulmány itt ragadja meg a REL lényegét. Mardsen kutatótársaival azt határozta meg, hogy a termelés, szállítás, kereskedelem és fogyasztás egy bizonyos földrajzi

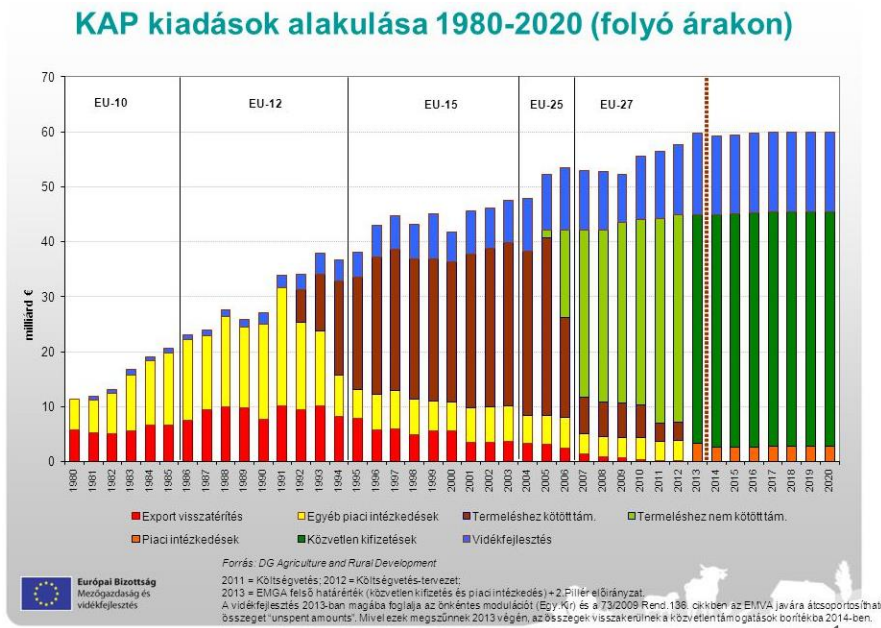
körön belül zajlik. Ez jellemzően 20 kilométertől 100 kilométerig terjedő kör. Ennek nem ellentmondva a másik lehetőség, a szállítási vagy ellátási láncban szereplők minimális száma. Adott esetben akár közvetlen értékesítésről is beszélhetünk. (Mardsen et al, 2000)

Szinte ugyanezt a meghatározást használja Kneafsey és kutatócsapata. Náluk ez a földrajzi kör 40 kilométer, de ez régió és országnagyságtól is nagyban függ. (Kneafsey et al., 2013) Az érintett élelmiszer azonosítása és nyomonkövethetőségének biztosítása is zajlik eközben. Ez akkor valósulhat meg a legkönnyebben, amikor a termelő és a fogyasztó közötti szereplőszám a minimális.

A 2014-2020-as vidékfejlesztési politikában a REL prioritást élvez, ami azt jelenti, hogy ebben az időszakban a REL vizsgálata és fejlesztése kiemelten fontos az EU számára. Az új KAP "elősegíti az élelmiszer-ellátási lánc szervezését és a mezőgazdasági ágazat kockázatainak kezelését, különös tekintettel az alábbiakra: az elsődleges termelők jobb integrálása az élelmiszer-ellátási láncba a minőségbiztosítási rendszereknek megfelelően; a termékek helyi piacokon való előmozdítása, a rövid beszállítói lánc, a termelői szövetségek és a szakmaközi szervezetek. "Az EU szerint a rövid élelmiszer-ellátási láncot" korlátozott számú gazdasági szereplő alkotja, akik az együttműködés, a regionális fejlesztés és a termelők és a fogyasztók közötti szoros társadalmi és területi kapcsolatok mentén haladnak. A rövid beszállítói láncok támogatása megszűnik egyszerű eszközként létezni, ugyanakkor a marginális és nem versenyképes mezőgazdaság támogatásával, és az általános vidékfejlesztéssel kapcsolatos célok és a vidéki területek életképességének fenntartásával éri el céljait." (Brunori - Bartolini, 2013)

A REL támogatásának és kiemelésének egyik stratégiai célja a vidékfejlesztés, amelynek során nem csak gazdasági, hanem társadalmi és kulturális fejlődés is végbemegy. Annak ellenére, hogy a vidéki térség a mezőgazdaság, a környezetvédelem, a helyi kultúra és tradíciók fenntartásának alapja, gazdasági értelemben a vidéki térségek elmaradottnak számítanak. Egyes országoktól függően a mezőgazdaság, azaz jellemzően a vidéki térségek adják a GDP 1-7 %-át, míg a foglalkoztatottak aránya is hasonló. Minél fejlettebb egy állam, annál inkább nem engedi meg, és minél fejletlenebb annál inkább nem engedheti meg magának, hogy ne legyen mezőgazdasága, amely képes élelmiszerrel ellátni lakosait. (Buday-Sántha, 2011) Ezért rendelkeznek nagyon erős mezőgazdasággal a fejlettebb államok és kiemelten kezelik a kérdéskört és ezért foglalkoztat jelentős létszámot a fejlődő országok mezőgazdasága.

A Közös Agrárpolitika (KAP) kiadási szerkezetében előtérbe kerültek a közvetlen kifizetések mellett a vidékfejlesztési támogatások, a piaci intézkedések és megjelent a REL támogatása.

1. ábra

A KAP kiadások alakulása 1980-2020 Forrás: slideplayer.hu,

A REL megjelenési formái különbözőek lehetnek:

- helyi piac, amelyben megjelenhetnek kistermelők, adott esetben biotermelők is;
- közvetlen értékesítés a kiskereskedők által;
- kosár szolgáltatás, ahol a vevő kész termékinálat alapján kapja meg az árucsomagot hétről hétre vagy kiválasztott időszakban;
- közösségi kertek, ahol a fogyasztó maga a termelő is és sok esetben a sűrű nagyvárosi környezetben jelent kikapcsolódást és termelést;
- közvetítés, ahol a helyi termelő által termelt termék szolgáltatja az alapanyagot.

Egy másik megközelítés szerint a REL lehet Közösség által támogatott mezőgazdaság, amelynek különböző válfajai lehetnek a régiótól az országtól függően, de a közös ezekben, hogy egy meghatározott részét a terménynek a támogató kapja meg, amiért vagy pénzszeget, vagy munkát ad.

A termőföldön való közvetlen értékesítésnek is lehetnek különböző formái. Farm bolt vagy vendéglátás pl. (B&B), útmenti árusítás, vagy éppen szedd magad akciók.

A termőterülettől független kereskedés formái a következők lehetnek. Termelői piac, ahol a termelő kiviszi a termékeit és a helyi fogyasztók megvásárolhatják. A termelő által tulajdonolt kiskereskedelmi egység, ahol megjelennek a termelő termékei és ott azokhoz hozzá lehet jutni. Étel fesztiválok és egyéb turisztikai események. A fogyasztók által alkotott közösségek számára való közvetlen értékesítés. Olyan formák is lehetnek, amelyben a terméket a kiskereskedőknek adják el, ahol egyértelműen megkülönböztetik a termelő termékeit és a piaci egységet is. HoReCa szolgáltatások, ahol a végső felhasználó számára egyértelműen megkülönbözteti a termelőt. A catering sectorban is kínál lehetőségeket a REL. Ebben az esetben kórházak vagy iskolák számára kínál termékeket a termelő. Ebben a kapcsolatban a fogyasztó nyilván az adott intézmény. A következő kategória, ami megjelenhet a REL formájaként a már említett szállított kosarak vagy szatyrok, amelyben a termelt idényjellegű termékkör kerül leszállításra. Végül a kutatók által megkülönböztetett kategória azok a szállítási rendszerek, amelyben közvetlen értékesítés zajlik akár interneten, akár termelőtől, akár speciális kiskereskedőn keresztül. (Kneafsey et al., 2013)

		Termelők		
A kompromisszum szintje		Alacsony	Közepes	Magas
Fogyasztók	Alacsony	Bio élelmiszer szupermarketben	Közvetlen beszerzés a termelőtől	Farmon lévő vásárlás
	Közepes	Vevők összefogása		Szatyor vásárlás
	Magas	A vevők összefogása vevőtársak által szervezve		A vevők összefogása vevőtársak és termelők által szervezve

1. táblázat

A REL formái a kompromisszumok szintje szerint. Forrás Kneafsey, M. et al, 2013.

A REL-nek számos gazdasági, társadalmi és környezeti hatása van, amelyeket a következőkben szeretnék bemutatni. A UK Soil Association 2001-es meghatározása szerint a fenntarthatóság a helyi élelmiszergazdaságban a következőket jelenti. „Elsősorban az élelmiszertermelés fenntartható és szerves formáinak olyan rendszere, amely a termelés, a feldolgozás és a kereskedelem, továbbá a fizikai termelés és gazdasági tevékenység nagyrészt a termelés helyszínén vagy legalább annak régiójában van jelen. Az ellenőrzött, emiatt egészségügyi, gazdasági, környezeti és társadalmi előnyöket nyújt a közösség számára.” (UK SOIL Association, 2001) Ebben a meghatározásban a helyi nem szigorúan vett, de központi szereppel bír, és az ellenőrzöttség mellett az is megmarad, hogy a szállítási távolságok és költségek minimálisak. Értelemszerűen a helyi gazdaságban kiemeltebb szerepet kap a tisztesség (Pató-Freund, 2016), a bizalom (Pató-Kopácsi-Kreiner, 2017; Pató-Kopácsi-Kreiner, 2016, Lazányi, 2017c), az összefogás, együttműködés. A helyi termelők azon felül, hogy képesek lesznek megkülönböztetni, egyedivé tenni saját magukat és termékeiket, méltányos árat kap termékeikért, így képes fenntartani magát hosszabb távon is. A helyi fogalma pont ellentétes a globálissal, azzal ellentétes irányban megy. Ezzel a szembenállással lehetővé teszi azt, hogy a helyi termelők megmeneküljenek, védve legyenek a globális trendektől és cégektől. Ezekből úgy tűnik, hogy komoly ellentét van a helyi élelmiszerek értékesítése és a globális trendek között, és a globális cégek átveszik az irányítást a helyi közösségek tagjai felett. Úgy mond kivesszik a kezükből a hatalmat. És ez igaz is, de úgy teszik, hogy közben a közösség tagjai ennek nincsenek tudatában. És mire ezt az egyén felfogja, ha egyáltalán megérti, addigra már késő, mert átalakult a helyi termelési szerkezet, megszűntek munkahelyek, vállalkozások.

Du Puis és Goodman (2005), valamint Born és Purcell (2006) arra figyelmeztettek, hogy a helyi élelmiszer rendszer inkább inkluzív, azaz etikailga és környezeti szempontból fenntartható, mert nem túl nagyok. A méret kialakulása nem egy belső tulajdonság, hanem társadalmilag és etikailag alakult így és maga a környezet védelem ennek járuléka nem elsődleges célja.

A Foundation for Local Food Initiatives (2003) tanulmányában közzétette a helyi élelmiszer-ágazatnak a fenntartható fejlődésre gyakorolt hatását, amelyet az 5 tőke eszköz szempontjából vizsgált meg.

Emberi tőke: nagyobb foglalkoztatási lehetőségek generálása helyi szinten, a készségek átadásának és képzésének ösztönzése

Pénzügyi tőke: a helyi szolgáltatók és beszállítók támogatása és a helyi gazdaságon belüli megnövekedett pénzmegtartás

Fizikai tőke: helyi üzletek és piacok támogatása

Társadalmi tőke: az étrend és az egészség javítása a tápláló élelmiszerekhez való hozzáférés révén; növeli a társadalmi kapcsolatot az emberek között; az élelmiszerek, a környezet és az egészség közötti kapcsolatok jobb megértése; növekvő lehetőség közösségi részvétellel; a vállalkozások közötti együttműködés fokozottabb felhasználása

Természeti tőke: a gazdálkodók ösztönzése a környezetbarátabb termelési rendszerek bevezetésére; kevesebb "Élelmiszer mérföld"-et termel; a környezetet előnyben részesítő hagyományos gazdálkodási rendszerek életképességének növelése; a levegő, a talaj, a víz megőrzése, beleértve a csökkent szennyezést és hulladékmennyiséget. (FLFI, 2003)

Milyen hatásai vannak a helyi élelmiszereknek és a REL-nek társadalmi szempontból?

A kutatások többsége megerősíti azt, hogy a helyi élelmiszereknek és a REL-nek egyik fő előnye a bizalmi kapcsolatok kiépülése. Sinnreich (2007) tanulmánya a lengyel mezőgazdasági termelők piacáról készült, amelyben arról ír, hogy a fogyasztók és a termelők közötti kapcsolatok kiépítése "alapvető", és "egyedi élményt nyújt" mindkét fél számára. Azt hogy a termékismerettel rendelkeznek és a termelő magyarázattal látja el a fogyasztó számára és sokan (különösen az idősek) szívesen beszélgetnek valakivel, aki tud valamit a termékről. Sage (2003) tárgyalja a kapcsolatok jelentőségét a gazdálkodói piacokon Írországbán. Kirwan (2004) megállapította, hogy a bizalom épült a termelők és a fogyasztók között szemtől-szembeni interakcióján keresztül az Egyesült királyságbeli Farmers' Markets-ban. Hasonlóképpen, Hendrickson és Heffernan (2002) megvizsgálta a Kansas City Food-et Circle (USA), és azt sugallják, hogy a bizalom "nem utal az élelmiszer termékre önmagában, hanem az a fogyasztó elképzelése, hogy bízhat a gazdálkodóban, hogy az élelmiszert "biztonságos" módon hozzák létre, mert a fogyasztó ismeri a gazdálkodókat és felelősséget viselnek az előállításért". A "bizalom" magában foglalja a gyártó felelősségét (az egészséges, teljes értékű ételeket állít elő, amelyeket az emberek fogyasztanak akik tudják ezt), és a fogyasztók felelőssége is egyben (afelé a termelő felé, akik a közösség részét képezik). Smithers et al. (2008) 15 db kanadai Farmer's Markets-et vizsgáltak tanulmányában, és megállapították, hogy az vásárlók általában szeretnének támogatást, lehetőleg helyi gazdálkodást és termelők / fogyasztók közt a bizalom központi elem, ennek megléte sokkal fontosabb, mint az, hogy mennyire szakértő maga a termelő. Úgy érződik, hogy a gazdálkodási gyakorlat nem érdekli annyira a vásárlókat, hanem inkább a bizalom az, ami gyakran mozgatója őket igénylik az

információkat és a részleteket a termelésről és a termelőről. Murphy (2011) elkészített felmérése 252 ügyfelet kérdezett meg 11 mezőgazdasági termelői piacon Új-Zélandon, úgy találta, érdekes módon, hogy a termelők és fogyasztók közti kapcsolat nem különösebben értékelték a fogyasztók, akik inkább a tradicionálisabb, passzívabb szerepet értékelték (Murphy, 2011). Sőt, a kutatás során vizsgálták a termelői és fogyasztói motivációkat a mezőgazdasági termelők piacain, Kirwan (2004) úgy találta, hogy a szociális juttatások gyakran "üdvözlő melléktermékeknek" tekintették, sőt elsődleges motivációnak.

Sok nemzetközi tanulmány kiemeli a helyi élelmiszerek és a REL közösségépítő hatását. Számos nemzetközi tanulmány megerősíti ezt. DeLind (2011) a "közösség" szempontjából is tárgyalja a piacot; arra mint a helyszínen való közösségépítésre tekint, ahol a kapcsolatok javítása mellett élelmiszerbeszerzés is történik. Chiffolleau (2009) tanulmánya a dél francia gazdák piacán és dobozrendszerekben azt találta, hogy "alternatív az ellátási láncok megújíthatják a termelők közötti kapcsolatokat a politikai kapcsolatok szétválasztása és a beágyazottság révén értékesítési tevékenység valósul meg, valamint műszaki és baráti kapcsolatokban változások következnek be, és mindkettő elősegítik az együttműködést az innováció irányában." Lawson et al. (2008) úgy találták, hogy a közösségre dimenziók az új-zélandi mezőgazdasági termelők piacán csak azért merülnek fel, mert "a gazdálkodók hajlandóak összejönni és felismerik a lehetséges előnyöket együttműködési tevékenységben." Végeredményben mind a termelők, mind a fogyasztók sok lehetőséget látnak a közösségi összefogásban, amely azonban hazánkban még igen gyenge. Azt tapasztaljuk, hogy a termelők összefogása alacsony mértéket ér el, mivel azok bizalmatlanok, nem rendelkeznek elegendő információval illetve szeretnék megőrizni függetlenségüket. (Baranyai and Szabó G., 2017.) Ez a látszatfüggetlenség azonban már a nemzetközi tapasztalatok alapján állítható, hogy kevésbé fontos a termelőknek, mint az a számos előny, amely az összefogással jár. És számos szerző és tanulmány tapasztalja azt, hogy a fogyasztónak sokkal fontosabb, hogy kapcsolódjon a termelőhöz, sőt egyes esetekben még hajlandó lemondani a minőségi elvárásairól azért, hogy attól a termelőtől vásároljon, akivel napi kapcsolatban, bizalmi viszonyt épített ki.

A 3. előnye a helyi termelésnek az, hogy a megnövekedett tudás magatartásváltozást okoz. Saltmarsh et al. (2011) a CSA-kal (Common supported Agriculture; Közösség által támogatott mezőgazdaság) kapcsolatos tanulmányukban megállapították, hogy a CSA tagok 70% -a mondta azt, hogy a főzési és az étkezési szokásaik megváltoztak, elsősorban azért, hogy több helyi, szezonális és egészséges táplálékot használtak; 66%-uk mondta a vásárlási

szokásaik megváltoztak, elsősorban azért, hogy a helyi vásárlási lehetőségeket használják. Érdekes, hogy a CSA tagok érzékelték azt, hogy a helyi fogyasztás hatással volt a tagok egészségére, készségeire és jólétére: 70%-uk állította, hogy általános életminőségük javult; 46% mondta, hogy az egészség javult; 32% azt állítja, hogy új készségeket fejlesztettek ki; 49% tudta beazonosítani az egyéb személyes előnyöket. Az alkalmazottak gyakran jelezték azt vissza, hogy a munkahelyi elégedettség magas, és a rendszeres a közösségi kapcsolattartás kezdeményezése.

Ezekon kívül számos környezeti hatás jelenik meg a pozitívumok között.

Potenciális indikátor	Lehetséges környezeti előnyök ezzel az indikátorral kapcsolatban	Említendő probléma
Helyi	Szállítás által csökkentett mennyiségű üvegházhatású gázkibocsátás	Hogyan határozható meg a helyi, lehet, hogy nem lehetséges készíteni egy olyan definíciót ami érvényes minden EU-országban Ennek jogi definíciónak kell-e lennie; egyébként jogellenesen felhasználható?
Szezonális	Csökkentett mennyiségű üvegházhatású gázkibocsátás a raktározásban	Az évszakok meghosszabbíthatók, pl. fűtött üvegházak használatával Ennek jogi definíciónak kell-e lennie; egyébként jogellenesen felhasználható?
Ökológiailag megfelelő termelési mód	Az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának csökkentése a termelésben; Csökkentett vagy semmilyen peszticid használata Csökkentett talaj- és vízszennyezés Csökkentett talajromlás A biológiai sokféleség fokozása Vízvédelem Minimális feldolgozás: csökkenti az üvegházhatást okozó gázokat feldolgozás és tárolás folyamán, A nem helyi inputok minimalizálása	A gazdálkodás választott módjaiban nagy eltérések vannak. Az "ökológiailag" kell azt jelenti, hogy a gyártók találkoznak ezen viselkedés összességével, a többségével vagy néhányal? Ha a termelőknek csak néhány intézkedést kell teljesíteniük, akkor ökológiailag megbízhatónak tekinthető. A kritériumok súlyozottak vagy rangsoroltak? Minimálisra csökkenti a nem helyi inputok lehetséges vagy tisztességes szintjét, mivel az erőforrások egyenlőtlenül vannak elosztva?

2. táblázat

A környezeti előnyök potenciális indikátorai. Forrás: Kneafsy, M. et al, 2013.

Az üvegháztartású gázok kibocsátása lecsökken több terület miatt, szállítás, raktározás, vagy éppen egyéb környezeti szempontok miatt (pl. talajhasználat változása).

2012-ben kutatták az étel- és ital-fogyasztási mintákat Magyarországon. (Median, 2012). 2012 júliusában 1200 emberrel készítettek interjúkat. A magyarok gyakran vásárolnak ételeket akár helyi kisboltokban, akár szuper- vagy hipermarketekben. A lakosság 50% -a kedveli a hipermarketeket és a piacokat, míg 37%-a a diszkont üzleteket preferálja. Mindösszesen 13% rendszeresen vásárol közvetlenül a gazdálkodóktól. A 60 évnél idősebb emberek ritkán mennek el a szupermarketekbe vagy a diszkont üzletekbe. Csak a 9% az, akik 40 év alattiak szupermarketekben vásárolnak ételt. 30% a legmagasabb háztartási jövedelemkategóriába tartozik. (Median, 2012)

Következtetések, javaslatok

Nagyon sok jel mutat arra, hogy a REL-ek Magyarországon is kulcsfontosságú szerepet képesek játszani a helyi gazdaság élénkítésében, illetve a vidékfejlesztésben. Nem véletlen, hogy az EU kiemelten kezeli e kérdéskört és egyre nagyobb figyelem, támogatás jut a területnek. A címkézés által lehet segíteni és támogatni a helyi termelőket. Az EU különböző országai különböző szakaszokban vannak a REL használatában. A címkézés nem egységes, amelyeket az EU-s jogszabályok harmonizálásával lehet elérni. A helyi fogyasztó ezzel a megkülönböztetési eszközzel találja meg a számára fontos termelőt és termékkört. A helyi termék, termelő a fogyasztó számára bizalmi háttérrel jelent, amelynek eredményeképpen mind társadalmi, mind gazdasági, mind közösségépítési előnyökhöz jutnak a fogyasztók és a környezetben élők egyaránt.

Mindezeknek az előnyöknek a kiaknázásához szükséges az EU és a források elosztóinak a támogatása, mind szakmailag, mind pénzügyileg, de ezzel megalapozódik egy stabilabb helyi étel- és ital-ellátás.

References:

- [1.] Born, B. – Purcell, M.: Avoiding the Local Trap. Scale and food systems in planning Research. Journal of Planning Education and Research 26(2) 2006. p. 195-207.
- [2.] Brunori G.-Bartolini, F.: La filiera corta: La opportunita offerte dalla nuova PAC. Agriregioneuropa anno 9 n 35. 2013
- [3.] Buday-Sántha, A.: Agrár- és vidékpolitika, Saldi Kiadó, Budapest, 2011.
- [4.] Chiffolleau, Y.: From politics to cooperation: The Dynamics of Embeddedness in Alternative Food Supply Chains. Sociologia Ruralis 49(3) 2009. p. 218-235.

- [5.] DeLind, L.B.: Are local food and the local food movement taking us where we want to go? Or are we hitching our wagons to the wrong stars? *Agriculture and Human Values*
- [6.] DuPuis, M. – Goodman, D.: Should we go home to eat? Toward a reflective politics of localism. *Journal of Rural Studies* 21., 2005. p. 359-371.
- [7.] Fodor, M- Hlédik E., Totth G. (2011): Fogyasztói vélemények és preferenciák a pálinka piacán Fogyasztói vélemények, *ÉLELMISZER, TÁPLÁLKOZÁS ÉS MARKETING* 8:(1-2) p. 41-47.
- [8.] Foundation of Local food Initiatives: FLAIR report – The development of the local food sector 2000 to 2003 and its contribution to sustainable development. letöltve 2018.04.21. <http://localfood.org.uk/library/FLAIR-2003-report-final.pdf>
- [9.] Hendrickson, M.- Hefferman, W.: Opening spaces through relocalization: Locating potential resistance in the weaknesses of the global food system. *Sociologia ruralis* 42 (4) 2002. p. 347-369
- [10.] Kirwan, J.: Alternative Strategies in the UK Agrofood system: irrogating the alterity of farmers' markets. *sociologia ruralis*, 44(4) 2004. p. 396-415.
- [11.] Kneafsy, M. et al.: Short Food Supply Chains and Local Food Systems in the EU. A State of Play of their Socio-Economic Characteristics JRC Scientific and policy reports. 2013. ISBN 978-92-79-29288-0, ISSN 1831-9424, doi 10.2791/88734 download 04.01.2018. http://agrilife.jrc.ec.europa.eu/documents/SFSCchainFinaleditedreport_001.pdf
- [12.] Lazányi K.: A bizalom és a társasság kapcsolata és annak hatása a döntéshozatalra, *Közép-Európai Közlemények*, 10: (2) 2017a pp. 120-130.
- [13.] Lazányi, K.: Entrepreneurial Attitude – Does Trust Matter? *ERENET PROFILE*, 12: (2) 2017b pp. 3-15.
- [14.] Lazányi K.: Innovation - the role of trust, *Serbian Journal of Management*, 12: (2) 2017c pp. 331-344.
- [15.] Lawson, R. et al.: Creating value through cooperation Sn investigation of farmers' market in New Zealand. *British food journal* 110 (1) 2008. p. 11-25.
- [16.] Mardsen, T.K.: Food supply chain approaches: Exploring their role in Rural development. *Sociologia Ruralis*, Vol 40, Number 4, October 2000. p 424-438.
- [17.] Máté B., Almádi B.: a hazai termékek preferenciájának megteremtése online marketinggel. In: Kulcsár László, Resperger Richárd (szerk.) *Európa: Gazdaság és Kultúra = Europe: Economy and Culture: Sopron: Nyugat-magyarországi Egyetem Kiadó, 2016. pp. 974-981.*
- [18.] Median: Attitudes towards the social effects of food oerchasing . Reports for ESSRG. Manuscript in Hungarian in Balázs, B.: *Local Food System Development in Hungary. Int. Jrnl. of Soc. of Agr. & Food*, Vol. 19, No. 3,

2012. pp. 403–421 letöltés 2018.04.13.
<http://www.ijsaf.org/archive/19/3/balazs.pdf>
- [19.] Murphy, A. J.: Farmers’markets as Retail Spaces. *International Journal of Retail and Distribution Management* 39 (8), 2011. p. 582-597.
- [20.] Pató G-né et al.: Gondolatok a bizalom szerepéről a beszállítói kapcsolatokban. in *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VII. tanulmánykötet*, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar http://kgk.uni-obu-da.hu/sites/default/files/35_PatoBeata_KopacsiEvelin_KreinerBarbara.pdf , 2016 pp, 495-513.
- [21.] Pató G-né et al.: Beszállító értékelés vizsgálata SWOT analízis segítségével. in *Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI. tanulmánykötet*, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/19_Kiss-Kopacsi-Pato.pdf , 2016. pp, 253-270
- [22.] Pató G-né et al.: Etika a beszerzésben – avagy emberközpontú beszerzés. in *Magyarságtudományi kutatások V. A fenntarthatóság perspektívái a Kárpát-medencében. Multidiszciplináris vizsgálatok*. Szerk.: Garaczi I. ISSN: 2062-1124; ISBN: 978-615-5360-08-4, 2016 pp. 273- 287.
- [23.] Rudolfné, K.M. – Karakasné M. K. Fodor M.(2012): Lojalitásvizsgálat a magyar éttermi vendéglátásban, AGORA: A BGF KVIFK KULTURÁLIS - TUDOMÁNYOS FOLYÓIRATA 8:p. 7-24.
- [24.] Sage, C.: Social Embeddness and Relations of Regard: Alternative good food networks in south west Ireland. *Journal of Rural studies* 19, 2003. p. 47-60.
- [25.] Saltmarsh, M. et al.: The impact of community supported Agriculture, Final report. UK. Soil Association. 2011. letöltés: 2018.04.21. <https://communitysupportedagriculture.org.uk/wp-content/uploads/2015/03/The-impact-of-community-supported-agriculture.pdf>
- [26.] Sinnreich, H.: Baluty Market. A study of food space. *Food, culture and society* 10 (1), 2007. p. 73-84.
- [27.] slideplayer.hu: A KAP kiadások alakulása 1980-2020 letöltés: 2018.04.21.
- [28.] Smithers, J. et al.: Unpacking the terms of engagement with local food at the farmers’market. *Insight from Ontario. Jousnal of rural studies* 24, 2008. p. 337-350.
- [29.] Szabó G, G-Baranyai, Zs. edit: *A szövetkezés-együttműködés akadályai, feltételei és fejlesztési lehetőségei a magyar élelmiszer-gazdaságban*. Agroinform Kiadó, Budapest, 2017. p. 359.
- [30.] UK. Soil Association: *Local Food Routes*. Soil Association Bristol. letöltve 2018.04.21.https://www.soilassociation.org/media/4948/policy_2001_local_food_routes.pdf

Pszichológiai tőke - a munkavállalói személyiségben rejlő pszichológiai erőforrások

Heitlerné Lehoczky Mária

Adjunktus, Budapesti Gazdasági Egyetem,

heitlernelehoczky.maria@uni-bge.hu

Absztrakt: A pszichológiai tőke a humán tőke egy komponensének tekinthető, koncepcionálisan olyan személyes, tartós produktív kapacitás, mely közvetlenül vagy közvetve igazolt hatást gyakorol valamely a munkával kapcsolatos területen, így képessé teszi a tulajdonosát arra, hogy magasabb pénzbeli (munkabér, jövedelem) vagy fizikai bevételre tegyen szert. Az alábbiakban boldogsággazdaságtani nézőpontból áttekintem a pszichológiai tőke igazolt konceptualizációit a pszichológiai elméletekből kiindulva az egydimenziós személyiségvonásoktól a komplex, integrált személyiségvonásokon keresztül, egészen a "munkahelyi boldogságig". Széles körben végzett hazai kutatások szükségesek még ahhoz, hogy a pszichológiai tőke elméletek érvényességét a munkavállalók körében igazolják és a gyakorlatban is alkalmazzák.

Kulcsszavak: pszichológiai tőke, személyiségvonás, pozitív pszichológia

1. Bevezetés

Az közgazdaságtan emberképe (homo oeconomicus) szerint az anyagi jólétre való törekvés, az emberi lét fő mozgatóereje, az elégedettség forrása, de a XX. században a gazdasági fejlődést, a jövedelmek gyors növekedését mégsem követte a fokozódó szubjektív jóllét (well-being), lényegében ez a boldogság paradoxon (pl. Diener és munkatársai 1993, Cochran 1975, Kahnemann és Krueger, 2006). A boldogság fogalmának konceptualizációja (wellbeing, welfare, étellel való elégedettség, életminőség stb.) a közgazdaságtudományban is teret nyert és a boldogságkutatások a releváns pszichológiai eleméletekkel összefonódva, ma már boldogsággazdasággént önálló közgazdasági szegmenst alkotnak. A pszichológiai tőke koncepció elméleti szinten és az empirikus kutatásában is ezt az interdiszplináris szemléleti keretet igényli.

A XXI. századi munkaerővel kapcsolatban egyre gyakrabban jelenik meg az a jövendölés, hogy az emberi munkaerőt tömeges mértékben automatizálják, robotokkal helyettesítik. Jonathan Ruane (2017), a Massachusetts Institute of Techno-

logy adjunktusa egy interjúban kifejtette, hogy a mesterséges intelligencia, a robotizálás csak a mechanikus rutinokon alapuló részfeladatok ellátására képes, a munkavégzéshez szükséges kreativitás és ezzel a problémamegoldás nem helyettesíthető humán erőforrás. Szerinte a fiatalok magas szintű képzése mellett a kihívásokhoz való folyamatos alkalmazkodás képessége is kulcsfontosságú. Ezek már a szakmai ismereteken és tapasztalatokon túli készségeket, képességeket, ún. soft skilleket (Juhász, 2004) foglalják magukba, amelyek a munka produktivitásához hozzájárulnak, olyan pszichológiai jellemzők, amelyek a motiválhatóság, a személyiség, az érzelmi reakciók, az interperszonális kapcsolatok kezelését érintik, ez pedig tartalmilag köthető szoros kapcsolatban áll a pszichológiai tőke teóriákkal.

2. A pszichológiai tőke, mint a humán tőke komponense

A humán tőke interpretációi, elméletei, modelljei számtalan aspektusból vizsgálják az emberi tényező szerepét a munkavégzésben, jelen tanulmányhoz az OECD (2001) által megfogalmazott definíciót használom keretként: az egyénben megtestesült tudás, készségek, kompetenciák és sajátosságok, amelyek megkönnyítik a személyes, a társadalmi és a gazdasági jólét megteremtését. A pszichológiai tőke koncepciója, a pszichológiai és gazdasági nézőpont integrációjával, interdiszciplináris megközelítést igényel, a humán tőke egy komponensének tekinthető, mint *személyes, tartós produktív kapacitás, mely közvetlenül vagy közvetve igazolt hatást gyakorol a valamely munkával kapcsolatos területen, így képessé teszi a tulajdonosát arra, hogy magasabb pénzbeli (munkabér, jövedelem) vagy fizikai bevételre tegyen szert*. Ligeti és Ligeti (2014) hangsúlyozza, hogy a bérkülönbségek mögött számos pszichológiai tényező húzódik meg, pl. kitartás, önfegyelem. Az interdiszciplináris kutatásokat nagyban elősegíti, hogy számos pszichológiai konstruktum pszichometriailag kidolgozott mérőeszközzel rendelkezik, melynek következtében a gazdasági és pszichológiai összefüggések számszerűsíthetők.

Goldsmithnél jelent meg (1977) először a pszichológiai tőke fogalma, mint a személyiségnek azon jellemzői, amelyek a pszichológia szerint az egyén produktivitását meghatározzák. Ide sorolhatók az egyénnek az önmagáról alkotott képe, a munkával kapcsolatos attitűdjei, az etikai orientációja, és az általános életszemlélete. A pszichológiai tőke tartalmilag és definíciójában sem egységes a szakirodalomban, számos kutatás, modell, elmélet született e területen.

A továbbiakban azokat a jelentősebb modelleket, elméleteket mutatom be, amelyek ok-okozati kapcsolatokat tárnak fel a személyiségpszichológiai konstruktumok és a munka produktivitásának valamely aspektusa között.

3. A személyiségvonások szerepe a gazdasági viselkedés előrejelzésében

A személyiségpszichológia ún. vonáselméleti (trait-like) megközelítésének alapja a személyiség viszonylag stabil, konzisztens jellemzőinek, viselkedési mintázatainak kategorizálása. A korai ún. szűk tartományú elméletek az egyes személyiségvonások, egydimenziós izolált szemléletére épültek, a nyolcvanas évektől azonban teret nyert egy komplexebb, holisztikus nézőpont azáltal, hogy a kontextus szabályozó szerepét integrálták (Oláh, 2005). Ezzel általánosan elfogadottá vált az, hogy a személyiség alap adottságai, alkati jellemzői nehezített feltételek között, stressz hatás alatt válnak láthatóvá, ekkor mutatkoznak meg azok a viselkedési formák, melyek az adott személy valódi hajlamait mobilizálják (Oláh, 2005)³ A munkahelyi közeg, a teljesítménykényszer elkerülhetetlen stresszforrások az emberi psziché számára, ez alapozta meg a pszichológiai tőke vizsgálatokat.

Három korai (egydimenziós) személyiségvonás elmélet esetén, több átfogó kutatás is igazolta, hogy a munka produktívitásának valamely mérhető aspektusára, köztük a keresetre, mérhető hatást gyakorolnak, azonban a konceptualizáció során a szerzők nem használták a „pszichológiai tőke” kifejezést (Bowles, 2001). A vizsgált személyiség konstruktumok pszichometriailag validált mérőeszközzel (kérdőív) rendelkeznek, ez tette lehetővé a gazdasági mutatókkal való számszerű összefüggések feltárását.

3.1.1. Önbecsülés

Az önbecsülés az 1960-as évektől népszerű pszichológiai kutatási terület, a fogalmi tisztázáshoz az alábbi három terület megkülönböztetése szükséges (Johnson, 2008). Az *énkép*, a *self*: a személy önmagáról kialakított tudása, melyhez pozitív/negatív érték társítható, az *önbecsülés* a személynek önmagával való globális elégedettségi szintje, önmaga értékelése, mely viszonylag stabil, szituációfüggetlen kép, ezért sorolható a személyiségvonások területére, az *önbizalom* pedig az önbecsüléssel szemben, a sikerek, kudarcok függvényében változó pillanatnyi események befolyása alatt álló kép.

Legszélesebb körben ismert Rosenberg (1965 in Johnson 2008) globális önértékelés elmélete és az általa kidolgozott skála, mely az egyén saját érzelmeiről, ítéleteiről alkotott stabil önreflexióját méri. Goldsmith (1997) és Murnane (1997 in Keller 2009) kutatásai igazolták, hogy a magasabb önbecsülés pozitívan befolyásolja keresetet. (in Bowles 2001). Az önbecsülés magas szintje, a személy önmagával

³ A személyiségmodellekben számos felfogásban megjelenik az öröklött, diszpozicionális, az élet során változatlan érzelmi megalapozottságú *temperamentum* és a szociokulturális tanulás által fejlődő, fokozatosan kialakuló *karakter* szétválasztása.

kapcsolatos magas teljesítményigényében is megnyilvánul. A munkavégzés területén a magasabb teljesítmény több hozzáadott értéket teremt, és ezzel arányban magasabb jövedelem várható. Az eredményeket azonban számos kritika érte: a mérőeszköz választorzításai, a korreláció téves interpretációja miatt (Drago, 2011).

3.1.2. Kontroll helye

Szintén a korai személyiségvonás megközelítés Rotter (1966) kontroll helye (locus of control, röviden LOC) elmélete, amely a viselkedés okainak, következményeinek egyéni értelmezésére fókuszál, ma már nem vonásként, hanem attitűdként tartják számon. A külső-belső kontroll attitűd egy dichotóm folytonos skála két végpontja. A belső kontrollal rendelkezők úgy vélik, hogy életüket, sorsukat befolyásolni képesek, felelősnek érzik magukat az életeseményeik alakulásáért; míg a külső kontrollal rendelkezők úgy látják, hogy az életük alakulására nem tudnak számottevő hatást gyakorolni, elsősorban mások befolyásoló ereje, hatalma, vagy a véletlenek (szerencse, balszerencse) szabja meg, mi történik velük. Andrisani (1976, 1978) és Osborne (2000) (in Bowles, 2001) megállapították, hogy a belső kontrollal rendelkezők esetén magasabb kereset mutatható ki. Ezenkívül egy nagyszabású metaanalízis (Ng, Sorensen, Eby, 2006) szintén erős korrelációt mutatott ki a kontroll helye és három produktivitással kapcsolatos terület között: a munkával való elégedettség, a munkateljesítmény és az elköteleződés magasabb szintje a belső kontroll magasabb szintjével jár együtt. Ennek hátterében a kontroll fokozásával bizonyítottan növekvő a személyes kompetencia, és az énhatékonyság érzése áll (Oláh, 2005).

3.1.3. A sors feletti kontroll, mint pszichológiai tőke.

Keller (2009) hazai kutatása eredményeképpen alakította ki az ún. *saját sors kézben tartását mérő indexet*, amellyel operacionalizálta pszichológiai tőke fogalmát. Magyar Háztartás Panel (MHP) és a hozzá kapcsolódó Háztartások Életút Vizsgálata (HÉV) kérdéseiből választotta ki az anómiát, az elidegenedést, az egyéni problémamegoldó képességet és a jövőbe vetett bizalmat mérő kérdéseket. A mérőeszköz Rotter (1966) kontroll helye dimenzió mentén differenciál, "a saját sors kézben tartása" magas értéke tartalmilag a belső kontroll attitűdnek feleltethető meg, az alacsony tartomány pedig a külső kontrollnak. Linz és Semikya (2009) volt szocialista országokat vizsgáltak, ahol a munkateljesítmény és a kereset esetén is pozitív kapcsolatot találtak a belső kontrollal, amelyet azonban módosíthat a piacgazdaság fejlettsége, és a munkakultúra hatása.

3.1.4. Big Five személyiségmodell

Napjainkban a személyiségpszichológiában meghatározó személyiségvonás elmélet az ún. „Big Five” személyiségmodell (Costa, McCrae, 1988), amelyet a szemé-

lyiség struktúra faktoranalitikus elemzésével alakítottak ki. Öt diszpozicionális, személyiségfaktort határoztak meg:

- extravertió: szociális nyitottság, határozottság, izgalomkeresés, beszédesség
- barátságosság: együttműködés, másokba vetett bizalom, udvariasság
- lelkiismeretesség: felelősségérzet, önfegyelem, megfontoltság
- neuroticizmus: érzelmi stabilitás, kiegyensúlyozottság,
- nyitottság: fantázia, kíváncsiság, intellektualitás

A munkapszichológiában széleskörűen alkalmazott személyiségelmélet, számos, munkavégzéssel kapcsolatos területen tártak fel összefüggéseket a modell vizsgálatával. A munkával való elégedettség metaanalízise (Judge és tsai, 2002) az extravertió és a lelkiismeretesség dimenzióval pozitív korrelációt mutat, a neurotikussággal pedig negatív a kapcsolat. Salgado (1997) három metaanalízis eredménye alapján az öt személyiségvonás közül az emocionális stabilitás és a lelkiismeretesség esetében mutatott ki foglalkozástól független kapcsolatokat a munka világával, a többi faktornál azonban nem sikerült általános összefüggéseket feltárni, csak eltérő peremfeltételek esetén szűkebb körben érvényesültek. A kereset alakulása és az öt faktor kapcsolata kimutatható volt főiskolai diplomával rendelkezők között, akik 25 évvel korábban végeztek ugyanon intézményben (Mueller, Plug, 2006), és specifikus nemi eltérést találtak: férfiak körében a magasabb kereset az emocionális stabilitással, az ellenséges magatartással, és a nyitottsággal mutatott jelentős pozitív kapcsolatot, míg a nőknél, ettől eltérően a lelkiismeretességgel és a nyitottsággal. A Big Five faktorokról tehát nem állítható, hogy általánosan prediktív lenne a munka világában valamely komponensre, még egyes faktoroknál sem, azonban szociodemográfiai változók mentén szorosabb összefüggések mutathatók ki.

3.2. A személyiségvonások magasabb rendű kategóriái

A különféle személyiségvonások integrációjára való törekvések a vonások együttes hatásainak vizsgálatával, statisztikailag megalapozott, célirányos felhasználásával olyan magasabb rendű személyiségvonások megalkotásához vezettek, melyeket komplex önálló személyiségvonásnak tekintenek. Judge és tsai (1997) így alkották meg a "magasabb rendű önértékelést" (core self-evaluation, röviden CSE), mint átfogó, integrált személyiségvonást, amely négy személyiségdimenziót tartalmaz: a kontroll helyét (Rotter, 1966), a neurotikusságot (Costa, McCrae 1988), az én-hatékonyt (Bandura in Luhans, 2006), és az önbecsülést (Rosenberg 1965, in Johnson, 2008). A CSE a munkával való elégedettség, a sikeres karrier és nehézségekkel való megküzdés területén bizonyult prediktívnek, a jövedelemmel pozitív kapcsolatot mutatott.

Ide sorolható, a későbbiekben részletesen bemutatandó Luthans és tsai (2007) által megalkotott magasabb rendű személyiségdimenzió az ún. pozitív pszichológiai tőke, mely négy pozitív pszichológiai személyiségjellemző, mint dimenzió integ-

rációjával jött létre: én-hatékony, remény, optimizmus, reziliencia (lelki ellenállóképesség). Azonban a pozitív pszichológiai tőke állapotjellegű, alakítható, fejleszhető jellemző, a stabil személyiségvonás és a helyzetfüggő állapot köztes területén helyezkedik el.

3.3. A pozitív pszichológia a szervezetekben: a munkahelyi boldogság, mint pszichológiai tőke

A pozitív pszichológia akadémiai alapokon nyugvó, megközelítés, melynek célja olyan mintázatok, törvényszerűségek feltárása, amelyek az emberi erősségek, pozitív vonások, pozitív lelkiállapotok és közösségi működési formák meghatározására irányulnak, ezek ismeretében pedig célja, hogy hozzásegítse az embereket a pozitív viselkedésmódok megismeréséhez és alkalmazásához, a pozitív jegyek „felvirágoztatásához” (Seligman, 2005). A pozitív személyiségforrások képessé teszik az egyént a stresszhatások tartós elviselésére, a fenyegetésekkel való eredményes megküzdésre, melynek eredményeképpen kialakuló tudás, tapasztalat egyben egy pszichés gazdagodási, fejlődési lehetőséget is magában hordoz. (Oláh, 2005). A pozitív pszichológia célja a boldogság növelése egyéni és globális szinten, a boldogság fogalmát pedig a jól-lét (well-being) elméletben az örömlállapottal, (flourishing⁴) azonosítja (Seligman, 2005), melyet öt alkotóelem együtteseként konceptualizál: pozitív érzelmek, elmélyülés, kapcsolatok, értelem, teljesítmény. Huppert és So (2009) európai országok körében végzett kutatásaikhoz egy olyan modellt alkottak meg, amelyben az örömlállapot operacionalizálásaként három alapvonást: pozitív érzelmek, elmélyülés, értelmes célok (értelmes élet) és hat kiegészítő vonást határoztak meg: önbecsülés, optimizmus, rugalmasság (reziliencia), vitalitás (energikusság), öndetermináció⁵, pozitív kapcsolatok.

Achor (2010), az általa kidolgozott és gyakorlatban alkalmazott szervezeti boldogságszintet fejlesztő intézkedések eredményeképpen igazolta, hogy a szervezetek számára piaci értelemben kimutatható eredményeket produkál, kompetitív előnyt biztosít a boldogság magas szintje. A boldogságot, a pozitív pszichológiai megközelítésre alapozta, Seligman (2005) korai boldogság definícióját alkalmazta, mely három komponens együttesének integrációja: pozitív érzelmek, kellemes, élvezetes élet, az élet értelmességének megélése és az ún. eudaimónia (az egyéni túlmutató emberi erények pl. igazságosság, segítőkészség, személyes növekedés). Achor (2010) hét alapelvben foglalta össze azokat a tényezőket, amelyek elősegítik a boldogság szervezeti eredményességének fokozást. A gondolkodás nyitottságát, ezzel a kreatív, innovatív szellem megteremtését segíti az agy biokémiai fo-

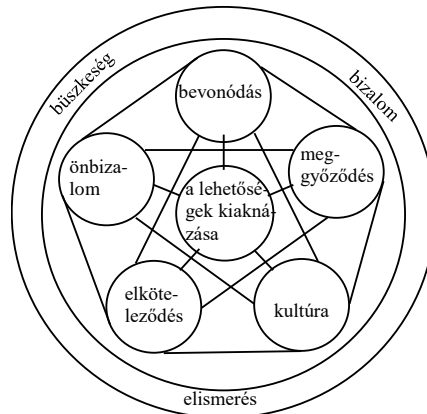
⁴ magyarul virágzásként, kivirulásként említik

⁵ Deci és Ryan elmélete szerint az öndetermináció három alapszükséglet együttese: a kompetencia, az autonómia és a kötődés, amely az ember veleszületett, univerzális sajátja és kielégítésük elengedhetetlen az elégedettséghez és az optimális működéshez.

lyamatainak tudatos eszközökkel való pozitív hangolása, (pl. meditációs technikák, rekreációs lehetőségek, pozitív környezet kialakítása), a gondolkodási keretek tudatos tágtítása. A stresszhelyzetek esetén is hatékony problémamegoldást biztosítja a reziliencia, és a kontroll megtartása (a célokhoz vezető út lépésekre való bontása). Az önfejlesztés új szokások elsajátításával a szervezeti adaptációt javítja a változó körülmények között. A társas támogatás (pl. bizalom, megbízhatóság, kooperáció, kölcsönös érzelmi támogatás) pedig pszichés erőforrásként, motivációs bázisként funkcionál.

Pryce-Jones (2010) 80 szakértői interjút elemzett és így alkotta meg a modelljét, a munkahelyi boldogság értékteremtő hatásairól, amelyet a pszichológiai tőke konceptualizálásával ragad meg. A munka során átélt boldogság egy olyan egyéni tudatos gondolkodásmód, amely lehetővé teszi a maximális munkateljesítmény elérését és a lehetőségek kiaknázását. Pryce-Jones (2010) a pszichológiai tőkét gyűjtőfogalomként alkalmazza, olyan a mentális források összességéeként, amelyek a munkahelyi nehézségek esetén mozgósíthatók, a szokott munkamenetek során regenerálódnak, fejleszthetők, ezek egyben a boldogság komponensei is. Ide tartozik a reziliencia, a motiváció, a remény, az optimizmus, az önmagunkba vetett hit, önbizalom, önértékelés, önbecsülés és energia. A kutatási eredmények elemzésével megalkotta a munkahelyi boldogság modelljét, amely a pszichológiai tőke koncepció operacionalizálása és 5 faktorból áll (1.ábra) bevonódás (az erőfeszítés mértéke és annak percepciója), meggyőződés (motiváció, hatékonyság, reziliencia, értelmesség), kultúra (a személy és a munka illeszkedése), elköteleződés, önbizalom (személy önbizalma és a munkába vetett bizalma). Ez az öt faktor három olyan attribútumot alkot együttesen, amelyek végül a szervezeti boldogsághoz vezetnek: a büszkeséget, a munkahely és a vezetők iránti bizalmat, valamint az elismerést.

A kutatás megállapította, hogy a pszichológiai tőke az 1.ábrán látható modell komponenseinek fejlesztésével növelhető: a legboldogabb dolgozók munkahelyi produktivitása 47%-kal magasabb, mint a kevésbé boldogok esetén, évente csak 1,5 napot töltenek távol betegség miatt, jelentősen elkötelezettebbek, elégedettebbek a munkájukkal, motiváltabbak, hatékonyabbak, jobban bíznak önmagukban, kiaknázzák a lehetőségeiket és több elismerést kapnak.

1.ábra A munkahelyi boldogság struktúrája (forrás: Pryce-Jones, 2010)

3.4. Pozitív pszichológiai tőke

Luthans és tsai (2007, 2015) által kidolgozott pozitív pszichológiai tőke (Psychological Capital, általuk PsyCap-nak rövidítve) koncepció jelenleg a legszélesebb körben ismert elmélet, több száz kutatás igazolja, a modell érvényességét (Luthans, 2015). Luthans és tsai (2007) kutatásai alapján a pozitív pszichológiai tőke egy magasabbrendű állapotjellegű konstruktum, melyet a következőképpen definiálnak: egy személyhez kötődő „pozitív pszichológiai” fejlettségi állapot, amely 4 dimenziót tartalmaz: énhatékonyság, optimizmus, remény, reziliencia. A pszichológiai tőke, mint személyiségpszichológiai konstruktum, a személy pillanatnyi állapotán túlmutató, tartósabb jellemző, amely alakítható, és fejleszthető (Luthans, 2007).

A pozitív pszichológiai tőke elméletileg legkidolgozottabb és megalapozottabb dimenziója az énhatékonyság, amely Bandura (1997, in Luthans 2007) szociális-kognitív elmélete alapján úgy definiálható, hogy az egyén önmagába vetett bizalma, azzal kapcsolatban, hogy képes sikeresen teljesíteni egyes feladatokat vagy megfelelni bizonyos kihívásoknak és ennek érdekében mobilizálni a kognitív forrásait, motivációját, és a sikeres teljesítéshez szükséges viselkedést (Luthans, 2007, 2015). A jelenbeli és jövőbeli sikerességgel kapcsolatos pozitív attribúció (optimizmus), amely ernyőfogalomnak tekinthető, mivel több pszichológiai konstruktumra is vonatkozik. Az ún. diszpozicionális optimizmus elmélet a vonás (trait) jelleget hangsúlyozza, a jövővel kapcsolatos generalizált pozitív elvárásokat jelenti, a pozitív pszichológiai tőke optimizmus komponense a személy jövőre irányuló pozitív elvárásán, vágyain kívül magában foglalja azt is, hogy milyen attribúciós mechanizmusokat használ az események okainak utólagos magyarázatára. A remény a kitűzött célok elérésére vonatkozó kitartás, szükség esetén az elérési útvo-

nal módosítása a siker érdekében, kiegészíti az optimizmust a megoldási lehetőségekre vonatkozó eljárással. A reziliencia a negatív, pszichológiai vagy fizikai veszélyeztető körülményekhez való alkalmazkodóképesség, a személynek az a képessége, hogy jelentős stresszhatások, nehézségek, problémák ellenére is megőrzi egyensúlyát és felülkerekedik azokon, a siker érdekében.

A pozitív pszichológiai tőke pozitív hatást gyakorol az alkalmazottak attitűdjére: az elvárt munkaelégedettség, a szervezeti elköteleződés, és a pszichológiai jóllét területén, a teljesítményre és keresetre. Ezzel szemben szignifikáns negatív kapcsolatot igazoltak a cinizmus, munkahely elhagyási szándék, a munkával kapcsolatos stressz, és szorongás területén, valamint a szervezetben tanúsított deviáns viselkedéssel.

3.5. Pszichológiai tőke, multikulturális közegben: globális gondolkodásmód

Luthans és tsai által kidolgozott pozitív pszichológiai tőke integrálásával Javidan (2007) és tsai a multikulturális közegben konceptualizálták az ún. globális gondolkodásmódot (global mindset), mely egy komplex pszichológiai konstruktum, és nem azonos a kulturális intelligenciával. A globális gondolkodásmód egyéni tudáskészlet, olyan kognitív és pszichológiai attribútumok, amelyek képessé teszik a személyt arra, hogy befolyást gyakoroljon egyéni, csoport és szervezeti szinten változatos szociokulturális rendszerekben. A globális gondolkodásmód három terület integrációját feltételezi: intellektuális tőke (intellektuális és kognitív készségek), pozitív pszichológiai tőke (állapotjellegű pszichológiai attribútumok, melyek nemcsak a pozitív pszichológiai tőke négy komponensét tartalmazzák, hanem pl. kulturális sokszínűség iránti rajongást), és a társadalmi tőke (bizalmi kapcsolatok kiépítése, fenntartása, fejlesztése). A globális közegben, különféle kulturális környezetben sikeres vezetők magas énhatékonysággal és önbecsüléssel rendelkeznek, kihívásokkal teli helyzetekben rezilensek, optimisták és reményteliek, azaz magas a pozitív pszichológiai tőkájük.

3.6. Hazai tapasztalatok

A pszichológiai tőke még feltáratlan terület a hazai kutatásokban, csupán néhány vizsgálat látott eddig napvilágot. A korábban említett *saját sors kézben tartását mérő index*, mint pszichológiai tőke, segítségével Keller (2009) igazolta az általa operacionalizált pszichológiai tőke munkabérre gyakorolt pozitív hatását, azaz a sorsukat irányítani képes, jövőjükben bizakodó emberek magasabb keresettel rendelkeznek, amely egybevág a kontroll helye kutatások megállapításaival. A *pozitív pszichológiai tőke* (Luthans, 2007) hazai vizsgálata (Heitler Lehoczky, 2013) gazdasági felsőfokú végzettséggel rendelkező pályakezdők körében, tendencia szinten igazolta a pozitív pszichológiai tőke, mint konstruktum, ill. a négy

komponens (énhatékonyság, optimizmus, remény, reziliencia) prediktív erejét a munkaerő-piaci karrier elején: magasabb pszichológiai tőke értékkel rendelkezők sikerebbnek értékelték a munkahelyi beilleszkedést, magasabb jövedelemmel rendelkeztek, elégedettebbek voltak a karrierjükkel, és rövidebb időt alatt találtak munkát. Hazai nem reprezentatív mintán történt feltáró kutatás alapján (Heitlerné Lehoczky, 2017) megállapítható, hogy a munkavállalók tapasztalatai megerősítik azt, hogy az étellel való elégedettség, a munka-magánélet egyensúlya, a munkaterjesztés pozitív kapcsolatban áll a pozitív pszichológiai tőke négy dimenziójával. Sift (2016) tendencia szinten gyenge pozitív kapcsolatot mutatott ki az életkor, valamint a jövedelem tekintetében a pozitív pszichológiai tőkével.

3.7. Következtetések

A pszichológiai tőke, az áttekintett főbb elméletek és modellek alapján, a humán tőke egyik komponensének tekinthető, mivel minden esetben kimutatható a kapcsolat a gazdasági mutatószámok és a pszichológiai konstruktum között. A pszichológiai tőke egy gyűjtőfogalomnak tekinthető, interpretációja, konceptualizációja, operacionalizációja rendkívül sokszínű, az egydimenziós személyiségvonásoktól a komplex, integrált személyiségvonásokon keresztül, egészen a “munkahelyi boldogság” eltérő felfogásokban jelenik meg. A mélyebb összefüggések, a konceptuális és operacionális kidolgozottság valamint a megalapozottság Luthans (2007, 2015) pozitív pszichológiai tőke fogalmában jelennek meg, melyet számos országban, kultúrában vizsgáltak és hasonló eredmények születtek. Az egy dimenziós megközelítések közül Keller (2009) pszichológiai tőke vizsgálata az általa kifejlesztett saját sors kézbe tartását mérő indexszel, a minta reprezentativitásával párosulva szintén megalapozott koncepció.

A hazai munkaerőpiacon a pozitív pszichológiai tőkét feltáró vizsgálatok tendencia szinten kimutatják a nemzetközihez hasonló eredményeket, de ezek még nem szolgálnak elegendő bizonyítékkal arról, hogy a munkavállalók körében is egyértelműen érvényesülnek. Ugyanakkor említést kell tenni a pozitív pszichológiai tőke még egy gyakorlati vonatkozású aspektusáról. A XXI. századi munkavállalók körében egyre jelentősebb a munkahelyi stressz okozta mentális zavarok megjelenése (OECD, 2012), a hazai népesség körében magasak a mentális problémák indikátorai (Rihmer és tsai, 2013), a magyar fiatalok a legboldogtalanabbak a térségben (Kadlót, 2016). A pozitív pszichológiai tőke egyéni fejlesztése pedig, nemcsak a munkahelyi produktivitásra gyakorol kedvező hatást, hanem transzferálható a magánéletre is, és pozitív pszichológiai alapjainál fogva kedvező hatást fejthet ki a mentális zavarok kialakulásának prevenciójára, csökkentésére, az örömképesség javítására is.

Felhasznált irodalom

- [1] Achor, S: The Happiness Advantage, The Seven Principles of Positive Psychology, published in the United States by Crown Business, 2010. magyarul: A boldogság, mint versenyelőny, Hogyan legyünk sikeresek a munkában a pozitív pszichológia eszközeivel, HVG kiadó, Budapest, 2015.
- [2] Bowles, S. - Gintis, H. - Osborne, M.: The Determinants of Earnings: A Behavioral Approach. *Journal of Economic Literature*, Vol.39(4) 2001. pp.1137-1176..
- [3] Cochran, T.C.: The Paradox of American Economic Growth, *The Journal of American History*, Vol. 61, No. 4 (Mar., 1975), pp. 925-942
- [4] Costa, P.T. - McCrae, R.R.: Influence of extraversion and neuroticism on subjective well-being: Happy and unhappy people. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol 38(4), Apr 1980. doi: 10.1037/0022-3514.38.4.668 pp.668-678.
- [5] Diener, E. –Sandvik, E. – Seidlitz, L. – Diener, M.: The relationship between income and subjective well-being: Relative or absolute? *Social Indicators Research* Vol.28. pp 195–223 1993. <https://doi.org/10.1007/BF01079018>
- [6] Drago, F.: Self-esteem and earnings. *Journal of Economic Psychology*, 32(3), 2011. pp. 480-488. <http://dx.doi.org/10.1016/j.joep.2011.03.015>
- [7] Goldsmith, A. H., - Veum, J.R., - Darity, W.: The Impact of Psychological and Human Capital on Wages. *Economic Inquiry*. Vol. 35.(4), 1997. pp.815-829.
- [8] Heitlerné Lehoczky, M.: A pszichológiai tőke differenciáló szerepe a munkaerő-piacon, Válogatott tanulmányok a társadalomtudományok köréből, szerk.: Torgyik Judit, International Research Institute s.r.o., Komarno, 2017. pp.172-180.
- [9] Heitler Lehoczky, M.: Sociodemographic correlations of Psychological Capital, *European Scientific Journal*, 2013. October (Vol.9, No.29.) pp. 26-42. <http://eujournal.org/index.php/esj/article/view/1913>
- [10] Huppert, F. A. – So, T. T. C: What percentage of people in Europe are flourishing and what characterises them? Well-Being Institute, University of Cambridge Prepared for the OECD/ISQOLS meeting “Measuring subjective well-being: an opportunity for NSOs?” Florence - July 23/24, 2009. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.550.8290&rep=rep1&type=pdf>
- [11] Javidan, M. - Steers, R. M.- Hitt, M. A.: Putting all together: so what is a global mindset and why is it important? 2007. in Javidan, M.-. Steers, R.M. – Hitt, A (ed.): *The Global Mindset (Advances in International Management, Volume 19)* Emerald Group Publishing Limited, pp.215 – 226

- [12] Juhász, M.: A soft-skillek szerepe a munkahelyi viselkedésben Munkaügyi szemle, 48. évf. 11. sz., 2004. pp. 8-12.
- [13] Johnson, M.: Önbecsülés és alkalmazkodás, ELTE EÖTVÖS Kiadó, Budapest, 2008.
- [14] Judge, T. A. - Heller, D. - Mount, M. K.: Five-Factor Model of Personality and Job Satisfaction: A Meta-Analysis, Journal of Applied Psychology, Vol. 87, No. 3, 2002. pp.530–541 DOI: 10.1037//0021-9010.87.3.530
- [15] Keller, T.: Nemcsak a tudás számít – a pszichológiai tőke szerepe a kereseti egyenlőtlenségek magyarázásában Budapesti Corvinus Egyetem PhD Thesis, 2009. http://phd.lib.uni-corvinus.hu/460/2/keller_tamas_ten.pdf
- [16] The Well-being of Nations, The role of Human and Social Capital, OECD 2001. <http://www.oecd.org/site/worldforum/33703702.pdf>
- [17] Kadlót, T.: Az Y-generáció politikai értékrendje Magyarországon és a régióban, A Millennial Dialogue nemzetközi ifjúságkutatás magyar eredményei regionális összehasonlításban, Policy Solutions, 2016. https://www.policysolutions.hu/userfiles/elemzes/242/y_generacio_politikai_ertekrend.pdf
- [18] Kahneman, D. – Krueger, A.: Developments in the Measurement of Subjective Well-Being. Journal of Economic Perspectives. No. 20. 2006. pp. 3–24.
- [19] Ligeti, I.- Ligeti, Zs.: Az emberi tényező, Humántőke a gazdasági növekedésben Typotex Elektronikus Kiadó, Budapest, 2014.
- [20] Linz, S.J.- Semykina, A.: Personality traits as performance enhancers? A comparative analysis of workers in Russia, Armenia and Kazakhstan, Journal of Economic Psychology (30) 2009. doi:10.1016/j.joep.2008.08.009 pp.71–91.
- [21] Luthans, F. - Youssef-Morgan, C. M. - Avolio, B. J.: Psychological Capital. New York: Oxford University 2007.
- [22] Luthans, F. – Youssef-Morgan, C. M. – Avolio, B. J.: Psychological Capital and Beyond, Oxford University Press; Har/Psc edition 2015.
- [23] Mueller, G.- Plug, E.: Estimating the Effect of Personality on Male and Female Earnings, ILR Review, Volume: 60 issue 1, 2006. pp. 3-22. <https://doi.org/10.1177/001979390606000101>
- [24] Ng, T. W. H., Sorensen, K.L., Eby, L.T.: Locus of control at work: A meta-analysis, Journal of Organizational Behavior, Vol 27(8), 2006. doi: 10.1002/job.416 pp.1057-1087.
- [25] Oláh, A.: Érzelmek, megküzdés, optimális élmény, Trefort, Budapest, 2005.
- [26] Pryce-Jones, J.: Happiness at work, Maximizing your psychological capital, Wiley, 2010.

- [27] Rihmer, Z.- Gonda, X. –Kapiatany, B.- Dome, P.: Suicide in Hungary- epidemiological and clinical perspectives, *Annals of General Psychiatry*, 2013, <https://doi.org/10.1186/1744-859X-12-21>
- [28] Rotter, J. B. .: Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General & Applied*. 80 (1): 1–28., 1966.
- [29] Ruane, J. interjú: Egyre több a robot, még több a munkanélküli (2017.07.13.) <http://www.haon.hu/egyre-tobb-a-robot-meg-tobb-a-munkanelkuli/3549377>
- [30] Salgado, J. F.:The five factor model of personality and job performance in the European Community, *Journal of Applied Psychology*, Vol 82(1), Feb 1997, pp.30-43.
- [31] Seligman, M.: *Flourish - Éljen boldogan, A boldogság és a jól-lét radikálisan új értelmezése*, Akadémiai kiadó, Budapest, 2011.
- [32] *Sick on the Job? Myths and Realities about Mental Health and Work*, Mental Health and Work, OECD, 2012. Publishing, <http://dx.doi.org/10.1787/9789264124523-en>
- [33] Sift Gábor A pszichológiai tőke és az áramlatélmény kapcsolata a magyarországi felnőttkorú aktív munkavállalók körében. Budapesti Gazdasági Főiskola, Külkereskedelmi Kar, Szakdolgozat 2017. <http://dolgozattar.repositorium.bgf.hu/2457/>

Az Erasmus-Generáció Ajánlásai a Jövő Mobilitási Programjához

Holicza Péter

Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola

holicza.peter@rh.uni-obuda.hu

AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA ÚJ NEMZETI KIVÁLÓSÁG PROGRAMJÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL KÉSZÜLT

Abstract: A tanulmány célja az Erasmus programok fő célcsoportjának, az Y generációs (volt) egyetemisták körében gyűjtött ajánlások közzététele, a jövő mobilitási programjának alakítása a részvételi arányok, az elégedettség és hasznosság javításának céljából. A már jól ismert Erasmus+ program ciklusa 2020-ban véget ér. Az eddigi tapasztalatok alapján egy pozitív és sikeres kép rajzolódik ki a programról, ám ahogy a jelentkezők száma növekszik, úgy a résztvevő intézményekkel, szervezetekkel szemben támasztott elvárások is egyre magasabbak. Számos munkacsoport és konzultáció témájául szolgál az új program szabályozását és megvalósítását érintő szükséges változások azonosítása, melyeket mi a felsőoktatásban résztvevő fiatalok szemszögéből kívánunk megnevezni. A felhasznált szakirodalmi forrásokon túl, kérdőíves és fókuszcsoportos kutatásokon alapuló eredményeket is bemutatunk, melyek az Erasmus programországok, illetve az ASEM tagországok fiataljainak, valamint nemzetközi diákszervezetek képviselőinek körében születtek. A résztvevők javaslatai elsősorban a partnerintézmények közötti szorosabb együttműködésre, a jelentkezési folyamat egységesítésére, és a mai modern technológiai elvárásoknak való megfelelésre vonatkoznak. Ezen felül szó esik az egyetemek munkaerőpiaci kapcsolatairól, valamint a szakmai gyakorlatukat végző fiatalok tapasztalatairól, hiszen a megfelelő külföldi fogadócég megtalálása még ma is nagy kihívást jelent. Ahhoz, hogy az Erasmus+ program a következő generáció számára is vonzó lehetőség maradjon, folyamatosan törekedni kell a célcsoport igényeinek való megfelelésre, valamint hallgatóbarát szabályozás kialakítására.

Kulcsszavak: Erasmus+, nemzetközi mobilitás, hallgatói mobilitás, felsőoktatás, fiatalok részvétele, Y generáció, Erasmus generáció

1. Bevezetés

A program kezdeténél, 1987-ben 11 ország 3200 hallgatója utazott külföldi résztanulmányok folytatására. A résztvevők száma ma már meghaladja a 9 millió főt, a hallgatói mobilitás mellett beleértve a szakmai gyakorlatos és önkéntes munkát végző egyetemistákat is. Az Erasmus+ program létrejöttével egységes rendszerbe kerültek az oktatás, a képzés, az ifjúságvédelem és sport területeken megvalósuló kezdeményezések (Európai Bizottság, 2017). A programországok tekintetében 33-ra növekedett a résztvevők száma, amit a 28 uniós tagállamon kívül, Törökország, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Norvégia, Izland és Liechtenstein képeznek. A Nemzetközi Kreditmobilitási Program keretében a világ szinte minden országának lehetősége van részt venni az Erasmus+-ban (partnerországként), és hallgatói, valamint személyzet mobilitást szervezni, folytatni (Európai Bizottság, 2014). Ahogy az Európai Bizottság közleményében olvasható, az Erasmus az Európai Unió egyik legsikeresebb programja. Működésének 30 éve alatt lehetőséget és támogatást biztosított fiatalok millióinak, hogy látókörüket szélesítve, nyelvtudásukat javítva szerezhessenek tapasztalatot egy külföldi egyetem, vagy fogadócég vendégeként.

Európa-szerre magas rangú politikusok, különféle civil szervezetek, fiatalok, az Erasmus+ résztvevői, szervezetei és az Európai Bizottság tagjai is fellépnek azért, hogy tovább emelkedjen a Program költségvetése. A források mellett elengedhetetlen a Program fejlesztése, valamint hatásainak növelése is, melyet az Európai Bizottság az „Erasmus+ generációval” közösen szeretne kidolgozni.

Az Erasmus+ 2020 utáni jövőjéről szóló eszmecserek számos munkacsoport és konzultáció témájául szolgálnak napjainkban, az új program szabályozását és megvalósítását érintő szükséges változások azonosítása kulcskérdés a jövőbeni eredmények tekintetében. Tanulmányunk a felsőoktatásban résztvevő fiatalok szemszögéből nevezi meg azokat a területeket, ahol a módosítások a legfontosabbnak bizonyulnak a program részvételi arányának és a hatásának javulásához. Konkrét javaslatokon keresztül segíti a döntéshozók munkáját az új program kialakításával kapcsolatban.

2. Az Erasmus-Generáció

Az Erasmus programok fő célcsoportja az Y generáció egyetemistái. Az X generáció gyermekeit nevezzük Y generációnak, akik már számítógépekkel együtt, a hihetetlenül gyors technikai fejlődés mellett nőttek fel. Magabiztosan és szükség-szerűen használják a digitális eszközöket, amik nélkül már szinte elképzelhetetlen lenne a mindennapi életük (Holicza, Fehér-Polgár, 2017). A fogyasztói társadalom mozgatórugói, szokásaik, kinézetük és gondolkodásuk is eltér az előző generációétól (Sternberg, 2012). Születési időszáv alapján több csoportosítás is létezik a

behatárolásukra: 1980-2000; 1980-1997 (Johnson 2006); 1977-1994 (Noble et al., 2009). Fő karakterisztikáik közé tartozik, a szabadság, felfedezés és a kaland utáni vágy. Kíváncsiságuk, új iránti fogékonyságuk nemcsak a képzésben, de a munkaerő piaci innovációk alkalmazása terén is jelentős (Pató, 2017, 2015). Erős idegen nyelvi készséggel rendelkeznek, ezért az internet lehetővé teszi számukra, hogy virtuálisan, vagy a valóságban is járják a világot, hiszen a korábban ismert akadályok eltűntek. A fejlett technológiának köszönhetően manapság az internetkapcsolat szinte mindenhol rendelkezésre áll, így lehetőség nyílt a távoli, akár a legegzetikusabb helyekről történő munkavégzésre is, megjelentek a "digitális nomádok" (Prensky, 2001).

Az Erasmus programon keresztül az utazás és a szabadság érzése kombinálhatóvá vált a tanulmányokkal (Manikoth, et al., 2011). Sokan első külföldi (repülő) útjukat köszönhetik ennek, az első hosszabb időszakot, mikor kikerülnek a szülői házból, az úgynevezett „mama-hotel” komfortzónájából (Malovics, Pronay, Kincsesne, 2015). A szemeszter során saját lábra állnak, alkalmazkodnak a helyi kondíciókhoz, kialakítják saját rendszerüket, életterületüket, egyetemre járnak, kulturális és kommunikációs készségeket fejlesztenek (Lazányi et al, 2017a,b), tárgyakat teljesítenek angolul, vagy a fogadóország nyelvén, nemzetközi tapasztalatokat, barátságokat és hasznos kapcsolatokat kötnek (Európai Bizottság, 2014; Mol, 2014). A hatástanulmányokból is egyértelműen kivehetők a pozitív visszajelzések, sőt a program ciklusról-ciklusra nagyobb büdzséből gazdálkodhat. Jean-Claude Juncker, az Európai Bizottság elnökének szavaival élve: „Az Erasmus+ programra költött minden egyes euró befektetés a jövőbe – egy-egy fiatal és a mi európai eszménk jövőjébe. Nem tudok elképzelni támogatásra méltóbbat, mint ezek a fiatalok, akikből a holnap vezetői lesznek. Most, amikor a kilencmilliomodik személy részvételét ünnepeljük az Erasmus+-programban, bátran megkilencszerezhetjük ambícióinkat a program jövőjével kapcsolatban.” (Európai Bizottság, 2017). Az elismert és ünnepelt eredmények mellett még ma is számos nehezítő körülmény akadályozza a szélesebb körben való részvételt, és a lehető legmagasabb elégedettség, „profit” elérését. A résztvevők ezeknek hangot is adnak különböző felületeken, kutatások, és fókuszcsoportos beszélgetések alkalmával.

3. Módszer és adatok

Az adatok több forrásból származnak: az Erasmus programban részt vett diákok, és a nemzetközi hallgatói mobilitás területén dolgozó magyar és külföldi diákszervezetek vezetőinek körében végzett kérdőíves és fókuszcsoportos kutatás, konzultációk eredménye. Az Európai Bizottság „Erasmus+ Generation Declaration” projektje során használt internetes fórum: az Erasmus+ Generation Online Meeting Point szintén felületet nyújtott téma nyilvános tárgyalásához a következő fókusz témák mentén: „Societal challenges, Skills gap, Civic engagement, Inclusion, Global dimension, Simplification” azaz társadalmi kihívások, készségek megfele-

lósége, állampolgári részvétel, bevonás, egyszerűsítés, globális dimenzió (Erasmus+ Generation Online Meeting Point, 2017).

Az Erasmus Student Network (ESN) nemzetközi diákszervezet „ErasmusUpgrade” projektjének keretein belül megvalósult munka, valamint a nemzeti képviselők találkozója a brüsszeli a bemutató konferencián (2017.10.6-12.), nagyban hozzájárult a felsőoktatásban résztvevő, Erasmus programban érdekelt fiatalok véleményének, ajánlásainak megfogalmazásában.

Az ASEF Rectors’ Conference and Students’ Forum kérdőíve és munkacsoport találkozója (Szingapúr, 2017.10.9-13.) szintén kitért a nemzetközi mobilitás kérdéseire, mint eszköz, út a jövő egyetemei, és minőségi oktatás felé. A kutatásban 3817 ázsiai és európai fiatal vett részt 51 ASEM (Asian-European Meeting) tagországból, a rektori konferenciát megelőző munkacsoportban pedig az 51 ország képviselője folytatott konzultációt, melynek eredményei jelen tanulmány részét képezik.

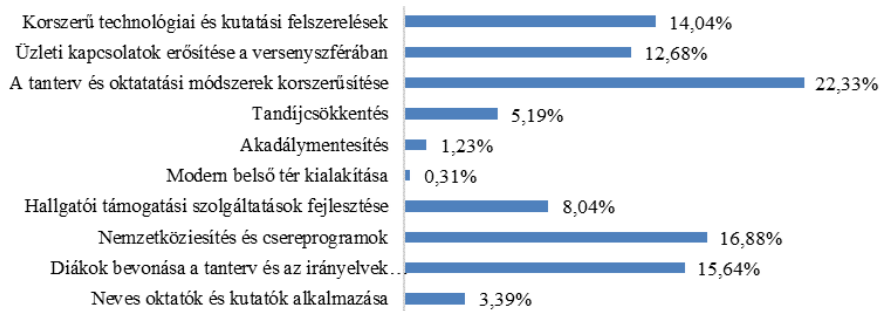
Szakirodalmi hivatkozások mellett a Tempus Közalapítvány, és az Erasmus Mobility Tool szolgáltatta statisztikák, és „EU Survey” válaszok is megjelennek. Utóbbiakat a mobilitásban részt vett nemzetközi diákok töltötték ki.

4. Eredmények és ajánlások

Az ECAR "Az oktatás jövője" című kutatás szerint, a diákok több technológiai elemet, eszközt és módszert igényelnek az oktatásban, sőt a 50%-uk a fizikális osztálytermet, előadótermet fölöslegesnek látja, mint a tanulás feltételét. A válaszadók több, mint a fele bízik az interneten "ismert" társaikban, kollégáikban, 39%-uk a virtuális oktatás elterjedését várja a jövőben (Dahlstrom, Bichsel, 2016; Beech, 2015). A technológia a nemzetközi mobilitásra is rányomja a bélyegét, megjelent a digitális mobilitás. A „we want it now” Y generáció érzékeny a technikai problémákra, türelmetlen, gyors és instant megoldásokat, elégedettséget akar. A tantárgyak angol nyelvű hallgatása már nem jelent nagy áttörést, hiszen vezető egyetemek online előadásaihoz lehet hozzáférni ingyenesen, néhány kondíció teljesítése mellett még a kurzus is teljesíthető, oklevél és kredit szerezhető (Nimon, 2007). Teljes képzések végezhető, diploma szerezhető online kurzuson keresztül, melyek rugalmasságot biztosítanak a diákoknak, kiküszöbölik a megfelelő szállás, és (külföldi) önellátás körüli folyamatos kihívásokat. Az HSBC Holdings világméretű felmérése szerint, a szülők 60%-a nyitott, és elgondolkodik gyermekük online kampuszon való taníttatásán (HSBC, 2017).

Hogy a nemzetközi hallgatói mobilitás népszerű és versenyképes maradjon, a fiatalok bevonásával szükséges javítani annak feltételein és hatásán, a „felhasználók”, résztvevők igényeire szabva (James-MacEachern, Melissa, et al.,2017). A haszna és értéke nem kérdéses, hiszen az eurázsiai térség 51 országának fiatal vezetői jelölték a nemzetköziesítés és nemzetközi csereprogramok területét a má-

sodik legfontosabbnak, mint javasolt oktatáspolitikai irányzat a következő öt évre. A tíz választható prioritás közti eloszlást az 1. ábra szemlélteti.

1. ábra: Az ASEM tagországok diákjainak elvárásai a felsőoktatási intézmények prioritásaival kapcsolatban a következő 5 éves ciklus során. n=3817, Forrás: ASEF, (2017)

Első helyen a tananyag és oktatási módszerek korszerűsítése, aktualizálása áll, harmadik helyen pedig, a fiatalok, diákság bevonása a tananyag, és szakpolitikák alakításába (ASEF, 2017). Általánosságban véve az ASEM (Ázsia-Európa Együttműködés) tagországok delegáltjai a nemzetközi mobilitás eszközt (is) segítségül hívták a minőségi, és korszerű oktatásért folyó vitában. Az interdiszciplináris oktatás és kutatás támogatására és felkarolására (mind hallgatói, mind oktatói szinten) többek között az Erasmus+ és egyéb neves, effektív mobilitási programokat látják jó kezdetnek, illetve potenciális megoldásnak (Lazányi, 2013).

Az Erasmus+ hallgatói mobilitás szervezési és végrehajtási folyamatainak részleteivel, aktuális kihívásaival és potenciális jövőbeni megoldásaival az Európai Bizottság Erasmus+ Generation Declaration, és az ESN ErasmusUpgrade projektjei foglalkoznak. A tagországok és résztvevők közötti konzultáció a következő problémákat és megoldási javaslatokat vetette fel.

4.1. Ajánlások a hallgatói mobilitással kapcsolatban

Az Európai Bizottság számos információs csomagot kreált, kampányt folytatott az Erasmus program népszerűsítésének, és a lehetőségek ismertetésének céljából. Mindezek ellenére, helyi szinten mégsem érezhető kellő képen a hatása, a nemzeti irodák bevonásával, tapasztalataikra építve lenne szükség célzott kampányokra, figyelembe véve a különböző célcsoportokat. A promóciós kiadványok nyelvezete egyszerűbb és racionálisabb legyen.

A kreditbeszámítás kérdése még mindig az egyik legnagyobb félelme a potenciális pályázóknak, és nagy visszatartóerő a jelentkezésnél. Az európai és nemzeti szervezetek ösztönözzék arra a felsőoktatási intézményeket, hogy a teljes kreditbeszámítás elérésének érdekében javítsanak a partnerintézményeikkel való kommunikáción és átláthatóságon. Egy ösztöndíjas hallgatót nem érhetne hátrány az ott-honi tanulmányaiban a külföldi részstanulmányai miatt. Ehhez a kérdéshez kapcsos-

lódik a nemzeti osztályzási rendszerek hivatalos megfeleltetése, konvertálása a nemzetközi ECTS rendszerbe.

A jelentkezés menete, feltételei is gondot okoznak a legtöbb országban. A diákok egy olyan szabványosított, szinkronizált felületet szeretnének használni a teljes ügyintézéshez, ahol a kellő dokumentumok elérhetőek, kitölthetőek és nyomtathatók. Egy praktikus, digitalizált rendszer felgyorsíthatná a bürokratikus folyamatokat, kiszűrhetné a klasszikus hibákat.

Az említett ajánláshoz kapcsolódik az Online Learning Agreement bevezetése, valamint további eszközök és folyamatok, melyek modernizálják, attraktívabbá teszik a programot. Többször elhangzott az igény az Erasmus diákok közötti (szakmai) versenyekre, nemzetközi "Erasmus Awards" pályázatokra, valamint Erasmus applikációk fejlesztésére és bemutatására.

Általános jelenség az információhiány a fogadóintézményekkel kapcsolatban. Jellemző gond a kurzuslisták és pontos tárgytematikák feltöltésének és frissítésének hiánya, és szükség lenne olyan lépésről lépésre követhető ellenőrzőlisták rendelkezésre bocsátására, melyek a jelentkezéstől kezdve az érkezésig segítik a vendéghallgatókat. A szállásügyek egyre nagyobb részét emésztik fel a havi ösztöndíjnak, valamint a visszaélések is gyakoriak a külföldről, hosszabb távra online foglalt szállásokkal kapcsolatban. Szükség lenne a fogadóintézmények, vagy a hozzájuk kapcsolódó diákszervezetek segítségére, a bevált, megbízható szállásadókkal való kapcsolattartásra, elérhetőségek átadására szemeszterről szemeszterre. Ma már szinte elengedhetetlen a nemzetközi diákszervezetek és „buddy rendszer” működtetése az felsőoktatási intézményekben. A „mentorok” vagy „buddy” segítenek olyan napi és egyetemen kívüli, informális kihívások legyőzésében, amire a nemzetközi irodáknak már nincs kapacitásuk. Ehhez azonban elengedhetetlen a szervezetek és tagjainak elismerése, partnerként való kezelése és támogatása.

A fogadóintézménybe való megérkezést követően a diákok nagyobb rugalmasságot várnak a tárgyfelvétel során, más karon meghirdetett tárgyak után is érdeklődnek, a külföldi félévük során egyre többen nyitnak új területek és interdiszciplináris tanulmányok felé. Sokan nincsenek megelégedve az angol nyelvű oktatás minőségével, valamint a rendelkezésre álló lehetőségekkel a nyelvtudásuk fejlesztéséhez. Nagy igény lenne az üzleti angol, illetve a szaknyelv oktatására.

4.2. A szakmai gyakorlatos mobilitással és kombinált programokkal kapcsolatos ajánlások

A tanulmányi mobilitáson kívül felmerült a kombinált programok iránti érdeklődés, valamint a szakmai gyakorlatos mobilitás terén szükséges változások kérdése is.

Az „Erasmus-karrier” jellemzően hallgatói mobilitással kezdődik, amit egy szakmai gyakorlatos időszak követ. A résztvevők erősebb köteléket várnak el az egyetemek és a munkaerőpiaci szereplők között. A versenyszférából érkező gyakorlati szakemberek bevonását az oktatási programokba, vendégelőadóként való meghí-

vásukat nagy érdeklődés övezi, és a diákok szerint diplomájuk értékét is növelik a hasonló tapasztalatok (Lazányi, 2012, 2015). A külföldi tanulmányi félév teljesítését követően sokan maradnának a fogadóországban, és töltenének még egy Erasmus félévet szakmai gyakorlattal. Az egyetemek munkaerőpiaci kapcsolatai hozzásegítenék a diákokat a következő lépéshez, ezzel is növelve az Erasmus programban résztvevő -ez esetben maradó- fiatalokat.

A szakmai gyakorlatos programban való részvétel első számú kihívását a megfelelő fogadócég megtalálása jelenti. A közvetítők bevonásával áthidalható a probléma, viszont jelentős többletköltséget okozhatnak, ez esetben a rendelkezésre álló ösztöndíj már közel sem fedezi a kapcsolódó kiadásokat. A diákok egy folyamatosan ellenőrzött és frissített adatbázist, felületet javasolnak a megbízható és potenciális fogadócégek rendszerezéséhez, amin keresztül tájékozódhatnak az aktuális ajánlatokról.

A legambiciózusabbak üdvözölnék a kombinált hallgatói és szakmai gyakorlatos program lehetőségét, amivel szimpla idő alatt dupla eredményt érhetnének el. Ösztöndíjuk kiegészítésének vagy önéletrajzuk gazdagításának céljából jelenleg is sokan próbálkoznak helyi vagy internetes munkavégzéssel. A kombinált program magasabb ösztöndíjrátája, vagy a fogadócég (ösztöndíj melletti) illetménye olyan fiatalokat is bevonna a programba, akik a mobilitásra szakmai fejlődési lehetőségként tekintenek, de anyagi helyzetük nem teszi lehetővé a külföldi életvitelt. A nappali tagozatos tanulmányok és a részmunkaidős, gyakornoki munkavégzés csakis szervezett formában folytathatók egyidőben, így a lehetőséget program-szervezői szintről szükséges biztosítani. Komoly jelentősége lenne egy ilyen kombinált programnak az egyre nagyobb méretekben terjedő duális képzésben is.

A rövid kurzusok, nyári egyetemen való részvétel és intenzív programok támogatása sok diákot vonzana, elérhető lenne az a réteg, akiknek különböző okok miatt túl hosszú egy külföldön töltött szemeszter. A rövidebb kurzusokon való részvételt nagyobb eséllyel vállalnák, és az első lépést, pozitív tapasztalatokat követően magabiztosabban állnának a hosszabb távú programokhoz is. (A gondot itt a következők jelentik: ezek a nyári egyetemek költségesek, és nem igényelhető ösztöndíj az ezeken való részvételre. Fentiek mellett az Európai Bizottság jelen álláspontja szerint nemzetközi hallgatói mobilitási tapasztalatnak a külföldön megszakítás nélkül eltöltött minimum három hónap számít. Ez egy olyan szakpolitikai kérdés, amit a jövő generáció igényeinek ismeretében célszerű lenne átgondolni.)

Az Erasmus+ ösztöndíjráták és az országkategóriák kérdése is felmerült az interjúk és konzultációk során. A tapasztalt, Erasmus alumni csoport az országokon belüli régiós besorolást javasolja, hiszen számos országban hatalmas különbségek tapasztalhatók a fővárosi, illetve vidéki városok között. Németország példájával élve, a müncheni régió árai (főleg a szállásdíjakat tekintve) nagyságrendekkel nagyobb anyagi forrást igényel, mint egy vidéki (egyetem)város. A nyári szakmai gyakorlatokról híres Málta a harmadik kategóriába sorolt alacsony költségvetésű ország, mely a turistaszezon és a telített ingatlanpiac, elérhető szállások árának tekintetében legalább középkategóriásnak kéne lennie.

Összegzés

Számos munkacsoport dolgozik az Erasmus+ 2020 után következő új ciklusának stratégiáján és szabályozásán. Az Európai Bizottság az Erasmus Generation Declaration projekten keresztül, valamint a nemzetközi mobilitás területén dolgozó diákszervezetek bevonásával tájékozódik a résztvevők igényeiről és javaslatairól. A célcsoport körében végzett kutatás és számos konzultáció eredménye a tanulmányunkban összefoglalt ajánlások, melyek véleményünk szerint helyi és a legmagasabb döntéshozói körökben is hasznosak lehetnek. A hallgatói és a szakmai gyakorlatos mobilitást érintő változtatásokon túl a kombinált programokra való igény is felmerült.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást és a jelen közlemény megírását az Emberi Erőforrások Minisztériumának Új Nemzeti Kiválóság Programja támogatta.

Irodalomjegyzék

- [1] ASEF (2017): 6th ASEF Rectors' Conference and Students' Forum (ARC6) Surveys, pp. 1-7. On-line: https://www.asef.org/images/docs/ARC6%20Students%20Forum_Survey.pdf Letöltés dátuma: 2018.06.04.
- [2] Beech, S. E. (2015): International student mobility: The role of social networks. *Social & Cultural Geography*, 16(3), 332-350.
- [3] Dahlstrom, E., Bichsel, J. (2016): ECAR study of undergraduate students and information technology. Research report. Louisville, CO: ECAR
- [4] Erasmus+ Generation Online Meeting Point (2017): Societal challenges, Skills gap, Civic engagement, Inclusion, Global dimension, Simplification Consultations, Online: <https://app.wetipp.com/erasmusplusgeneration/wall/goal/337> letöltve: 2017.10.28.
- [5] Európai Bizottság (2014): Erasmus Impact Study —Effects of Mobility on the skills and employability of students and the internationalisation of Higher Education Institutions, doi: 10.2766/75468
- [6] Európai Bizottság (2017): 30 éves az Erasmus csereprogram: a Bizottság okostelefonos alkalmazást indított ez alkalomból, online: http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/about_en#tab-1-1 letöltve: 22.10.2017
- [7] Holicza, P., Fehér-Polgár, P. (2017): "The Role of IT in International Student Mobility: The Y-Generation Case" in 15th IEEE International Symposium on Intelligent Systems and Informatics, Subotica, Serbia, IEEE, 2017, CFP1784C-ART, ISBN:978-1-5386-3855-2 pp. 147-150.

- [8] HSBC Holdings (2017): The Value of Education Higher and higher, Global Report, pp. 1-38. On-line: <http://www.hsbc.com/-/media/hsbc-com/newsroomassets/2017/pdfs/170628-the-value-of-education-higher-andhigher-global-report.pdf>. Letöltés dátuma: 2018.06.04.
- [9] James-MacEachern, M., Yun, D. (2017): Exploring factors influencing international students' decision to choose a higher education institution: A comparison between Chinese and other students, *International Journal of Educational Management*, Vol. 31 Issue: 3, pp.343-363
- [10] Johnson, L. (2006): Mind Your X's and Y's. *technology*, 24, 7. pp. 1-16. On-line:<http://media.imaxws.net/912/mindyourxsandys.pdf> Letöltés dátuma: 2018.06.04.
- [11] Lazányi Kornélia; Holicza Péter; Baimakova Kseniia (2017a): Different Cultures Different People, In: Zlatko Nedelko; *Exploring the Influence of Personal Values and Cultures in the Workplace*. Hershey (PA): IGI Global, pp. 183-200.
- [12] Lazányi, K. (2012): Study for nothing? Literature overview of labour market opportunities for individuals with tertiary education. In: Michelberger, P. (Ed.) *FIKUSZ 2012: Symposium for young researchers: Proceedings*. pp. 37-46.
- [13] Lazányi, K. (2013): Global business: connecting professionals - Erasmus oktatói mobilitás, In: Kardos Anita (szerk.) *A vállalkozókészség fejlesztése: Leonardo da Vinci, Grundtvig és Erasmus projektek tükrében*. Budapest: Tempus Közalapítvány, pp. 18-19.
- [14] Lazányi, K. (2015): What is the Role of Higher Educational Institutions in Managing their Students' Competencies? *Science Journal of Business and Management* 3:(1-1) pp. 46-52.
- [15] Lazányi; Kornélia, Martin Čepel; Svitlana Bilan (2017b): Comparison of Trust and Social Relations among Students in Russian and Hungarian Higher Education, *Economics and Sociology* 10: (4) pp. 162-174.
- [16] Malovics, E., Pronay, Sz., Kincsesne V. B. (2015): Az "Erasmus-nemzedék" útra kel - Y generációs egyetemisták külföldi utazási motivációinak és szokásainak feltárása, *Marketing & Menedzsment* 2015/1., 43-57.
- [17] Manikoth, N.; Verkhohlyad, O.; Malaeb, R. C.; Lazányi, K. (2011): Looking through the lens of global mobility: Reflections on the 11th International Conference on Human Resource Development Research and Practice across Europe, *Human Resource Development International*, 14: (1) pp. 75-82.

- [18] Nimon, S. (2007): Generation Y and higher education: The other Y2k? Journal of Institutional Research in Australasia, 13(1), 24-41.
- [19] Noble, S. M., Haytko, D. L., & Phillips, J. (2009): What drives college-age Generation Y consumers?. Journal of business research, 62(6), 617-628.
- [20] Pató, B. Sz. G. (2015): The 3D Job Description, Journal of Management Development, Vol. 34 Iss: 4, pp. 406 – 420
- [21] Pató, B. Sz. G. (2017): Formal Options for Job Descriptions – theory meets practice, Journal of Management Development, Vol. 36 Iss.8, pp. 1008-1028, <https://doi.org/10.1108/JMD-01-2016-0019>
- [22] Prensky, M. (2001): Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon, 5, 1-6. 60.
- [23] Sternberg, J. (2012): ‘It's the end of the university as we know it (and I feel fine)’: the Generation Y student in higher education discourse. Higher Education Research & Development, 31(4), pp.571-583.
- [24] Van Mol, C. (2014): Intra-European student mobility in international higher education circuits. Basingstoke: Palgrave Macmillan.10.1057/9781137355447. pp. 1-201.

Európa Súlyos Vonatbalesetei: A Leggyakoribb Kiváltó Okok

Holicza Péter

Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola

holicza.peter@rh.uni-obuda.hu

Tokody Dániel

Óbudai Egyetem, Biztonságtudományi Doktori Iskola

tokody.daniel@mav.hu

Papp József

Óbudai Egyetem, Kandó Kálmán Villamosmérnöki Kar

papp.jozsef@kvk.uni-obuda.hu

Absztrakt: A vasút a tömegközlekedési eszközök egyik legkedveltebb és legbiztonságosabb formája. Balesetek és katasztrófák azonban a tudatos odafigyelés és a szabályok betartása mellett is előfordulnak. Rendkívül nehéz felkészülni olyan eseményekre, melyeket több probléma együttes hatása eredményez. Tanulmányunk a szakirodalmi források és az európai baleseti statisztikák elemzésével keresi a leggyakrabban előforduló hibákat, és kiváltó okokat, melyek a legtöbb súlyos következményhez vezettek. Az eredmények beépíthetők a hazai és nemzetközi közlekedési infrastruktúra fejlesztési terveibe és a jelenlegi rendszerébe az esetleges hibák és a hasonló esetek kiküszöbölésének érdekében.

Kulcsszavak: Vasút, Európa, Vasúti balesetek, Balesetmegelőzés, Műszaki hibák, Vasúti infrastruktúra

1. Bevezetés

A vasúti közlekedés szerves részét képezi a világ ipari és személyszállítási infrastruktúrájának, melynek biztonsága nagyságrendekkel emelkedett az elmúlt évek

során a statisztikák szerint. A biztonság iránti elvárás azonban még gyorsabb ütemben növekszik a fejlett országok lakóinak életszínvonal növekedésével párhuzamosan (Lazányi, 2015, 2016). Éppen ezért fontos további biztonsági intézkedések bevezetése és a folyamatos fejlesztés. Ahogy a légi közlekedés esetében is, a vasúton bekövetkező balesetek száma is relatíve alacsony, azonban kihatásuk sokszor igen jelentős. Az esetek rendszertelen mintát követnek.

A világ számos pontján történnek kivételes esetek, például a 2004-es Japán földrengés hatására kisiklott nagysebességű vonatszerelvény. A legendás pontossággal és megbízhatósággal közlekedő Sinkansen expressz vonalai földrengés- és tájfunbiztosan lettek kiépítve, a szenzorok veszély esetén leállítják a teljes vasúti forgalmat, azonban egy 200 km/h sebességgel haladó szerelvényt így is túl váratlanul érte a természeti hatás, melynek hatására kisiklott. A Sinkansen a világ legbiztonságosabb vasúti rendszerei közé tartozik, működésének történetében nem történt még emberi áldozattal járó szerencsétlenség (Abonyiné et al, 2011) 2002-ben az egyiptomi vonattűzben 343 ember vesztette életét a tűzjelző berendezések hiányában. A mozdonyvezető nem észlelte a tűz kitörését, így kilométereken keresztül haladt tovább a lángoló vonat (Spignesi, 2004). 1998-ban, Németországban az eschedei vasúti tragédiában 101 ember vesztette életét, és 88 súlyosan megsérült, mikor a Hamburgba tartó gyorsvonat 200 km/h sebességgel kisiklott, és neki-csapódott egy közúti betonhídnak. A baleset okai az Intercity első kocsijának az egyik eltört kerekéhez, és annak szétszóródott darabjaihoz vezethetők vissza.

Kép 1

Baleset a Hannover–Hamburg nagysebességű vasútvonalon (Eschede, 1998) Forrás: Ruhr Nachrichten, www.ruhrnachrichten.de

Az acélabroncsok a gyári szabványtól eltérően vékonyabb anyagból készült a költségkímélés miatt. Fontos megállapítás, hogy a balesetet megelőzően összesen három egymástól független mérés jelezte, hogy hiba van a kerékkal (ütődés, gumiborítás magassága), ami a fedélzeti diagnosztikai rendszerbe is bekerült, ennek ellenére a csere mégsem történt meg (Esslinger et al, 2004).

A Magyarországtól nyugatra és keletre is nagy sebességgel terjedő nagysebességű vasúti hálózatok és szerelvények új távlatokat és új típusú kockázati faktorokat jelent a vasútbiztonsági témában. A francia TGV-t is felülmúló több mint 600 km/h sebességre képes japán Maglev, valamint a kínai mágnesvasutak új generációt képviselnek, méltó versenytársat jelentenek a repülésnek. Európai tekintetben a nagysebességű vonalak Franciaországban, Spanyolországban, Olaszországban és Németországban találhatóak, melyekkel az Egyesült Királyság, Belgium és Hollandia is hálózatba csatlakozik. Oroszországban a Moszkva és Szentpétervár közötti Sapsan (Siemens) vonatok a leggyorsabbak 200km/h átlagsebességgel (Turner, Gershman, 2014). Magyarországot illetően a 2014–20 közötti uniós finanszírozási ciklusban legfeljebb megvalósíthatósági tanulmányok készülhetnek e téren. A tervek között szerepel a Keleti/Kelet-Mediterrán törzshálózati folyosóhoz való csatlakozás, a 4 országot érintő Athén – Szófia – Budapest – Bécs – Prága – Nürnberg/Drezda vonal menti infrastruktúra fejlesztése, és a beruházások összehangolása (EU, 2007). Nagysebességű vasút kiépítésének valószínűleg csak a Budapest–Bécs vonalon lenne gazdasági létjogosultsága a közeljövőben.

2 Súlyos balesetekhez vezető hibák az Európai Unió vasútjain

Az International Union of Railways megfogalmazása szerint "jelentősebb balesetnek" nevezzük azokat a baleseteket melyek legalább egy mozgó vasút szerelvény okoz, egy személy súlyos sérülésével vagy halálával jár, vagy jelentős károkat okoz a szállítmány, vasúti pálya, egyéb berendezések, vagy a környezet tekintetében, kiterjedt forgalmi zavarokat okoz, kivéve a munkahelyeken, raktárokban (UIC, 2016). Fontos különbséget tenni az vasúton történő személyszállítás, és az ipari, kereskedelmi céllal történő áruszállítás között. Az utóbbi téma feldolgozására tanulmányunk nem tér ki, mivel az ipari területen belül például a veszélyes anyagok szállítása (a RID - International Carriage of Dangerous Goods by Rail táblával ellátott járművek) nem kezelhető úgy, mint a személyszállítás, vagy bármely rakomány eljuttatása a rendeltetési helyére (Tokody et al, 2016). Egy baleset, kisiklás esetén az emberi áldozatokon túl hatalmas anyagi és környezeti károk, robbanásveszély is felléphet, aminek szinte felmérhetetlen következményei lehetnek lakott területen (Reschkoska, 2012). Általánosságban elmondható az Egyesült Államokban példáján keresztül, hogy az ilyen jellegű balesetek 36%-a emberi hiba

következménye (2013), 30%-ban a veszélyes anyagokat tároló szerkezetek meghibásodása, 30%-ban járművel való ütközés, és elenyésző arányban egyéb faktorok voltak felelősek (Erkut et al, 2007).

A European Railway Agency (ERA) Európai Vasúti Ügynökség 2016-os jelentése szerint évente több mint 2000 jelentős baleset fordul elő az Európai Unió területén belül, ami 1000 főt is meghaladó emberáldozatot követel és hasonló számú súlyos sérülést okoz. A károkkal kapcsolatos költségek tekintetében 1,4 milliárd euróval számolnak. A jelentés szerint azonban még mindig a vasút jelenti legbiztonságosabb szárazföldi tömegközlekedési lehetőséget (European Union Agency for Railways, 2016). A következő diagramon látható a halálos áldozatok száma milliárd utaskilométerenként, különböző közlekedési módokon: legalacsonyabb a repülés esetében, amit a vasúti személyszállítás követ, majd a buszos utazás, és a legnagyobb veszélynek az hajós utasai vannak kitéve. Ennél (jóval) magasabb arányokkal csak az autó és a motorkerékpár rendelkezik.

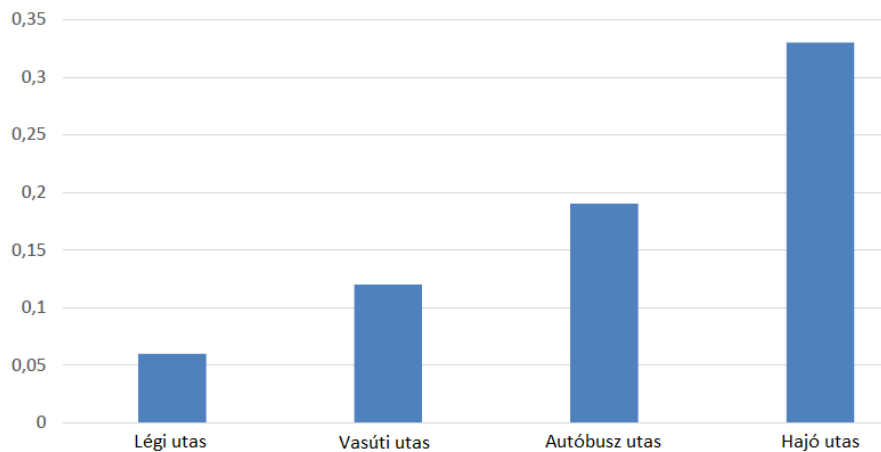

Diagram 1

Halálos áldozatok milliárd utaskilométerenként különböző közlekedési módokon (EU-28, 2010-2014 időszakban) Forrás: European Union Agency for Railways (2016)

Az International Union of Railways legfrissebb adatai szerint (2017), az elmúlt évtizedben, (2006-2016) a vasúti balesetek száma 31%-al csökkent Európában. A vizsgált időszakban a balesetek során bekövetkezett halálesetek száma harmadára, míg a súlyos sérüléseké felére csökkent. 2016-ban ez összesen 1632 regisztrált balesetet jelent, melyek típusai a leggyakrabban a gyalogos gázolás (63,4 %), a szerelvény ütközése vasúton lévő akadállyal (21,1 %), 6%-ban tolatás közbeni baleset, és 4 % alatt történik személyek lezuhanása a szerelvényről, másik szerelvényvel való ütközés, tűz a gördülőszerkezetben, kisiklás, vagy egyéb jelenségek.

Ezek kiváltó okai a következő diagramon láthatók. Barna színű jelölést kaptak a belső okok, kéket, a külső okok. Az esetek több mint 80%-ában harmadik fél volt felelős a balesetért, további bontásban ez tiltott területen való vasúti átkelést jelent (52%), valamint vasúti szerelvény és személygépjármű ütközését (16,2 %). Az esetek összesen 11,7%-ában történik gyalogos gázolás. A környezeti és időjárás hatások mindössze 2,5%-ban felelősek. A belső kiváltó okok közül az emberi mulasztás történik meg a leggyakrabban a vezető, karbantartó, jelző vagy a váltót kezelő személyzet részéről. Az utasokat a gördülőállomány műszaki problémái követik, majd legkisebb, 2,5%-os előfordulási eséllyel felelős a vasúti infrastruktúra (International Union of Railways, 2017).

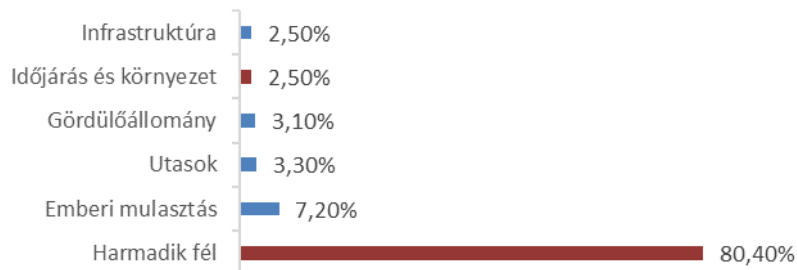

Diagram 2

A vasúti balesetek fő okai az Európai Unióban (2016) Forrás: International Union of Railways (2017)

A tiltott átkelés miatt bekövetkező vagy vasúti átkelőknél elszendvedett balesetek aránya az EU-n kívül is rendkívül magas volt, 1998 és 2002 Koreában az esetek 95%-a országúti és vasúti kereszteződésekben történt, melynek 20%-a volt végzetes kimenetelű (Oh et al, 2006).

A balesetek helyszínét illetően, a leggyakrabban a nyílt vasúti pálya szerepel a statisztikákban (36,7 %), majd 29,4%-os aránnyal a megállók, pályaudvarok jelentik a legveszélyesebb helyszíneket. 24,1%-ban a vasúti átkelőhelyek merülnek fel, a váltókörzetek helyszíne 5,5%-ban érintett, míg a mellékvágányok elenyésző, 2,9%-ban. 1% alatt fordul elő baleset az alagutakban és hidakon. A 2016-os eseteket megelőző öt évhez képest napjainkban emelkedett az állomásokon bekövetkezett balesetek száma, viszont csökkent a nyílt vasúti pályán megtörtént esetek száma. 2016-ban 10 esetben ütköztek egymásnak vonatok, ebből 6 alkalommal nyílt pályán, 4 alkalommal megállóban. Kisiklás 61 alkalommal történt, a tolatásos manővereket leszámítva 33 alkalommal vonatállomás területén, 26-szor pedig nyílt terepen (International Union of Railways, 2017).

Az Eurostat 2015-ös adatai szerint a legtöbb halálos kimenetű vasúti baleset Lengyelországban (324 fő) és Németországban (293 fő) történt, amit Románia (150 fő) és Magyarország (147 fő) követ. Olaszországban, Franciaországban és Szlovákiában szintén magasak a számok, az említett országok együttesen elérik az EU-28-ban bekövetkezett balesetek közel kétharmadát (Eurostat, 2015).

A vasúti balesetek számos előjele fellelhető és vizsgálható. Az ERA adatai szerint a 2014-ben a jelentett és regisztrált veszélyforrások felét a törött sínek tették ki, ami leginkább Görögországra, Romániára és Lengyelországra jellemző. Másodszorban a vasúti pályát rögzítő kapcsolószerekkel jelentkeznek problémák jellemzően Görögországban, Portugáliában és Olaszországban, de Svédországban is számos incidenst hoztak ezzel összefüggésbe.

A harmadik leggyakoribb eset a tilos jelzésen való túlfutás (tiltott jelzés meghaladása, megcsúszás) (SPAD), jellemzően a hosszú féktáv vagy rossz látási viszonyok következtében. A legtöbb ilyen jelentés Romániából és a skandináv országokból érkezett. Ritkábban fordul elő a szerelvény jelzőrendszere / mozdonyfedélzeti berendezése által adott hamis üzenet vagy visszaigazolás (Erkut et al, 2007).

A vasúti pályák karbantartása rendkívül komplex és költséges, ezért folyamatos döntési kényszert képez abban a kérdésben, hogy milyen fejlesztési lépések a legszükségesebbek az adott vonalon. Az elvégzett mérések adatait a lehetőleg azonnal elemezni kell. A manuális adatbevitelből származó hibák kivédése mellett egyes modern eszközkezelő rendszerek képesek egy egész pályavasút teljes vonalhosszának elemzésére, segítségükkel pontosabban lehet előre jelezni a várható élettartamot, és hatékonyabban lehet megtervezni a szükséges karbantartási lépéseket, valamint költségvetést készíteni (Engel, 2017). A legtöbb javítási tevékenység csak biztosított, használaton kívüli pályán végezhető, ami módosított menetrendet igényel. A költségvetésnek és tervezésnek ez fontos tényezőjét képezi, mivel rövidebb javítási idő mellett több vonat tud közlekedni a vonalon, ami magasabb bevételt jelent. A hosszabb karbantartási idő viszont kisebb költségekkel és szervezési kihívásokkal jár, aminek a negatív hatása a bevételi oldalon jelentkezik (Giovanni, 2017).

Konklúzió

Tanulmányunk több kivételes esetet és balesetet kiváltó okot bemutat, azonban általánosságban elmondható, hogy a vasúti balesetek 80%-át harmadik fél okozza az Európai Unióban, jellemzően az átkelőhelyeknél személygépkocsikkal történő ütközés, vagy gyalogos gázolása áll fenn. Az ilyen típusú esetek megelőzése a legnehezebb, melyhez nem elég a vasúti rendszer fejlesztése, társadalmi és helyi hatósági szinten szükséges fellépni a kockázatok és veszélyforrások csökkentéséhez.

A leggyakoribb műszaki veszélyforrások az infrastruktúrában és a gördülőállománnyal kapcsolatban keletkeznek. Vasúti infrastruktúra esetén is felmerül az a kérdés, hogy az elhasználódás üteme és a karbantartás üteme hogyan egyeztethető össze. A fenti elemzésünk kapcsán belátható, hogy az infrastruktúra a gördülőállomány állapota közvetlen hatással van a balesetek kialakulására.

Köszönetnyilvánítás

A publikáció alapjául szolgáló kutatás a „Integrált Intelligens Vasútfelügyeleti Rendszer kifejlesztése” című projekt keretében zajlott. (Pályázati azonosító: GINOP-2.2.1-15-2017-00098)

Irodalomjegyzék

- [1] Abonyiné, P. J., Csapó, J., Darabos, F., Huszti Zs., Lampertné, A. I., Raffay, Z., Talabos, I. and Veres, L. (2011). Turizmus és közlekedés. ISBN: 978-963-642-434-3
- [2] Engel, P. (2017). INNORAIL Konferencia, Koncepciófejlesztés és tervezés, adatbázis-alapú módszerek állapotalapú karbantartáshoz – hogyan csökkentjük a költségeket, javítsuk a rendelkezésre állást, és emeljük a hatékonyságot, Konferencia helye, ideje: Budapest, 2017.10.10-12.
- [3] Erkut, E., Tjandra, S.A. Verter, V. (2007). Hazardous materials transportation. Handbooks in operations research and management science, 14, pp.539-621.
- [4] Esslinger, V., Kieselbach, R., Koller, R. Weisse, B. (2004). The railway accident of Eschede—technical background. Engineering Failure Analysis, 11(4), pp.515-535.
- [5] EU (2007). Transzeurópai Közlekedési Hálózat fejlesztése, Tanulmányok a 22. számú kiemelt fontosságú vasúti projekt kidolgozásához, 2007-EU-22070-S
- [6] European Union Agency for Railways, Railway Safety Performance in the European Union 2016, ISBN 978-92-9205-049-8
- [7] Eurostat (2015). Rail traffic performance and number of significant accidents in EU-28, 2015 online: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Rail_traffic_performance_and_number_of_significant_accidents_in_EU-28, 2015.png
Letöltve: 2017.11.22.
- [8] Giovanni, L. (2017). INNORAIL Konferencia, A karbantartási költségek és a kapacitásigény közötti kompromisszum: többszemponútú Multi Objektív Genetikus Algoritmus kidolgozása az optimális megoldások kiszámításához, Konferencia helye, ideje: Budapest, 2017.10.10-12.

- [9] International Union of Railways (2017). Safety Report 2017
- [10] Lazányi K. (2016). A biztonsági kultúra szerepe a vezetői döntések támogatásában. Taylor: Gazdálkodás- És Szervezéstudományi Folyóirat: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 8:(1) pp. 143-150.
- [11] Lazányi, K. (2015). A biztonsági kultúra Taylor: Gazdálkodás- És Szervezéstudományi Folyóirat: A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 7:(1-2) pp. 398-405.
- [12] Oh, J., Washington, S.P. Nam, D. (2006). Accident prediction model for railway-highway interfaces. Accident Analysis & Prevention, 38(2), pp.346-356.
- [13] Rechkoska, G., Rechkoski, R. Georgioska, M. (2012). Transport of dangerous substances in the Republic of Macedonia. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 44, pp.289-300.
- [14] Ruhr Nachrichten, online: www.ruhrnachrichten.de
- [15] Spignesi, S.J., (2004). Catastrophe!: the 100 greatest disasters of all time. Citadel Press.
- [16] Thurner, T. and Gershman, M. (2014). Catching the runaway train innovation management in Russian railways. Journal of technology management & innovation, 9(3), pp.158-168.
- [17] Tokody, D., Schuster, Gy., Holicza, P. (2016). Development of the Infocommunication System for the Intelligent Rail Transport System of Dangerous Goods in Hungary. In: International conference on Applied Internet and Information Technologies - AIIT 2016, 03-04.06.2016, Bitola, Macedonia.
- [18] UIC (2016). Safety Report 2016 Significant Accidents occurred in Europe during the year 2015 ISBN 978-2-7461-2510-0

Európai uniós pályázati támogatások kezdeti kockázatai – individuális tényezőkkel

Iványi-Windhoffer Csaba József

PhD hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

windhoffertreiber@t-online.hu

Absztrakt: Egy támogatott fejlesztés, európai uniós források felhasználásával tervezett projekt kiválasztása, megvalósítása, végrehajtása számos kockázattal jár.

A projekt egyszeri, egyedi, nem ismétlődő, újszerű jellegének megfelelően minden egyes projekt speciális, egyéni kockázati potenciálokot mutat. Minden egyes projektnél szükséges ezért az általánosan előforduló kockázatok mellett területenként feltárni az egyedi kockázati tényezőket. Egyedi, individuális tényezők alatt projekt-specifikus, személyre szabott, a többi pályázótól különböző jellemzőket, jelen esetben kockázatokat értek.

Az uniós források megítélésére szolgáló támogatási kérelem (korábbi nevén: pályázat), mint egyfajta projektfinanszírozás kockázati ellenőrzése elsősorban a támogatás feltételeit, értékelési szempontjait és egyéb operatív körülményeit tartalmazó felhívás, valamint az értékelésbe bevont szakértők számára kidolgozott értékelési útmutató alapján történik a támogatás megítélését megelőző fázisban. A fejlesztés megvalósítását pedig egy folyamatba épített kockázatellenőrzés kíséri végig.

Eddigi, több, mint 20 éves tapasztalataim szerint a fenti dokumentumokban részletezett és nevesített kockázatokon kívül a támogatási szerződések megkötéséig, tehát a finanszírozás biztosításáig is számos olyan tényező is marad még, amely befolyásolhatja és veszélyezteti a tervezett projekt elindulását és megvalósítást. Ezek mind a támogatotti, mind pedig a támogatói oldalon is jelentkezhetnek

A feltételezésem gyors igazolására a szakirodalmi áttekintést követően két olyan, közvetlen versenyképesség-javító és gazdaságfejlesztő beavatkozást, támogatási konstrukciót választottam, amelyek nagy értékű (több száz millió Ft) támogatást foglalnak magukba.

Kulcsszavak: kockázat, támogatási konstrukció, projekt

1. Szakirodalmi áttekintés

1.1. Kockázatok általános megközelítésben

Közgazdasági szempontból a kockázat olyan környezetnek tekinthető, amelyben egy esemény bizonyos valószínűséggel fordul elő vagy ahol az esemény méretének létezik valószínűség-eloszlása. A kockázat így az esemény méretének és valószínűségének ötvözete (Pearce, 1993).

Más megközelítésben a kockázat ismert negatív hatású, bizonytalan bekövetkezésű jövőbeli esemény, teljesen ki nem iktatható jelenség, a döntések nem kívánatos következménye. Ilyen negatív hatások lehetnek pl. a kitűzött célok megghiúsulása, a tervezett források, illetve időtartam túllépése. A 0 és 100%-os valószínűséggel bekövetkező események nem tekinthetők kockázatnak. A megbízói elégedetlenséggel is együtt járó kockázat a lehetséges kudarc (Szeghegyi, 2014).

A kockázat abszolút vagy relatív veszteséget előidéző veszélyforrás is lehet, melynek konkrét okai és összetevői nagyon sokfélék. Általános és fő oka a jövőben bekövetkező események bizonytalansága. Magánvállalkozások esetében a vállalkozói nyereség a kockázatvállalás ellenértéke (Illés, 2008).

Vállalatgazdasági szempontból a kockázat lényegében annak veszélye, hogy a döntéshozó nem az általa elképzelt eredményt fogja elérni. Egy cselekvési változat (alternatíva) lehetséges, tehát nem biztosan bekövetkező negatívan értékelt következményeinek teljes leírása (Chikán, 2017).

A kockázatok nem gazdasági környezetben, a társadalmi cserekapcsolatokban is értelmezhetőek, például egy partnerrel, partnerszervezettel való együttműködés során, ahol a kockázatok magatartást (is) befolyásoló tényezőként jelennek meg (Lazányi, 2017).

1.2. Kockázatok az általános projekt menedzsmentben

A szabvány szerint a kockázat témakörébe azok a folyamatok tartoznak, amelyek azért szükségesek, hogy azonosítsák, felmérjék és kezeljék a fenyegetéseket és a lehetőségeket. A kockázat ennek megfelelően olyan esemény, amely előfordulása esetén pozitív és negatív hatást is gyakorolhat a projekt célkitűzéseire. A projektben felmerülő negatív hatású kockázatok a fenyegetések, a pozitív hatásúak pedig lehetőségként szerepelnek (Magyar szabvány MSZ ISO 21500:2015).

Az egyes projektfolyamatok (kezdeményezés, tervezés, megvalósítás, kontroll és lezárás) közül kockázatokkal kapcsolatos feladatok főleg a tervezési fázisban (kockázatok azonosítása és felmérése), a megvalósítás során (kockázatok kezelése) és az ellenőrzési szakaszban (kockázatfelügyelet) keletkeznek.

Kockázatok lehetnek azok a lehetséges események és helyzetek is, amelyek a projektre nézve a tervezett eredménnyel szemben hátrányos következményekkel bírhatnak. A kockázatok tehát elsősorban károsan, negatívan hatnak a projektre, kedvezőtlen irányú állapotváltozást jelentenek. Magukban foglalják azonban a lehetőségek elmulasztását is, azaz olyan lehetséges eseményeket vagy helyzeteket, amelyek a projekt eredményességét pozitív irányba is befolyásolhatják. Ebből következően a projektszintű kockázatmenedzsment egyben lehetőségmenedzsmentnek is tekinthető.⁶

Kockázat, illetve kockázati tényező olyan esetlegesen bekövetkező esemény vagy feltétel, amely, ha bekövetkezik, pozitív vagy negatív kihatással van a projekt egy vagy több célkitűzésére (PMI, 2014).

Kockázat alatt olyan esetlegesen bekövetkező eseményt vagy feltételt is lehet érteni, amely hatással van a projekt legalább egy releváns összetevőjére (pl. cél, határidő, csapat, tárgyi erőforrások, minőség stb) (Henczi-Murvai, 2012).

A projektfinanszírozás, azaz a nagyobb piaci projektek hosszú távú finanszírozhatóságának pénzügyi tervezésen alapuló módszertana szempontjából a kockázatok három fő kategóriába tartoznak:

- 1) kereskedelmi kockázatok vagy projektkockázatok, ezek magához a projekthez vagy a projekt piacaihoz köthetők (pl. befejezési kockázatok, árbevétel, működtetés, környezet, beszállítók, szponzorok stb.),
- 2) makrogazdasági kockázatok vagy pénzügyi kockázatok, ezeket a külső gazdasági környezet okozza és közvetlenül nem hozhatók összefüggésbe a projekttel (ilyenek pl. az infláció, a kamatláb, a devizaárfolyam stb.),
- 3) politikai kockázatok vagy országgkockázatok, ezek az állami intézkedésekkel vagy a politikai vis major eseményekkel kapcsolatosak (pl. állami kisajátítás, háborúk, zavargások, jogszabály-változások stb.) (Yescombe, 2008).

A kockázat más megközelítésben tekinthető mérhető bizonytalanságnak, ismerethiánynak is, ahol a kimenetre vonatkozó információk hiányosak vagy több, előre nem látható kimenet is lehetséges. A bizonytalanság a projekt folyamat egyik belső, lényegi sajátossága, ezért a teljes projektre jellemző a kockázatok jelenléte. A matematikai közgazdaságtanban elterjedt felfogás szerint kvantitatív módon is kifejezhető a kockázati tényezők hatása, valamint a kockázattalás mértéke (Görög, 2013).

⁶ Standard DIN 69901-1:2009-01 Projektmanagement – Projektmanagementsysteme – Teil 1: Grundlagen. Deutsches Institut für Normung, Berlin, 2009. január.

Ugyanezen megközelítésben a kockázat a kedvezőtlen események halmozott hatását is jelentheti, ami a projekt célját befolyásolja. Minden egyes esemény kockázata meghatározható a bizonytalanság és a veszteség függvényeként. A kedvező jövőbeni eseményeket ezért alkalmaknak, míg a kedvezőtleneket kockázatnak nevezhetjük (Erdélyi, 2009).

A kockázat a likviditás és az amortizációs idő mellett tekinthető még a bizonytalanságra vonatkozó befolyásoló tényezőnek is. A kockázat ennek megfelelően a sztochasztikus befolyásoló tényezőkre vonatkozó bizonytalanságok behatárolását foglalja magába (Aggteleky-Bajna, 1994).

Költségalapú megközelítésben a kockázat olyan potenciális veszélyforrás, melynek következményeként az esetlegesen fellépő veszteségek a gazdálkodó szervezet vagy a projekt hosszú távú célkitűzéseit veszélyeztetik. A projekt két fő sikertényezője ennek megfelelően a költség- és kockázatkezelés (Papp, 1997).

A kockázatok a várható problémák között is felmérésre kerülhetnek egy projekt indításakor, enélkül bizonyosan nem lehet sikert elérni. A kockázatok továbbá a tevékenységeket alátámasztó feltételezésekhez (pl. meglévő infrastruktúra, pontos feladatleírás, helyesen megválasztott módszertan) és a várt eredményekhez (pl. előállítandó termék jogszabályi, technológiai feltételei, érintettek felkészültsége stb.) is kapcsolódhatnak.

A kockázatok részletes elemzésekor a kockázatokot kiváltó elemi eseményeket (triggereket, ún. kiváló okokat) kell részletesen megvizsgálni, mivel a kockázatok valószínűsége valójában a kockázatokot kiváltó események valószínűségének meghatározott függvénye. Ez a függvény leggyakrabban az összes lehetséges kiváltó ok valószínűségének a maximuma, mert egy kockázat valószínűsége a legtöbb esetben azonos a kiváltó események közül a legmagasabb valószínűségűnek a valószínűségével (Révész, 2017).

A leggyakoribb kockázatokot kiváltó események lehetnek a jogi és szabályozási környezet, az érintettek, a gazdasági és finanszírozási kockázatokot kiváltó események, határidő, szervezési kérdések, környezet, erőforrások, szervezet és menedzsment, döntések, technológia, terjedelemmenedzsment és sikertényezők.

1.3. Kockázatok a fejlesztési projektek megvalósítása során

Fejlesztési projektnak nevezhetjük a támogatások legkisebb elemét, tehát azokat az eszközöket (beruházásokat, szolgáltatásokat), amelyek hozzájárulnak a szélesebb közösség által kijelölt közép- vagy hosszú távú átfogó cél eléréséhez. A fejlesztési projekt mindig egy adott helyzetből indul, adott időtartamon belül, adott eszközökkel; és egy specifikus célt elérni kívánó tevékenységsorozatot foglal magába.

Egy jó, megvalósítható, valós eredményt hozó fejlesztési projekt releváns, kereslet-vezérelt, célorientált, illeszkedik a stratégiai elképzelésekhez, jól átgondolt, következetes, rendelkezik mérhető eredményekkel, reális költségvetésű, munka-

megosztása, ütemezése világos, eredményei a fejlesztés lezárása után is hasznosíthatóak (tehát fenntartható) és nem utolsó sorban kockázatai ismertek (Nyikos, 2017).

A jelen, 2014 és 2020 közötti időszak EU belső fejlesztéspolitikája, azaz a kohéziós politika keretében végrehajtott és finanszírozott fejlesztési projektek megvalósítása, végrehajtása során a projektmenedzsment egyik feladata, hogy a váratlan, előre nem kiszámítható események kezelésére is felkészüljön a projekt szintjén. Ehhez össze kell gyűjteni azokat a problémákat, amelyek a projekt során felmerülhetnek, és elemezni kell ezek bekövetkeztének esélyét, valamint a projektre gyakorolt hatását – azaz kockázatelemzést kell végezni.

A kockázati tényezők feltárása kapcsán a munkaterven, azaz a megvalósítási ütemterven szisztematikusan végighaladva a projekt részleteinek meghatározásakor össze lehet gyűjteni az esetlegesen felmerülő problémákat. A kockázati tényezők megfelelően strukturált listája alapján az abban szereplő valamennyi problémát elemezni kell: először meg kell határozni a kockázati tényezők legvalószínűbb értékeinek tartományát, majd ki kell számítani, hogy e tényezők a projekt egyes paramétereit milyen módon és mértékben változtatják meg.

Mint a kiválasztási szempontok is tükrözik, a támogatási kérelem elbírálásának szerves része annak vizsgálata, hogy a projektterv valamennyi a projekt szempontjából elengedhetetlen tevékenységet és megfelelő határidőket tartalmaz. Továbbá minden projekt magában hordoz bizonyos típusú kockázatokat; önmagában nem a kockázat megléte a probléma. Akkor valószínűsíthető azonban a projekt sikeres megvalósítása, ha a projektgazda tisztában van a kockázatokkal – feltárta, elemezte –, és konkrét, legalább individuálisan összeírt elképzelésekkel bír arról, hogy ezeket hogyan fogja kezelni (Nyikos, 2017).

Természetes módon a kockázatok az egyes projekteknél magasabb szinten, az Európai Strukturális és Beruházási Alapok (ESB-alapok⁷) keretében megvalósuló, többéves fejlesztési programok alapján tervezett beavatkozások esetében is értelmezhetőek. Ilyen makroszintű kockázatok lehetnek például a közbeszerzések, az állami támogatási szabályokkal össze nem egyeztethető támogatások, a Bizottság által különböző okokból és jogcímenek végrehajtott pénzügyi korrekciók, elszámolhatósági és ellenőrzési kockázatok, szabálytalan kifizetések, csalás, horizontális és esélyegyenlőségi követelmények, pénzügyi eszközök, jövedelemtermelő projektek.

A kohéziós politika végrehajtási kockázatának jelentős része abból származik, hogy a többszintű végrehajtási rendszerben és osztott felelősségi rendszerben

⁷ Az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), az Európai Szociális Alap (ESZA), a Kohéziós Alap (KA), az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) és az Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA).

számos operatív programot bonyolítanak le a közösségi, nemzeti és területi szintek szervezetei különböző rendszerek keretében, rendkívül nagyszámú projekt megvalósításával. A különböző szintek és szervezetek eltérő értelmezései inkonzisztens megoldásokat eredményezhetnek.

2. Kockázatelemzési szempontok egyes gazdaságfejlesztési beavatkozásokban

2.1. A GINOP-1.2.4-16 számú felhívás nevesített kockázatai

A Kormány a Partnerségi Megállapodásban célul tűzte ki a kis- és középvállalkozások (KKV) versenyképességének javítását az üzleti infrastruktúra elérhetőségének és színvonalának bővítésével, a már meglévő ipari parkok és tudományos és technológiai parkok kihasználtságának fejlesztésével. A cél elérését a Kormány a többségében magántulajdonban lévő, az „*Ipari Park*” és „*Tudományos és Technológiai Park*” címmel rendelkező vagy ilyen címmel rendelkező parkokat üzemeltető szervezetek együttműködésével tervezi megvalósítani a felhívásban foglalt feltételek mentén, ide nem értve 651/2014/EU rendelet 2. cikk 92. pontja szerinti „*innovációs klasztereket*”⁸.

Az „*Ipari parkok fejlesztése*” elnevezésű, GINOP-1.2.4 kódszámú felhívás célja az ipari parkok és tudományos és technológiai parkok mennyiségi fejlesztése helyett elsősorban a már meglévő ipari parkok és tudományos és technológiai parkok által nyújtott szolgáltatások körének bővítése, az elérhetőségük illetve a szolgáltatásaik színvonalának javítása, a jobb kihasználtság érdekében. A felhívás elsősorban a korábbi fejlesztési időszakban az üzleti infrastrukturális háttér

⁸ A Bizottság az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ) 107. és 108. cikke alkalmazásában bizonyos támogatási kategóriáknak a belső piaccal összeegyeztethetővé nyilvánításáról szóló 651/2014/EU rendelete (2014. június 17.) szerint a 2. cikk 92. pont alapján innovációs klaszternek számít az önálló felek (pl. innovatív induló vállalkozások, kis-, közép- és nagyvállalkozások, valamint kutató-tudásközvetítő szervezetek, nonprofit szervezetek és egyéb kapcsolódó gazdasági szereplők) szervezett csoportja, amelyet abból a célból hoztak létre, hogy ösztönözze az innovatív tevékenységeket egyrészt a klaszterben részt vevő vállalkozások és egyéb szervezetek közötti létesítmény-megosztás, ismeret- és tapasztalatcsere előmozdítása, másrészt a tudástranszferhez, kapcsolatépítéshez, ismeretterjesztéshez, valamint együttműködéshez való hatékony hozzájárulás révén.

kiépítésében elért eredményekre kíván építeni, ezeket továbbfejleszteni a 2014-20-as fejlesztési időszakban.

A projektkockázatok hosszú listájához képest kockázat meglepő módon csak kevés helyen kerül konkrétan megemlítésre. A felhívás 3.4.1.1 fejezetének (*Műszaki és szakmai elvárások*) s) pontja szerint, ha egy projekt megvalósítása kiemelkedően jelentős kockázatot hordoz, akkor a támogatási kérelem nincs összhangban a felhívás célkitűzéseivel, ezért elutasításra kerülhet.

A jelentős kockázatok között említi a felhívás

- a támogatási kérelem nem megfelelő kidolgozottságát,
- a projekt megvalósítása szempontjából kockázatos gazdálkodási adatokat,
- ha a támogatást igénylő, illetve a költségek alátámasztására árajánlat adó / szállító székhelye, telephelye, fióktelepe között egyezés áll fenn,
- ha a megvalósítási helyszín nem alkalmas a támogatási kérelemben jelzett tevékenység végzésére,
- ha a saját forrás magánszeméllyel, különös tekintettel külföldi magánszeméllyel, vagy külföldi vállalkozással kötött kölcsönszerződés alapján, vagy tagi kölcsön révén biztosított,
- ha a pénzügyi teljesítés több kisösszegű részátutalás révén, vagy nagy összegű készpénzes kiegyenlítés révén történik.

A támogatási kérelem tartalmi értékelésének egyik előfeltétele a fenti szempontok szerinti vizsgálat. Ha a fentieket is tartalmazó szempontok bármelyike fennáll, a kérelem elutasításra kerül.

A támogatási kérelmet elbíráló szakértők számára kiadott útmutató szerint a főbb kockázattertelési szempontok a következők:

- a támogatási kérelem nem megfelelő kidolgozottsága,
- a projekt megvalósítása szempontjából kockázatos gazdálkodási adatok,
- az ajánlatadó szakmai kompetenciájának nem megfelelőisége és
- a megvalósítási helyszín alkalmassága.

A projekt megfelelő kidolgozottságának (benne a kockázatok) vizsgálata a projekt adatlap kitöltési útmutatóban foglaltak alapján történik (a szöveges bemutatás megfelelő részletezettséggel, tartalommal került-e bemutatásra), elsősorban az adatlap szöveges részében. A szöveges részben említettek (pl. kockázatkezelési terv) megfelelő tartalommal csatolásra került-e a mellékletek között.

Kockázati tényezőként jelentkezhet az ajánlatadó gazdálkodási adatainak nem megfelelése (pl. negatív saját tőke vagy elenyésző, nem rendeltetésszerű működést alátámasztó értékek, mint 0 Ft éves bevétel). Kockázatos és aggasztó lehet, hogy a pályázó hogyan, mi módon képes előfinanszírozni a kérelemben szereplő tárgyú projekt önerejét a gazdálkodási tevékenysége alapján a bemutatott normál üzletmenete és az esetleges projektfinanszírozási likviditási kockázat mellett.⁹

Az ajánlatadó szakmai kompetenciájának megfelelése szempontjából az értékelők az ajánlatadó honlapján, valamint az interneten keresztül tudják vizsgálni, milyen érdemi, releváns szakmai információ található (pl. eddigi projektek, munkatársak önéletrajza, saját erős beruházások, stratégia) az ajánlatadóval kapcsolatban. Amennyiben semmilyen, kockázati tényezőként értékelhető.

A megvalósítási helyszín műszaki alkalmasságának megítélése szorosan összefügg a támogatásból megvalósuló projekt sajátosságaival.

A megvalósítás helyszínének alkalmassági vizsgálata történhet a kérelemhez csatolt, a fejlesztés indokoltságát alátámasztó, a megvalósítási helyszín alkalmasságát, meglévő állapotát bemutató szöveges, fotó vagy videó dokumentáció alapján.

A projekt helyszínével kapcsolatban mások a követelmények egy ingatlan beruházással összekötött gépbeszerzés esetén, mint „sima” eszközbeszerzésnél (pl. helyhez kötött, informatikai és kommunikációtechnológiai (IKT) vagy mobil eszközök). Nem életszerű megvalósítási helyszín pl. nagy darabszámú / méretű / súlyú mobil berendezések számára egy emeleti, lift nélküli lakótelepi garzonlakás.

Az értékelők ezen szempontok alapján döntenek el, hogy a projekt megvalósítása hordoz-e magában kockázatokat. Kisebb mértékű kockázatok esetén szubjektív döntés alapján a projekt még támogatható, a kockázatosági szempontok nagy részének nem megfelelése esetén utasítható el a kérelem, mindkét esetben részletes szöveges indoklással.

A támogatás megítélése esetén a kockázatok figyelését az Irányító Hatóság látja el, individuális projekt szinten, folyamatba épített ellenőrzés keretében.

⁹ A pénzáramlási (más szóval finanszírozási) likviditási kockázat a fennálló fizetési kötelezettségek teljesítésének nehézségeire utal, ami késedelmes fizetésben, szélsőséges esetben pedig fizetéképtelenségben nyilvánul meg. Bugár Gyöngyi (2016): Piaci és hitelkockázat menedzsment [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó Letöltve: https://mersz.hu/?xmlazonosito=dj192pehm_9_p2#dj192pehm_9_p2 (2018.06.06.)

2.2. A TOP-1.1.1-16 számú felhívás nevesített kockázatai

A Kormány a Partnerségi Megállapodásban célul tűzte ki a vállalkozások versenyképességének javítását, valamint a foglalkoztatás bővítését. A cél elérését a Kormány itt az önkormányzatokkal, önkormányzati többségi tulajdonú vállalkozások együttműködésével tervezi megvalósítani a felhívásban foglalt feltételek mentén.

A támogatási konstrukció a vállalkozói környezet és az üzleti infrastruktúra fejlesztése érdekében az önkormányzati tulajdonú ipari parkok, tudományos és technológiai parkok, logisztikai és innovációs központok, iparterületek fejlesztésére, iparterületek kialakítására, alapinfrastruktúra kiépítésére, bővítésére, az iparterületek elérhetőségét és feltárását segítő vonalas infrastruktúrák fejlesztésére fókuszál. A konstrukcióval szemben támasztott alapvető elvárás az új munkalehetőségek megteremtése, a foglalkoztatás növelése a kevésbé versenyképes térségekben működő, betelepült vállalkozások működési helyszínének infrastruktúra fejlesztésén, a működési feltételeik kedvezőbbé tételén keresztül.

A fenti GINOP konstrukcióhoz hasonlóan jelen felhívás a támogatás minél gyorsabb célba juttatásával tud hatékony gazdasági beavatkozást nyújtani.¹⁰

A támogatást kérők számára készített felhívás kockázatértékelési szempontjai megegyeznek a támogatási kérelmet elbíráló szakértők számára kiadott útmutató szerinti a főbb kockázatértékelési szempontokkal. Ezek a következők:

- kockázati tényezők bemutatása (támogatást kérő információi alapján),
- megjelölt mérföldkövek egymásra épülése és tartalma,
- a tervezett projekt megvalósításának időbelisége és ennek realitása, valamint
- ingatlankiváltás (ahol értelmezhető és a projekt része).

A fejlesztési elképzelés bemutatásában a támogatást igénylőnek ismertetnie kell, hogy véleménye szerint milyen valós kockázati tényezők veszélyeztetik a fejlesztés megvalósulását, azok milyen valószínűséggel következhetnek be, milyen hatást gyakorolnak a fejlesztésre, a lehetséges kedvezményezett a kockázati tényezők kivédésére javaslatot tesz.

¹⁰ Kengyel Ákos (2016): Kohéziós politika és felzárkózás az Európai Unióban [Digitális kiadás.] Budapest: Akadémiai Kiadó Letöltve: https://mersz.hu/?xmlazonosito=dj148kpefaeu_42_p10#dj148kpefaeu_42_p10 (2018. 06. 06.)

A támogatási kérelmet benyújtónak tisztában kell lennie a lehetséges kockázatokkal, körültekintően kell azokat mérlegelnie és megoldási javaslatokat kell felvázolnia az esetleges bekövetkezésük esetén. A várható kockázatok teljes körű feltárása, illetve a feltárt kockázatokra adandó logikus kezelési mód bemutatása, mint a megvalósíthatóság egyik kulcstényezője a jó pályázati projekt jellemzője a releváns és fenntartható tulajdonság mellett.¹¹A helyzetelemzés eredményei alapján bemutatásra kerülnek a fejlesztés várható hatásai a fejlesztést és a kedvezményezettet érintően.

Az üzleti terv / megalapozó dokumentum részeként kockázatkezelési tervet kell készíteni, amely tartalmazza a műszaki, a jogi, a pénzügyi-gazdasági és az intézményi kockázati szempontokat. A lehetséges kockázatok átfogó vizsgálata és az azokra adott megelőzési / megoldási javaslatok bemutatásra kell, hogy kerüljenek a projektben.

A projekt ütemezett megvalósítása érdekében mérföldköveket kell meghatározni. Itt az vizsgálandó, hogy az adatlapon és az üzleti tervben / megalapozó dokumentumban beütemezett mérföldkövek tervezése megfelel-e az útmutatóban leírt mérföldkö-tervezési elvárásoknak.

A fejlesztési elképzelés bemutatásában ismertetésre kell, hogy kerüljön a fejlesztés valamennyi beruházási eleme / tevékenysége, az azokhoz kapcsolódó valamennyi szükséges előkészületi lépés és azok időigénye. Vizsgálni szükséges, hogy a projekt műszaki, pénzügyi, időbeli tervezése reálisan tervezett és megvalósítható-e, GANTT-diagram segítségével bemutatásra került-e az üzleti tervben vagy megalapozó dokumentumban az egyes tevékenységek időbeli ütemezése és egymásra épülése.

Ingatlankiváltást tartalmazó projekt esetében vizsgálni szükséges a kiváltással érintett épületek jelenlegi állapotát és jövőbeni sorsát. A funkciójukat veszített épületek hasznosítása (bővítése, átalakítása, felújítása, állapotjavítása) az adott szolgáltatás nyújtásához szükséges módon és mértékben tervezett-e. Amennyiben a kiváltott ingatlan hasznosítása során – esetleges értékesítéséből, bérbé adásából, más módon történő hasznosításából – bevétel keletkezik, úgy azzal a projekt részletes kidolgozása során készülő költség-haszon elemzésben számolni szükséges.

A támogatási kérelem tartalmi értékelésének egyik előfeltétele a fenti szempontok szerinti vizsgálat. Ha a fentieket is tartalmazó szempontok bármelyike fennáll, a kérelem elutasításra kerül.

¹¹ Anwar Mustafa – Gubicza Katalin – Tóth Antal (2009): Projektmenedzsment – pályázati projektek. A projekttervezés és a projekt menedzsment gyakorlati megvalósulása EU projektekben. Szókratész Külgazdasági Akadémia, Budapest, pp. 139-141.

Érdekeség, hogy a környezetvédelem, mint horizontális szempont érvényesítéséhez a támogatást igénylőnek ennél a konstrukciónál nyilatkoznia kell, hogy a fejlesztésnek van-e előre látható klímakockázata. Ha van, ehhez el kell készíteni a projekt klímakockázati elemzését és kockázatkezelési tervét.

3. Saját megfigyelések

1991 óta foglalkozom európai uniós fejlesztésekkel, eddigi, a vállalkozásfejlesztés, regionális fejlesztés területén levő munkahelyeimen tudtam kapcsolatba lépni mind vállalkozások, mind pedig egyéb szervezetek (pl. önkormányzatok, nonprofit szervezetek) által kidolgozott pályázatokkal, fejlesztési elképzelésekkel a támogató intézményrendszer oldalán, valamint fejlesztési tanácsadóként a támogatást igénylői részről egyaránt.

A megfigyelt kb. 50 db, három finanszírozási ciklusbeli (2004-2006, 2007-2013 és 2014-2020) fejlesztéseknél arra kerestem magyarázatot, milyen kezdeti nehézségekkel néz szembe a fejlesztés már az induló fázisban.

A felhívásban és az értékelések során nevesített kockázatokon felül tapasztalataim szerint – uniós programozási periódustól függetlenül - mind a támogató intézményi, mind pedig a támogatást igénylői oldalon számos olyan tényező marad már a támogatási szerződés megkötése előtti fázisban is, amely jelentősen befolyásolhatja a fejlesztés elindulását és/vagy megvalósítását. Ezeket az alábbi táblázatban rendszereztem:

Projekt fázisok	Kockázatok	
	A támogatói (intézményi) oldalon	Az individuális (támogatást igénylői oldalon)
A támogatási lehetőségek meghirdetése, a kérelmek befo-gadása és elbírálása	a felhívás és útmutató hibákat, hiányosságokat tartalmaz a felhívás és útmutató többszöri módosítására van szükség az elektronikus felületen a kitöltő program nem működik, hiányos	nincs megfelelő felhívás az egyéni fejlesztésekhez a pályázati kiírás, útmutató módosításainak eredményeképpen eltérő adattartalmú (egyéni értelmezésű) pályázatok érkeznek be a pályázati adatlap

Projekt fázisok	Kockázatok	
	A támogatói (intézményi) oldalon	Az individuális (támogatást igénylői oldalon)
	<p>az értékelő szakértők értékelése jelentősen eltér egymástól</p> <p>az egymásra épülő kiemelt és nagyprojektek különálló projektekként jelennek meg</p> <p>az értékelés, kiválasztás és döntéshozatal elhúzódik</p> <p>értékelési szempontok között az objektív és szubjektív elemek aránya nem megfelelő</p> <p>a hiánypótlási felhívás nem egyértelmű</p> <p>folyamatban lévő kivitelezések (megkezdett fejlesztések) kerülnek utólag befogadásra projektként</p> <p>tartalmilag / formailag megfelelő pályázatok elutasításra kerülnek</p> <p>tartalmilag / formailag hibás pályázatok nyernek</p> <p>pénzügyileg túltervezett támogatási kérelmek nyernek</p>	<p>adattartalma nem elégséges az egyértelmű döntéshez, további folyamatos információadásra (hiánypótlásra) van szükség</p> <p>a projektcsatornában megjelent projektötletek minősége korrekciót követően is gyenge</p> <p>a fejlesztések időben elcsúszva kezdődhetnek meg</p> <p>változik a kedvezményezett személye</p> <p>aktualitását veszti a projekt, mire a támogatási döntés megszületik</p> <p>pályázói panaszok kezelése elhúzódik</p> <p>internetes pályázói tájékoztató felület működése nem megfelelő</p> <p>az ügyfélszolgálat nem pontos információkat nyújt</p> <p>a felhívás, határidők és egyéb részletek internetes nyomon követése nem naprakész</p>
A támogatási kérelmek elfogadása esetén a támogatási szerződés megkötése	<p>a szerződés előkészítési folyamata lassú, az előkészítés elhúzódik</p> <p>hibás tartalommal / hiányosan kerül megkötésre a szerződés</p> <p>szerződés-módosítások száma nagy, átfutási idejük</p>	<p>a projekt tartalma megváltozik a szerződéskötés idejére</p> <p>a projekt megvalósítása elkezdődik, mire a szerződés megkötésre kerül</p> <p>szerződéskötéshez szükséges dokumentumokat a kedvezményezett nem tudja</p>

Projekt fázisok	Kockázatok	
	A támogatói (intézményi) oldalon	Az individuális (támogatást igénylői oldal)on
	<p>hosszú</p> <p>az egységes szerződésminta nem kezeli a pályázati specifikumokat, egyéni tényezőket</p> <p>a biztosítékok ellenőrzése nem kellően alapos és/vagy elmarad (pl. jelzalog bejegyzése)</p> <p>a műszaki tartalom módosításának folyamata lassú, egyedi döntést igényel</p>	<p>biztosítani</p> <p>a kedvezményezettek szerződéskötés előtt visszalép / nem elérhető</p> <p>a szerződéskötés ellehetetlenül, elmarad</p> <p>a hatóságoktól bekért, az aláíráshoz szükséges dokumentumok késedelme / hiánya</p> <p>a projekt tartalma megváltozik a szerződéskötés idejére</p>

1. táblázat

Lehetséges kockázatok a Támogatási Szerződés megkötése előtti fázisban

Forrás: saját gyűjtés és szerkesztés

4. Következtetések

A projektek megvalósítása új feladatok, szerepek elé állítja a támogatást igénylő szervezeteket. Ennek előfeltétele, hogy a szervezet erőforrásainak sértetlensége, rendelkezésre állása ne sérüljön. A globalizáció következtében a nemzetközi pénzügyi integrációval kialakult kockázatmegosztás, illetve az átjárhatóságból adódó kockázatok tovaterjedése is jelentős mértékben hozzájárult a szervezetek biztonsági sérüléséhez (Lazányi, 2015). Ez véleményem szerint az egyes projektek szintjén is értelmezhető.

A támogatással megvalósuló projektek értékelése mindig közös módszertan alapján történik, de mindig individuális, egyénre szabott módon. A pályázati dokumentációban nevesített, leírt és értékelt kockázatok csak a töredékét képezik azoknak a kockázatoknak, melyek ténylegesen előfordulhatnak már a támogatás megítélése előtti időszakban is.

A támogatási kérelmek elbírálása során a kockázatok területén több olyan, individuális, pályázóra bízott szempont is van (pl. üzleti tervben kockázati és intézkedési terv), amely egyéni értelmezéssel, de nem hiánytalanul kerülhet kitöltésre, kidolgozásra. A számszerűsített, objektív alapokra helyezett projektszintű kockázateértékelés helyett itt inkább a kvalitatív, „esettanulmány”

jellegű individuális bemutatásra lehet pontokat, „*megfelelt*” státuszt kapni az értékelőktől.

Támogatás kisebb, „*nem kiemelkedően jelentős*” kockázatok esetében is megítélhető az értékelő szakemberek egyedi, szubjektív döntése alapján.

Kutatási területemhez, a stakeholderekhez kapcsolódóan érdekes megfigyelni, hogy a pályázatok, támogatások kezdeti szakaszában – a támogatási szerződés megkötése előtti időszakban - a stakeholder szemlélet nem vagy nagyon korlátozottan érvényesül. Lényeges és kölcsönös kapcsolat csak a támogatás igénylő és az Irányító Hatóság között alakul ki, de nem tartós módon (ha nem támogatott a fejlesztés, a kapcsolat megszűnik). A támogatást igénylő itt még elszigetelten működik, a szélesebb gazdasági-társadalmi környezetbe beágyazott kapcsolatrendszer a támogatás megítélése után alakulhat ki a fejlesztéspolitikai intézményrendszerrel, más vállalkozásokkal, természetes személyekkel és csoportokkal.

A pályázati támogatási rendszer, mint egyfajta projektfinanszírozás számos fontos kockázati tulajdonságában eltér a „*normál*” vállalatfinanszírozástól. Főleg beruházási jellegű projekteknél és inkább a kivitelezési szakaszban kerül előtérbe a váratlan, egyszeri események (például csalás, baleset, környezetvédelmi szempontok, mérnöki akadályok, kivitelezés minősége stb.) kockázatának elemzése (Walter, 2017).

A kockázati források feltárása, a kockázati tényezők hatásának elemzése és a helyes kockázatkezelési politika alkalmazása a projekt teljes megvalósítási időszakában az Eisenhower-mátrix alapján kritikus, fontos és sürgős tevékenységnek minősülnek.

A kockázatkezelés maga is gazdasági következményekkel járó tevékenység, az elhatározott (és az elmulasztott) intézkedések végrehajtása költségeket (pl. többletköltségeket) okoz (Farkas-Szabó, 2010).

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani Dr. habil. Lazányi Kornéliának a cikk készítése közben nyújtott hasznos tanácsaiért és útmutatásaiért.

Irodalomjegyzék

- [1] Pearce, David W. (szerk., 1993): A modern közgazdaságtan ismerettára, Macmillan Dictionary of Modern Economics, KJK, Budapest, p. 488.
- [2] Szeghegyi, Ágnes (2014): Tudásmenedzsment II., Óbudai Egyetem jegyzet, Budapest, p. 87.

- [3] Dr. Illés Mária (2008): Vezetői gazdaságtan. Kossuth Kiadó, Budapest, p. 23.
- [4] Chikán Attila (2017): Vállalatgazdaságtan. Vállalatgazdasági Tudományos és Oktatási Alapítvány, Budapest, p. 346.
- [5] Dr. habil. Lazányi Kornélia - Máté Csilla Hajnalka: Ki mit ért bizalom alatt. Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VII. Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, Budapest, 2017, pp. 355-358.
- [6] Magyar szabvány MSZ ISO 21500: Útmutató a projektvezetéshez. Magyar Szabványügyi Testület, Budapest, 2015. május, p. 70.
- [7] Projektmenedzsment szakkifejezések PMI lexikonja. Project Management Institute (PMI) Magyar Tagozat, Budapest, 2014, p. 8.
- [8] Henczi Lajos – Murvai László (2012): Projekttervezés és projektmenedzsment. SALDO, Budapest, p. 58.
- [9] Yescombe, E. R. (2008): A projektfinanszírozás alapjai. Panem Kiadó, Budapest, pp. 148-223.
- [10] Görög Mihály (2013): Projektvezetés a szervezetekben. Panem Kiadó, Budapest, pp. 187-188.
- [11] Erdélyi Tamás (2009): Projektmenedzsment. Károly Róbert Főiskola, Gyöngyös, pp. 124-125.
- [12] Aggteleky Béla – Bajna Miklós (1994): Projekttervezés és projektmenedzsment. Közlekedési Dokumentációs Rt., Budapest, p. 115.
- [13] Papp Ottó dr. (1997): Projekt menedzsment. Projektek tervezése, szervezése, irányítása. BME Mérnökto vábbképző Intézet, Budapest, pp. 60-62.
- [14] Révész György dr. – Révész Péter (2017): A projektek előkészítésének és felügyeletének képekönyve. Racionalis Kutatási és Szolgáltató Kft., Budapest, pp. 57-68 és 180-193.
- [15] Nyikos Györgyi (szerk., 2017): Kohéziós politika 2014-2020. Az EU belső fejlesztéspolitikája a jelen programozási időszakban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 277-278.
- [16] Nyikos Györgyi (szerk., 2017): Kohéziós politika 2014-2020. Az EU belső fejlesztéspolitikája a jelen programozási időszakban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, pp. 285-289.

- [17] Dr. habil. Lazányi Kornélia (2015): A biztonsági kultúra. TAYLOR Gazdálkodás- és szervezéstudományi folyóirat. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei 2015/1-2. szám VII. évf./1-2. szám, No. 18-19., pp. 398-405.
- [18] Walter György (2017): A projektfinanszírozás kockázata – nemzetközi és hazai tapasztalatok, Pénzügyi Szemle 2017/4, pp. 549-567.
- [19] Farkas Szilveszter – Szabó József (2010): A vállalati kockázatkezelés kézikönyve. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, p. 75.

A globális biztonsági kihívásokra adott válaszok hazai finanszírozhatósága a 2014-2020-as európai uniós programozási időszak forrásaiból

Iványi-Windhoffer Csaba József

PhD hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

windhoffertreiber@t-online.hu

Absztrakt: A jelenlegi, a korábbinál sokrétűbb és instabilabb (közép-)európai helyzetben a biztonságot befolyásoló tényezők, veszélyforrások, kockázatok is más hangsúlyt kapnak, újjakkal bővülnek. Előtérbe kerülnek a biztonság egyéb, korábban másodlagos alkotóelemei: a gazdasági, a pénzügyi, a vallási, a környezeti, a közbiztonsági vagy a nemzeti, etnikai, kulturális és migrációs problémák (Babos, 2007).

Az elmúlt néhány évtizedben a biztonság abszolút módon értékelődött fel a körülvevő világban. A bekövetkezett nemzetközi, politikai, gazdasági, illetve technikai és technológiai változások együttesen okozták azt, hogy mára a biztonság vált a legtöbb ország és nemzetek közötti szövetség számára az egyik legfontosabb tényezővé (Kovács, 2014).

Nem biztonsági szakemberként a biztonságot jelen elemzésben nem technikai-műszaki, hanem inkább köznap értelemben értelmezem: személyek vagy intézmények veszélytől, kártól, jogtalan beavatkozástól, bántódástól védett állapotát, helyzetét értem alatta (Kiss, 2003).

Közgazdászként mindig egy-egy fontos téma, terület finanszírozhatósága, forrásbevonási lehetősége merül fel bennem. Az EU alapjainak területein dolgozva érdekes kérdés, hogy a hétéves pénzügyi ciklusok esetében mekkora a rugalmasság a korábban, 2012-14-ben tervezett programok időközben felmerülő problémákkal, kihívásokkal szemben (pl. migrációs válság 2015 óta).

Rövid összeállításomban a globális biztonsági kihívások közül a migráció, a gazdasági és a környezeti problémákra adott vagy adható helyi válaszok finanszírozhatóságát vizsgálom meg a 2014-2020 közötti európai uniós, főleg kohéziós források terhére.

Kulcsszavak: biztonság, európai uniós források, 2014-2020 közötti programozási ciklus

1. Forrástervezés és biztonság kérdése a 2014-2020-as programozási időszakban

1.1. A Partnerségi Megállapodás (PM)

A Partnerségi Megállapodás (PM), mint a 2014–2020-as időszak tervezési folyamatának hazai alapidokumentuma, több szempontból is jelentős változást képvisel a korábbi uniós finanszírozású fejlesztési ciklusok alapidokumentumaihoz képest. A PM nagyobb fokú integrációt jelenít meg, ugyanis egyaránt magában foglalja az EU kohéziós politikájának pénzügyi alapjai (Strukturális Alapok és Kohéziós Alap) által finanszírozott operatív programokat (OP), valamint az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA) és az Európai Tengerügyi és Halászati Alap (ETHA) hazai felhasználásáról szóló programokat. Emellett a PM összhangot teremt a magyar tagállami programok és az EU Európai Területi Együttműködési programjai¹² között is (ld. a határmenti programok és a Duna térség transznacionális programja) és kitekint egyéb uniós forrásokra és kezdeményezésekre is (pl. LIFE+, Menekültügyi és Migrációs Alap, lásd később).

1.2. Hozzájárulás uniós célokhoz: Európa 2020 Stratégia és kohéziós politika

A PM azonosítja Magyarország legfontosabb kihívásait és rögzíti a fő fejlesztési prioritásait a 2014 és 2020 közötti időszakra. A PM elsősorban nem az egyes tagállamok, így nem Magyarország nemzeti céljait hivatott bemutatni, célja az, hogy ismertesse a tagállam hozzájárulását az EU 2020-as céljaihoz. Ezeket az EU szintű célokat az Európa 2020 Stratégia, valamint a belőle – a fejlesztések fókuszáltsága érdekében – levezetett ún. 11 tematikus célkitűzés jelöli ki.

¹² Az Európai Területi Együttműködés (ETE) célja, hogy elősegítse az Unió területének erőteljesebb integrációját, harmonikus és kiegyensúlyozott fejlődését. E célkitűzésen belül háromféle programtípus került meghatározásra, a határokon átnyúló, transznacionális és interregionális együttműködések, melyek Európa területi integrációját, területi kohézióját kívánják elősegíteni. Forrás: <http://regionalispolitika.kormany.hu/europai-teruleti-egyuttmukodesi-programok>

Az Európa 2020 Stratégia¹³ szerint 2020-ra az EU egészének teljesítenie kell a következő 5 célt:

- 1) foglalkoztatás: biztosítani kell, hogy a 20–64 évesek körében a foglalkoztatottság aránya elérje a 75%-ot;
- 2) K+F: az EU GDP-jének 3%-át a kutatásba és a fejlesztésbe kell fektetni;
- 3) éghajlatvédelem és fenntartható energiagazdálkodás: az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását 20%-kal csökkenteni kell az 1990-es szinthez képest (vagy akár 30%-kal, ha adottak az ehhez szükséges feltételek); a megújuló energiaforrások arányát 20%-ra kell növelni és az energiahatékonyságot 20%-kal kell javítani;
- 4) oktatás: a korai iskolaelhagyók arányát 10% alá kell csökkenteni és el kell érni, hogy a 30 és 34 év közötti uniós lakosok legalább 40%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezzen;
- 5) küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen: legalább 20 millióval csökkenjen azok száma, akik nyomorban és társadalmi kirekesztettségben élnek, illetve akik esetében a szegénység és a kirekesztődés reális veszélyt jelent.

A kohéziós politika (Nyikos, 2017) 2014-2020 között 11 tematikus célt tűzött ki, ezek:

1. A kutatás, a technológiai fejlesztés és az innováció erősítése
2. Az információs és kommunikációs technológiák hozzáférhetőségének és használatának terjesztése, minőségük javítása
3. A kkv-k versenyképességének fejlesztése
4. Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdasági modellre való áttérés támogatása
5. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a kockázatmegelőzés és -kezelés előmozdítása

¹³ Az EU erre az évtizedre szóló foglalkoztatási és növekedési stratégiája, melyben hangsúlyt kap az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés, ennek révén tervezett az európai gazdaság strukturális hiányosságainak orvoslása, növelhető a versenyképesség és a termelékenység, illetve lefektethetők a fenntartható szociális piac-gazdaság alapjai. Forrás: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/european-semester/framework/europe-2020-strategy_hu.

6. A környezetvédelem és az erőforrás-felhasználás hatékonyságának előmozdítása
7. A fenntartható közlekedés előmozdítása és a hálózati infrastruktúrák javítása
8. A fenntartható és minőségi foglalkoztatás előmozdítása és a munkaerő mobilitásának támogatása
9. A társadalmi befogadás előmozdítása, a szegénység és a diszkrimináció elleni küzdelem
10. Befektetés az oktatásba, a képzésbe és az élethosszig tartó tanulásba
11. A közigazgatás hatékonyságának javítása

A PM, valamint a kapcsolódó Európa 2020 Stratégia és kohéziós politika nem foglalkozik kiemelten a biztonság témájával, a klasszikus biztonsági dimenziók¹⁴ nem jelennek meg a dokumentumokban. Sem a célok, sem pedig az eszközök szignifikáns módon nem változtathatóak, ezért a biztonsági kihívásokra adott intézkedésekre, beavatkozásokra nagyon korlátozott a mozgástér.

1.3. A biztonság egyes részterületeinek megjelenése a PM-ben és az Operatív Programokban

A 10 hazai OP közül 9, az EU Bizottság által jóváhagyott változata került biztonsági szemszögből áttekintésre, ezek a következők:

- Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP),
- Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP),
- Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program, (IKOP),
- Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP),

¹⁴ A klasszikus biztonságpolitikai felfogás szerint a biztonságnek 5 dimenziója van: 1) politikai biztonság, 2) katonai biztonság, 3) társadalmi biztonság, 4) gazdasági biztonság és 5) környezeti biztonság. A biztonság dimenziói szoros kapcsolatban állnak egymással, egyik hathat a másikra: az egyes területeken jelentkező veszélyek és fenyegetések nem elegendő kezelés esetén a biztonság más dimenzióira is áttérhetnek (Haig, 2015).

- Közigazgatás- és Közszolgáltatás Fejlesztési Operatív (KÖFOP),
- Magyar Halgazdálkodási Operatív Program (MAHOP),
- Terület- és Településfejlesztési Operatív Program (TOP),
- Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program (VEKOP) és
- Vidékfejlesztési Program (VP).

A fenti OP-k mindegyike tartalmaz a biztonság egyes részterületeire vonatkozó valamilyen helyzetelemzési hivatkozást, kisebb léptékű közvetlen beavatkozást vagy konkrét támogatási lehetőséget, pályázati felhívást a társadalmi, a gazdasági és a környezeti biztonsághoz kapcsolódóan. A biztonság politikai és katonai dimenziói nem részei a 2014-2020-as időszak fejlesztési dokumentumainak, ezekre forrásokat csak nemzeti forrásból lehet fordítani.

A biztonság egyes területeinek PM és OP-kbeli megjelenését a következő táblázat foglalja össze:

A biztonság részterületeinek megnevezése a társadalmi, a gazdasági és a környezeti biztonsághoz kapcsolódóan	Kohéziós politikai tematikus cél sorszáma	Finanszírozás forrása (Operatív Program)
Termelés- és jövedelembiztonság	3	VP
Szolgáltatásbiztonság	4	KEHOP
Élelmiszerellátás biztonsága	4	---
Környezetbiztonság	5	TOP
Hozambiztonság	3	---
Közlekedésbiztonság	7	IKOP
Foglalkoztatás-biztonság	8	EFOP, GINOP
Informatikai biztonság	11	GINOP
Ellátásbiztonság	4, 5, 6	VP, GINOP, KEHOP, KÖFOP
Klímabiztonság	5	KEHOP

1. táblázat

A biztonság egyes részterületeinek megjelenése az Operatív Programokban

Forrás: saját szerkesztés

Érdekes megfigyelni, hogy Magyarország 2012-ben elfogadott Nemzeti Biztonsági Stratégiájában a fentiekhez kapcsolódóan már a pénzügyi biztonság, az energiabiztonság és a környezetbiztonság is szerepelnek¹⁵, annak ellenére, hogy e stratégia megjelenése időben évekkal megelőzte a tervezési folyamat lezárását.

1.3.1. Termelés- és jövedelembiztonság

A termelés- és jövedelembiztonság a PM-ben a 3. tematikus célkitűzés (*A kis- és középvállalkozások, a mezőgazdasági, a halászati- és akvakultúra-ágazat versenyképességének javítása*) keretén belül megjelölt egyik célhoz, a víztakarékos öntözéses gazdálkodás fejlesztéséhez kapcsolódik, elsősorban a termelésbiztonság javításáért.

A PM-ben továbbá az agrár- és élelmiszeripari szektor hiányai és potenciáljai között szerepel, hogy a korszerűtlen vízzétosztási és öntözési rendszerek korszerűsítése, a víztakarékos technológiák hozzájárulnak a klímaváltozás elleni küzdelemhez, és növelhetik a mezőgazdaság termelésbiztonságát. Magyarország vidékfejlesztési programja csak a víztakarékosságot szolgáló beruházásokat támogatja.

Operatív szinten a VP-ben is megjelenik a jövedelembiztonság: a termelői szervezetek és csoportok létrehozása, mint tevékenység között, melynek egyik célja a tagság igénye alapján olyan közösségi tevékenységek végzése, megszervezése, amely a közös értékesítés sikerét elősegíti és a tagok jövedelembiztonságát javítja.

1.3.2. Szolgáltatásbiztonság

A szolgáltatásbiztonság a PM-ben a 4. tematikus célkitűzés (*Az alacsony szén-dioxid-kibocsátású gazdaság felé történő elmozdulás támogatása minden ágazatban*) keretén belül a hatékonyabb energiatermelés és elosztás ismertetésének keretén belül szerepel, melyhez kapcsolódó pályázatok a KEHOP-ból lehetnek támogatottak.

Az energetikai rendszerek terhelhetőségét, a szolgáltatásbiztonságot javítják az egyes országok hálózatait összekapcsoló fejlesztések is, amelyek az EU Duna Régió Stratégia (EUDRS)¹⁶ keretében, az Európai Hálózatfinanszírozási Eszköz (Connecting Europe Facility, CEF) forrásaiból is lehetnek támogatottak.

¹⁵ A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról. Megjelent a Magyar Közlöny 2012. évi 19. számában.

¹⁶ A magyar EU-elnökség egyik kiemelkedő eredményeként, az állam- és kormányfők 2011. júniusában végső jóváhagyásukat adták az Európai Unió második makro-regionális fejlesztési koncepciójának, a 14 országot érintő Duna Régió Stratégia elindítására. Forrás: <http://dunaregiostrategia.kormany.hu>

1.3.3. Az élelmiszerellátás biztonsága

Szintén a PM 4. tematikus célkitűzésének keretén belül az épületenergetikai színvonalának energiahatékonysági és a megújuló energiák alkalmazásának növelésével kapcsolatos tématerület a megújuló energiaforrások – elsősorban lokális és térségi – alkalmazásának fokozása a hő-, fűtés- és villamosenergia-termelés terén, valamint a közlekedésben. A beavatkozások a geotermális és biomassza adottságok alkalmazására koncentrálnak tervezettek, nem veszélyeztetve a biztonságos élelmiszerellátást, a biodiverzitást és a talajok termőképességének megőrzését (erózió, tápanyag- és vízhiány szempontjából), lehetőség szerint a kapcsolt hő és villamos energiatermelés lehetőségének kihasználásával.

A biztonság ezen részterülete kifejezetten egyik OP-ban sem szerepel.

1.3.4. Környezetbiztonság

A PM 5. tematikus célkitűzésének (*Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás, a kockázat-megelőzés és -kezelés előmozdítása*) leírásában szerepel, hogy a klímaváltozással kapcsolatos számos adaptációs intézkedés csak akkor lehet hatékony, ha a Duna menti országok összehangolják azokat. E törekvések az EUDRS „Környezeti kockázatok” és „Vízminőség” című prioritásai támogatják Magyarországot és Szlovákiát, illetve Magyarországot és Romániát közös koordinálásában, fontos együttműködési és fejlesztési platformot biztosítva a térség környezetbiztonságának javításához.

Az egyes támogatásokat a tervek szerint úgy kell koncentrálni, hogy a katasztrófavédelem eszközei és felkészülési tervei alkalmassá tételre kerüljenek a szélsőséges természeti eseményekre, a fokozódó környezetbiztonsági kockázatokra tekintettel.

Operatív szinten a TOP a települési, kiemelten a városi környezet vállalkozásbarát, gazdaságélénkítő, egyben fenntartható fejlesztését önálló prioritási tengely keretében támogatja. Ennek részeként megvalósulhatnak a fokozott közlekedési és ipari környezetterhelés hatásait csökkentő környezeti fejlesztések, ilyen például környezetbiztonság javítása.

1.3.5. Hozambiztonság

A PM-ben szintén az agrár- és élelmiszeripari szektor hiányai és potenciáljai között szerepel, hogy a klímaváltozás miatt a mezőgazdasági termésbiztonság romlik, ami elkerülhetetlenné teszi a komplex kockázatkezelési stratégia (pénzügyi eszközök, kockázatsökkentő technológiák) alkalmazását. A vízgazdálkodás egyik kulcsszereplője a gazdálkodó, mint vízfelhasználó, ennél fogva a gazdálkodók ösztönzése a vízhatékonysági fejlesztésekre multiplikatív hatással bír. Ezen ösztönzés pedig kizárólag akkor lehet eredményes, ha a gazdálkodónál üzemi szinten is jelentkező, számszerűsíthető termelési előny

is képződik, úgymint termelési költség-megtakarítás, hozambiztonság, vízmegtakarítás.

A biztonság ezen részterülete kifejezetten egyik OP-ban sem szerepel.

1.3.6. Közlekedésbiztonság

A PM 7. tematikus célkitűzéséhez (*A fenntartható közlekedés előmozdítása és a szűk keresztmetszetek megszüntetése a főbb hálózati infrastruktúrákban*) tartozó intézkedések tervezésénél az előző, 2007-2013-as ciklus tapasztalataként került megemlíttésre, hogy a korábban közlekedésfejlesztésre allokált források felhasználásához viszonyítva kisebb súllyal érdemes jelen időszakban szerepeltetni az országos gyorsforgalmi és főúthálózat fejlesztését. Nagyobb súlyt kell fektetni ugyanakkor az áruszállítást szolgáló közlekedési módok összekapcsolására, a fenntartható városi közösségi közlekedés támogatására, továbbá mindezek mellett új területként a közlekedésbiztonság javítására, az intelligens szabályozási eszközök alkalmazására és a TEN-T hálózatra ráhordó nagy forgalmú vasútvonalak szolgáltatásának javításra.

Az egyes közlekedési rendszerek (közösségi, vasúti, közúti, egyéb) jelentős közlekedésbiztonsági hiányosságokkal küzdenek. A városi gyalogos, kerékpáros és alternatív közlekedési módok lehetőségei is fokozhatók a PM szerint, az infrastruktúrák, a modalitás, a szervezési rendszerek és biztonság terén egyaránt. A vasúti, illetve kötöttpályás közlekedés terén szintén indokolt a közlekedésbiztonság javítása. A közúthálózat fontosabb szűk keresztmetszetei közül, többek között, a jelentős tranzitforgalommal terhelt szakaszok kedvezőtlen közlekedésbiztonsága és forgalomlefolysa említhető. Egyes meglévő TEN-T¹⁷ szakaszok pedig kapacitáshiánnyal, közlekedésbiztonsági problémákkal terheltek. Ugyanilyen problémákkal küzd a számos helyen levő sebességkorlátozás mellett az elővárosi vasúthálózat is.

A 2014-ben elfogadott hazai közlekedési stratégiában (Nemzeti Közlekedési Infrastruktúra-fejlesztési Stratégia) megfogalmazott távlati célok, mint az erőforrás-hatékony közlekedési módok és a társadalmi szinten előnyösebb személy- és áruszállítási szerkezet erősítése, a szállítási szolgáltatások és a közlekedés fizikai rendszerelemeinek javítása; a közlekedési rendszer környezetterhelésének csökkenése, valamint a közlekedési rendszer energiahatékonyságának és biztonságának javítása; a közlekedési alágazatok együttműködése, az utazási-szállítási lánc egységének koordinálása, folytonosságának, megbízhatóságának javítása mind a közlekedésbiztonságot (is) szolgálják.

¹⁷ A [transzeurópai közlekedési hálózat](https://ec.europa.eu/transport/road_safety/topics/infrastructure/trans-european_networks_hu) (TEN-T) az EU-tagállamok között hivatott megkönnyíteni a személyközlekedést és az áruszállítást. Forrás: https://ec.europa.eu/transport/road_safety/topics/infrastructure/trans-european_networks_hu

Operatív szinten az IKOP-ban cél a kisléptékű városi közlekedés fejlesztése, pl. közlekedési infrastruktúra elemek, multimodális módváltó csomópontok, kerékpáros kapcsolatok, járműpark modernizálás, utazásszervezési, utastájékoztatói rendszerek kiépítése, közlekedésbiztonsági fejlesztések, szemléletformáló akciók.

Az IKOP a közlekedésbiztonsági beavatkozásokat (pl. hiányzó leállósáv, gyűjtő-elosztó sávok építését, a fizikai elválasztás korszerűsítését (pl. üzemi átjárók korszerűsítését, terelőfal építést, szalagkorlát cseréjét), rosszul belátható vagy kedvezőtlen geometriájú csomópontok átépítést, körforgalmak kialakítását, energiaelnyelők telepítését) támogatja a nagyvárosokban, a vasúthálózaton (pl. közúti átjárók, vonaterzékelés korszerűsítése) és a TEN-T közutakon (pl. szintbeni közúti-vasúti átjárók közlekedésbiztonsági fejlesztése).

1.3.7. Foglalkoztatás-biztonság

A PM 8. tematikus céljához (*A fenntartható és minőségi foglalkoztatás, valamint a munkavállalói mobilitás támogatása*) kapcsolódó helyzetértékelésben jelentős lépésként szerepel, hogy a 2013-ban jogszabályi felhatalmazás alapján¹⁸ indult Munkahelyvédelmi Akcióterv keretében célzottan a munkanélküliség veszélyével leginkább fenyegetett foglalkoztatottak (a 25 évesnél fiatalabb és az 55 évesnél idősebb munkavállalók, az alacsony képzettségűek, a 6 hónapon túli tartós munkanélküliek, valamint a kisgyermekes nők) számára lehetővé vált a foglalkoztatásra rakódó társadalombiztosítási terhek csökkentése, ami a célcsoportok számára pótlólagos foglalkoztatási biztonságot nyújt.

A foglalkoztatás-biztonság kérdése a közszolgálati életpályamodell (Petró, 2014) fejlesztésével kapcsolatban is megjelenik: a várakozások szerint e fejlesztések a közszolgálati életpálya egészére ösztönzően hatnak majd, szavatolják a közszolgálati munka magas minőségét, a foglalkoztatási biztonságot, a megfelelő életszínvonalat, a szakmai fejlődést, és emelik a közszolgálati életpálya presztízsét, valamint anyagi és erkölcsi megbecsülést hoznak magukkal.

Operatív szinten az EFOP elsősorban olyan beavatkozásokat támogat, amelyek a foglalkoztatás bővítésével, a foglalkoztatáshoz való hozzáférés megkönnyítés érdekében tervezettek az egyes célcsoportok (pl. fiatalok, fogyatékkal élők, romák, álláskereső, inaktív) körében. Lehetőség van továbbá a gyermek és a fiatalok foglalkoztatására alkalmas terek, tanulási, valamint játszóhelyek és egészségfejlesztő testmozgást támogató egységek kialakítására is. A foglalkoztatás a társadalmi felzárkózás és a szegénység elleni harc egyik fő eszköze az OP-ban.

¹⁸ A munkahelyvédelmi akciótervben foglaltak megvalósítása érdekében szükséges egyes törvények módosításáról szóló 2012. évi CXLVI. törvény.

A GINOP a foglalkoztatás-biztonság alatt elsősorban a foglalkoztatás bővítését érti, ezt a munkaerő-kínálat fejlesztésével és a nem foglalkoztatottak elhelyezkedésének ösztönzésével támogatja, kiegészítve a többi prioritás munkaerő-kereslet, illetve versenyképesség fejlesztésére irányuló logikáját. A tervezett intézkedések elsősorban az elsődleges munkaerőpiacon elhelyezkedni képes álláskeresők foglalkoztathatóságának fejlesztését, a munkavállalók és munkáltatók alkalmazkodóképességének javítását célozzák komplex eszköztárral.

1.3.8. Informatikai biztonság

A PM 11. tematikus célkitűzése (*A hatóságok és az érdekelt felek intézményi kapacitásának javítása és a hatékony közigazgatáshoz történő hozzájárulása*) intézkedéseinek tervezésekor átfogó célként került kijelölésre a kormányzat és a közigazgatás működésének stabil és biztonságos informatikai háttérrel történő támogatása. Ez lehetővé teszi a közigazgatás belső folyamatainak, illetve a lakosságot és vállalkozásokat célzó közigazgatási szolgáltatásoknak a nagyarányú elektronizálását, továbbá az állami érdekkörbe tartozó információk és tartalmak széles körű digitalizációját és nyilvános hozzáférhetővé tételét. A tervezett beavatkozások a biztonság szempontjából a Digitális Állam négy kiemelt területét (digitális infrastruktúra, digitális kompetenciák, digitális gazdaság, digitális állam) érintik¹⁹.

A Digitális Állam megteremtésének, mint intézkedésnek az ügyfélközpontú közigazgatás informatikai támogatásához kapcsolódik a biztonságos működés feltételeinek biztosítása is²⁰.

Operatív szinten a GINOP keretén belül a kormányzati hálózatok konszolidációja, kapacitásainak, teljesítményének növelése érdekében szükséges a magas szintű, biztonságos elektronikus közigazgatás, közszolgáltatások működési alapfeltételét biztosító korszerű és gazdaságos kormányzati és hatósági távközlési hálózatok fejlesztése, elavuló aktív eszközök modernizációja.

A KÖFOP-ban emellett a közigazgatáson belüli folyamatok elektronizálása kapcsán kiemelt figyelmet kell fordítani az adat- és információbiztonsági követelményekre és e célokhoz kapcsolódó fejlesztések támogatására.

¹⁹ Nemzeti Infokommunikációs Stratégia 2014-2020. Az infokommunikációs szektor fejlesztési stratégiája (2014-2020). Budapest, 2014. február 4.

²⁰ Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Stratégia 2014-2020. Miniszterelnökség, Budapest, 2014.

1.3.9. Ellátásbiztonság

Magyarország jelentős energiainportja és az előregedett hazai épületállomány, az épületgépészeti eszközök alacsony energiahatékonysága miatt az energiatakarékosság és a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelése az ellátásbiztonságra és a klímavédelemre irányuló nemzeti és EU 2020 célkitűzések megvalósításának legfontosabb tényezői.

Operatív szinten a biztonság e részterületét 4 OP is támogatja. A VP-ben a mezőgazdaság általi vízfelhasználás hatékonyságának fokozása érdekében olcsóbb, a környezetileg és az ellátásbiztonság szempontjából is kedvezőbb termálenergia kertészeti hasznosítása és a meglévő termálkútak felújítása támogatható.

A GINOP-ban a vállalkozói szektor versenyképességének erősítése a közvetlen energiaköltségek összesített csökkentésével az energiahatékonyság és a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelésével tervezett, e cél elérésére tervezett programok fontos szerepet töltenek be a fosszilis energiahordozóktól való függés leküzdésében, az ellátásbiztonság növelésében és klímavédelmi, környezetvédelmi célkitűzések elérésében

A KEHOP-ban az energiahatékonyság és a megújuló energiaforrások alkalmazásának növelésével kapcsolatos támogatott tevékenységekkel érhető el az ellátásbiztonság, versenyképesség és fenntarthatóság növelése.

A KÖFOP-ban elsősorban a közigazgatási párhuzamos feladatellátások kiküszöbölése, valamint a közigazgatási és a közszolgáltatási feladatellátás humán (pl. kompetenciafejlesztés, életpályamodell) és eszközoldali fejlesztése támogatott.

1.3.10. Klímabiztonság

A PM-ben a klímabiztonság kérdése elsősorban a meglévő stratégia felülvizsgálatához kötötte, az EMVA forrásainak előzetes (ex ante) feltételeként szerepel. Mivel az éghajlatváltozás Magyarországot különösen negatívan érintheti, számos jelentős kockázatra kell választ találni. Ezért olyan felülvizsgált stratégiára van szükség, amelynek – a nemzetközi kötelezettségek teljesítése mellett – fő célja a hazánkban várható komplex klímabiztonsági kockázatok és problémák kezelésére adandó válaszok, lehetőségek feltárása²¹.

Operatív szinten a KEHOP 5.1. számú előzetes feltételrendszerét (*Kockázatmegelőzés és kockázatkezelés: nemzeti vagy regionális kockázat-elemzés*

²¹ Második Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia 2014-2025 kitekintéssel 2050-re. Szakpolitikai vitaanyag. Budapest, 2013. szeptember.

megelepte katasztrófavédelem céljából, figyelembe véve az éghajlathoz való alkalmazkodást) jogi hivatkozás²² teljesíti. A határozat részletesen leírja a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás nemzeti keretrendszerét, ezen belül foglalkozik a kockázatok csökkentésével és a hatások csillapításával a klímaváltozás és klímabiztonság tekintetében.

2. Új alapok a migráció és a biztonsági fenyegetések kezelésére: Belügyi Alapok

Az Európai Bizottság kifejezetten és közvetlenül a migrációs áramlások kezelésének és a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség biztonságát érő fenyegetésekre való reagálás érdekében a 2014–2020-as időszakra két alapot hozott létre, ezek:

1. Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap
2. Belső Biztonsági Alap

2.1. A Menekültügyi, Migrációs és Integrációs Alap (MMIA)

Az alap felhasználásával a vonatkozó szakpolitikai stratégiával²³ összhangban Magyarország három szakterületen kíván előrelépést elérni:

- a Közös Európai Menekültügyi Rendszer²⁴ továbbfejlesztése a befogadási feltételek, a menekültügyi eljárások továbbfejlesztésével,
- a legális migráció és a legálisan Magyarországon tartózkodó külföldiek társadalmi beilleszkedésének (integráció) elősegítése az indulást megelőző intézkedések növelésével, a harmadik országbeli állampolgárok beilleszkedését közvetlenül segítő szolgáltatások támogatásával (különös tekintettel az elismert menekültekre és oltalmazottakra), a magyar társadalom befogadó attitűdjének növelésével,

²² A 29/2008. (III. 20.) számú, a Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégiáról szóló országgyűlési (OGY) határozat.

²³ Az 1698/2013. (X. 4.) számú Korm. határozattal elfogadott „Migrációs Stratégia és az azon alapuló, az Európai Unió által a 2014-2020. ciklusban létrehozásra kerülő Menekültügyi és Migrációs Alaphoz kapcsolódó hétéves stratégiai tervdokumentum”.

²⁴ Közös Európai Menekültügyi Rendszer. Európai Bizottság Belügy. Az Európai Unió Kiadóhivatala, Luxembourg, 2014.

- az illegális migráció elleni hatékony fellépés a hatékony és fenntartható visszatérés, különösen az önkéntes visszatérés biztosításával: a humánus és a speciális szükségletek kielégítésére is alkalmas befogadó intézmények kialakításával, a hatóságok személyszállító kapacitásának fejlesztésével, valamint a támogatott önkéntes hazatérési és reintegrációs programokban való részvétellel és a hatósági kísérettel történő kitoloncolások végrehajtásának fejlesztésével.

Az alap forrásainak összértéke a hétéves időszakra kb. 11 milliárd Ft, mely előre tervezett determinációkat tartalmaz, módosítási lehetőségei nagyon korlátozottak és időben elhúzódóak. E mellett már 2013-ban megfogalmazódtak olyan forrásigények, melyek az intézkedések jellege miatt csak hazai forrásból, nemzeti költségvetésből finanszírozhatóak (kb. 7 Md Ft értékben eredetileg).

2.2. Belső Biztonsági Alap (BBA)

Az alap a vonatkozó szakpolitikai stratégia alapján lefedi a külső határok őrzését és ehhez kapcsolódóan az uniós vízumpolitikát, a bűncselekmények és a terrorizmus megelőzését, illetve a velük szemben folytatott harcot szolgáló, illetve a szolidaritás elve alapján újraelosztásra kerülő uniós források körét. A tagállamoknak a Lisszaboni Szerződésből fakadó, illetve néhány Unión kívüli schengeni állam speciális pozíciójára tekintettel az Alapot két pénzügyi eszköz alkotja:

- a rendőrségi együttműködés, a bűnmegelőzés és a súlyos, szervezett, határon átnyúló bűnözés elleni küzdelem, valamint a válságkezelés pénzügyi támogatására, valamint
- a külső határok és a vízumügy pénzügyi támogatására.

Az alap forrásainak összértéke a hétéves időszakra kb. 20 milliárd Ft, mely előre tervezett determinációkat tartalmaz, módosítási lehetőségei nagyon korlátozottak és időben elhúzódóak. A tényleges forrásigény már az alap indulásakor is jóval meghaladta ezt a keretet (ez 2013-ban közel 50 Md Ft volt).

Következtetések, javaslatok

A vizsgált globális kihívásokra adott helyi válaszok finanszírozására a jelenlegi kohéziós források nagyon kevés lehetőséget biztosítanak. A biztonság egyes részterületei a fejlesztési prioritásokhoz kapcsolódóan definíció nélkül, csak utalásszerűen szerepelnek mind a PM-ben, mind pedig az egyes hazai Operatív Programokban (OP-k). Ezekben belül kisebb léptékű és/vagy hatású beavatkozások finanszírozására van csak lehetőség, elsősorban egy-egy speciális témához (pl. környezetbiztonság, ellátásbiztonság) kapcsolódóan.

Mind a kohéziós források, mind pedig a belügyi alapok esetében – azok tervezési és végrehajtási sajátosságai miatt - a rugalmasság a korábban, 2012-14-ben

tervezett programok időközben felmerülő problémákkal, kihívásokkal szemben (pl. migrációs válság 2015 óta) nagyon csekély.

Az Operatív Programok, valamint a belügyi alapok programjainak tartalma a 2014-2020-as időszak közel félidején túl már nehézkesen módosítható. A nehezen változtatható jelleg és a limitált források miatt a ciklus közben felmerülő kihívásokhoz jelentős, többszörös értékű hazai hozzájárulás szükséges, a hétéves program végrehajtása közben „berobbanó” kihívások döntően hazai forrásból finanszírozhatóak.

A következő, 2021-től kezdődő időszak forráselosztásával kapcsolatos tárgyalások elkezdése előtt és az EU Bizottság által kidolgozott költségvetési javaslat (így a jövőbeli elképzelések irányának) ismeretében érdemes lenne átgondolni a hazai prioritásokat, felülvizsgálni a hazai biztonsági stratégiákat és az abban megfogalmazottakat, megfelelő definíciók megadása mellett szerepeltetni a tervezési dokumentumokban a hazai érdekeket, természetesen figyelembe véve a mindenkorai hazai gazdasági lehetőségeket (gazdasági potenciált).²⁵

A tagállami szintű védelmi képességek (beleértve a gazdasági biztonsági²⁶ intézkedések) finanszírozása az egyes országok problémájának tűnhet, azonban összeurópai szinten, az EU szintjén adódik össze, befolyásolva az egész európai térség jövőjét. A nemzeti értékek és érdekek különbözőségéből, a tagállamok eltérő kül- és gazdaságpolitikájából, más-más gazdasági és potenciáljából, kultúrájából és jövőbeli elképzeléseiből, valamint ezek EU bizottsági szintű összehangolásának hiányából adódó ellentmondások és megoldatlan kérdések potenciális kockázati tényezőkként maradnak Európa fejlődésében (Babos, 2007).

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani dr. Kiss Sándornak és dr. Babos Tibornak a cikk készítése közben nyújtott hasznos tanácsaikért és útmutatásukért.

Hivatkozások

- [1] Babos Tibor (2007): Az európai biztonság öt központi pillére. HM Zrínyi Kommunikációs Kht. - Zrínyi Kiadó, Budapest, pp. 46-47.

²⁵ Védelemgazdaságtan. Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Közgazdaságtan és Védelemgazdaságtan Tanszék, Budapest, 2002, pp. 89-93.

²⁶ A nemzetgazdaság normál működése és növekedése mellett azt nem veszélyeztetik kockázati tényezők, folyamatok és törekvések vagy aktivizálódásukra elhanyagolható az esély. In: Taksás Balázs: Gazdasági biztonsági kihívások napjaink globalizált világában. Doktori (PhD) értekezés. Nemzeti Közszerzői Egyetem (NKE) Hadtudományi Doktori Iskola, Budapest, 2013.

- [2] Kovács László (2014): Biztonságpolitika. Készült az ÁROP-2.2.21 Tudásalapú közszolgálati előmenetel című projekt keretén belül. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, pp. 4-5.
- [3] Kiss Sándor (2003): A biztonságtechnika alapjai. ZMNE jegyzet, Budapest, pp. 6-7.
- [4] Magyarország Partnerségi Megállapodása a 2014–2020-as fejlesztési időszakra. Készítette a Miniszterelnökség a Nemzetgazdasági Minisztérium és a Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal közreműködésével. Budapest, 2014. augusztus 15.
- [5] Nyikos Györgyi (szerk., 2017): Kohéziós politika 2014-2020. Az EU belső fejlesztéspolitikája a jelen programozási időszakban. Dialóg Campus Kiadó, Budapest.
- [6] Haig Zsolt (2015): Információ – Társadalom – Biztonság. Nemzeti Közszolgálati Egyetem / NKE Szolgáltató Kft., Budapest.
- [7] Nemzeti Közlekedési Infrastruktúra-fejlesztési Stratégia. Stratégiai dokumentum. Közlekedésfejlesztési Koordinációs Központ (KKK) és Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM), Budapest, 2014. augusztus.
- [8] Petró Csilla (2014): A közszolgálati életpálya elemei. Nemzeti Közszolgálati Egyetem (NKE), Budapest.
- [9] Védelemgazdaságtan. Egyetemi jegyzet. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Közgazdaságtan és Védelemgazdaságtan Tanszék, Budapest, 2002, pp. 89-93.
- [10] Babos Tibor (2007): Az európai biztonság öt központi pillére. HM Zrínyi Kommunikációs Kht. - Zrínyi Kiadó, Budapest, pp. 157-158.

Bizalom - önbizalom

Maráczai Gréta

Óbudai Egyetem, kancellária

maraczi.greta@ka.uni-obuda.hu

Dr. habil. Lazányi Kornélia

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar

lazanyi.kornelia@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: A bizalom társas létiünk alapja. Minden emberi viszonyt befolyásol. Enélkül nem csupán társadalmi kötelek nem jöhetnek létre, de még családok, sőt partnerkapcsolatok sem. A bizalomnak két komponensét ismeri a szakirodalom. A diszpozíciós bizalom az egyének személyes jellemzője. Vele született, illetve kora gyermekkorban kialakuló jellemző, mely végig kíséri életünket. A bizalomnak van azonban egy folyamatosan változó komponense, a történeti bizalom, amelynek kialakulását az információk - korábbi interakciók tapasztalatai, adatok, esélyek, valószínűségek – befolyásolják. A szakirodalom feldolgozásán túl a tanulmány célja a bizalom ezen második komponensének vizsgálata.

Kulcsszavak: bizalom, társasság, érzelmek, önbizalom

1. Bevezetés

Mi a bizalom? Egy egyéni érzés vagy a társadalomban levő közös érzések összessége, amely csak olyan emberek között jöhet létre, akik már évek óta ismerik egymást?

A szakirodalom a bizalmat számos módon definiálja. Van, aki a bizalom személyes jellegét hangsúlyozza, hiszen, éppúgy, mint a személyiség a bizalom alapvetően befolyásolja az emberek attitűdjét, másokhoz, a világhoz való hozzáállását [1] [2]. Mások a bizalmat motivációs oldalról közelítik meg, és tekintik azt magasabb rendű, társas motívumnak [3].

Emellett lehet a bizalomra érzelmi állapotként is tekinteni [4] [5]. Ez esetben a bizalom pozitív érzelmi állapot [6], ahol az érzelem általa kiváltott cselekvés irá-

nya közeledő. A pozitív érzelmek a másik személyhez való közel kerülésre, az el és befogadására való hajlandóságra utalnak, illetve késztetnek.

Számos szerző azonban még tovább megy, és a bizalmat a hithez hasonlítja, illetve azzal állítja párhuzamba. Véleményük szerint a bizalom nem mérlegelés és racionális döntés eredménye, hanem irracionális, érzelmi viszony. A másik fél bennünk létrejövő pozitív képének viselkedési kimenete [7].

A bizalomra emellett tekinthetünk úgy, mint egy készségre, amelyet odafigyeléssel és tudatossággal tudunk fejleszteni. [8] [9] Ahhoz, azonban, hogy mások bízzanak bennünk, először saját magunkon, majd a másokkal való kapcsolatainkon kell dolgoznunk. Ahhoz, hogy bízzunk másokban és mások bizalmát is el tudjuk nyerni, megfelelő önbizalom, ahhoz pedig világos értékrend szükséges. Emellett elengedhetetlenül fontos a tudatos önreflexió képessége is. Fel kell mérni, hogy miben vagyunk jók, tehetségesek és melyek azok a személyes adottságaink, amik bizalmat keltenek másokban. Hitelességünk és személyes jellemzőink így nem csak megteremthetik a megfelelő bizalmat, hanem fenn is tarthatják azt. [10]

A bizalom számos szakirodalmi forrás szerint nem más, mint kockázat [11], illetve a kockázatos helyzetekhez tartozó cselekvési hajlandóság [12]. Ebben az értelmezési keretben a bizalom az együttműködés valószínűségének mérőszáma. Minél magasabba a partnerbe vetett bizalom, annál valószínűbb, hogy megfontolásra kerül az egyén részéről a másik féllel való kooperáció.

A definíciós sokszínűséget tovább fokozza, hogy számos szakirodalmi forrás különbözteti meg a bizalom különböző formáit. Például Zucker [13] a bizalom folyamat alapú, tulajdonságalapú és intézményi alapú formái mellett érvel, míg Moorman és szerzőtársai [14] szerint a bizalom három alappillére, a képesség, az erkölcsi szilárdság és a jóakarát.

Jelen tanulmány célja, hogy a bizalmat mint érzelmi és társas jelenséget vizsgálja, és rámutasson arra, hogy mindkét aspektusból kiindulva a személyes jellemzőként történő értelmezés fontos momentuma a definíciónak.

2. Érzelmek és érzések

Az emberi lét igen egyszerűen megfogalmazható lenne, ha aszerint élnénk, hogy „Átélni, hanem megélni”. Ha az emberiséget a materiális oldaláról figyeljük meg, akkor egy igen összetett rendszert tekinthetünk át. Az egyre drasztikusabban fejlődő világban az IT felé nyúlunk és újabb és újabb automatizált vagy robotizált dolgokat szeretnénk létrehozni. Ha egy ember képes érezni, akkor egy robot is képes lehet érzéseket táplálni? Honnan erednek az érzések és melyek azok a körülmények, melyek erősebbé vagy épp gyengébbé teszik ezeket.

Az emberek társas lények. Keresik azokat a személyeket, akik társaságában szeretnek lenni, akikkel felszabadultak, ami által kialakul a bizalmunk feléjük. Mindig valamit keresünk, mindig új impulzusok után vágyunk. Mindig az újdonság varázsa visz minket előre. Mindig olyat akarunk, amit sohasem tapasztalhattunk meg eddig. Ehhez kapcsolódik a kérdés, hogy valakiben miért bízom meg és mi okozza azt az impulzust, hogy valakiben ne bízzak meg.

Ember...Érzelem...Bizalom... Bár George Orwell az 1984 című írásában megpróbálta érzelemmentessé változtatni a Földet és társadalmát, abban a reményben, hogy így talán egy szabályozhatóbb és ösztönözhetőbb társadalmat alakítson ki az érzelem mentességgel, az emberi lét elképzelhetetlen érzelmek nélkül.

Egyesek szerint az érzések irracionálisak. Emellett, ha a tradicionális női szerepet tekintjük, az érzelmi alapú döntéshozatal a nők sajátja. De, ha jobban megvizsgáljuk a kérdést, az, aki nem érez vagy megpróbál érzelemmentesen élni, az is érez valamit. Az emberek ugyanis nem csupán racionálisan értékelik a világot, hanem érzelmekkel, érzelmi állapotokkal is reagálnak az őket körülvevő történésekre. Ezek az érzelmek egyéni jellemzők [15].

Érzések hada vár ránk életünk során, melyeket egyedül kell átélnünk és feldolgoznunk. Így ösztönösen vágyunk arra, hogy érzéseinket átélt élményeinket megoszassuk másokkal. Ezáltal vagy a pozitív érzésekkel vagy negatív tapasztalatokkal, de mindenképpen tanulsággal adjuk át ezeket másoknak. A negatív tapasztalatokat általában a közelebb álló személyekkel osztjuk meg, ugyanis a negatív impulzusokat tragédiaként, de legalábbis csalódásként éljük meg. Pontosan amiatt, ahogy próbáljuk feldolgozzuk ezeket más megvilágításba kerülnek. Akik alapvetően pozitív szemléletűek ők tanulságot próbálnak levonni, akik nem rendelkeznek ezzel a tulajdonsággal ők kudarcként élik meg. [16]

Minden élethelyzet, minden impulzus valamilyen érzelmet vált ki belőlünk. Nem tudunk „Yes or No” alapon dönteni mindenben és kizárólag célirányosan érzelemmentesen létezni. Nagyobb döntéseket sem tudunk meghozni impulzus alapján, mert racionálisan próbálunk dönteni.

3. Társas lények vagyunk

Két ember között nem csak akkor jöhet szóba a társas lét, mikor kialakul a szeretet. Némi „szimpátia”, vagy „haszonként” aposztrofált gazdasági racionalitás is elég ahhoz, hogy elkezdődjön kialakulni a bizalom.

Miért is vagyunk társas lények? Talán a félelem, mint rossz érzés vezényel minket abban, hogy ha egyedül vagyunk, bajunk eshet a világban? A társasság iránti

igény nem ilyen egyszerű. Nem csupán félelmeink okán vagyunk együtt másokkal, vagyunk a társaságukra, de az örömet, vagy akár egy rossz élményt is megszeretnénk osztani másokkal. A legtöbb embernek kell egy (szignifikáns) másik léte. Nem feltétlen mindennap, a nap minden percében fizikailag, hanem a tudat, hogy van mellette valaki. [17] Van egy olyan személy az életében, akire számíthat, aki mellette áll, aki biztosítja az erőt a kapcsolatban, hogy ha ő elbukik egyedül, vagy csak segítségre van szüksége, akkor ott terem és megoldást nyújt számára. Szeret maga mellett tudni a másokat, és mivel a bizalmába fogadja őket, így nehezen is engedi el. Egy kapcsolatfüggő ember számára a társasság egyszerre hiány és növekedés alapú szükséglet.

- Hiány alapú szükségleteink nem megléte szorongást és feszültséget eredményez.
- Növekedés alapú szükségleteink mindig kielégületlenek.

Ennek megfelelően tehát a társasság egyszerre kínálja a hiány,- és növekedés alapú szükségletek kielégülésének lehetőségét. Ez azonban azt jelenti, hogy nem is a másik személye alakítja ki a függőségi viszonyt, hanem az általa folyamatosan kielégített szükségletek.

Viszont az sem mindegy, hogy milyen a befogadó oldal. Mai társadalmunkból sajnálatos módon hiányzik az őszinteség. 20 évvel ezelőtt, ha a gyerekek játszani szerettek volna a barátaikkal elmentek a játszótérre. Ha valakivel egy titkot szerettek volna megosztani, találkoztak vele. Időt szántak a másokra. Az élményeiket másokkal élték át, és nem volt szükségük arra, hogy ezt megosszák számukra szinte ismeretlen emberekkel.

A mai felgyorsult és hihetetlen mértékben fejlődő világban azonban szinte már magunkra sincs időnk. [18] Az emberek nagy része valamilyen felvett szokás mentén éli az életét mások előtt. Bizonyos színben szeretné láttatni magát, és ezért csak a pozitív élményeket éli meg mások előtt. A negatív élményeit próbálja elfedni vagy semmissé tenni.

Az emberek jelentős része pedig szinte nem is él valódi társadalmi életet csak a világhálón keresztül, mely szinte megöli az emberi kapcsolatokat. Ennek ellenére rettentően sok időt fordítunk, hogy tökéletes képet alkossunk magunkról és ezt mutassuk mások felé. Ebben a helyzetben „segít” a social media használata. [19] Az ott ismerősként fellelhető barátaink valójában hány százaléka, ténylegesen a barátunk? Mennyi időt töltünk együtt? Mit tudunk a másikról? Megbízunk a másokban? Elmondanánk neki, ha szomorúak vagyunk és vigaszt találnánk a szavaiban? Vagy nem is akarjuk, hogy mások tudják, ha szomorúak vagyunk, kizárólag a tökéletes életünket lássák, ami valójában közel sem az? Hiszen mindennek ára van. [20]

4. Bizalom

Az őszinteség és a bizalom kellene, hogy legyenek társadalmunk alapkövei [21], de az újkornak köszönhetően, az emberek nem őszinték sem egymással, sem a környezetükkel, de még önmagukkal szemben sem. A probléma ott kezdődik, hogy ha nem bíznak meg magukban, nem fogadják el magukat olyannak, amilyenek, akkor milyen alapon várom el másoktól, hogy megbízzanak bennem. Addig amíg saját magunknak is hazudunk és azért alakítunk ki téves képet magunkról, hogy mások elfogadjanak, addig a saját magunk iránti bizalmunk sincsen a helyén, így hiába várjuk, hogy mások elfogadjanak, megbízzanak bennünk [22] [23].

Sajnálatos tény, hogy a bizalom a legnagyobb, de a legtörekenyebb kincs. A legtöbb embernek hosszú időre van szüksége ahhoz, hogy a másikban megbízzon. Sőt, a feltétel nélküli teljes bizalom talán csak utópia. A bizalom elnyeréséhez több tényező ideális együtt-állása szükséges, míg az elvesztéshez elég egy mozzanat. A bizalom kialakulásában több tényező is fontos szerepet játszik [24]:

- személyes fogékonyság,
- másik fél kontrollálhatósága,
- jó hírnév, előzetes tapasztalatok alapján történő megítélés,
- meglévő sztereotípiák hatása.

A feleknek azonban csak egyszer kell ahhoz rosszul dönteniük, hogy a tettük következménye bizalmatlanságot szüljön. Ha egy olyan gondolat fogalmazódik meg a felekben, aminek a következménye a bizonytalanság, azzal egy másodperc alatt elvesztik azt a bizalmat, amit hosszú idő alatt felépítettek.

Éppen ezért szokás a bizalmat „lehetőségként” aposztrofálni. A másik kezébe egy képzeletbeli tört adok, amivel vagy megvéd vagy hátba szúr; és ezt csak ő döntheti el. Én csupán lehetőséget adok számára dönteni.

A bizalom azonban nem csupán kincs, de fegyver is lehet. Nem csupán a bizalom hiánya, de annak túlzott mértéke is káros hatással lehet társas kapcsolatainkra. Ha mindent elhiszünk, ha bárkiben válogatás nélkül megbízunk, akkor fennáll a lehetősége, hogy könnyen csalódunk a másikban, és ilyenkor nem feltétlenül a csalódást éljük meg nehezen, hanem azt, hogy tévedtünk, amely az önképünk sérüléséhez, az önmagunkba vetett bizalmunk megingásához vezethet.

5. Következtetés

A bizalomnak számos definíciója létezik, és ezek együttes jelenléte a szakirodalomban bizonyítja, hogy a jelenség nem csak komplex, de többféleképpen is értelmezhető.

Míg egyesek képességet, mások hajlandóságot látnak benne. Jelen tanulmány célja az volt, hogy a bizalomra a társas lét és érzelmek irányából reflektáljon. A bizalom - értelmezésünk szerint - ugyanis nem egy irracionális érzelem, hanem egy társas interakció, melynek gyökere az egyén önképe és az őt körülvevő világgal kapcsolatos attitűdje. Ennek megfelelően a tanulmány konklúziójaként megfogalmazható, hogy életünkben az egyik legfontosabb, hogy bízzunk saját magunkban [25]. Mi hozzuk meg a saját döntéseinket életünk nagy részében, a döntéseink befolyásolják az életünk menetét. Ha saját magunkban ezáltal a döntéseinkben nem vagyunk biztosak, akkor nem tudjuk biztos kézzel irányítani az életünket sem. Szoros és jó kapcsolatot kell kialakítanunk önmagunkkal, szeretnünk kell saját magunkat. Így tudunk nyitni mások felé.

Az őszinteségnek és az ebből fakadó érzésnek a „BIZALOM”-nak kellene lennie társadalmunk egyik mozgatórugójának. Ahhoz azonban, hogy őszinte társadalomban éljünk és értelmes, tudatos kapcsolatok jöjjenek létre, először magunknak kell bevallani, hogy kik is vagyunk. Ne másoknak akarjunk megfelelni, hanem saját magunknak, és próbáljunk meg olyan társas kapcsolatokat kialakítani, melyekben önmagunk lehetünk, ez egyrészt elősegíti a másokba vetett bizalom kialakulását - hiszen a bizalom pozitív érzelmi reláció, másrészt az emberi létezés szükséges valahova tartozás, társasság élményét is megadja.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával készült

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Felhasznált irodalom

- [1]. Bakacsi Gyula (2001). Szervezeti magatartás és vezetés, 2001, pp. 23-36.
- [2]. Luhman, N. (1979). Trust and Power. John Wiley, Chichester
- [3]. Maslow, A., & Lewis, K. J. (1987). Maslow's hierarchy of ne-

- eds. Salenger Incorporated, 14, 987.
- [4]. Kalia, A. K., Ajmeri, N., Chan, K. S., Cho, J. H., Adali, S., & Singh, M. P. (2014). A Model of Trust, Moods, and Emotions in Multiagent Systems and its Empirical Evaluation. North Carolina State University Raleigh United States.
- [5]. Kausel, E. E., & Connolly, T. (2014). Do people have accurate beliefs about the behavioral consequences of incidental emotions? Evidence from trust games. *Journal of Economic Psychology*, 42, 96-111.
- [6]. Cropanzano R., James K., Konovsky M.A. (1993): Dispositional affectivity as a predictor of work attitudes and job performance. *Journal of Organizational Behavior*, 14. pp. 595-606.
- [7]. Luhmann, N. (2018). Trust and power. John Wiley & Sons.
- [8]. Anca, T. U. T. U. L. E. A. (2010). Trust—A leadership skill. *Studies in Business and Economics*.
- [9]. Baier, A. (1986). Trust and antitrust. *Ethics*, 96(2), 231-260.
- [10]. Covey, Stephen M. R.: A bizalom sebessége, (2011), pp. 61-81
- [11]. Barney, J.B. – Hansen, M.H. (1994): Trustworthiness as a source of competitive advantage, *Strategic Management Journal*, Vol. 15. Winter Special Issue; pp. 175 – 190
- [12]. Gambetta, Diego ed. (1988): Trust. Making and Breaking Cooperative Relations. New York–Oxford: Basil Blackwell.
- [13]. Zucker, L.G. (1986): Production of Trust: Institutional Sources of Economic Structure, 1840-1920. *Research in Organizational Behaviour*, (8): 53–11.
- [14]. Moorman, R. H., Blakely, G. L., & Darnold, T. C. (2018). Understanding How Perceived Leader Integrity Affects Follower Trust: Lessons From the Use of Multidimensional Measures of Integrity and Trust. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 1548051817750544.
- [15]. Lazarus R.S. (1999): Stress and emotion: A new synthesis. New York: Springer.
- [16]. Lazányi, K. (2010): Az érzelmi munkát befolyásoló tényezők – Érzelmi munka az onkológiában. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest.
- [17]. Bapna, R., Gupta, A., Rice, S., & Sundararajan, A. (2017). Trust and the strength of ties in online social networks: An exploratory field experiment. *MIS Quarterly: Management Information Systems*, 41(1), 115-130.
- [18]. Yang, B., Lei, Y., Liu, J., & Li, W. (2017). Social collaborative filtering by trust. *IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence*, 39(8), 1633-1647.
- [19]. Lin, N. (2017). Building a network theory of social capital. In *Social capital* (pp. 3-28). Routledge.
- [20]. Reis, Harry T., W. Andrew Collins, and Ellen Berscheid. "The relati-

- onship context of human behavior and development." *Psychological bulletin* 126.6 (2000): 844.
- [21]. Fukuyama, F. (1997): *Bizalom*. Budapest: Európa
- [22]. McCarthy, M. H., Wood, J. V., & Holmes, J. G. (2017). Dispositional pathways to trust: Self-esteem and agreeableness interact to predict trust and negative emotional disclosure. *Journal of personality and social psychology*, 113(1), 95.
- [23]. Grossman, Z., & Van Der Weele, J. J. (2017). Self-image and willful ignorance in social decisions. *Journal of the European Economic Association*, 15(1), 173-217.
- [24]. Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. *Academy of management review*, 20(3), 709-734.
- [25]. Han, S. (2017). Attachment insecurity and openness to diversity: The roles of self-esteem and trust. *Personality and Individual Differences*, 111, 291-296.

Bizalmi kapcsolatok a mezőgazdaságban

Szűcs Diána

PhD hallgató

szucsdiانا@gmail.com

Dr. habil. Lazányi Kornélia

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar

lazanyi.kornelia@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Nemzetközi és hazai viszonylatban egyaránt kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatainak egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. Jelen tanulmány célja, hogy a bizalom és társadalmi tőke elméletek segítségével áttekinthesse a mezőgazdasági aktorok helyzetét Magyarországon, illetve meghatározza, hogy milyen hatással van és lehet a bizalom és az annak következtében létrejövő hálózatosodás a mezőgazdaság szereplőire, különös tekintettel a gazdaságos méret nagyságot el nem érő kis és közepes termelőkre.

Kulcsszavak: mezőgazdaság, agrárium, társadalmi tőke, bizalom

1. Bevezetés

A vidék gazdasági és kulturális globalizációja, [1] különösen a globális tőke térhódítása, a politikai hálózatok átalakulásához vezető komplexitás gyors és visszavonhatatlan növekedést eredményez. A nemzeti politikai intézmények veszítenek korábbi befolyásukból és helyüket, az egyes szektorokat (mezőgazdaság, gazdaságfejlesztés, tervezés és környezetvédelem) keresztülszövő, európai, nemzeti, regionális és lokális szintű hálózatok veszik át. [2]

A vidéki gazdaság hálózatosodásának további okai az agrárszektor szerkezetének és a földhasználatnak az átalakulása, illetve két különösen erős gazdasági és társadalmi kényszer: a szolgáltatások és a termelés városról vidékre történő részleges áthelyeződése, valamint az dezurbanizáció. Az egyre nagyobb mértékű globalizálódás, az élelmiszer-feldolgozás és a kereskedelem erőteljes multinacionalizációja,

a befektetések, a technológiai és tudástranszferek a mezőgazdasági termelést is egyre inkább networkösítik. [3]

A kollektív források, mint például az infrastruktúra felhasználása, nagyban kedveznek a gazdasági hálózatok kialakulásának. A vállalkozások csökkenthetik költségeiket a földrajzilag közel eső partnerekkel történő tranzakciók során és a munkaerő-gazdálkodás területén. A helyi networkök kialakítása hatékonyan segíti a tudástranszfert, az innovációt és a tanulás folyamatát. [4]

Hazai viszonylatban kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatának egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. A helyi vállalkozók előnyhöz juthatnak, erőforrásaik egyesítésével versenyképesebbek lesznek, könnyebben tudnak fellépni a külső piacok felé, másrészt kapacitásaikat együttesen felhasználva olyan tevékenységeket is el tudnak látni, amelyekre egyedül nem nyílna lehetőségük.

A vidékfejlesztési kezdeményezésekben a bizalomnak, a normáknak, a közösségépítésnek kulcsszerepe van, de a sikerhez szükséges, hogy a hatalommal bíró csoportok ne zárják ki e folyamatokból a háttérbe szorított csoportokat. Az új gazdasági formációkról szóló tanulmányok arról számolnak be, hogy a vállalatok és partnereik kölcsönös, hálózati függősége a feltétele a vidéki innovációnak. [5]

2. A társadalmi tőke fogalma

A társadalmi tőke és a bizalom az utóbbi idők egyik leggyakrabban használt fogalmává vált, a fogalom kialakulása a XX. század második felére tehető. A fogalom közgazdasági és szociológiai megközelítései hasonlóságok fedezhetőek. A Marx-i, klasszikus közgazdasági megközelítés szerinti tőke olyan tulajdon, amelynek felhasználásával a tulajdonos ráfordításaihoz viszonyítva többlet hozamra (profitra) tehet szert. [6] A dolgozatomban a társadalmi tőke kialakulásának bemutatását követően néhány sikeres együttműködés ismertetését tűztem ki célul.

A társadalmi tőke társadalomelméleti gondolkörének alapjait Bourdieu, Putnam valamint Fukuyama, már-már klasszikusokként emlegetett szerzők fektették le. [7][8][9]

Putnam szerint a társadalmi tőke a bizalmon és az átláthatóságon alapszik; olyan ösztársadalmi érték, amely egyrészt a gazdaság termelékenységét, hatékonyságát is növeli, másrészt a társadalom mindennapi működéséhez elengedhetetlen. [8].

Bourdieu a társadalmi tőke magánjellegét hangsúlyozza. Megállapítja, hogy mindenki életében nagy jelentősége van a személyes kapcsolathálónak a különféle erőforrások megszerzésében. A társadalmi tőke az egyik legfontosabb erőforrá-

sunk a gazdasági és a kulturális tőke mellett. Megállapítja azt is, hogy az erőforrások megszerzése során a társadalomszerkezet felsőbb pozícióiban lévőknek kiterjedtebb és hatékonyabb kapcsolati háló áll rendelkezésükre, mint a hierarchia alsóbb szintjein lévőknek [7].

Fukuyama szerint a társadalmi tőke az a képesség, hogy csoportokban és szervezetekben együtt tudunk dolgozni embertársainkkal a közös célok elérése érdekében. Ez a képesség attól függ az egyes társadalmakban, hogy a közösség értékei és normái mennyire azonosak, az emberek mennyire képesek az egyéni érdekeiket a nagyobb csoportok érdekeinek alárendelni. A közös értékek bizalmat szülnek, „a bizalom a szabályszerű, becsületes és együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül, a közös normák alapján, e közösség más tagjai részéről.”

A társadalmi tőke fogalmának számos értelmezése terjedt el az elmúlt évtizedekben, és többféle aspektusban használják a tudományos közéletben. Egyes értelmezések szerint hangsúlyos, hogy a közösségi szereplők elérjék közös céljaikat, a belső kapcsolatok meghatározzák a közösséget, erősítik az összetartozást és ehhez kapcsolódóan előnyökre válhatnak. [9][10]

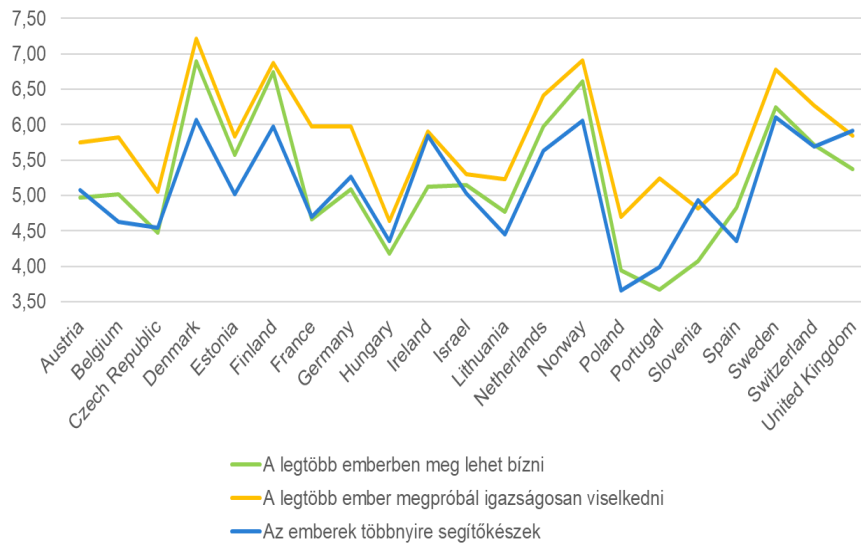
3. A bizalom hiányának történelmi perspektívája

Történelmi tény, hogy évezredekken át az ember kisebb-nagyobb közösségekben élt ez tette lehetővé, hogy megteremtse a szükséges életfeltételeket. Az együttélésnek azonban előfeltétele a kölcsönös bizalom, és az, hogy mindenki elfogadja a közösség normáit, értékeit [11].

A bizalom hiányának kialakulása hazánkban a hosszú múltra visszatekintő társadalmi megosztottságra vezethető vissza. [12]. Az első világháborúig, hazánkra korábban nem látott gazdasági fejlődés volt jellemző, mely főleg a hadiiparnak és a monarchia hatalmas felvevő piacának volt köszönhető. A fejlődés azonban a mezőgazdaság területén is megmutatkozott. Magyarországra a kor uralkodói Európa éléskamrájaként tekintettek, ami csak úgy volt megoldható, hogy a gazdasági (köztük a mezőgazdasági élet) szereplői egyesületekbe tömörültek. A gyáriparosok, a kereskedők, a munkások és a mezőgazdaságban dolgozók is megalakították a maguk érdekképviseleteit, szakszervezeteit. [13].

Ennek következtében Magyarországon az első világháború előtt a társadalmi tőke és a bizalom szintje magas szintű volt, amit az első világháború megpróbáltatásai és az azt követő forradalmak csökkentettek. [14] A XX. századi politikai folyamatok nem csupán a gazdaság szerkezetét alakították át, de a társadalomra is jelentős hatást gyakoroltak. A század végére a korábbi kollektivisták kultúra individualista szemléletnek adta át a helyét [15]. A korábbi életmód és értékrend, a tradicionális

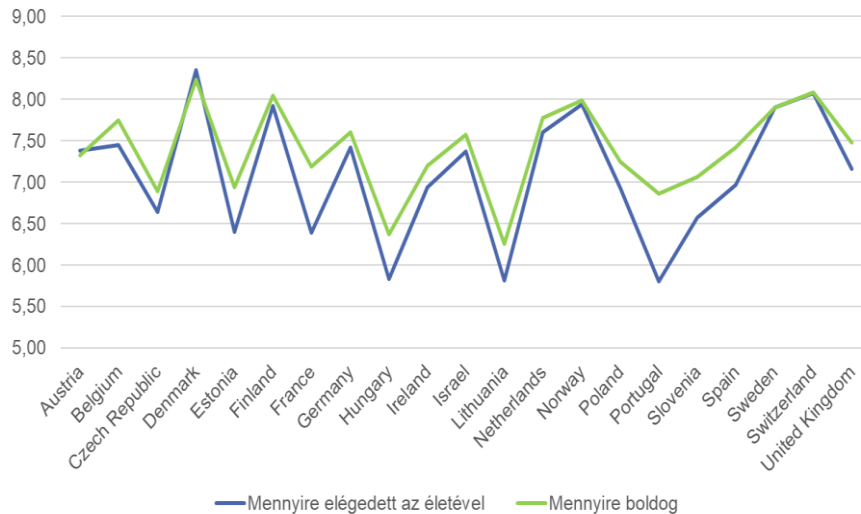
erkölcs egyrészt a modernizáció hatására, másrészt a társadalom radikális, szocialista átalakítása és átnevelése következtében megroppant és feloldódott [16]. A magyar társadalom jelenleg az egyik legkevésbé bizalomteli társadalom Európában [17]

1. ábra: A bizalom szintje Európában

Forrás: ESS 2017-es adatok alapján saját szerkesztés

A bizalomvesztésnek pedig nem csupán a gazdasági szereplőkre és a hálózatok kialakulására volt negatív hatása, de az emberek életét egyéni szinten is befolyásolja. Ráadásul a bizalom hálójának újraszövése, a társadalmi tőke megerősítése hosszan tartó és nehezen megismerhető folyamat [18],

2. ábra: A bizalom hiányának hatása az emberekre

Forrás: ESS 2017-es adatok alapján saját szerkesztés

Egyre több kutatás erősíti meg, hogy ha magasabb a társadalmi tőke, a bizalom szintje, akkor gyorsabb a gazdaság növekedése. A XXI. század egyik legnagyobb kihívása a bizalom és a társadalmi tőke újjáépítése a magyar társadalom boldogulása szempontjából és a gazdaság versenyképessége érdekében. [19].

4. Az együttműködések szerepe a magyar KKV szektorban

A magyar agrárgazdasági kis és középvállalkozók a gazdaságuk méretéből fakadóan kiszolgáltatott helyzetben vannak. A telek, illetve gazdaság mérete nem éri el a gazdaságos üzemméretet. Ez azt jelenti, hogy egyedül – társas támogatás, hálózatos szerveződés nélkül – nem képesek a nagyobb méretű agrárgazdasági cégekkel felvenni a versenyt.

Éppen ezért a szakirodalom a vidékfejlesztés és az agrárium hálózatosodása vonatkozásában számos helyen kiemeli a társadalmi tőke jelentőségét. Az üzleti kapcsolatok és kooperációk alapjait képezik a társadalmi viszonyokban megtestesülő attitűdök, úgy, mint a bizalom, a normák és szabályok betartása, a reciproci-

tás. Ezek hiányában a közösségi akciók és hálózati együttműködések, nem hogy nem működnek hatékonyan, létre sem jönnek.

ennek egyik oka a korábban már bemutatott társadalmi, kulturális örökség, azaz az, hogy az emberek alapvetően bizalmatlanok. Másrészt azonban az együttműködések lehetővé tevő/támogató infrastruktúra hiánya is jelentős negatív hatást gyakorol a helyzetre. Emellett az agrárágazatra ható erőket és a versenyképesség kritériumait az ágazati láncolat felépítésnek sajátosságai határozzák meg. Ennek legfőbb jellemzői a tőkekoncentráció, méretgazdaságosság, a technológiai változás üteme [20].

Annak érdekében pedig, hogy az egyéni, kulturális tényezőket is meg tudjuk változtatni, kiemelten fontos annak hangsúlyozása, hogy miért éri meg egy térség vállalatainak egymással együttműködni, és a versengő magatartás helyett a kooperációt választani. Szükséges az információk és a releváns tudás megosztása, éppúgy mint a tárgyi eszközök és esetleges más erőforrások közös használatának megteremtése, hiszen a helyi vállalkozók előnyhöz juthatnak, erőforrásaik egyesítésével versenyképesebbek lesznek, könnyebben tudnak fellépni a külső piacok felé, másrészt kapacitásaikat együttesen felhasználva olyan tevékenységeket is el tudnak látni, amelyekre egyedül nem nyílna lehetőségük.

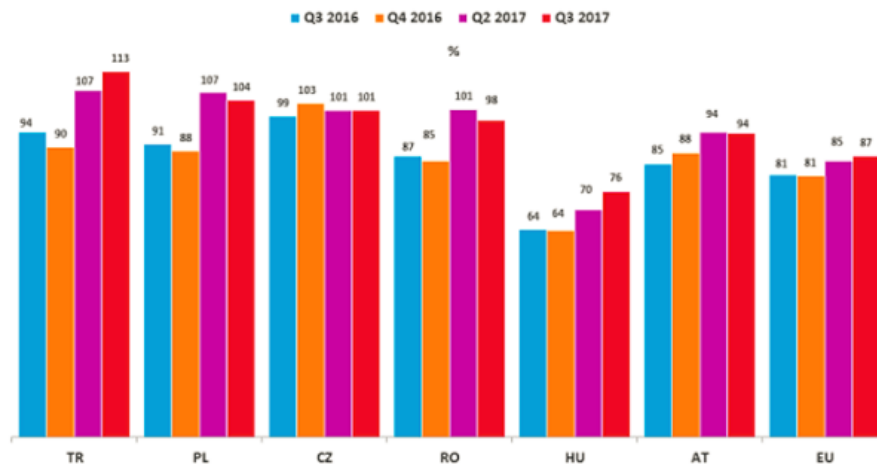
A gazdasági együttműködés emellett nem csupán a gazdálkodók között horizontálisan, hanem az értékláncon, szállítói láncban belül vertikálisan is jelentős előnyökkel járhat. Fontos a rövid láncú értékesítési csatornák mellett a hosszú láncú, tradicionális láncokhoz való hozzáférésük támogatása, valamint a láncban belül az erőviszonyok kiegyensúlyozása.

Fontos emellett a gazdasági együttműködések területi vonatkozásait is figyelembe venni, hiszen a gazdasági szereplők földrajzi közelségéből számos lehetőség adódik. A területi alapú gazdasági együttműködéseknek változatos formái vannak: termelői és értékesítési szövetkezetek, klaszterek, beszállítói hálózatok. Az együttműködések ösztönzése során további előnyt jelenthet, ha a köz-, magán- és civil szféra együttesen vállal szerepet adott egy gazdasági tevékenység megvalósításában.

A területi alapon szerveződött együttműködések a szakirodalom, és egyre gyakrabban a köznyelv is klasztereknek nevezi. A klaszterek jellemzője, hogy a kompetitív előnyök a tagok komparatív előnyeinek szinergia hatásaként alakulnak ki. Mindez azonban csak akkor jöhet létre, ha a térségben elérhető erőforrások biztosítják a régió vállalatainak versenyképességét, hogy képesek legyenek a globalizálódó versenyben értékesíthető termékek előállítására, valamint hosszú távú versenyelőnyeiket megőrizni. [21][22][23][24]

5. Mezőgazdasági szerveződések lehetőségek

Az agrárium szereplői a XXI. században új lehetőséget kaptak. Nem csupán a helyi termékek iránt nő fokozatosan a kereslet, de a fogyasztók bizalma is fokozatosan emelkedik, ami nem mondható el a hasonló történelmi örökséggel jellemezhető Visegrád 4-es országok többségéről.

3. ábra: A fogyasztói bizalom alakulása

Forrás: Nielsen, 2017 [25]

Ez lehetőséget kínál arra, hogy a helyi piac kínálta lehetőségek (kereslet) kiaknázására helyi szövetségek, bizalmi kapcsolatokon alapuló hálózatok alakuljanak ki.

A keresletorientált hálózatosodás mellett azonban továbbra is igen nagy a tere a kínálat vezérelt piaci jelenlétnek. Különösen igaz ez a mezőgazdasági kistermelőkre, akiknél a lokális adottságok és a korlátos erőforrások a leginkább meghatározóak. Ennek az oknak tudható be az, hogy az Európai Unióban a mai napig kiemelkedő szerepet töltenek be a horizontális integrációk társadalmi intézményei (szövetkezetek, termelői értékesítő szövetkezetek (TÉSZ), termelői csoportok) az agrárgazdaság termelőinek hálózatosodásában [26][27].

Külföldön már egyre többen felismerik, hogy az ilyen együttműködési modellek alkalmazásával az agrárgazdaság termelői méretbeli hátrányait és piaci pozícióikat ellensúlyozandó közös kapacitásokat építhetnek ki, együttműködve közösen menedzselhetik az inputok beszerzését, a kapacitások felhasználását, az értékesítés csatornáit.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmány az Új Nemzeti Kiválóság Program támogatásával készült

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

Felhasznált irodalom

- [1] Lyson, T. A. (2006). Big business and community welfare. *American Journal of Economics and Sociology*, 65(5), 1001-1023. Derzken 2008
- [2] Murdoch, S. (2006). Network North. Scottish Kin, Commercial and Covert Associations in Northern Europe, 1603-1746, [The Northern World. North Europe and the Baltic c. 400-1700 AD Peoples, Economies and Cultures, 18.
- [3] Malmberg, A., & Maskell, P. (2002). The elusive concept of localization economies: towards a knowledge-based theory of spatial clustering. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 34(3), 429-449.
- [4] Amin, A. (1999). An institutionalist perspective on regional economic development. *International journal of urban and regional research*, 23(2), 365-378.
- [5] Farkas, J. Z. (2013). A vidéki térségek újraalakításának lehetőségei 2014 után földrajzi nézőpontból. *A Falu*, 28(nyár), 5-14.
- [6] Bourdieu, Pierre: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: Angelusz Róbert (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1997
- [7] Orbán Annamária és Szántó Zoltán: *Társadalmi tőke*. Erdélyi Társadalom, 2005. 2. szám, 55–70. o. www.socialnetwork.hu/cikkek/OrbanSzanto2007.htm Utolsó letöltés: 2010. február 18.
- [8] Francis Fukuyama: *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2007
- [9] Adler, P. S., & Kwon, S. W. (2002). Social capital: Prospects for a new concept. *Academy of management review*, 27(1), 17-40.
- [10] Tomka Miklós: *Hagyományos (vallási) értékek a modern társadalomban*. *Educatio*, 2001. 3. szám 419–433. o.
- [11] Bibó István (1994) *Demokratikus Magyarország*. Válogatás Bibó István

- tanulmányaiból. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1994
- [12] Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris Kiadó, Budapest, 2001
- [13] Gyarmati György: Kényszerpályás rendszerváltások Magyarországon 1945–1949.
www.mindentudas.hu/gyarmatigyorgy/20051017gyarmati1.html, letöltve: 2017. 10. 18.
- [14] Lazányi, K. (2012). A társas támogatás szerepe egy individualista társadalomban. A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására Közleményei, 4(2), 51-58.
- [15] Füzi László (2010). Világok határán. Forrás, 2010. 3. szám, 17–50. o.
- [16] ESS (2017). European Social Survey's (ESS, 2017). // <http://www.europeansocialsurvey.org/> (referred on 02/062017).
- [17] Kulcsár, L. (2013). Helyzetkép a magyar vidéki társadalomról. GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM, 2013(1), 130-132.
- [18] Kopp Mária, Skrabski Árpád: Kik boldogok a mai magyar társadalomban? In: Kopp Mária (szerk.): Magyar lelkiállapot 2008. Esélyteremtés és életminőség a mai magyar társadalomban. Semmelweis Kiadó, Budapest, 2008
- [19] Hajdu, I., & Lakner, Z. (2000). International tendencies and hungarian dilemmas-world economic environment of and strategic development directions for the Hungarian food industry at the millenium. Elelmezési Ipar Hungary.
- [20] Kapronczai, I. (2010). A magyar agrárgazdaság az adatok tükrében az EU csatlakozás után. Agrárgazdasági Információk, 12, 186.
- [21] Buzás, N. (2000). Klaszterek: kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön. Tér és Társadalom, 14(4), 109-123.
- [22] Lengyel Imre – Rechnitzer János (2004): Regionális gazdaságtan. Dialóg Campus, Budapest–Pécs
- [23] Lengyel Imre (2010): Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- [24] Porter, M. E. (1996). Competitive advantage, agglomeration economies, and regional policy. International regional science review, 19(1-2), 85-90.
- [25] Nílesen (2017). <http://trademagazin.hu/hu/nielsen-tiz-eves-csucson-fogyasztói-bizalom/>
- [26] Gazdag, L. (2003). Agrárgazdaság: a hatékonyság kérdése és a modernizáció. GAZDASÁG ÉS TÁRSADALOM, 2003(2), 40-66.
- [27] Lazányi, K., Bilan, J., Baimakova, K (2017). Do people in collectivist cultures trust each other more? – Comparative analysis of Hungarian and Russian students in business higher education. The Monitoring of Public Opinion: Economic and Social Changes Journal. In Press.

Középiskolások továbbtanulási motivációinak vizsgálata

Máté Csilla Hajnalka

BA hallgató, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
mate.csilla69@gmail.com

Szikora Péter

Egyetemi adjunktus, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
szikora.peter@kgk.uni-obuda.hu

Abstract: A tanulmány célja megvizsgálni a következő generációk továbbtanulási motivációit, hiszen a felsőoktatásba hamarosan bekerülő hallgatók nagyon más motivációkkal rendelkeznek, mint a most tanuló, vagy az elmúlt években tanuló hallgatók, így emiatt fontos, hogy az oktatásban is tudjunk változtatni, és ismerjük a leendő hallgatók igényeit. A kutatásunkban megvizsgáltuk részletesen a középiskolások motivációit, és megoldásokat kerestünk ezekre a problémákra.

Kulcsszavak: motiváció, középiskolás, oktatás, Z generáció

1. Bevezetés

Születésünktől kezdve tanulunk, minden nap új ismereteket gyűjtünk, felfedezzük, hogy mennyi érdekes és izgalmas dolog vesz körül bennünket. A bölcsődében és az óvodában azt tanuljuk meg, hogy milyen egy nagyobb közösség tagjának lenni, általános iskolában alapvető ismereteket szerzünk a matematika, a történelem és más tárgyak tekintetében. Középiskolásként az általános iskolában megszerzett alapismereteket mélyítjük el. Egyetemen, főiskolán pedig olyan területet ismerhetünk meg jobban, amely iránt sokkal nagyobb az érdeklődésünk. Hajszoljuk a tudást, melyet, ha megszerünk, nem veszíthetünk el, a miénk marad. „Az exponenciális ütemben gyorsuló fejlődés korunk társadalmát folyamatosan növekvő versenyhelyzet elé állítja: e szerves fejlődés eredményeképpen kialakult a tudás-gazdaság, illetve ennek nyomán létrejött a tudás alapú társadalom.” (Rámháp, 2017)

Azonban ha nem rendelkezünk megfelelő ösztönzéssel a tanuláshoz, akkor nem is jön létre produktív tanulás. Ezért a tanulással kapcsolatosan az a legfontosabb, hogy az emberek, esetünkben a hallgatók felismerjék azokat a tényezőket, amelyek a leginkább ösztönzik őket a tanulásra. A tanulás iránti érdeklődés felkeltése és fenntartása, a megfelelő tanulási attitűd folyamatossága, az önképzés belső és külső igénye jelen van az emberi életútban (Faure, 1972). A mai gyorsan fejlődő világunkban alapvetővé vált, hogy életünk során folyamatosan új információkat szerezzünk, meglévő ismereteinket bővítsük. Az utóbbi pár évtizedben egyre többen hangsúlyozzák a tanulás kiemelt fontosságát, az ember életén át tartó tanulását. Egyre több kutatás foglalkozik a tanulás, a tanulási motiváció kérdéskörével.

2. Motiváció

A motiváció cselekvésre készítő belső mozgató erő, mely befolyásolja a teljesítményt és meghatározza a jövőbeli teljesítményre vonatkozó elvárásokat (Kósáné, 1998). Arra keresi a választ, hogy mi készíti cselekvésre az embert? A hatékony tanulás egyik legfontosabb tényezője a motiváció. A tanulási motiváció külső (tanári – baráti-szülői dicséret, érdemjegyek, szociális és pénzbeli elismerés) és belső (egyre bővülő tudás birtoklása) összetevőket egyaránt tartalmaz (Ryan and Deci, 2000).

A motiváció működése egy egyszerű folyamatként írható le. Az embereknek különféle igényeik vannak, amelyek belső feszültséget generálnak. Ez cselekvésre ösztönzi az adott egyént, amelytől a szükségleteinek kielégítését várja el. Ha ez a cselekvés sikeres, annak jutalmaként az adott szükséglet kielégülést nyer. Ekkor a választott cselekvés alkalmas volt, a szükséglet újbóli felmerülése esetén ismét hasonlóan kell cselekednie (Keczer, 2013).

Az oktatásban a tanár-diák kapcsolat szintén fontos tényező a tanuláshoz való hozzáállás kialakulásában, a tanulási motiváció megismeréséhez is szükséges megismernünk mindkét oldalt. Motiváción az oktatás elméletében két tényezőt értünk; egyrészt a tanulót érintő belső hajtóerőket, amelyek a tanárral való együttműködésre és a tanulási folyamatban való tevékeny részvételre készítetnek, másrészt a tanár erőfeszítéseit, amit azért tesz, hogy a hallgatót rávegye a tevékeny együttműködésre (Klein, 2017).

A motiváció és a tanulás kölcsönösen hatnak egymásra. A tanulás feltételezi a kellő motivációt, és természetesen a motiváció alakítja a tanulás folyamatát. A tanulás egyik legfontosabb feltétele a tanulási motiváció felismerése, kialakítása, fenntartása és fejlesztése. A hatékony tanulás kihagyhatatlan tényezője, hogy az ember új ismereteket szerezzon, és az ehhez kapcsolódó motiváció is, mely befolyásolja az embert a hatékony tanulásra. Azaz elkezdjen valamit tanulni a hallgató

vagy bizonyos viselkedést folytasson, amelyekkel a számára kitűzött célokat elérje (Kiss, 2015).

A hallgatók hatékonyságuk növekedése elsősorban a tanuláshoz szükséges feltételek megteremtését, valamint az ezekhez kapcsolódó eszközök biztosítását jelenti. Az oktatásban tanulók számára társas támogatást nyújthat maga az oktatási intézmény, a tanárok és hallgatótársak. Fontos azonban kiemelni, mely szerint a család támogatása, és ezen belül a szülők szerepe is kiemelt hatással bír a hallgatók beilleszkedésének sikeressége és döntően befolyásolja a közösségekben, csoportban elfoglalt pozíciójukat is. Az oktatók is támogathatják, segítséget nyújthatnak diákjaiknak hallgatói létükből fakadó stressz kezelésére. Továbbá érzelmi támogatási nyújthatnak és támogathatják diákjaikat a negatív érzelmek kezelésében. A diák-társak társas támogatás fő eszközei a pozitív társas interakciók: a dicséret, a bátorítás, a törődés és a tisztelet (Lazányi, 2012). Főleg ilyen korban fontos számukra a társas támogatás. Fiatalok, hatalmas bennük a megfelelési kényszer, ki akarnak tűnni a tömegből.

Az életünkben nem csak az életen át tartó tanulásnak van fontos szerepe, hanem a döntéseknek is. Életünk során minden lépésünk döntésekből áll. Jelentkezünk felsőoktatási intézménybe különböző indítékok miatt, munkahelyet keresünk szintén különböző okok miatt. A döntések, mint egy tanulási folyamat jelennek meg életünkben. Minden döntésből tanulni kell, minden akadályra meg kell próbálni előre felkészülni.

Fontos, hogy a problémákat minél hamarabb felismerjük és mindig a problémának megfelelő döntéshozatali módot válasszunk (Szikora, 2016). Tehát fontos, hogy a hallgató miért jelentkezik felsőoktatási intézménybe, ha problémába ütközik a hallgató (majd a felvételi értesítés alkalmával megtudja, hogy nem veszik fel az adott intézménybe, ahova nagyon szeretett volna menni), akkor utána miképp viselkedik, hogy dönt.

3. A generációk

A generáció fogalmát elsősorban statisztikai és szociológiai szakirodalomban lehet fellelni. Az általunk választott definíció a KSH (Központi Statisztikai Hivatal) fogalma, amely szerint: „A generáció speciális fajtája a kohorsz-népesség fogalmának: az egy időben született emberek összességét értjük rajta. A generáció tagjainak ugyanis mintegy szinkronizáltan kellene átélnie a népesség állapota és a népesedés szempontjából fontos eseményeket (pl.: valamely iskolai végzettség megszerzése, házasságkötés, születés, munkavállalás, halál, stb.), s így ezek megtörténének időpontja és gyakorisága összevethető az időben ható tényezőkkel.” (KSH, 2015)

Minden generációnak megvan a maga általános leírása. A Z generáció tagjai a digitális technológiák világába született nemzedék, ezáltal szükségük van az internet állandó, azonnali és korlátlan hozzáférésehez. A virtuális világ jelenti a biztonságos terepet számukra, ezáltal a személyes kapcsolatokban igencsak nehezen boldogulnak. Tanulási módjukra az együttműködő és önszabályozó tanulás a jellemző. Képesek párhuzamosan több dolgot csinálni és megszokták, hogy nincs állandóság az életükben. Sokkal türelmetlenebbek, mint az előző korosztályok, folyamatosan keresik az új kihívásokat, lehetőségeket. Magas és változatos elvárásokat támasztanak önmagukkal szemben, rendkívül céltudatosak és karrierista életszemléletűek. Felszínes, de megosztott figyelműek, köszönhetően annak, hogy életük során folyamatosan több csatornát, médiát követnek párhuzamosan. Egy vizuális korban születtek, nem irányvonalakban, hanem jelenetekben gondolkodnak (Tari, 2010).

Igen fejlett problémamegoldó képességgel rendelkeznek, azonban mivel majdnem teljesen a virtuális világban élnek, számolni kell náluk a környezettől való elidegenedéssel. Az internet világába való beleszületés az emberi kapcsolataikat, legyen szó családi, iskolai kapcsolatokról, mindenképpen átalakítja.

Az a foglalkozni kell, hogy megváltozik a tekintélyhez való viszonyuk és ez bármilyen iskolai helyzetben hagyományos módszertani kultúra mellett a tudásszerzés folyamatában nagyon komoly problémák kialakulását okozhatja náluk (Pais, 2013).

Az egyén értékrendszere, viselkedése, tanulási – továbbtanulási döntései szempontjából a szülők társadalmi – gazdasági helyzete, továbbá iskolai végzettsége meghatározza az egyén tanulási, továbbtanulási döntéseit, ezáltal az a környezet, ahol az egyén szocializálódik, nagy befolyással bír döntéseire. (Petőné Csuka, 2014)

A nevelésnek azt a részét, amely mindenekelőtt ismeretek elsajátítása, a műveltség megszerzése révén járul hozzá a jellem fejlesztéséhez, oktatásnak nevezzük. (Molnár, 2005) Az oktatás a tanulási folyamat irányítása. A gyerekeket családjaik kezdik el tanítani, beszédre, a környezet megismerésére és viselkedési normákra. Ez a típusú tanítás általában spontán. Ellenben mikor a gyerek az iskolapadba kerül, az ő iskolai tanítása már tervszerű és céltudatos tevékenység. A tanulóknak számos feladata van, mint például, hogy az új ismereteket megértse, azokat megtanulja, és különféle tanulási módszereket tanuljon meg használni. (The e-Learning Action Plan, 2001)

Nem csupán a világ, a társadalom, hanem az oktatás is folyamatosan fejlődésen megy keresztül. Ezen változások egy része az intézményekben folyik, míg létezőnek makroszintű változások, amelyek lehetnek:

- Az oktatással szemben megfogalmazott célok átalakulnak,
- Új intézményi formák, oktatási programok alakulnak és régiek szűnnek meg,

- Az intézményekbe belépők aránya is változik,
- A hallgatók intézményekbe való belépése, előrehaladása és kilépésének szabályai, körülményei is változásokon megy keresztül,
- Változnak az oktatási anyagok, az oktató által használt tanítási és nevelési módszerek. (Halász, 2001)

A hazai, nemzetközi folyamatok, társadalmi és gazdasági változások, az Európai Unió tagországunk is hatással van Magyarország oktatási rendszerére.

A Z generáció tagjait a virtuális élet köti le, így úgy gondoljuk, hogy tanulmányaikban is ezt a szálát kellene követni egyre jobban a későbbiekben, ehhez nagy segítséget nyújt az E-learning. Úgy véljük, hogy pozitív hatással lehet továbbtanulásukra, ha tudják, hogy egyetemi tanulmányaik során olyan kurzusokat is felvehetnek, majd teljesíthetnek, ami a virtuális „világon” keresztül történik. Lehet, hogy ezeket sokkal jobban a magukénak érezhetik.

Manapság nehéz folyamatosan naprakésznek maradni és az állandóan megjelenő új kihívásoknak megfelelni. Ez csak úgy lehet, ha valaki szüntelenül képezi önmagát, ennek következtében a tudás, azon belül is a naprakész ismeretanyag jelentősen felértékelődött.

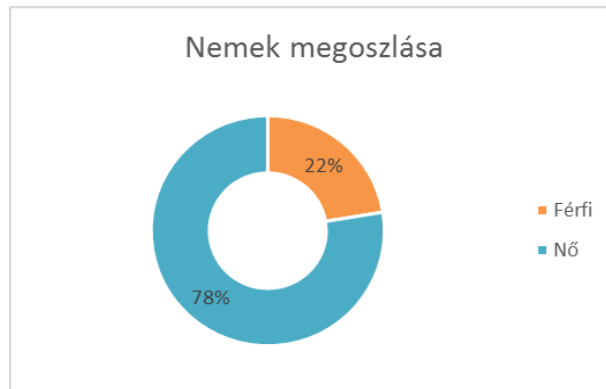
Ennek ellenére természetesen egyre kevesebb idő és pénz jut ezekre a képzésekre, valamint gyorsabban és költséghatékonyabban kellene kielégíteni a felmerülő igényeket. A hagyományos tantermi képzés nem mindig ad kielégítő megoldást ezekre az igényekre, hiszen nagyon nehéz megfelelő sebességben frissíteni a meglévő oktatási anyagokat. Ezekre a problémákra adhat megoldást az E-learning, amely korszerű számítástechnikai eszközökkel támogatott oktatási formát jelent. Az E-learning csak akkor lehet hatékony eszköz, ha a jelenleg meglévő hagyományos tantermi oktatási formát és az E-learninget ötvözve sikerül olyan optimális összhangot teremteni, ahol a sebesség és a költségtakarékosság nem csökkenti az oktatás minőségét, s nem korlátozza az átadott tudás tartalmát. (Nemes és Csilléry, 2006).

4. Eredmények

A hallgatói tanulási motivációk feltérképezése időszerű és jelentős kérdés, emellett sürgető feladatot kínál a hazai oktatási rendszer részére. Kvantitatív kutatásunk során kérdőíves megkérdezést alkalmaztunk a középiskolában tanulók körében. Az önkitöltős kérdőív a demográfiai adatok kimutatása mellett a hallgatói motiváció vizsgálata volt olyan tekintetben, hogy milyen képzési rendszerben tanulnak. Továbbá vizsgáljuk, hogy miért döntöttek a továbbtanulás mellett. A

primer kvantitatív kutatás egy saját szerkesztésű, előtesztelt kérdőív segítségével történt, online megkérdezéses formában.

A kérdőívet csupán 37 férfi és 122 nő töltötte ki. A megkérdezettek átlag életkora 17,34 év, ami azt jelenti, hogy leginkább érettségi előtt álló diákok töltötték ki, ez által úgy gondoljuk, hogy még pontosabb képet kaphatunk továbbtanulási motivációikról, azonban a kutatás nem reprezentatív.

1. ábra: A középiskolás válaszadók nemek szerinti aránya

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

A következő kérdésünk az volt, hogy a diákok iskola mellett járnak-e különóra, és ha igen, akkor milyen jellegűre. Válaszaikat az 2. ábra mutatja.

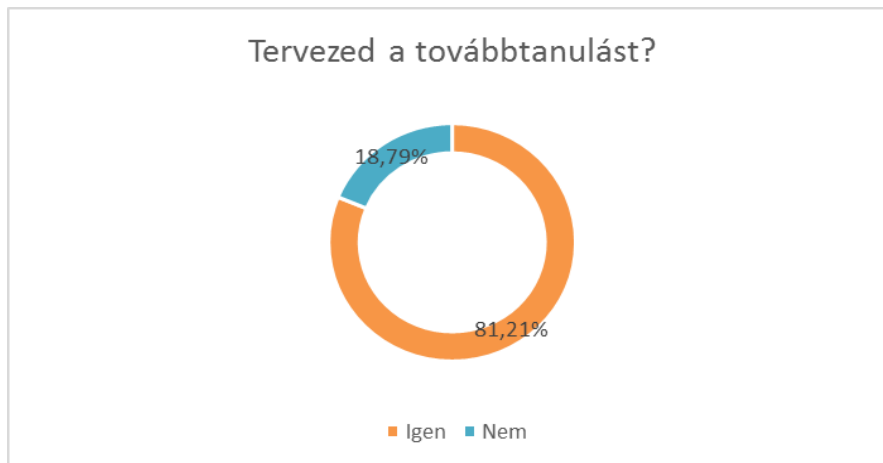

2. ábra: Különóra járás megoszlása

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

A fenti ábrából is látható, hogy a középiskolás diákok igen nagy része, 81,21%-a jár valamilyen különóra iskola mellett. A legnépszerűbb a nyelvtanulás és a sport. A nyelvtanulás népszerűsége valószínűleg annak tudható be, hogy manapság egyre több ember beszél valamilyen idegen nyelvet, továbbá az életen át tartó tanuláshoz fűzhető, ugyanis, amit az ember megtanul, az a tudás örökké az övé marad. A sport pedig a jelenlegi középiskolások leterheltsége miatt valamilyen szintű kikapcsolódást nyújt számukra, ha csak nem hivatásosan sportolnak.

A következő, legfontosabb kérdésünk arra irányult, hogy terveznek-e a középiskolás diákok a jövőben továbbtanulni. Válaszaikat a 3. ábra mutatja.

3. ábra: Továbbtanulás

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

Ahogy az ábrából is jól látszik, a diákok nagyobb része tervez továbbtanulni. Érdekes, hogy tökéletes megegyezik az arány az előző diagrammal. Akik iskola mellett valamilyen különóra járnak, ők tervezik is a továbbtanulást, míg, akik nem járnak iskola mellett semmilyen különóra, ők a továbbtanulást sem tervezik. Az eredmények alapján következtethető, hogy a diákok biztonságosabbnak tartják továbbtanulásuk érdekében, ha különórákon is fejlesztik tudásukat.

Továbbtanulási kérdésünk mellett arra is kíváncsiak voltunk, hogy milyen szakokra jelentkeznek a diákok, melyek a legnépszerűbb szakok a nemzedékükben. Ezt a kérdést csupán azoktól kérdeztük meg, akik tervezik a továbbtanulást a felsőoktatásban. Ezt a 4. ábra mutatja meg.

4. ábra: Választott képzések

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

Az ábrán látható, hogy a legnépszerűbb a gazdaságtudományi képzés, és azt a műszaki képzések követik. A kérdőívet a felvételi eljárás előtt két héttel osztottuk meg Facebook csoportokban. Többen alsóbb évfolyamokból is töltötték ki, azonban ebből a 39 főből 17 fő tizenegyedikes vagy magasabb évfolyamba járt. A legtöbben tizenegyedikesként és tizenkettedikesként döntik el, hogy szeretnének-e továbbtanulni, és ha igen, akkor milyen jellegű képzés érdekli őket. Várható volt, hogy az alsóbb évfolyamokon még a fiatalok nincsenek tisztában azzal, hogy később mivel szeretnének foglalkozni.

5. Összegzés

Jelen tanulmány a tanulási motiváció folyamatosan fejlődő területét, a motiváció elméletek és generáció kutatás alapjait, fontosabb eredményeit tekinti át. A magyar oktatási rendszer az elmúlt években nagy változásokon ment keresztül. A motiváció elméletek és a nemzedékek jellemzői valamilyen szinten támpontot adnak a változások megértésére, és az elkövetkezendő időszakban további kutatásokat kell végezni, hogy például megértsük a hallgatói motiválatlanságot.

Bár a hallgatói motiváció kutatásában rengeteg lehetőség rejlik, a tanulmány keretei miatt csupán egy rövidebb leírást adhattunk a témáról.

Felhasznált irodalom:

- [1.] Faure, Edgar et al. (1972): Learning to be. The world of education of today and tomorrow, Paris, UNESCO.
- [2.] Halász Gábor (2001a): Az oktatási rendszer, Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- [3.] Keczer Gabriella (2013): Üzleti ismeretek szak- és felnőtt képzőknek I., pp. 108-112.
- [4.] Kiss (2015): Tanulási motivációk vizsgálata a Szent István Egyetem hallgatóinak körében, Studia Mundi – Economica
- [5.] Klein (2016): Tanulási motiváció a műszaki felsőoktatási képzések vonatkozásában
- [6.] Kósáné (1998): A mi iskolánk: Nevelépszichológiai módszerek az iskola belső értékelésében. Budapest, Iskolafejlesztési Alapítvány, p. 103-104.
- [7.] KSH (2015): Módszertani dokumentációk/fogalmak, Generáció http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=220&p_ot_id=200&p_obj_id=646&p_session_id=16590058 (Utolsó letöltés: 2018. április 7.)
- [8.] Lazányi, K. (2012). Stressz és társas támogatás a felsőoktatásban. in: Michelberger: Vállalkozásfejlesztés a XXI. században. Óbudai Egyetem, Budapest, 341-360.
- [9.] Molnár György, 2005: A leggyakrabban használt pedagógiai alapfogalmak, 8. fejezet, pp.202
- [10.] Nemes György, Csilléry Miklós (2006): Kutatás az atipikus tanulási formák (távoktatás / E-learning) modelljeinek kifejlesztésére célcsoportként, a modellek bevezetésére és alkalmazására
- [11.] Pais (2013): Alapvetések a Z-generáció tudomány-kommunikációjához
- [12.] Petőné Csuka Ildikó (2014): A minőség kérdése a felsőoktatás és a munkaerőpiac illeszkedésén keresztül „Vállalkozásfejlesztés a XXI. században” című IV. tanulmánykötet Budapest, pp. 311-326.
- [13.] Rámháp Szabolcs (2017): Felsőoktatási továbbtanulási motivációk Magyarországon a változó ifjúság és a piacosodó felsőoktatás tükrében
- [14.] Ryan, R. M., Deci, E. L. (2000): Intrinsic and extrinsic motivation: Classic definitions and new directions. Contemporary Educational Psychology, 25. évf., p. 54–67.
- [15.] Szikora (2016): Párosítás elméleti problémák megoldásának lehetőségei, és a döntések racionalitásának vizsgálata
- [16.] TARI Annamária (2010): Y generáció – Klinikai pszichológiai jelenségek és társadalomlélektani összefüggések az információs korban, Jaffa Kiadó, ISBN 9789639971202
- [17.] The e-Learning Action Plan. – Designing tomorrow’s education. Communication from the Commission. COM (2001) 172 final. Brussels

Egyetemi hallgatók tanulási motivációinak vizsgálata

Máté Csilla Hajnalka

BA hallgató, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
mate.csilla69@gmail.com

Szikora Péter

Egyetemi adjunktus, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,
szikora.peter@kgk.uni-obuda.hu

Abstract: A tanulmány célja a felsőoktatásban résztvevő hallgatók motivációinak feltérképezése különböző szempontok alapján, továbbá a fiatalok jövőjének kezdetleges megismerése, az oktatási rendszer bővebb megismerése. A hallgatók motivációi számos tényezőtől függenek, legyen az munka, finanszírozási forma, de a közvetlen és tágabb környezet is befolyással bír tanulásukra. Az oktatás számos folyamaton ment keresztül az elmúlt évtizedekben és ennek elsősorban jótékony hatásait figyelhetjük meg, mely szintén hatással van a felsőoktatásban tanuló hallgatókra. A folyamatos számonkérés szerepe is egyre fontosabbá válik, általa a hallgatók eredményessége, sikerélménye növelhető. A nem túl távoli jövőben pedig a generációváltásnak és a technikai fejlődésnek köszönhetően az E-learning és a virtuális egyetemek megjelenése, jelenléte egyre több helyen még fontosabbá válik.

Kulcsszavak: motiváció, tanulás, egyetemista, oktatás, jövő, virtuális egyetem, képzések, fejlődés, E-learning

1. Bevezetés

A tanulás és a motiváció nagymértékben összefügg egymással. A felsőoktatási hallgató létszám emelkedése miatt számos olyan hallgató került a rendszerbe, akik alul motiváltak, vagy csak külső nyomásra tanulnak. A tanulás viszont messze az egyik legfontosabb tényező az ember életében. Születésünktől kezdve tanulunk, minden nap új ismereteket gyűjtünk, felfedezzük, hogy mennyi érdekes és izgalmas dolog vesz körül bennünket. Míg a középiskolában általában általános tudást szerezhettünk, addig a felsőoktatásban olyan területet, területeket ismerhetünk meg

jobban, amely iránt sokkal nagyobb az érdeklődésünk. Hajszoljuk a tudást, melyet, ha megszerzünk, nem veszíthetünk el, a miénk marad.

„Az exponenciális ütemben gyorsuló fejlődés korunk társadalmát folyamatosan növekvő versenyhelyzet elé állítja: e szerves fejlődés eredményeképpen kialakult a tudásgazdaság, illetve ennek nyomán létrejött a tudás alapú társadalom.” (Rámháp, 2017)

Az elmúlt pár évtizedben egyre több kutató hangsúlyozza a tanulás fontosságát. Folyamatosan jelennek meg újabb kutatások, amelyek a tanulás és a tanulási motiváció kérdéskörével foglalkoznak. Az utóbbi időben számos megállapítás született a tanulási motiváció magyarázatára és előjelzésére, azonban a motivációkutatásban az elmúlt időszakban egy szemléletváltás következett be.

Míg a hagyományos motiváció elméletek az egyének személyes jellemzőiként tekintették a motívumokat, addig az újabb elméletek során a környezet és a motívumok közötti kapcsolat vizsgálata kerül előtérbe (Józsa és Fejes, 2010). Motívumok alatt a személyiség azon összetevőit értjük, melyek az emberi viselkedés viszonyítási pontjaként működnek, melyek alapján tudatos vagy tudat alatti döntést hozunk valamilyen viselkedés kezdéséről vagy ennek a viselkedésnek a folytatásáról (Józsa, 2002).

A jelenleg meglévő szakmák átalakulnak, eltűnnek és a jövőben újak fognak létrejönni. Az is előfordul, hogy egy-egy képzés során megszerzett ismeret már azelőtt elavulttá válik, mielőtt a képzés befejeződne. Ezek egyik fő hatása az élethosszon át tartó tanulás egyre növekvő kiemelésére, hangsúlyozására. Folyamatosan növekszik azon kutatók száma, akik hangsúlyozzák a tanulás fontosságát, minél több végzettség megszerzését, továbbá, hogy legalább egy diplomával rendelkezzenek az emberek.

2. Motiváció és tanulás

A motiváció cselekvésre készítő belső mozgató erő, mely befolyásolja a teljesítményt és meghatározza a jövőbeli teljesítményre vonatkozó elvárásokat (Kósáné, 1998). Arra keresi a választ, hogy mi készíti cselekvésre az embert? A hatékony tanulás egyik legfontosabb tényezője a motiváció. A tanulási motiváció külső (tanári – baráti-szülői dicséret, érdemjegyek, szociális és pénzbeli elismerés) és belső (egyre bővülő tudás birtoklása) összetevőket egyaránt tartalmaz (Ryan and Deci, 2000).

A motiváció működése egy egyszerű folyamatként írható le. Az embereknek különféle igényeik vannak, amelyek belső feszültséget generálnak. Ez cselekvésre ösztönzi az adott egyént, amelytől a szükségleteinek kielégítését várja el. Ha ez a cselekvés sikeres, annak jutalmaként az adott szükséglet kielégülést nyer. Ekkor a

választott cselekvés alkalmas volt, a szükséglet újbóli felmerülése esetén ismét hasonlóan kell cselekednie (Keczer, 2013).

Az oktatásban a tanár-diák kapcsolat szintén fontos tényező a tanuláshoz való hozzáállás kialakulásában, a tanulási motiváció megismeréséhez is szükséges megismernünk mindkét oldalt. Motiváción az oktatás elméletében két tényezőt értünk; egyrészt a tanulót érintő belső hajtóerőket, amelyek a tanárral való együttműködésre és a tanulási folyamatban való tevékeny részvételre készítetnek, másrészt a tanár erőfeszítéseit, amit azért tesz, hogy a hallgatót rávegye a tevékeny együttműködésre (Klein, 2017).

A motiváció és a tanulás kölcsönösen hatnak egymásra. A tanulás feltételezi a kellő motivációt, és természetesen a motiváció alakítja a tanulás folyamatát. A tanulás egyik legfontosabb feltétele a tanulási motiváció felismerése, kialakítása, fenntartása és fejlesztése.

A hatékony tanulás kihagyhatatlan tényezője, hogy az ember új ismereteket szeressen, és az ehhez kapcsolódó motiváció is, mely befolyásolja az embert a hatékony tanulásra. Azaz elkezdjen valamit tanulni a hallgató vagy bizonyos viselkedést folytasson, amelyekkel a számára kitűzött célokat elérje (Kiss, 2015). E két jelenség nem csupán hat egymásra, hanem emellett a tanulási motiváció minőségét és intenzitását számos más tényező formálja. Ha a diák szembe találja magát egy problémahelyzettel, akkor először magát a problémát kell megérteni és ezt követően a feladat megítélése, majd a lényeges tudás aktivizálásával beindulhat a tanulás (Réthy, 2003).

A hallgatók hatékonyságának növekedése elsősorban a tanuláshoz szükséges feltételek megteremtését, valamint az ezekhez kapcsolódó eszközök biztosítását jelenti. Az oktatásban tanulók számára társas támogatást nyújthat maga az oktatási intézmény, a tanárok és hallgatótársak. Fontos azonban kiemelni, mely szerint a család támogatása, és ezen belül a szülők szerepe is kiemelt hatással bír a hallgatók beilleszkedésének sikeressége és döntően befolyásolja a közösségben, csoportban elfoglalt pozíciójukat is. Az oktatók is támogathatják, segítséget nyújthatnak diákjaiknak hallgatói létükből fakadó stressz kezelésére. Továbbá érzelmi támogatási nyújthatnak és támogathatják diákjaikat a negatív érzelmek kezelésében. A diák-társak társas támogatás fő eszközei a pozitív társas interakciók: a dicséret, a bátorítás, a törődés és a tisztelet (Lazányi, 2012). Főleg ilyen korban fontos számukra a társas támogatás. Fialatok, hatalmas bennük a megfelelési kényszer, ki akarnak tűnni a tömegből.

Az életünkben nem csak az életen át tartó tanulásnak van fontos szerepe, hanem a döntéseknek is. Életünk során minden lépésünk döntésekből áll. Jelentkezünk felsőoktatási intézménybe különböző indítékok miatt, munkahelyet keresünk szintén különböző okok miatt. A döntések, mint egy tanulási folyamat jelennek meg életünkben. Minden döntésből tanulni kell, minden akadályra meg kell próbálni előre felkészülni. Fontos, hogy a problémákat minél hamarabb felismerjük és

mindig a problémának megfelelő döntéshozatali módot válasszunk (Szikora, 2016).

Tehát fontos, hogy a hallgató miért jelentkezik felsőoktatási intézménybe, ha problémába ütközik a hallgató (majd a felvételi értesítés alkalmával megtudja, hogy nem veszik fel az adott intézménybe, ahova nagyon szeretett volna menni), akkor utána miképp viselkedik, hogy dönt.

3. Felsőoktatás

Nem csupán a világ, a társadalom, hanem az oktatás is folyamatosan fejlődésen megy keresztül. Ezen változások egy része az intézményekben folyik, míg léteznek makroszintű változások, amelyek lehetnek:

Az oktatással szemben megfogalmazott célok átalakulnak,

- Új intézményi formák, oktatási programok alakulnak és régiak szűnnek meg,
- Az intézményekbe belépők aránya is változik,
- A hallgatók intézményekbe való belépése, előrehaladása és kilépésének szabályai, körülményei is változásokon megy keresztül,
- Változnak az oktatási anyagok, az oktatók által használt tanítási és nevelési módszerek,
- A felsőoktatási rendszer szabályozása is változik (Halász, 2001a).

A hazai, nemzetközi folyamatok, társadalmi és gazdasági változások, az Európai Unió tagságunk is hatással van Magyarország oktatási rendszerére.

4. A Bologna-folyamat

A folyamat egy kormányközi együttműködésre épül, melynek nyilatkozatát 1999. június 19-én huszonkilenc ország, köztük Magyarország is aláírt. Mára több mint negyven ország írta alá a nyilatkozatot. Érdekessége, hogy nem az Európai Unió kezdeményezésére jött létre. A Bologna-folyamat előzményének tekinthető az 1998. május 25-én aláírt Sorbonne-i Nyilatkozat, mely a párizsi egyetem nyolcszáz éves évfordulója alkalmából Franciaország, az Egyesült Királyság, Németország és Olaszország írt alá Párizsban. „Ez a nyilatkozat az oktatói és hallgatói mobilitás megteremtésének szükségességét emelte ki” (Rámháp, 2017).

A Bologna-folyamat legfőbb célja az Európai Felsőoktatási térség megteremtése, amelyhez a következő lépcsők alakítják az utat:

- Könnyen érthető és összehasonlítható képzési rendszer kialakítása,
- Két, egymásra épülő képzési időszakon alapuló rendszer kialakítása (alapképzés, mesterképzés),
- Kreditrendszer kialakítása,

- A mobilitás támogatása,
- Az európai összefogás kialakítása a minőségbiztosításban,
- A felsőoktatás európai dimenziójának támogatása (Szolár, 2009).

A nyilatkozat alapját az adta, hogy az elmúlt néhány évtizedben a felsőoktatás nem esett át nagyobb változásokon, míg a társadalom, a gazdaság és a politika igen. Felismerték a lehetőséget, hogy a mai fiatal hallgatók nem csupán belföldön, hanem szívesen tanulnak vagy akár tanulmányaikat befejezve szívesen dolgoznak külföldön is, viszont ehhez egy egységes rendszert kellett kialakítani (Rámháp, 2017). A folyamathoz kapcsolódó reformok a hallgatóknak a korábbiakhoz képest rugalmasabb tanulmányi utat és szabad választást tesznek lehetővé. Továbbá számos kutató úgy véli, hogy a Bologna-folyamat hozzájárul a hallgatóközpontú oktatáshoz is (Barakonyi, 2004).

A Bologna-folyamat előtt a képzési szintek nem épültek egymásra, ellenben bevezetése után a felsőoktatási képzés három egymásra épülő szakaszból áll:

- Alapképzés: 3-4 éves gyakorlatorientált képzés
- Mesterképzés: alapképzésre épülő két éves képzés
- Doktori képzés: mesterképzésre épülő négy éves képzés.

1. táblázat: Felsőoktatási képzési szintek
Forrás: OFI, 2008 alapján saját szerkesztés

Képzési ciklus	Képzés ideje	Továbblépési lehetőség	Lehetőség kilépni a munkaerőpiacra
Felsőoktatási szakképzés	2 év	Alapképzés	Van
Alapképzés	3-4 év	Mesterképzés	Van
Mesterképzés	2 év	Doktori képzés	Van
Doktori képzés	4 év	-	Van

5. A Lisszabon-folyamat

Ezt az Európai Unió reformkezdeményezést 2000 márciusában írták alá a Lisszabonban összehívott csúcstalálkozón az akkori tagállamok képviselői. Meghatározottan nem a felsőoktatáshoz kapcsolódik, hanem a felismerés áll mögötte, hogy Európát lemaradás fenyegeti a mai tudásra épülő világban, gazdaságban. Az egyre szélesebb körben terjedő globalizáció és az informatika folyamatos fejlődése által a különböző országok komoly versenyben állnak egymással szemben. A mai tudásgazdaságban három fő alkotóelem határozza meg a nemzetek versenyképességét:

- Technológia,
- Kutatásfejlesztés,
- Oktatás (Halász, 2007).

A Lisszabon folyamat kitűzött céljai által a felsőoktatási intézményeknek megnő az önállóságuk és egyben a felelősségük is. Emellett a folyamat által a gazdaságnak és felsőoktatásnak javítania kell, továbbá erősítenie az együttműködését.

Az alábbi célokat foglalta magába a határozat:

- Képessé kell tenni a felsőoktatást arra, hogy teljesítményüket növelhessék a világ más részeivel szemben,
- Képessé kell tenni az intézményeket, hogy alkalmazkodóbbak legyenek a változásokhoz,
- Biztosítani kell az intézmények megfelelő önállóságát,
- A felsőoktatási intézmények pénzügyi helyzetét javítani kell,
- Hozzá kell járulni, segíteni kell, hogy különböző társadalmi csoportok bejussanak a felsőoktatási intézményekbe,
- Motiválni kell a felsőoktatási intézményeket, hogy erősebb partnerkapcsolatokat alakítsanak ki (The Council of the European Union, 2005).

6. E-learning

Manapság nehéz folyamatosan naprakésznek maradni és az állandóan megjelenő új kihívásoknak megfelelni. Ez csak úgy lehet, ha valaki szüntelenül képi önmagát, ennek következtében a tudás, azon belül is a naprakész ismeretanyag jelentősen felértékelődött. Ennek ellenére természetesen egyre kevesebb idő és pénz jut ezekre a képzésekre, valamint gyorsabban és költséghatékonyabban kell kielégíteni a felmerülő igényeket. A hagyományos tantermi képzés nem mindig ad kielégítő megoldást ezekre az igényekre, hiszen nagyon nehéz megfelelő sebességben frissíteni a meglévő oktatási anyagokat.

Ezekre a problémákra ad megoldást az E-learning, amely korszerű számítástechnikai eszközökkel támogatott oktatási formát jelent. Az E-learning csak akkor lehet hatékony eszköz, ha a jelenleg meglévő hagyományos tantermi oktatási formát és az E-learninget ötvözve sikerül olyan optimális összhangot teremteni, ahol a sebesség és a költségtakarékosság nem csökkenti az oktatás minőségét, s nem korlátozza az átadott tudás tartalmát (Nemes és Csilléry, 2006).

Néhány évtizeddel ezelőtt történtek kezdeményezések számos európai országban az annak a kornak megfelelő információs és kommunikációs eljárások beépítésére az oktatásba. Annak idején az oktatási intézmények többségében a számítógép és egyéb multimédiás eszközök megismertetésére külön tanórákat szenteltek.

Az Európai Bizottság 2000 májusában elindította az „eLearning” programot, mely az oktatás felépítésére, hálózatára, a tudás és érdeklődés növelése, a társadalomhoz alkalmazkodó oktatás területén új javaslatokat is tartalmazott (Mihály, 2001). Az E-learning „multimédia-technológiák és az internet használata a tanulás minőségének a javítására azáltal, hogy ezek az új technológiák megkönnyítik, illetve lehetővé teszik a tanulást segítő erőforrások és szolgáltatások elérését, valamint

egymástól távol lévő tanulók cserekapcsolatainak és együttműködésének megvalósítását” (The e-Learning Action Plan, 2001).

Az E-learninget csak akkor tekinthetjük hatékony eszköznek, ha a jelenlegi hagyományos tantervi oktatási formát és az elektronikus távoktatási formát ötvözve sikerül egy olyan összhangot teremteni, ahol a sebesség és a költségtakarékosság nem veszi el az oktatás minőségét és az átadott tudás tartalmát (Nemes és Csilléry, 2006).

Az e-Learning képzések szervezése három jól elkülöníthető periódusban történik:

- az indítás,
- a képzés,
- és a kurzusok lezárása.

A képzések indítása feltételezi, hogy az egyetemen vannak kijelölt kurzusok, engedélyezett tananyagok, hallgatók. Ezek ismeretében az informatikai háttér felállítható (adott oktatási felület kialakítható, a hallgatók hozzáférése és az adatvédelem biztosítható). Indítás előtt szükséges még a tananyagokat összegyűjteni, azokat internetre tölthető formába hozni, engedélyeztetni, és feltölteni a felületre. A folyamat utolsó lépése egy kurzusindító levél elküldése minden hallgatónak, aki részt vesz az adott kurzuson.

A képzés folyamán a legfontosabb feladat a képzés oktatói számára a haladás személyenkénti ellenőrzése, a lemaradók értesítése, valamilyen formában való mozgósítása. Ekkor kell a vizsgákat is előkészíteni: a vezetői döntés alapján a vizsga típusának megfelelően összeállítani a vizsgadokumentumait (kérdések, tesztek stb.) Az E-learning rendszeren keresztül történhet a folyamatos számonkérés és a vizsgáztatás is.

Végül a kurzusok zárása a vizsgáztatással, valamint a hallgatói elégedettség mérésével zárul. Ez utóbbi nagyon fontos ahhoz, hogy mind az adott kurzus fejlesztése, mind magának a képzés módszerének, a technikai feltételeknek, a kiválasztás módjának a javítása folyamatos legyen (Vörös és Lukácsné, 2010).

7. Jövőkép

Mint mindenre, a magyar felsőoktatásra is ráfér a fejlődés. Ahogy a Lisszabon-folyamatban is megfogalmazódott, úgy valóban nagy szükség van és lesz a partnerkapcsolatokra akár hallgatói, akár intézményi szinten. Továbbá legalább egy idegen nyelv középfokú ismerete is fontos, így felsőoktatási intézménybe való jelentkezés esetén ezt kötelezővé is fogják tenni 2020-tól. Gyakorlatorientáltabb képzéseket kellene bevezetni, melynek előszele már megjelent, az E-learning és az Óbudai Egyetemen által indított KMOOC már számos helyen bevezetésre került és egyre több hallgató használja is.

Azonban a jövőt tekintve arra is kell gondolni, hogy nem csupán a magyar társadalom küzd az elöregedés tényével. A várható élettartam folyamatosan emelkedik, a gyermekkorúak aránya pedig egyre csak csökken (KSH, 2016).

A tudásgazdaság megjelenésével már nem csupán az számít, hogy az illető milyen megszerzett tudással rendelkezik, hanem az is, hogy emberi kapcsolatai milyen minőségűek, továbbá, hogy képes-e együttműködni másokkal. Épp ezért igen nagy mértékben áthelyeződött a hangsúly a kapcsolatok építésére, emellett ahogy jelenleg is, a kommunikáció fejlesztésén van a hangsúly.

Jelenleg is tart ez a jelenség, de valószínű, hogy a későbbiekben még fontosabb szerep fog jutni annak, hogy az elképzelések, az ötletek és a folyamatosan megjelenő akadályokra mindig újabb és újabb megoldásokat produkáljanak az emberek. Természetesen számos jövő kutató foglalkozik ezzel a jelenséggel, azonban felgyorsult világunkban nehéz bármit is előre jelezni akár 5-10 év távlatában is.

A jövő virtuális egyetemei előtt nyitva áll a lehetőség, hogy a későbbiekben még jobban előtérbe kerüljenek. Egy ilyen távoktatási, a hagyományos és a virtuális egyetem általi modern oktatási módszereket lehetne ötvözni és egy vegyes, hibrid oktatási rendszert létrehozni. Az oktatási rendszer még jobban át fog alakulni, ahogy a tanulási környezet is, és a jövő tanulóit így lehet majd hatékony tanulásra bírni.

Már jelenleg is működik például a coursera.org nevezetű weboldal. Itt bárki tanulhat, akinek van internetkapcsolata és gyakorlatilag a kurzusok választéka korlátlan. Ez az oldal 2012-ben indult és eddig 25 millió tanulója volt, 149 egyetemmel van az oldal kapcsolatban, és több mint 2000 kurzust lehet felvenni az oldalon.

Mint látható a jövő szele már megérintett minket és az alfa generációt ilyen virtuális egyetemeken keresztül a jövőben sokkal könnyebb lesz elérni, mint beültetni őket az iskolapadba. Természetesen felmerül a kérdés, hogy mi lesz a hagyományos egyetemekkel, azonban pont az egyetemeknek, az oktatásnak kell az elkövetkezendő években megfelelnie az újonnan megjelenő trendeknek, ugyanis a technológia rohamosan fejlődik, a generációk tagjai egyre inkább a digitális, virtuális világ felé fog a jelenleginél még jobban hajlani. Ha az egyetemek megfelelő infrastruktúrával és technológiával rendelkeznek, úgy az oktatás versenyképessége kihat az ország versenyképességére is, és az beindítja a fejlődés és a gazdasági fellendülés láncreakcióját is.

8. Kutatás

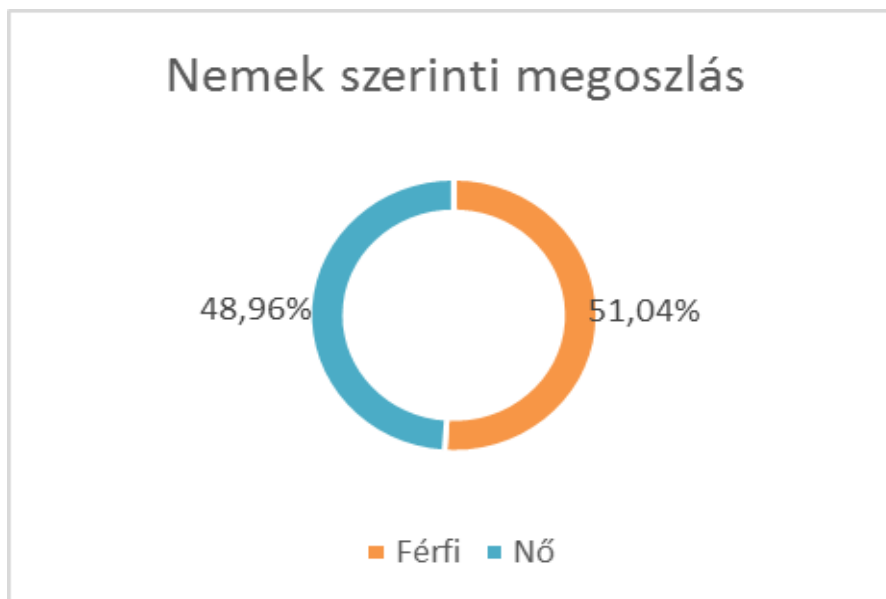
A hallgatói tanulási motivációk feltérképezése időszerű és jelentős kérdés, emellett sürgető feladatot kínál a hazai oktatási rendszer részére. Kvantitatív kutatás során kérdőíves megkérdezést alkalmaztunk a felsőoktatásban tanuló hallgatók körében. Az önkitöltős kérdőív a demográfiai adatok kimutatása mellett a hallgatói motiváció vizsgálata volt olyan tekintetben, hogy milyen képzési rendszerben tanulnak, hogyan finanszírozzák egyetemi tanulmányaikat, ehhez kapcsolódva a család támogatja-e őket egyetemi tanulásuk folyamán. Továbbá azt is vizsgáltuk, hogy miért döntöttek a továbbtanulás mellett, dolgoznak-e egyetem mellett és a munka befolyásoló tényező-e az órára járást és a vizsgázást tekintve.

8.1. Minta

A felsőoktatásban tanulók számára önkitöltős, online kérdőívet nem csupán az Óbudai Egyetem hallgatói töltötték ki, hanem számos más egyetemről is. A primer kvantitatív kutatás egy saját szerkesztésű, előzetesen tesztelt kérdőív segítségével készült, online megkérdezéses formában Google Űrlapkészítés segítségével. A kutatás nem reprezentatív, így standard értékeket nem lehetséges megadni a magyar egyetemistákra vonatkozólag. A kérdőív feldolgozását Microsoft Office Excel programmal végeztük.

8.2. Eredmények

Az egyetemistáknak szóló kérdőívünket összesen 386-an töltötték ki, ebből 197 férfi és 189 női hallgató. A kitöltési arány 95,33 százalékos volt, a kitöltők között 18 fő már befejezte egyetemi tanulmányait. A kitöltők életkora 18 és 27 év között változott, átlagéletkoruk 21,76 év volt. A hallgatók 60,88 százaléka (235 fő) a fővárosban él, 7,25 százaléka (28 fő) nagyvárosban, 16,06 százaléka (62 fő) kisebb városban, 13,47 százaléka (52 fő) községben, 1,81 százaléka (7 fő) megyei jogú városban, 0,051 százaléka pedig Erasmus program keretében külföldön él. A válaszadók nemek szerinti megoszlását a 1. ábra mutatja.

1. ábra: Az egyetemista válaszadók nemek szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

2. táblázat: Kitöltések száma intézményenként

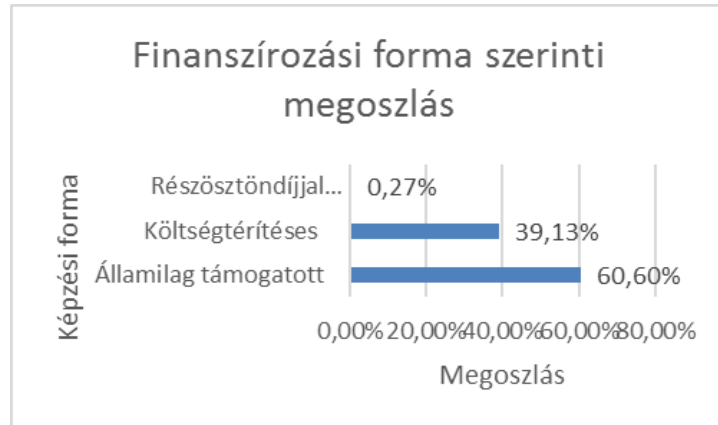
Forrás: saját kutatás alapján szerkesztés

Egyetem	Kitöltések száma
Budapesti Corvinus Egyetem	25
Budapesti Gazdasági Egyetem	32
Budapesti Metropolitan Egyetem	4
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem	27
Debreceni Egyetem	3
Eötvös Loránd Tudományegyetem	16
Miskolci Egyetem	2
Moholy-Nagy Művészeti Egyetem	1
Nemzeti Közszolgálati Egyetem	9
Neumann János Egyetem	4
Óbudai Egyetem	248
Semmelweis Egyetem	6
Soproni Egyetem	1
Széchenyi István Egyetem	4
Szegedi Tudományegyetem	1
Szent István Egyetem	3

Összesen 16 magyarországi egyetemről töltötték ki a kérdőívünket, ebből nyolc vidéki egyetemről. A legtöbb hallgató (248 fő) az Óbudai Egyetemről töltötte ki az online kérdőívünket.

Emellett képviseltette magát Budapesti Gazdasági Egyetemről 32 fő, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemről 27 fő, a Budapesti Corvinus Egyetemről pedig 25 fő.

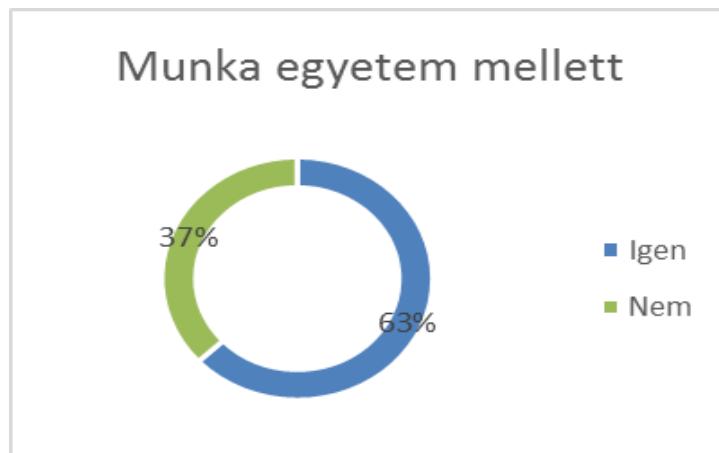
A hallgatókat megkérdeztük arról is, hogy finanszírozási forma szerint milyen képzési rendszerben tanulnak. A hallgatók 57,77 százaléka (223 fő) államilag támogatott képzésen vesz részt és 37,3 százalék (144 fő) pedig költségtérítéses képzésen tanul. Az Óbudai Egyetem hallgatói közül legtöbben a Kandó Kálmán Villamosmérnöki karáról töltötték ki, ahol a hallgatók nagy hányada államilag támogatott képzésen vesz részt. A finanszírozás formája nagy hatással van a tanulók motivációjára. A válaszadók finanszírozási forma szerinti megoszlását a 2. ábra mutatja.

2. ábra: A válaszadók megoszlása finanszírozási forma szerint

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

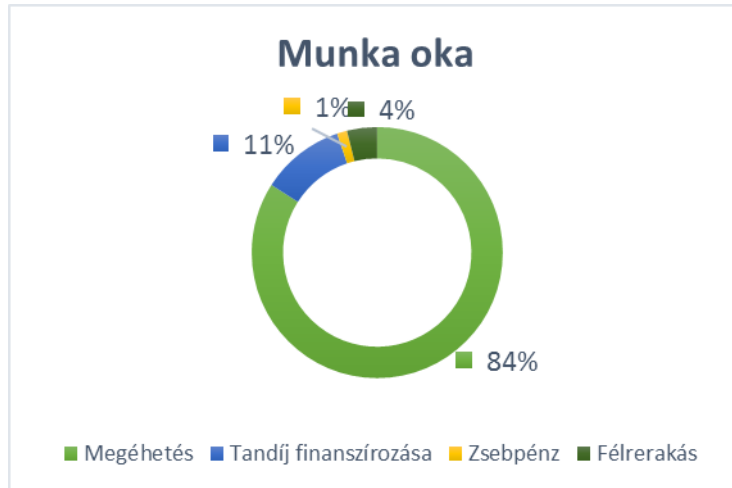
Nemcsak az egyetem finanszírozása befolyásolhatja a hallgatókat tanulásukban, hanem az is, hogy dolgoznak-e egyetemi tanulmányaik mellett, akár legyen szó lakhatásról vagy zsebpénz kiegészítésről.

3. ábra: Munka egyetem mellett

Forrás: saját kutatás alapján szerkesztés

A hallgatók közül 232 fő (63%) dolgozik egyetemi tanulmányai mellett, és 136 fő (37%) pedig nem. Számos cikk jelenik meg az interneten ebben a témában, azt taglalva, hogy a diákok többsége kénytelen elmenni dolgozni felsőfokú tanulmányai mellett, hogy fenntartsa magát. Következő kérdésünk is erre irányult, hogy milyen okból kifolyólag dolgoznak a hallgatók.

4. ábra A válaszadó egyetemisták milyen okból kifolyólag dolgoznak

Forrás: saját kutatás alapján saját szerkesztés

Ahogy az ábrán is látszik, a diákok 84 %-a (195 fő) egyetemi tanulmányai mellett a megéheetésért dolgozik. Természetesen ebben az is benne van, hogy sok hallgató vidékről költözik fel Budapestre, hogy itt tanuljon. A hallgatók 11 %-a (25 fő) a munkából megkeresett pénzt a tandíjra fordítja, csupán az egyetemisták 1 %-a (3 fő) szabadon felhasználhatja, nincs szüksége rá az életviteléhez, zsebpénzként tekinti fizetését. A tanulók 4 %-a (9 fő) pedig már ilyen fiatalon gondol a jövőjére vagy félrerak egy olyan dologra, amit nagyon szeretne a későbbiekben.

Összegzés

A magyar felsőoktatási rendszerben az elmúlt években új képzések, új típusú képzések jelentek meg, néhány intézmény átalakult, új intézmények jöttek létre.

Figyelembe kell azt is venni, hogy a hallgatók felmérések szerint jobban teljesítenek, ha hétről-hétre számon van kérve tudásuk, mint az, hogy egy-egy szemeszter alatt csupán egyszer vagy kétszer. A folyamatos számonkérés alkalmazásával folyamatosan emelkedik a tárgyakat sikeresen teljesítők aránya. A folyamatos számonkérés tehát képes a kreditrendszer révén megszűnő korábbi teljesítőkényszerből fakadó külső motiváció helyét átvenni, és sikerrel támogatja a hallgatókat a felsőoktatási tanulmányok sikeres befejezésében (Szikora, 2015).

Emellett, mivel a tárgyakat így sikerrel teljesítik a hallgatók, a lemorzsolódás is csökken, továbbá a hallgatói motivátlanság is csökkenthető ezáltal, hogy a diákok hétről-hétre kisebb-nagyobb sikereket érnek el.

Ehhez nagymértékben hozzájárul az E-learning rendszer, továbbá az egyetemünkön működő AVR2 vizsgáztató rendszer. A motivátlanság részleges megoldásának tartanánk a virtuális egyetem létrehozását, illetve a már létező felsőoktatási intézmények továbbfejlesztését. Mivel a fiatal generációk az internet világába

születtek bele, ezért mindenképpen gyakorlatorientáltabb képzésekre van a jövőben szükség. A hangsúlyt a megfelelő kommunikációra és a kommunikáció fejlesztésére kell fektetni.

Felhasznált irodalom:

- [1.] BARAKONYI Károly (2004): Rendszerváltozás a felsőoktatásban: Bologna-folyamat, modernizáció. Akadémia Kiadó, Budapest.
- [2.] HALÁSZ Gábor (2001a): Az oktatási rendszer, Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- [3.] HALÁSZ Gábor (2007): Lisszabon és az egyetemek – Az Európai Unió formálódó felsőoktatási politikája. Budapest, Oktatási és Kulturális Minisztérium Európai Uniók Kapcsolatok Főosztálya.
- [4.] JÓZSA Krisztián - FEJES József Balázs (2010): A szociális környezet szerepe a tanulási motiváció alakulásában: a család, az iskola és a kultúra hatása.
- [5.] JÓZSA Krisztián (2002): Tanulási motiváció és humán műveltség
- [6.] KECZER Gabriella (2013): Üzleti ismeretek szak- és felnőtt képzőknek I., pp. 108-112.
- [7.] KSH (2016): Magyarország 2015. Budapest, KSH.
- [8.] KISS Ádám Gergő, (2015): Tanulási motivációk vizsgálata a Szent István Egyetem hallgatóinak körében, Studia Mundi – Economica, Vol. 2. No.3., pp. 127-137.
- [9.] KLEIN Dávid (2017): Tanulási motiváció a műszaki felsőoktatási képzések vonatkozásában
- [10.] KÓSÁNÉ Ormai Vera (1998): A mi iskolánk: Nevelépszichológiai módszerek az iskola belső értékelésében. Budapest, Iskolafejlesztési Alapítvány, pp. 103-104.
- [11.] LAZÁNYI Kornélia (2012): A társas támogatás szerepe egy individualista társadalomban, VIKEK
- [12.] MIHÁLY Ildikó (2001): Korszerű információs és kommunikációs technikák az Európai Unió iskoláiban
- [13.] NEMES György, CSILLÉRY Miklós (2006): Kutatás az atipikus tanulási formák (távoktatás / E-learning) modelljeinek kifejlesztésére célcsoportonként, a modellek bevezetésére és alkalmazására
- [14.] RÁMHÁP Szabolcs (2017): Felsőoktatási továbbtanulási motivációk Magyarországon a változó ifjúság és a piacosodó felsőoktatás tükrében
- [15.] RÉTHY Endréné (2003): Motiváció, tanulás, tanítás. Miért tanulunk jól vagy rosszul? Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

- [16.] RYAN, R. M., DECI, E. L. (2000): Intrinsic and extrinsic motivation: Classic definitions and new directions. *Contemporary Educational Psychology*, 25. évf., p. 54–67.
- [17.] SZIKORA Péter (2016): Párosítás elméleti problémák megoldásának lehetőségei, és a döntések racionalitásának vizsgálata
- [18.] THE COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION (2005): Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on mobilising the brainpower of Europe: Enabling higher education to make its full contribution to the Lisbon Strategy
- [19.] THE E-LEARNING ACTION PLAN (2001): Designing tomorrow's education. Communication from the Commission. COM, 172 final. Brussels
- [20.] VÖRÖS Zsuzsanna, LUKÁCSNÉ Veres Edina (2010): Az e-Learning bevezetésének tapasztalatai az MGSZH-ban – egy pilot eredményei, ISSN 2061-862X.

A magyarországi önkormányzati tulajdonú közüzemi szolgáltatók működőképességének vizsgálata

Molnár Petronella

Kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közpénzügyi Kutatóintézet

molnarpetronella92@gmail.com

Abstract: Az önkormányzatok a közfeladataik ellátását a tulajdonukban lévő gazdasági társaságokra bízhatják. Ahogy a helyhatóságoknak, úgy a vállalkozásoknak is biztosítaniuk kell működésük során a vállalkozás folytatásának számviteli alapelvét. A tanulmányban csődmodell segítségével vizsgáltam a közműszolgáltatással foglalkozó önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok működőképességét 2011 és 2016 közötti időszakban. A vizsgálat eredményeképp pedig megfigyelhetjük, hogy a vállalkozásoknak a csődmodell alapján számított értékeire jelentős hatással voltak a törvényi szabályozások.

Kulcsszavak: csődmodell, hulladékgazdálkodással foglalkozó önkormányzati vállalkozások, táv hőszolgáltatást nyújtó önkormányzati társaságok, víziközmű tevékenységgel foglalkozó önkormányzati vállalatok, vállalkozás folytatásának számviteli alapelve

1. Bevezetés

Az önkormányzatok felelősek a közfeladatok, közszolgáltatások ellátásáért. Annak érdekében, hogy a közszolgáltatások az igénybevevőkhöz eljussanak, a helyhatóságok a tulajdonukban lévő gazdasági társaságokon keresztül látják el a közfeladatokat. A helyi önkormányzat vállalkozása a kötelező feladatainak ellátását nem veszélyeztetheti (Mizser, 2008). Az önkormányzatok, valamint a tulajdonukban lévő vállalatok is közpénzekkel gazdálkodnak, így elvárt, hogy működésük során szem előtt tartásák a vállalkozás folytatásának számviteli alapelvét, rentábilisan működjenek, illetve hatékonyan használják fel a rájuk bízott vagyont. A kutatás során céloom megvizsgálni, hogy a közművállalatok hatékonyan használják-e fel a rájuk bízott közpénzeket, eleget tesznek-e a vállalkozás folytatásának, számviteli alapelvnek.

2. Szakirodalmi feldolgozás

Az Alaptörvény megfogalmazza a közpénzekkel történő rentábilis, takarékos gazdálkodást (Lentner, 2017). A helyhatóságok gazdasági önállóságát jelzi, hogy önálló vagyonnal rendelkeznek, közpénzekkel gazdálkodnak (Lentner, 2014). Az önkormányzatok közfeladataik ellátása érdekében gazdasági társaságokat működtethetnek, mely társaságoknál előtérbe került a vállalkozás folytatására alkalmas képesség (Hegedűs – Széles, 2015; Lentner – Parragh, 2017). A helyhatóságok és a tulajdonukban lévő vállalkozások nem termelhetnek veszteséget, és mindemellett folyamatosan emelniük kell közszolgáltatásaik színvonalát (Zéman – Tóth, 2015; Hegedűs, 2012; Hegedűs- Zéman, 2016). Ha az önkormányzati tulajdonú társaságok teljesítményét értékeljük, kiemelten fontos megvizsgálni, hogy a vállalkozás a jövőben is fenn tudja-e tartani a működőképességét (Lentner, 2013). Ezt jelentősen megalapozhatja a beszerzés folyamat és a megfelelő partnerek kiválasztása is (Pató-Kopácsi-Kreiner, 2015).

A vállalkozás folytatásának számviteli alapelvét – mely ténylegesen nem is alapelv, hanem a többi, számviteli törvényben megfogalmazott alapelv érvényesítésének feltétele (Borzán, 2016) – a legkönnyebben csődmodellek alkalmazásával vizsgálhatjuk. A legismertebbnek számító Altman modellt Karas és szerzőtársai (2013, 2017) ezen modell újraszámítását végezte el a megváltozott makrogazdasági feltételrendszerhez igazítva. A modellt a következő képletet alkalmazza:

$$Z\text{-érték} = 0.33363 \cdot X_1 + 0.29457 \cdot X_2 + 2.73238 \cdot X_3 + 0.12234 \cdot X_4 + 0.00091 \cdot X_5$$

ahol az

$$X_1 = \frac{\text{nettó működő tőke}}{\text{összes eszköz}}$$

$$X_2 = \frac{\text{visszaforgatott eredmény}}{\text{összes eszköz}}$$

$$X_3 = \frac{\text{EBIT}}{\text{összes eszköz}}$$

$$X_4 = \frac{\text{saját tőke}}{\text{kötelezettségek}}$$

$$X_5 = \frac{\text{nettó árbevétel}}{\text{összes eszköz}}$$

A modell szerint, ha a Z értéke 0,1419 felett van, akkor a vállalat a túlélő kategóriába tartozik, ha -0,0581 és 0,1419 közötti az érték, akkor a szürke zónába sorolható, és amennyiben az érték -0,0581 alá esik, akkor csődös a vállalat.

3. Anyag és módszer

A vizsgálat során Karas és szerzőtársa által kifejlesztett csődmodell segítségével vizsgáltam a magyarországi önkormányzati tulajdonú közművállalatok csődokozatát. A közművállalatok helyzete azért is fontos, mert a víziközmű ágazat esetében 2011. évben vagyoni átrendeződés történt, a hulladékgazdálkodási szektorban is törvényi változás következett be 2012. évben, azaz, hogy ezen közfeladatot csak önkormányzati tulajdonú cég végezheti el, illetve 2013. évben életbe lépett a hatósági árszabályozás (Hegedűs, 2016; Lentner, 2015). A vizsgálat alá vont cégek darabszáma 332 volt, s az alábbi 1. táblázat szemlélteti a vállalatok ágazati megoszlását, illetve településkategóriánkénti elhelyezkedését.

1. táblázat: A vizsgált vállalkozások ágazati és településkategóriánkénti besorolása

		Ágazat			Összesen
		Hulladékkezelés és gazdálkodás	Távhőszolgáltatás	Víz és csatornamű	
Település	főváros	2	4	4	10
	város	88	42	48	178
	megyei jogú város	32	11	17	60
	község	37	4	43	84
Összesen		159	61	112	332

Forrás: Saját szerkesztés TEÁOR számok és székhely alapján

A vállalkozások értékeit 2011 és 2016 között vizsgáltam a csődmodell segítségével.

4. Eredmények

A következő 2.-7. táblázatok a vállalkozások csődmodell szerinti besorolását szemlélteti ágazatonként a vizsgált időszakban.

2. táblázat: 2011. évi eredmények

			Csődmodell 2011. év			Összesen
			csődös	szürke zóna	túlélő	
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	5	20	70	95
		% ágazaton belül	5,3%	21,1%	73,7%	100,0%
	Távhőszolgáltatás	Darab	15	12	25	52
		% ágazaton belül	28,8%	23,1%	48,1%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	14	16	54	84
		% ágazaton belül	16,7%	19,0%	64,3%	100,0%
Összesen		Darab	34	48	149	231
		% ágazaton belül	14,7%	20,8%	64,5%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

2011. évben a csődmodellrel a vizsgált 332 cég közül mindössze 231 darab vállalkozásra sikerült lefuttatni a hiányzó értékek miatt. A három ágazati kategória közül jól látható, hogy a hulladékgazdálkodással tevékenykedő vállalatok mutatószámai érték el a legjobb eredményt, a vizsgált vállalkozásokra kiszámított csődmodell Z értékének mindössze 5%-a került a csődös kategóriába. A távhőszolgáltatási tevékenységgel foglalkozó vállalkozások Z értékei fele-fele arányban oszlottak meg a csődös és szürkezóna (27 darab), valamint a túlélő kategóriákban (25 darab). A víziközmű vállalatok már jobb képet mutatnak a távhőszolgáltatást nyújtó cégekhez képest, a vizsgált vállalkozások 64,3 %-ának a csődmodell szerinti értéke jónak mondható.

3. táblázat: 2012. évi eredmények

			Csődmodell 2012. év			Összesen
			csődös	szürke zóna	túlélő	
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	26	17	66	109
		% ágazaton belül	23,9%	15,6%	60,6%	100,0%
	Távhőszolgáltatás	Darab	7	21	24	52
		% ágazaton belül	13,5%	40,4%	46,2%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	29	25	36	90
		% ágazaton belül	32,2%	27,8%	40,0%	100,0%
Összesen		Darab	62	63	126	251
		% ágazaton belül	24,7%	25,1%	50,2%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

2012. évre valamennyi ágazatban visszaesés látható. A hulladékkezeléssel és gazdálkodással foglalkozó vállalkozásoknak már csak 60,6%-a került a túlélő kategóriába, 2011. évben ez az érték több mint 70% volt. A távhőszolgáltatással foglalkozó cégek esetében jelentős változást nem látunk egy év vonatkozásában, azonban a víziközmű társaságoknak mindössze a 40 %-a került a túlélő kategóriába, ami jelentős visszaesés 2011. évhez képest, mely változás magyarázható a víziközmű-szolgáltatásról szóló *2011. évi CCIX. törvény 6. § (1)* bekezdése szerint végbemenő vagonátrendezéssel.

4. táblázat: 2013. évi eredmények

			Csődmodell 2013. év			Összesen
			csődös	szürke zóna	túlélő	
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	14	20	68	102
		% ágazaton belül	13,7%	19,6%	66,7%	100,0%

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században

Budapest, 2018

	Távhőszolgáltatás	Darab	10	19	22	51
		% ágazaton belül	19,6%	37,3%	43,1%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	17	18	56	91
		% ágazaton belül	18,7%	19,8%	61,5%	100,0%
Összesen		Darab	41	57	146	244
		% ágazaton belül	16,8%	23,4%	59,8%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

2013-ban mindössze a víziközmű vállalatok esetében figyelhető meg eltérés az előző évhez képest. Ebben az évben a vizsgált vállalkozások 61,5%-a túlélő kategóriába sorolható, ami azért ellentmondásos, mert Hegedűs (2016) vizsgálata rámutatott arra, hogy ezen vállalatok hosszú lejáratú kötelezettségei több mint hatszorosára növekedtek, illetve ebben az évben történt a hatósági árszabályozás is. Meg kell jegyezni továbbá, hogy a víziközmű vállalatok értékei 2014 és 2016 között már nem mutatnak ilyen kedvező képet.

5. táblázat: 2014. évi eredmények

		Csődmodell 2014. év			Összesen	
		csődös	szürke zóna	túlélő		
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	57	38	48	143
		% ágazaton belül	39,9%	26,6%	33,6%	100,0%
	Távhőszolgáltatás	Darab	11	20	27	58
		% ágazaton belül	19,0%	34,5%	46,6%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	31	24	38	93
		% ágazaton belül	33,3%	25,8%	40,9%	100,0%
Összesen		Darab	99	82	113	294
		% ágazaton belül	33,7%	27,9%	38,4%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

2014. évben a hulladékgazdálkodással foglalkozó társaságok értékeit érdemes figyelemmel kísérni. 2013-tól törvényi változás eredményeképp kizárólagosan önkormányzati tulajdonú gazdasági társaság láthatja el ezt a szakfeladatot, illetve érezhető az ágazatban a hatósági árszabályozás bevezetése is. A korábbi közszolgáltatási szerződések 2014. június 30-ig voltak érvényesek. Az átállás eredményeképp a hulladékgazdálkodással foglalkozó vállalatok közel 40%-a a csődös kategóriába, valamint 26,6%-a a szürke zónába esett, mindössze 33,6% tartozott a túlélő kategóriába. 2015. és 2016. évre ezen értékek jelentősen javultak, a 2014. év előtti értékekhez közelítettek az eredmények. 2013-hoz képest a víziközmű vállalatok értékeinél is csökkenést tapasztalunk.

6. táblázat: 2015. évi eredmények

			Csődmodell 2015. év			Összesen
			csődös	szürke zóna	túlélő	
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	46	30	70	146
		% ágazaton belül	31,5%	20,5%	47,9%	100,0%
	Távhőszolgáltatás	Darab	9	23	26	58
		% ágazaton belül	15,5%	39,7%	44,8%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	29	24	39	92
		% ágazaton belül	31,5%	26,1%	42,4%	100,0%
Összesen		Darab	84	77	135	296
		% ágazaton belül	28,4%	26,0%	45,6%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

7. táblázat: 2016. évi eredmények

			Csődmodell 2016. év			Összesen
			csődös	szürke zóna	túlélő	
Ágazat	Hulladékkezelés és gazdálkodás	Darab	35	32	82	149
		% ágazaton belül	23,5%	21,5%	55,0%	100,0%
	Távhőszolgáltatás	Darab	5	18	37	60
		% ágazaton belül	8,3%	30,0%	61,7%	100,0%
	Víz és csatornamű	Darab	23	29	47	99
		% ágazaton belül	23,2%	29,3%	47,5%	100,0%
Összesen		Darab	63	79	166	308
		% ágazaton belül	20,5%	25,6%	53,9%	100,0%

Forrás: Saját kutatás SPSS output alapján

2015-ben és 2016-ban jelentős változást nem figyelhetünk meg (6.-7. táblázat) a vállalkozások Z értékeiben, talán annyit érdemes megjegyezni, hogy 2016-ban a távhőszolgáltatást nyújtó cégek már 61,7%-a sorolható a túlélő kategóriába, ez az érték 2015-ben mindössze 44,8% volt. A kormányzat célja a következő években, hogy egyre több településen, közintézményben vezetik be a távfűtést.

5. Következtetések

A közművállalatok teljesítményében megfigyelhetjük a törvényi szabályozások hatásait. A csődmodellek értékeiben visszaesést láthattunk a víziközmű vállalatok vagyonátrendezések, valamint a hulladékgazdálkodással kapcsolatos törvényi rendelkezések hatására. A 2013. évi hatósági árszabályozás hatásai főleg a hulladékgazdálkodással és víziközmű szolgáltatással foglalkozó gazdasági társaságok esetében voltak érezhetőek. Összességében elmondhatjuk, hogy a 2011 és 2016 közötti időszakban csupán a távhőszolgáltatással foglalkozó vállalkozások esetében figyelhetünk meg javulást a csődmodell alapján kiszámolt értékekben. 2016-

ban a vizsgált vállalkozások mindössze 53,9 %-a került a túlélő kategóriába, tehát elmondható, hogy a vállalatok több mint 45 %-ánál állt fenn a fizetésképtelenség veszélye, amely bekövetkezésével a vállalkozás folytatásának számviteli alapelvei sem érvényesül.

Felhasznált irodalom

- [1] Borzán Anita (2016): A magyar és a román számviteli törvény összehasonlító elemzése. A magyar gazdaság és társadalom a XXI. század globalizálódó világában: Jubileumi kötet. Békéscsaba: Szent István Egyetem Gazdasági Kar, pp. 121-127.
- [2] Hegedűs Szilárd (2012): Az önkormányzati szektor hitelből történő finanszírozása a válság és az átalakuló szabályozás tükrében, *HITELINTÉZETI SZEMLE / FINANCIAL AND ECONOMIC REVIEW* 11:(Klnsz) pp. 79-88.
- [3] Hegedűs Szilárd - Széles Zsuzsanna (2015): Examining the Management of Public Utility Companies Owned by Municipalities of County Rank, *REGIONAL AND BUSINESS STUDIES* 7:(1) pp. 69-79.
- [4] Hegedűs Szilárd - Zéman Zoltán (2016): Tőkeszerkezeti elméletek érvényesülésének vizsgálata a hazai önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok körében, *STATISZTIKAI SZEMLE* 94:(10) pp. 1032-1049. (2016)
- [5] Hegedűs Szilárd (2016): Önkormányzati tulajdonú gazdasági társaságok eladósodási folyamatainak és tőkeszerkezetének vizsgálata Magyarországon, Szent István Egyetem, Doktori értekezés
- [6] KARAS, M. – REŽŇÁKOVÁ, M. (2017): Could the coefficients re-estimations solve the industry or time specific issues? *International Journal of Economics and Management Systems*, Vol. 2. pp. 206-213.
- [7] KARAS, M. – REŽŇÁKOVÁ, M. – BARTOŠ, V. – ZINECKER, M. (2013): Possibilities for the Application of the Altman Model within the Czech Republic. *Recent Reserches in Law Science and Finances: Proceedings of the 4th International conference on Finance, Accounting and Law (ICFA 13)*, pp. 203-208.
- [8] Lentner Csaba (2013): Enforcement of the Principle of Going Concern: with Special Regard to Public Service Providers, In: Hyránek, Eduard, Nagy, Ladislav (szerk.), *Zborník Vedeckých Statí: Priebežné výsledky riešeni a grantovej úlohy VEGA č. 1/0004/13: Aktuálne trendy a metódy vo finančnom riadení podnikov a ich vplyv na finančnú stabilitu podniku*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2013. pp. 9-17.
- [9] Lentner Csaba (2014): *Közpénzügyek és államháztartástan*, Budapest: Nemzeti Közszerzői Tankönyvkiadó, 341 p.
- [10] Lentner Csaba (2015): A vállalkozás folytatása számviteli alapelveinek érvényesülése közüzemi szolgáltatóknál és költségvetési rend szerint gazdálko-

- dóknál – magyar, európai jogi és eszmetörténeti vonatkozásokkal: 31. fejezet, In: Lentner Csaba (szerk.): Adózási pénzügytan és államháztartási gazdálkodás: Közpénzügyek és Államháztartástan II. 858 p., Budapest: NKE Szolgáltató Kft., 2015. pp. 763-783.
- [11] Lentner Csaba (2017): Az új magyar állampénzügyi rendszertan – az Alaptörvénnyel összefüggésben, ÚJ MAGYAR KÖZIGAZGATÁS X. évf:(Különszám) pp. 1-7.
- [12] Lentner Csaba - Parragh Bianka (2017): Érdekegyeztetés, konszenzuseresés, participáció; In: Bábosik Mária (szerk.) Vezetés a közjó szolgálatában: Közpénzügyi gazdálkodás és menedzsment. 764 p. Budapest: Állami Számvevőszék; Typotex, 2017. pp. 515-555.
- [13] Mizser Csilla: Az önkormányzat vagyona, bevételei és gazdálkodása. A területfejlesztési régió forrásai. A két területi egység külön szabályozottsága. Budapest Tech 2008 FIKUSZ Proceedings p.159-171.
- [14] Pató Gáborné Dr. Szűcs Beáta – Kopácsi Evelin – Kreiner Barbara (2015): Beszállító értékelés folyamatának elemző kutatása. in Vállalkozásfejlesztés a XXI. században tanulmánykötet, Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/04_Pato_Kopacsi_Kreiner.pdf, pp, 57-76
- [15] Zéman Zoltán - Tóth Antal (2015): Az önkormányzatok és közüzemi vállalatok teljesítményértékelése, In: Lentner Csaba (szerk.) Adózási pénzügytan és államháztartási gazdálkodás: Közpénzügyek és Államháztartástan II. 858 p., Budapest: NKE Szolgáltató Kft., pp. 829-853.

A szükséges tudás elérhetőségének akadályai

Nagy Nikoletta

Humánszakértő, Natalino Srl., Nagyszében (Románia)

nikoletta.bnagy@gmail.com

Dr. habil. Velencei Jolán

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar,

velencei.jolan@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Polányi Mihály személyes tudásról alkotott elmélete a hallgatólagos és az explicit tudás közötti különbségtételen alapul. A hallgatólagos tudás ontológiai aspektusa értelmében a tudás a közeli és a távoli elem, vagyis a részleges és az egészleges jelentés közötti reláció felismerése. Jelen tanulmány egy szervezeten belül megjelenő tacit tudásra fókuszál, a munkavezetők meglévő, szükséges és elérhető tudásának, illetve a tudásmegosztást akadályozó tényezők feltérképezésének segítségével. McIver és Wang (2016) a Tudás a Gyakorlatban (Knowledge-In-Practice) kérdőíve alapján egy háromszáz alkalmazottat foglalkoztató bődíszműves vállalatban vizsgáltuk a gyakorlati tudás dimenzióit. Az eredmények azt mutatják, hogy a munkavezetők kerülnek a bizonytalanságot és fontosabbnak vélik a kodifikált tudás szerepét. Ennek következtében azok a személyek, akiknek hallgatólagos tudásra van szükségük feladataik ellátáshoz, bizonytalanságot tapasztalnak munkájuk során. A tudásáramlás folyamata tehát csak olyan környezetben valósulhat meg, ahol az emberek bíznak egymásban.

Kulcsszavak: Személyes tudás, Tacit tudás, Justify (not compulsory)

1. A probléma körvonalazása

Hosszú évek óta kapcsolatban állunk egy háromszáz alkalmazottat foglalkoztató bődíszműves vállalattal, mely a legismertebb divatcégek megrendeléseit vállalva arra kényszerült, hogy a mindenkor divatot kövesse. A gyártásba kerülő modellek túlnyomó többségét a megrendelők divattervezői álmodják meg, így mielőtt a varroda asztalaira kerülne, a technológusok feladata az adott termékek tömeggyártásra alkalmas feldolgozási folyamatainak megtervezése. A gyártási folyamat szinte minden arra alkalmas eleme gépesített, ennek köszönhetően napi tízezer

darab bőr szíj és átlagosan száz-százötven darab táska készül el a vállalatban. A megrendelők széles körének és a divathullámok váltakozásának köszönhetően egy munkanap során akár nyolc-tíz féle modell is válthatja egymást a varroda különböző egységeiben. Az ilyen típusú gyártási folyamatok egyszerre kívánnak megállandóságot és rugalmasságot a varroda termelést irányító vezetőitől, de emellett egy másik komoly kihívással is szembe kell nézniük, nevezetesen a munkavállalók fluktuációjával. A fluktuáció következtében az új dolgozók betanítására rengeteg időt kényszerülnek fordítani, ami nem csupán az innovációhoz nyújt nehéz terepet, de magának a hatékony termelékenységnek a szinten tartását is veszélyezteti. Meggyőződésünk, hogy a szóban forgó szervezet hatalmas tudásvagyonnal rendelkezik, mely azonban felderítetlen, így csupán részleteiben, hiányosan vagy nem megfelelően használható ki. Ez nem csak a tudás eszmei értékének elvesztéséhez vezet, de magát a gyártási folyamatot is megnehezíti. Kutatásunkban a következő problémákat, tudáshiányokat körvonalaztuk. Nem tudhatjuk, hogy miként vizsgálható a munkavezetők meglévő tudása, szükséges tudása és hozzáférhető tudása.

2. A kutatás tudásháttere

A tudomány művelői modelleket, különféle fogalmi kereteket állítanak fel a valóság megismerésére. Ezek teszik lehetővé, hogy értelmes rendet alkossunk magunk számára az önmagában káoszt (itt: a szó hétköznapi értelmében) alkotó világban. Minden kornak és diszciplínának létezik egy, a tudományos közösség által elfogadott uralkodó paradigmája, melyet Thomas Kuhn (2000) normál tudománynak nevez, és amelynek fogalmi keretét mindaddig használjuk, amíg az abban megjelenő anomáliákra válaszként egy tudományos forradalom eredményeként meg nem történik egy új koherens modell megalkotása. Tomáš Sedláček (2012) korunk egyik legprovokatívabb közgazdásza a tudományos modellekre olyan, a világ viselkedését leíró konstrukciókként tekint, melyek csupán a mi elménkben és nem magában a világban léteznek. A puha diszciplínákban a tudományos fogalmak nem rendelkeznek szigorú értelemben vett definíciókkal, és ez nem magyarázható kizárólag a tudományos kutatások felgyorsult fejlődésével (Baracskai, Dörfler és Velencei, 2007). A jelenség magyarázatakor a Kuhn-i paradigma fogalomra utalva megállapíthatjuk, hogy például a tudás értelmezése már önmagában is feltételezi a tudás egy fogalmi keretének elfogadását. Itt és most a „viselkedés-tanász” kalitkájába (Baracskai, 2017) zárva magunkat ezen az anyanyelven kívánjuk a tudást leírni.

A pszichológia nem definiálja a tudást, még az ehhez legközelebb álló kognitív pszichológia is „csak” a megismerésről beszél, arról, hogy miként reprezentáljuk elménkben a valóságot, miként tároljuk azt a memóriánkban vagy, hogy mit értünk kognitív sémák alatt. Mérő László (2008) a tudományos megismerést ahhoz a

viccbeli részeg emberhez hasonlítja, aki a néhány méterrel távolabb elveszített kulcsát az utcai lámpa fénye alatt keresi, hiszen ott van világos. A tudomány is gyakran kényszerül arra, hogy a világos területekre koncentráljon, de ha sikerül ezeket mélyrehatóan megismerni, akkor ebből akár a sötétebb helyek sajátosságaira is levonható néhány következtetés.

2.1. A tudás fogalma

Számos tudományterület érintett az új tudás létrehozásának, a meglévő tudás feltérképezésének, hasznosításának, továbbá megosztásának, a tudástranszfernek a vizsgálatában. A tudás fogalmának megértéséhez transzdiszciplináris hozzáállásra van szükség, amely „csipeget” a tudásmenedzsment, a közgazdaságtan, a pszichológia, a szociológia, a mesterséges intelligencia és az információtechnológia diszciplínáiból. A transzdiszciplinaritás (Nicolescu, 2014) alatt azt értjük, hogy néhány diszciplínán keresztül-kasul rohangálunk, kiszabadulunk azok ketreceiből. A latin „trans” igekötőt a valamin túli, azt meghaladó és nem az a közötti, keresztül értelemben használjuk. A gazdasági fellendülés, az intenzív piaci verseny, a versenyelőny fenntartásának folyamatos kényszere, az innováció fáradhatatlan keresése, és a bizonytalan piaci feltételek miatt a kilencvenes évektől kezdve a vállalatok stratégiai megfontolása az állandó változásban lévő külső környezeti feltételek helyett, legfontosabb belső erőforrásokra, a tudásra kezdett koncentrálni. A gazdaság új forrásaként Charles Handy „a célirányos intelligencia és értelem, a tudás hatékony megszerzésének és alkalmazásának képességét” (Handy, 2008, 42. old.) jelölte meg. A tudás egyedi, így nehezen átadható vagy másolható (Grant, 1996), a tulajdon egy új formája, ami a megosztását követően is teljes marad a birtokosa számára. Noha a tudás tanulmányozása az utóbbi évtizedekben jelentős szerepet kapott mind a formális, mind a nem formális oktatásban, továbbá a tudásmenedzsmenttel foglalkozó szakirodalom robbanásszerű növekedése révén szervezet-specifikus vonatkozásban is, egységesen elfogadott definícióval még a különböző szakterületeken belül sem rendelkezik. Az értelmezések különbözősége többféleképpen magyarázható, melyek közül az egyik nyilvánvalóan a különböző diszciplínák eltérő értelmezési keretében keresendő, míg egy más magyarázat a tudás megismerésére irányuló modellek heterogén aspektusára épül. Utóbbira példa a tudás szinte számtalan dichotóm felfogása, úgy, mint objektív-szubjektív, objektív-személyes, tacit-explicit, statikus-dinamikus, analóg-propozicionális vagy hierarchikus-hálózatos. Értelemszerűen a különböző fogalompárokból kiinduló modellek a tudás jellemzésére létrehozott dimenziók változatossága révén a tudás fogalmának eltérő felfogásához vezetnek.

A tudás vizsgálata során elsősorban Polányi Mihály (1962, 1997) munkáiból indulunk ki, aki a személyes tudásról szóló elképzelését a pozitivist tudományfilozófia szigorú objektivitás iránti elkötelezettségével szemben fogalmazta meg. E szerint, amennyiben elfogadjuk a hallgatóságos tudás létezését, akkor a tudománynak az objektivitásra, tehát a személyes elemek beszűrődésének megakadályozásá-

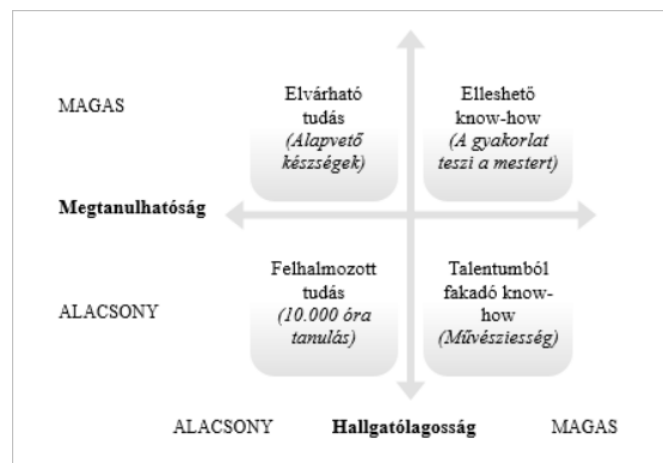
ra irányuló eszménye „gyakorlatilag minden tudás elpusztítására irányulna” (Polányi, 1997/b, 183. old.). A tudásmenedzsment irodalmában az egyik leggyakrabban idézett definíciót Thomas H. Davenport és Lawrence Prusak fogalmazta meg: a tudás „[...] körülhatárolt tapasztalatok, értékek és kontextuális információk heterogén és folyton változó keveréke; olyan szakértelem, amely keretet ad új tapasztalatok, információk elbírálásához és elsajátításához, s a tudással rendelkezők elméjében keletkezik és hasznosul” (Davenport, Prusak, 2001, 21. old.).

Ha a tudásról való tudás problématerületének guruját keressük, akkor az explicit és implicit tudás központi fogalmi köré épülő tudományos munkák mentén, a hivatkozások hálójában a legtöbb bemenetet Polányi Mihály filozófiai műveinél találjuk. „Az ember szüntelenül az objektív, önmagában megálló tudásra akar rátalálni, de amint reflektál saját tudására, azon kapja magát, hogy éppen tudását próbálja valahogy megtámogatni” (Polányi, 1997/a, 106. old.). Polányi tudásunk leírásakor egy jéghegy analógiáját hívta segítségül. E szerint a jéghegy vízszintből kiemelkedő része a tudás explicit, szavakba önthető része, míg a vízszint alatti a tacit (hallgatólagos, rejtett, szótlan). A továbbiakban ezeket a kifejezéseket szinonimaként használjuk. Az explicit tudás artikulálható, szavakkal, számokkal, képletekkel kifejezhető, rögzíthető és ennél fogva az ilyen típusú tudás tanítása illetve átadása általában nem okoz gondot. A hallgatólagos tudás ezzel szemben lehet egy elképzelés, meggyőződés, tapasztalat, intuíció vagy készség, nehezen formalizálható és kommunikálható, mivel minden esetben van egy erősen személyes vetülete. Itt említjük meg Herbert Simon (1991) megállapítását, aki a szervezeti tudás vonatkozásában ugyancsak az egyéni szerepet emeli ki: „Minden tanulás az egyének fejében történik; egy szervezet csak két úton képes tanulni: (a) tagjai tanulnak vagy (b) új munkatársat alkalmaz, aki rendelkezik olyan tudással, amellyel a szervezet korábban nem” (Simon, 1991, 125. old.). Polányi sokat idézett kijelentése, miszerint „többet tudhatunk annál, mint amennyit el tudunk mondani” (Polányi, 1997/b, 170. old.), az 1962-ban megjelent „The tacit dimension” című tanulmányban látott napvilágot, melynek megszületésére és egyben a szerző egész gondolkodására nagy hatással volt a gestalt pszichológia. Polányi hangsúlyos szerepet tulajdonított a tapasztalat aktív szerepének a hallgatólagos képességek kialakításában, és kiemelte a tudás szociálisan kialakuló jellegét, bevezetve a személyes tudás fogalmát.

2.2. A Tudás a Gyakorlatban (Knowledge-in-Practice) modell

McIver és Wang (2016) célja a gyakorlatban alkalmazott tudás (Knowledge-In-Practice, a továbbiakban KIP) modelljének felépítése, és ezzel párhuzamosan egy kérdőív kidolgozása volt. A KIP modellben a gyakorlat fogalma „a munka kivitelezését és e kivitelezés megismerésének a módját” (Brown és Duguid, 2001, 200. old.) foglalja magába. A gyakorlat az egyének, a csoportok, az egységek és vállalatok által alkalmazott eljárások összessége egy szervezet folyamatos munkájának

megvalósítása érdekében (Orlikowski, 2002). Figyelembe véve a tudás kontextusfüggő és multidimenzionális jellegét, a tudást egy ernyőhöz hasonlítják, mely alatt a szakirodalomban a jelenségek széles körét tárgyalják. Modelljüket két dimenzió köré építették. Az egyik a hallgatólagosság (tacitness) kontinuum, mely Polányi (1962) taxonómiáján alapul. A másik a tanulhatóság (learnability) kontinuum, melyet McIver és munkatársai (McIver és mtsai, 2013) határoztak meg. A gyakorlatban alkalmazott tudás hallgatólagossága az adott munka végrehajtásához szükséges folyamatokat, rutinokat, képességeket és tevékenységi rendszereket magába foglaló azon tudáselemek és know-how, mely nem megfigyelhető, nehezen tanítható, nehezen artikulálható, erősen beágyazott és a helyi környezet meghatározatlan tulajdonságaitól nagymértékben függő (McIver és mtsai, 2013). A hallgatólagosság mértéke a szervezetek gyakorlatába foglalt know-how megfigyelhetőségének, részletezettségének és gyakorlatba ágyazottságának a foka (McIver és mtsai, 2013). A tanulhatóság ezzel szemben mindazon törekvésnek, tanulásnak, felhalmozott megértésnek és szaktudásnak a mennyisége és típusa, amely az adott munka végrehajtásához szükséges tudáselemek és know-how megértésében közreműködnek (McIver és mtsai, 2012). A tanulhatóság azt a könnyedséget vagy nehézséget jelenti, amelyet egy új munkavállaló a gyakorlatban megtapasztal. Mindkét dimenzió egy-egy kontinuumon helyezkedik el (1. ábra), melyek az adott szervezeti egység munkavállalóinak mindennapos gyakorlata által megkívánt tudás felhasználása által meghatározottak.

1. ábra
A KIP modell

A szervezeti egységek tehát a KIP jellemzői alapján kategorizálhatók, ez utóbbiak pedig a hallgatólagosság és a taníthatóság alapján határozhatóak meg (McIver, Wang, 2016). Mivel a munka gyakorlata igen eltérő lehet akár egy szervezeten

belül is, ezért fontos hangsúlyozni, hogy a KIP elemzésének alapegysége egy szervezeti egység, nem pedig egy szervezet egésze.

A hallgatólagosság (tacitness) dimenziójának a kezelhetősége érdekében a továbbiakban a fogalmat a „hallgatólagosság könnyedsége” fordításban alkalmazzuk. A modell felhívja a figyelmet az eddigi kutatások implicit, ám kevésbé alátámasztott alaptézisére, mely feltételezi, hogy minden tacit tudás nehezen tanulható. A tudás a gyakorlatban, e két dimenzióra alapozott meghatározása értelmében, a modellben két, eddig elhanyagolt feltétel jelenik meg: a szótlán tudás könnyedségének a magas szintje a tudáselemek könnyed artikulációját jelenti, és így a tanulhatóság akadályozatlanságát vonja maga után, míg a hallgatólagosság könnyedségének az alacsony szintje a tudáselemek nehezebb elsajátításával jár. Egy szervezeti egység KIP dimenzióinak kombinálásával a gyakorlatban az alábbi négy tudás típus különböztethető meg:

1. Elvárható tudás (magas tanulhatóság, alacsony hallgatólagosság)

Szabályokba foglalt műveleti és eljárási lépések alkotják ezeket a tevékenységeket. Ide tartoznak a munkahelyi rutin műveletek, a legjobb gyakorlat alkalmazása, műveleti sablonok és a kiterjedt ellenőrzési rendszer. A tudás tárolása kézikönyvek, adatbázisok, standardizált procedúrák, forgatókönyvek és mintasablonok segítségével történik.

2. Elleshető know-how (magas tanulhatóság, magas hallgatólagosság)

Ennek a tevékenységnek az alapját a hallgatólagos know-how jelenti. Ide sorolható a tapasztalaton alapuló megértés és intuíció, továbbá a személyes egyéni rutin. Gyakran nehezen megfigyelhető és alig-alig meghatározható, az egyes lépések másolás és utánzás révén sajátíthatók el. A tanulás a tevékenység végzése közben megy végbe, a mester melletti inaskodás közben. A speciális és komplex munkahelyzetekben szerzett tapasztalat mellett a szakértelem fejlesztésében, a diagnosztikai képesség fokozásában fontos szerepet kap a visszajelzés.

3. Felhalmozott tudás (alacsony tanulhatóság, alacsony hallgatólagosság)

Komplex és széleskörű tapasztalatok alkalmazása és adaptációja logikai vagy szisztematikus analízis, illetve heurisztikus modellek révén. Noha gyakran jól dokumentált, a tudáselemek megértése és hatékony alkalmazása jóval összetettebb, mint a standard és kipróbált cselekvési vagy gondolkodási minták elsajátítása és használata. Az ilyen típusú tudás gyakorlatban való alkalmazhatósága tréningeket, folyamatos tanulást, széleskörű szakértői tapasztalatot igényel.

4. Talentumból fakadó know-how (alacsony tanulhatóság, magas hallgatólagosság)

Ide tartoznak a kivételes tehetségek, a kreativitás, a találékonyság, az inspiráció és az intuíció. Olyan magas értékű és nagymértékben specializált készségek és know-how, melyekre a magas komplexitás és a meghatározatlanság (homályosság) mel-

lett jellemző, hogy az alkalmazás során bontakoznak ki. A szükséges tudás nem megfigyelhető, nem tanítható és nem részletezhető.

A tacit tudásra irányuló kutatások és az ezek alapján alkotott modellek többsége (pl. Nonaka, 1994, Nonaka, Krogh, Voelpel, 2006, Erden, Krogh, Nonaka, 2008) magában foglalja azt a kiinduló feltételezést, miszerint a szakmai ismeretekben megjelenő hallgatólagos tudás mindenkor a mesterségbeli tudás mélyebb és kiterjedtebb tanulási folyamatát teszi szükségessé. McIver és munkatársai (2012, 2013, 2016) ezzel szemben feltételezik, hogy a hallgatólagos tudás a tanulhatóság tengelyének különböző pontjain helyezkedik el, és ennek értelmében beszélhetünk könnyen és nehezebben elsajátítható tacit ismeretekről is. Kutatásunk célja tehát McIver és munkatársai ezen eredményeinek alátámasztására irányul, az általuk vizsgált egészségügyi szolgáltatói szektortól eltérő gyártóipari környezetben.

3. A vizsgált vállalat bemutatása

A kutatást egy bőrdíszműipari termékeket gyártó olasz tulajdonban lévő vállalat nagyszabeni leányvállalatánál folytattuk le. Az olaszországi székhelyű cég 1979-ben alakult, majd a gyártási volumen növekedésével a 1985-ben hozták létre a romániai vállalatot. A cég főprofilja bőr alapanyagokból készült táskák, szíjak és apró-árúk gyártása. A neves, világszínvonalú és hosszú piaci múltra visszatekintő megrendelők számára készülő termékek mellett saját termékek előállításával és forgalmazásával is foglalkoznak. A nagyszabeni gyár közel tizenöt éven keresztül egy saját tulajdonban lévő telephelyen működött, ami azonban a méretei miatt hatvan munkavállaló alkalmazásánál többet nem tett lehetővé. 2009-ben épült meg a vállalat új, modern, a munkavállalók igényeit mindenben kielégítő telephelye, majd 2012-ben elkészült ennek a második szárnya is. A beruházásoknak köszönhetően jelenleg a varroda háromszáz-háromszázötven munkavállaló befogadására alkalmas, és jelenleg háromszáz főt foglalkoztat. Noha az érvényben lévő besorolási szabályozás értelmében a munkavállalók számát tekintve a cég nagyvállalatnak minősül, éves nettó árbevétele alapján csupán kisvállalkozásnak minősíthető. A korlátozottan tekinthető árbevétel a vállalat profiljából adódik, mivel 2014-ig túlnyomó részben bér munka szerződések megkötésével vállalták megrendeléseiket. Mostanra a bér munka már csak a bevételek 30%-át jelenti, a fennmaradó 70% közvetlen értékesítésből származó árbevétel. Az új telephely létrehozásának ingatlan beruházása mellett, a vezetők nagy figyelmet fordítanak a gyártási folyamatok technológiai fejlesztésére is. A gépi eszközökbe történő beruházás éves szinten nyolcvanezer euró nagyságrendű költséget jelent. Ennek köszönhetően a gyártási folyamatok nagymértékben gépesítetté váltak, bár a bőrdíszműves „mesterség” gyakorlása továbbra is nélkülözhetetlenné teszi az emberi munkaerőt. A cég vezetői folyamatos piackutatást végeznek új üzleti partnerek feltérképezésére. A megrendelők széles skálája tette lehetővé a 2008. évi, és az azt követő gazdasági vál-

ság hullámainak kiküszöbölését, mivel több pillérre támaszkodva egy-egy üzleti partner esetleges elvesztése nem veszélyeztette a termelés folyamatosságát. A vállalat számára kiemelten fontos, hogy partnerei részére magas színvonalú termékeket kínáljon. Az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatják, hogy a megrendelők minőségi elvárásai egyre szigorúbbakká válnak. Az ezeknek való megfelelés jól képzett és állandó munkaerőt igényel, aminek a fenntartása kihívás a vállalat vezetőinek. A legégetőbb az éves szinten közel harmincöt százalékos munkaerő fluktuáció. A magas arányú munkaerő-vándorlás részben a térség ipari fejlődésének tudható be, mivel az újonnan telepített gyárak nagy létszám igényét a város már meglévő, és máshol foglalkoztatásban lévő lakossága kell, hogy kielégítse. A térségben található számos bődíszműipari vállalat a szakképzett vagy betanított munkaerő vándorlását tovább fokozza. Emellett meg kell jegyezni a vállalati kultúrában jelentkező hiányosságokat, és a munkavállalók elköteleződésének feltételezhetően alacsony szintjét is. A vállalaton belüli továbbképzési lehetőségek meglehetősen korlátozottak. A nyelvi akadályok (olasz-román) megoldására szánt cégen belül szervezett nyelvtanfolyam csupán néhány érdeklődőt vonzott és csak rövid ideig, két-három hónapig működött. Évente egy-egy alkalommal a termelésvezető illetve az adminisztratív munkatársak részére négy-öt napos látogatást szerveznek az olaszországi anyavállalatban, ahol lehetőségük nyílik a külföldi munkapartnerekkel való megismerkedésre és tudásmegosztásra. Havonta egy hétig a varrodában tartózkodik egy technikus szakember, aki az új technológiák betanítását és ellenőrzését végzi. Az alkalmazottak továbbtanulását, szakmai fejlődését külön ilyen irányú tanfolyamokkal, képzésekkel, tréningekkel nem támogatják. Az újonnan érkezők betanítását az adott részleg vezetői, vagy az általuk kijelölt munkatársak felügyelik. A magas fluktuáció miatt összességében ez jelentős időbeli veszteséget von maga után.

4. A vezetők tudásának feltérképezése

A kutatásban húsz vizsgálati személy vett részt, a már bemutatott romániai székhelyű háromszáz főt alkalmazó varroda tizennégy gyártási részlegvezetője és hat felsőbb vezető. A minta a vállalatnál alkalmazásban lévő összes részleg- és termelésvezető személyt magában foglalja, így elmondható hogy a teljes sokaságot lefedi. A kutatás tárgya és az alkalmazott eszközök nem alkalmasak egy vállalat összes munkavállalójának felmérésére, így csak erre a húsz vezetőre összpontosítottuk a figyelmünket. Először a szakmai hozzáértést vizsgáltuk egy saját készítésű kérdőívvel, majd a KIP modellel alapuló kérdőívet alkalmaztuk. Kutatásunk újdonsága, hogy tudomásunk szerint még egyetlen megelőző tanulmányban sem vizsgálták a McIver és Wang (2016) által kidolgozott Tudás a Gyakorlatban kérdőívet. A kérdőíves vizsgálatokat a vállalat székhelyén, csoportosan, egy irodahelyiségben folytattuk le. A kutatás megkezdése előtt a munkavállalókat tájékoztattuk a részvétel feltételeiről, továbbá az alkalmazandó mérőeszközök használatáról,

és a vizsgálat során tudomásunkra jutott adatok bizalmas kezeléséről. Ezt követően a kutatásban való részvétel mellett döntött személyek írásban adták hozzájárulásukat.

A vizsgálati személyek először egy, a szervezeten belüli tudásáramlást és kultúrát vizsgáló félig strukturált interjú kérdéseire válaszoltak, ezt követte Szakértelmi Hozzáértés kérdőíve majd a Tudás a Gyakorlatban kérdőív. A természetes megfigyelést a szervezet vezetőjének hozzájárulását követően a vállalat telephelyén, több megfigyelési szakaszra bontva munkaidőben folytattuk le. A munkavezetők az általunk kért mintatermékek legyártáshoz és az erről készített videofelvételekhez – az utóbbiak bizalmas kezelésével – írásbeli hozzájárulásokat adták.

4.1. Szakmai hozzáértés a bőrdíszműves munkafázisokhoz

A szakértelmi ismeretek felmérésére konstruált kérdőív alapját a vállalat gyártási folyamatainak összes fázisát magába foglaló lista képezte. A különböző munkafázisok megnevezését és a standard teljesítési normát tartalmazó dokumentum a szervezet adatbázisából volt hozzáférhető. A gyártási folyamatok specializáltsága miatt két, tartalmukban és item számukban eltérő skálát alkalmaztunk, melyből az egyik a szíjgyártó részleg százhuszonkét munkafolyamatát, a másik a táskakészítés ötvenhét elkülönített részfolyamatát tartalmazta, mivel e két fő terület egymástól függetlenül működik a szervezeten belül. A vizsgálati személyek minden egyes munkafolyamat esetében külön-külön megjelölték az annak alapjául szolgáló tudás elsajátításának a helyét, illetve azt, hogy a napi munkavégzés során alkalmazzák-e vagy alkalmazták-e valaha az így megszerzett tudást. A következő állításokra kellett válaszolni:

- Nem tanulta (sem iskolában, sem előző munkahelyeken) – jelenleg itt sem műveli
- Iskolában tanulta – itt nem műveli
- Iskolában tanulta – jelenleg itt is praktizál
- Más munkahelyen tanulta – itt nem műveli
- Más munkahelyen tanulta – jelenleg itt is praktizál
- Ezen a munkahelyen tanulta – jelenleg ezt nem műveli
- Ezen a munkahelyen tanulta – jelenleg is praktizál

Az eredmények értelmében a megkérdezettek a varrodában létező összes munkafázis 84%-át tanulták már különböző helyszíneken (iskolában, megelőző vagy a jelenlegi munkahelyükön). A valaha tanult szakmai ismeretek 33%-át jelenlegi munkakörükben nem alkalmazzák. Iskolai képzés során a vállalatnál a gyakorlatban alkalmazott tudás csupán 22 %-át sajátították el, míg meglévő tudásuk 25%-a eredetileg iskolai tanulmányokból. A fennmaradó 75% két lehetőségből tevődik össze: 1) a megkérdezettek egy része nem végzett szakmunkásképző iskolát, ezért nem volt lehetősége ezeket a tudásokat elsajátítani; 2) a szakmunkásképző iskolában ezeket nem oktatták. A megkérdezettek a vállalatnál alkalmazott munkafázisok

19%-át előző munkahelyeken sajátították el, míg a valaha tanult mesterségbeli tudásnak ez a 26%-át képezi.

A vizsgálati személyek a vállalatnál alkalmazott munkafolyamatok ismeretének mintegy 43,5 %-át jelenlegi munkahelyükön sajátították el, míg a teljes meglévő tudásuk 49 %-a (közel fele) köszönhető a vállalatnál végbement tanulásnak. Ezek az arányszámok a bevezetőben említett közel 35 %-os munkaerő fluktuációval összevetve arra engednek következtetni, hogy a szervezeten belüli tudásáramlás, legalábbis az új munkaerő betanítását tekintve, jelentős időbeli veszteséget jelent a vállalat számára. A munkavezetők magas szakértelmi szintjét mutatja, hogy a szervezeti egységükben fellelhető összes munkafázis jelentős részének (84%) ismeretével rendelkeznek. A tapasztalat útján történő tanulás jelentőségét támasztja alá az, hogy a gyakorlatban alkalmazott tudás csupán egynegyedét sajátították el iskolában, túlnyomó többségét tehát már munkavállalóként szerezték.

4.2. A gyakorlatban alkalmazott tudás

A KIP kérdőív két dimenzióra épül, ezek a hallgatólagosság és a tanulhatóság. Ezek további két-két faktor vizsgálatából állnak: a hallgatólagosság faktorai a megfigyelhetőség és a kodifikálhatóság, a tanulhatóság faktorai pedig a terjedelem és a bizonytalanság (homályos meghatározottság). A KIP kérdőív, mint annak általunk használt változata is, tizenöt állítást tartalmaz. Az első hét a hallgatólagosság dimenzióját, míg az ezt követő nyolc a tanulhatóság szintjét méri fel. A kitöltők egy hétfokú Likert skálán (Egyáltalán nem értek egyet; Nem értek egyet; Nem igazán értek egyet; Egyet is értek, meg nem is; Valamelyest egyet értek; Egyetértek; Teljes mértékben egyetértek) ítélték meg, hogy mennyire értenek egyet az állításokkal. Az állítások a következők voltak:

1. A munka, amit az egységünkben végzünk összefoglalható egy tájékoztatóban.
2. Konkrét listát lehet írni arról, hogy milyen készségekre van szükség a munkánk ellátásához.
3. A munkánk minden fontos eleme leírható.
4. A munkánk során használt minden anyag és forrás felsorolható.
5. A munkánk megérthető a tevékenységek leírásán keresztül.
6. Az új kollegák a meglévő alkalmazottakkal történő beszélgetésből megismerhetik az elvégezendő munkát.
7. Az új kollégák tanfolyam útján ismerhetik meg az elvégezendő munkát.
8. Sok képzésre van szükség ahhoz, hogy valaki képes legyen teljesíteni az egységünkben elvégzendő munkánkat.

9. Különleges készségekre van szükség ahhoz, hogy valaki el tudja végezni a munkánkat.
10. Tapasztalatra van szükség ahhoz, hogy valaki el tudja végezni a munkánkat.
11. Sok időre van szükség ahhoz, hogy valaki megtanulja, hogy hogyan kell elvégezni a munkánkat.
12. Mindig tudjuk, hogy mi lesz az eredménye az egységünknel elvégzett munkának.
13. Felsorolhatóak azok a lépések, amik ahhoz kellene, hogy valaki megtanulja elvégezni a munkát.
14. Világos lépésekben összefoglalható, hogy hogyan kell elvégezni a munkát.
15. Egységünknel a munkát minden alkalommal ugyanúgy kell végrehajtani.

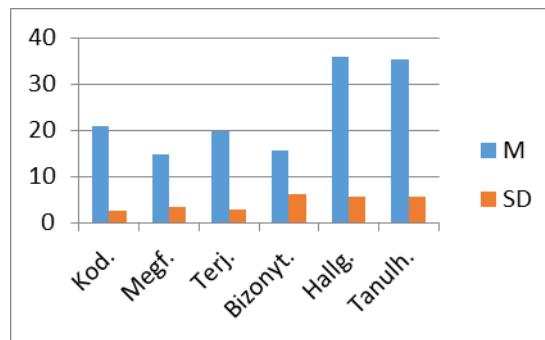
A válaszok alapján a vizsgálati személyek a gyakorlatban alkalmazott tudások alapján a KIP modell négy kategóriájának valamelyikébe sorolhatók: Elvárható tudás, Elleshető know-how, Felhalmozott tudás, Talentumból fakadó know-how. Kutatásunkban a KIP eredeti angol nyelvű kérdőív hivatalos fordítói engedéllyel ellátott személy általi román nyelvű fordítását alkalmaztuk. Jelen kutatás statisztikai elemzését az SPSS statisztikai program segítségével folytattuk le. A KIP kérdőívvel a vizsgálati személyeknek a gyakorlatban alkalmazott tudásról alkotott véleményét vizsgáltuk. A KIP kérdőív alapján mért Hallgatólagosság könnyedsége és Tanulhatóság változóit a Kodifikálhatóság, Megfigyelhetőség, Terjedelem illetve Bizonytalanság faktorainak kombinációjából alakítottuk ki. A hétfokú értékelő skálán a hat dimenzió mentén kapott eredményeket az alábbi modell alapján állapítottuk meg (2. Táblázat).

1. Táblázat:

A KIP értékelési kategóriák kialakításának modellje

	Átlag alatti < 50%	Átlag feletti 50-70%	Nagyon magas 70% <
Kodifikálhatóság	4-12	13-20	21-28
Megfigyelhetőség	3-9	10-15	16-21
Terjedelem	4-12	13-20	21-28
Bizonytalanság	4-12	13-20	21-28
Hallgatólagosság könnyedsége	7-21	22-34	35-49
Tanulhatóság	8-24	25-39	40-56

A KIP kérdőív eredményeinek értelmében a 20 fős vizsgálati mintában a faktorok értékelésének a megoszlása a 2. ábrán látható.

2. ábra:

A KIP változók értékelésének megoszlása a mintában

A KIP két fő dimenziója, a Hallgatólagosság és a Tanulhatóság közötti közepesen erős fordított irányú szignifikáns kapcsolat szerint azok, akik a Hallgatólagosság könnyedségének magasabb pontszáma értelmében, a hallgatólagosság szerepét alacsonyabbra értékelték, a munkájukat könnyebben elsajátíthatónak ítélték, mint azok, akik a Hallgatólagosság könnyedségét alacsonyra értékelték. A Hallgatólagosság dimenziójának két faktora között (Kodifikálhatóság és Megfigyelhetőség) erős pozitív szignifikáns összefüggés található. Akik úgy találták, hogy a munkájuk során használt anyagok, források, készségek és műveletek jól leírhatóak és körülhatároltak, azok a munka – tanfolyamok, beszélgetések és gyártási dokumentációk révén történő – erőteljes megfigyelhetőségéről is beszámoltak. A Hallgatólagosság és az ezt képező faktorok között nagyon erős pozitív kapcsolat tapasztalható (Megfigyelhetőség, Kodifikálhatóság), ami a várakozásoknak megfelel. Ugyanez vonatkozik a Tanulhatóság, mint fődimenzió, és a Bizonytalanság, mint az ezt képező egyik faktor közötti erős pozitív kapcsolatra is. Itt a Terjedelem korrelációjának a hiánya a fődimenzióval viszont azt mutatja, hogy a Tanulhatóság dimenzióját leginkább csak a Bizonytalanság faktora határozza meg. A KIP faktorok vizsgálata során erős fordított irányú kapcsolatokat találtunk a Hallgatólagosság könnyedsége és a Bizonytalanság, a Kodifikálhatóság és a Bizonytalanság, a Megfigyelhetőség és a Bizonytalanság között. E szerint minél kevésbé kodifikálható, megfigyelhető, ill. nehezebben explicitte tehető a tudás, a vizsgálati személyek annál erősebbnek ítélték meg a bizonytalanság tényezőjének szerepét (3. ábra).

	Kodifikálhatóság	Megfigyelhetőség	Terjedelem	Bizonytalanság	Hallgatólagosság
Kodifikálhatóság					
N					
Megfigyelhetőség	0,814**				
N	0,000				
Terjedelem	0,452*	0,220			
N	0,045	0,352			
Bizonytalanság	-0,712**	-0,776**	-0,386		
N	0,000	0,000	0,093		
Hallgatólagosság	0,938**	0,965**	0,336	-0,785**	
N	0,000	0,000	0,148	0,000	
Tanulhatóság	-0,529*	-0,720**	0,111	0,874**	-0,668**
N	0,017	0,000	0,641	0,000	0,001
N	20	20	20	20	20

3. ábra:

A KIP kérdőív dimenzióinak kapcsolata

A Megfigyelhetőség és a Tanulhatóság közötti kapcsolat értelmében, akik úgy vélik, hogy a munkájuk jól megfigyelhető, azok szerint könnyebben elsajátítható a tevékenységük (kevesebb tanulást, képzést, készségeket és tapasztalatot igényel), mint akik kevésbé áttekinthetőnek tartják azt. A vizsgált munkavezetők tehát statikus és így könnyen tálalható (és fogyasztható) tudásra vágnak, egy komplett szakácskönyvre, ahol lehetőség szerint akár egy tárgyjegyzék is segíti az eligazodást. Azok a folyamatok, amelyek kevésbé körülírhatóak, nehezen önthetőek szavakba, bizonytalanságot eredményeznek azáltal, hogy nem teszik egyértelművé a műveleteket és azok kimenetelét. A munkavezetők a bizonytalanság csökkentésének módját abban látják, hogy az embervezérelt döntési folyamatokat is igyekezzenek az önműködtethető zavarelhárítási eljárások segítségével megoldani.

5. Következtetések

Kutatásunk célja a szervezeteken belül megjelenő személyes tacit tudás szerepének a vizsgálata volt. Arra voltunk kíváncsiak, hogy miként vizsgálható a munkavezetők meglévő, szükséges és elérhető tudása, és mi gátolja azok működését. A tudásformák elemzése során elsődlegesen Polányi (1962, 1997) munkáiból indultunk ki. A kutatás előnyei közé sorolható, hogy a minta – eltérően a megelőző kutatásoktól – egy, az iparban tevékenykedő gyártó vállalat munkavállalóiból tevődött össze, összehasonlítási alapot nyújtva az eddigi, más gazdasági szektorból származó eredményekkel. A kutatás eredményei igazolni látszanak azt a feltételezést, mely szerint a vizsgálati személyek szükséges tudása a KIP modellel

(McIver és mtsai, 2012; McIver és Wang, 2016) értelmezett „felhalmozott tudás” típusába tartozik, magas értékekkel mind a tanulhatóság mind a hallgatólagosság könnyedségének dimenziójában. A felhalmozott tudás új tudáselemek gyakori beillesztését kívánja a meglévő tudásba, egyrészt a megváltozott munkafeltételekhez, másrészt a kivételt képező esetekhez való alkalmazkodáshoz. A KIP kérdőív eredményeinek értelmében a vizsgálati személyek a tanulhatóság nehézségi fokát átlag felettire értékelték, míg a hallgatólagos tudás explicitté tételét igen könnyűnek ítélték meg. A szükséges tudás megfigyelhető, kodifikálható és függetleníthető egy adott kontextustól, de minthogy a szakértelemhez ezekben ez esetekben roppant nagy mennyiségű tudásra van szükség, ezek elsajátítása hosszas tanulási folyamatot és tapasztalatot igényel. A munkavégzés során a tapasztalatok elemzése mellett a munkavállalók heurisztikus modelleket is alkalmaznak. A szakértelem elsajátításához tehát folyamatos tanulmányok és tréningek szükségesek a felhalmozódó munkahelyi tapasztalat mellett.

A vizsgálati személyek 80%-a tartotta fontosnak a vállalat számára a hagyományok tiszteltését, és a munkahelyi klímát ítélik meg a szervezet legfontosabb értékének. Ennek ellentmondani látszik, hogy a megkérdezettek 75 %-a nyilatkozott úgy, hogy nem tud a munkavállalók közérzetének javítását vagy az összetartozást megerősítő vállalati kezdeményezésekről. A vizsgálati személyek csupán fele számolt be jó áttekinthetőségi lehetőségekről a vállalat egészére vonatkozóan, ami a vállalat munkavezetőiről lévén szó igen korlátozottnak tűnik. A szervezeten belüli kommunikáció vizsgálata azt mutatta, hogy a megkérdezettek csupán 50%-a tartja megfelelőnek az eredményes kommunikációra irányuló légkör kialakítását. A vizsgálati személyek 80%-a vélte úgy, hogy a tudás mindenki számára hozzáférhető, de ugyanilyen arányban nyilatkoztak arról, hogy a szakmai féltékenység akadályozza a tudás megosztását. Kutatásunk eredményei ennek alapján megerősítik számos korábbi tanulmány következtetéseit, melyek kiemelik a szervezeten belüli bizalom hiányát, mint a tudás megosztását hátráltató tényezők egyik legjelentősebbikét (Davenport, Prusak, 2001; Fukuyama, 2007). Fentiek alapján elmondható, hogy a vizsgált szervezetben a munkavállalók jelentős hányada nem tapasztal munkahelyi elégedettséget, jó közérzetet, összetartást, kommunikációt és megfelelő tudásáramlást elősegítő és ezeket megerősítő kezdeményezéseket, tehát a szervezet nem törekszik a vállalati kultúra elemeinek megszilárdítására. Ennek következtében a vezetők által képviselni kívánt paradigmák nem találhatnak megfelelő utat az alkalmazottak széles körének elérésére, erős a szakmai féltékenység és a bizalmatlanság, nincs megteremtve a vállalaton belüli tudás dinamikus bedobásának a lehetősége.

Fukuyama (2007) a gazdasági életet tanulmányozva úgy véli, hogy a nemzetek jóléti színvonalát és versenyképességét az egyes társadalmakban megjelenő specifikus kulturális tényező, a bizalom szintje határozza meg. Megfogalmazásában „a bizalom a szabályszerű, becsületes és együttműködésre kész viselkedés elvárása egy közösségen belül, a közös normák alapján, e közösség más tagjai részéről” (Fukuyama, 2007, 45. old.). Fukuyama a bizalom kapcsán két jelenséget emel ki.

Az emberi tudásban és szakértelemben megnyilvánuló emberi tőke fogalmát Coleman (1988) egészítette ki a társadalmi tőke fogalmával, amely alatt az embertársainkkal való közös célok érdekében történő társulás képességet érti. Ez a társulási hajlam attól függ, hogy az egyének értékrendje mennyire azonos, illetve hogy milyen mértékben képesek alárendelni saját érdekeiket a csoport érdekeinek. Egy nagyobb csoport közös értékei a csoporttagok közötti bizalomhoz vezetnek. A Fukuyama által kiemelt másik jelenség a spontán társas készség, mely az előző fogalom részhalmazaként tekinthető, és mint ilyen az új társulások kialakításának képességére, továbbá az így megváltozott belső szerkezetű csoport új rendjéhez való alkalmazkodás képességét jelenti. Ennek alapját az előzőekhez hasonlóan a közös értékek képesek biztosítani. Témánk szempontjából a kérdés úgy fogalmazható meg, hogy hajlandóak vagyunk-e a tudás megosztására más személyek tudása vagy a szervezetben fellelhető tudás gyarapítása érdekében? Vizsgálatunk eredményei értelmében a készséges tudásmegosztás egyik hátráltató tényezője a bizalom hiánya vagy maga a bizalmatlanság. De kivel vagy mivel szemben él bennünk ez a bizalmatlanság?

Irodalomjegyzék

- [1.] Baracska Z. (2017). Fellow Traveller: The Age of Rule-Based Behavior. *International Journal of Business and Management Invention* 6 (3), 81-85.
- [2.] Baracska Z., Dörfler V., Velencei J. (2007). Knowledge Restaurants at the End of The Paradigm. Conference Paper. Japán: Tokyo.
- [3.] Baracska Z., Velencei J. (2004). Követő nélkül nincs vezető. Budapest: Myrror Media Hungary.
- [4.] Brown, J. S., Duguid, P. (2001). Knowledge and organization: A social perspective. *Organization Science*, 12, 198–213.
- [5.] Coleman, J. S. (1998). Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120.
- [6.] Davenport, T.H., Prusak, L. (2001). Tudásmenedzsment. Budapest: Kossuth Kiadó.
- [7.] Erden, Z., Krogh, G., Nonaka, I. (2008). The quality of group tacit knowledge. *Journal of Strategic Information System*, 17, 4-18.
- [8.] Fukuyama, F. (2007). Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- [9.] Grant, R.M. (1996). Prospering in Dinamically-competitive Environments: Organizational Capability s Knowledge Integration. *Organization Science*, 7, 375-387.
- [10.] Handy, C. (2008). Üres esőkabát. Egyén, üzlet, társadalom. Budapest: Manger könyvkiadó.

- [11.] Kuhn, T. S. (2000). A tudományos forradalmak szerkezete. Budapest: Osiris Kiadó.
- [12.] McIver, D., Lengnick-Hall, C. A., Lengnick-Hall, M. L., Ramachandran, I. (2012). Integrating knowledge and knowing: A framework for understanding knowledge-in-practice. *Human Resource Management Review*, 22, 86–99.
- [13.] McIver, D., Lengnick-Hall, C.A., Lengnick-Hall, M.L. and Ramachandran, I. (2013). Understanding work and knowledge management from a knowledge-in-practice perspective. *Academy of Management Review*, 38, 597-620.
- [14.] McIver, D., Wang, X. (2016). Measuring knowledge in organizations: a knowledge-in-practice approach. *Journal of Knowledge Management*, 20 (4), 637-652.
- [15.] Mérő L. (2008). Észjárások - remix. A racionális gondolkodás ereje és korlátai. Budapest: Tericum Kiadó.
- [16.] Nicolescu, B. (2014). From modernity to cosmodernity. State University of New York Press, New York
- [17.] Nonaka, I. (1994). A Dynamic Theory of Organizational Knowledge Creation. *Organizational Science*, 5 (1), 11-37.
- [18.] Nonaka, I., Krogh, G., Voelpel, S. (2006). Organizational Knowledge Theory: Evolutionary Paths and Future Advances. *Organizational Studies*, 27, 1179-1208.
- [19.] Orlikowski, W. J. (2002). Knowing in practice: Enacting a collective capability in distributed organizing. *Organization Science*, 13, 249–273.
- [20.] Polányi, M. (1962). The Republic of Science: Its Political and Economic Theory. *Minerva*, 1, 54-74. Letöltés helye: http://sciencepolicy.colorado.edu/students/envs_5100/polanyi_1967.pdf
- [21.] Polányi, M. (1997/a). Az ember tudománya. In: *Tudomány és ember*. (103-162 o.). Budapest: Argumentum Kiadó.
- [22.] Polányi, M. (1997/b). A hallgatóságos dimenzió. In: *Tudomány és ember*. (163-236 o.). Budapest: Argumentum Kiadó.
- [23.] Sedláček, T. (2012). A jó és a rossz közgazdaságtana. A Gilgames-eposztól a Wall Streetig. Budapest: HVG Könyvek.
- [24.] Simon, H. A. (1991). Bounded rationality and organizational learning. *Organization Science*, 2, 125-134.

A hatékonyság- és termelékenység-növelés lehetőségei a fellendülés időszakában

Dr. Parragh Bianka

adjunktus, Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar
Vállalkozásmenedzsment Intézet

parragh.bianka@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Az utóbbi évek makrogazdasági folyamatai bizonyították a 2010-től megvalósuló, növekedésfókuszú magyar gazdasági modell sikerét. A sikeres pénzügyi és makrogazdasági konszolidációval a korábbinál kiegyensúlyozottabb és dinamikusabb növekedési modell jött létre. Mára a magyar vállalati szektor és a magyar tulajdonú vállalatok számottevő része versenyképesebbé vált idehaza és külföldön is amellet, hogy a versenyképesség további fokozása szükséges. A sikeres stabilizáció által teremtett alapon a versenyképesség fokozása a fellendülés időszakában nem kivitelezhető a hatékonyságra és termelékenységre törekvés egységes célrendszere nélkül. A tartós növekedés fenntartása érdekében a javuló versenyképességet termelékenység-növelésre kell fordítanunk – célzottan és tudatosan kiaknázva a külföldi irányítású vállalatokhoz való felzárkózási tartalékokat. A tanulmány a jelenlegi konjunktúra aktuális kihívásaira adandó, az erőforrások új kombinációján alapuló sikeres válaszokat keresi.

Kulcsszavak: termelékenység, gazdaságpolitika, monetáris politika, fiskális politika, versenyképesség, nem hagyományos jegybanki eszközök

1. Bevezetés

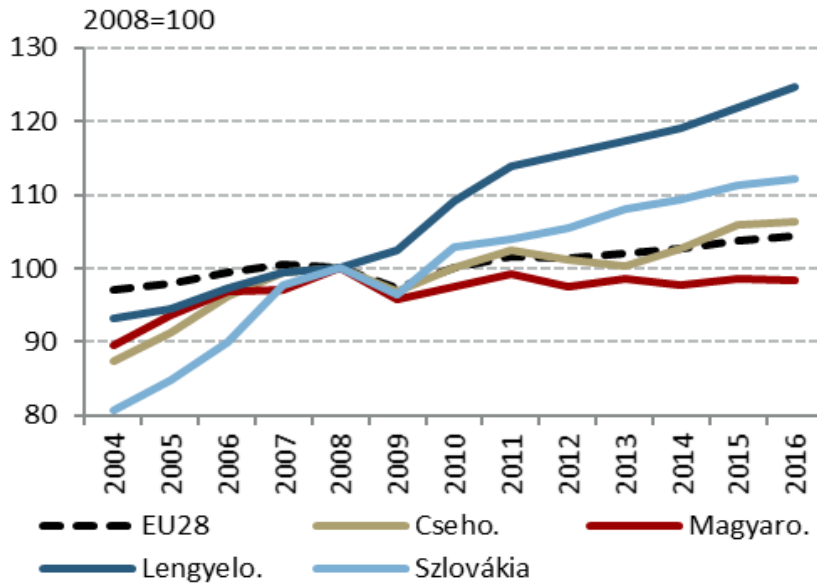
Jelenleg, 2018. tavaszán mind a globális, mind a hazai konjunktúra az élénkülés jeleit mutatja, a hazai makrogazdasági folyamatok alátámasztják a 2010-ben kezdődött a gazdaságpolitikai és -állami modellváltás során képviselt értékek és célstruktúra eredményességét, e gazdaságpolitikai mix melletti szakmai elköteleződést. Az IMF 2018 tavaszi előrejelzésében hat év után első alkalommal módosította fölfelé a világgazdaság növekedésére vonatkozó előrejelzését. De, vajon közel egy évtizeddel a globális pénzügyi válság kitörését követően ezen adatokat értelmezhetjük egy tartósabb fellendülés első jeleként? Megítélésem szerint nem, és sok teendő van még a növekedés hosszabb távon történő biztosításához.

Az elmúlt időszakban tapasztalható fellendülés olyan környezetben történik, amikor a világ jegybankjai immár évek óta rendkívül támogató monetáris politikát folytatnak. Jóllehet, a monetáris döntéshozók a válság kitörése óta számos eszközzel támogatták a válságból való kilábalás folyamatát, a központi bankok mára egyre inkább megközelítették teljesítőképességük határait. Mindeközben a fejlett gazdaságokban olyan strukturális kihívások jelentkeznek, mint pl. a demográfiai mutatók romlása, amelyek évtizedekre meghatározhatják a gazdaságok kilátásait. A gazdasági fejlődés tartós fenntartása csakis hatékonyság növelésre fókuszáló, termelékenység bővülést eredményező – a gazdasági szereplők széles körénél jelentkező – egyéni, vállalati és állami szintű válaszokkal biztosítható. Ehhez azonban minden nemzetgazdaságnak saját adottságaira és erőforrásaira építő átfogó tervezési keretrendszerre és főleg átfogó tervre van szüksége.

2. A termelékenység fogalma és az elmúlt másfél évtized termelékenységi tendenciái

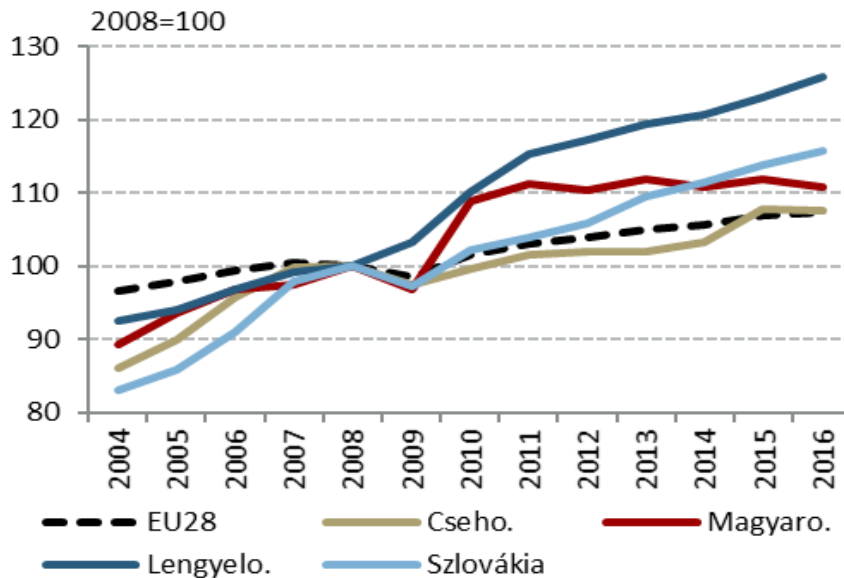
A termelékenység megmutatja, hogy a termelékenységi tényezők kombinációja eredményeképpen milyen hatékonysággal valósul meg kibocsátás. A termelékenység leggyakrabban használatos mérőszáma a munkatermelékenység, amely vagy az egy fő munkavállalóra vagy az egy munkaóra jutó kibocsátást fejezi ki. A termelékenység komplexebb, átfogóbb mérésére a teljes tényezőtermelékenység (TFP) mutatószáma szolgál, mely a termelési folyamat értékelése során figyelembe veszi a munkán kívül a tőkét is.

A 2008-2009-es pénzügyi gazdasági válságot követően jelentős visszaesés volt tapasztalható. A válság hatásai azonban nemcsak a termelékenység növekedésének visszaesésén keresztül fejtették ki a hatásukat, hanem az élet minden területén hatást gyakoroltak hazánkban, és szinte minden más országban. A világgazdaság finanszírozási problémái miatt csökkenő termelékenység visszafogta a fogyasztást is, kényszerpályára állítva azzal a nemzetgazdaságokat (Csiszárík-Kocsir, Á. – Medve A., 2012). Jóllehet, az egy főre jutó munkatermelékenység 2010-ben és 2011-ben emelkedni kezdett, azonban az azt követő években nem bővült érdemben s nem sikerült máig sem elérni a válság előtti szintet. Csehország, Lengyelország és Szlovákia az utóbbi években tartósan növekvő pályán tudta tartani a termelékenységet, ezzel egyben meg is haladta a válság előtti szintet (1. ábra).

1. ábra: Az egy munkavállalóra jutó reál munkatermelékenység alakulása a visegrádi országokban
 Forrás: Eurostat

A termelékenység alakulására a termelésre (munkára) fordított idő is meghatározó jelentőséggel bír. A munkaóra jutó termelékenység esetében a korábban szemléltetethez viszonyítva a ténylegesen munkára fordított időt, a hozzáadott érték előállításában foglalkoztatottak munkaidejét tekintjük mérőszámként. Az egy munkaóra jutó termelékenység Magyarországon a válságot követő visszaesés után 2010-2011-ben érdemben a válság előtti szintet meghaladóan nőtt. Más visegrádi országokban az egy munkaóra jutó termelékenység fokozatosan emelkedett, jelenleg a válság előtti szintet is meghaladja (2. ábra).

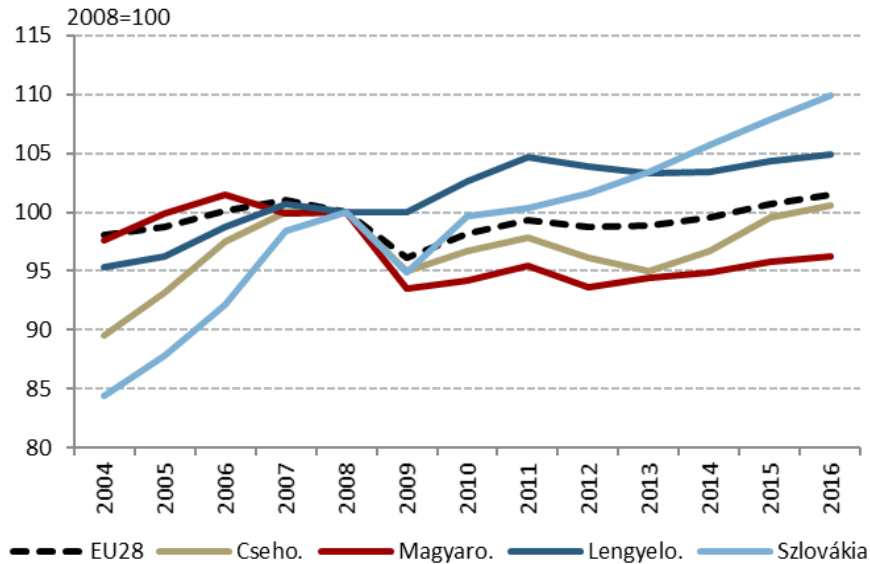

2. ábra: Az egy munkaóraára jutó reál munkatermelékenység alakulása a visegrádi országokban
Forrás: Eurostat

Szélesebb nemzetközi kitekintésben a termelékenység növekedésének globális lassulása már a 2008-2009-es pénzügyi-gazdasági válságot megelőzően kezdődött. A termelékenység-növekedési tendencia a 2000-es évektől – India, Brazília kivételével – USA, Kína, Japán, Oroszország és az Európai Unió esetében is megtorpant, mely lassuló trendet a válság kitörése tovább súlyosbította.

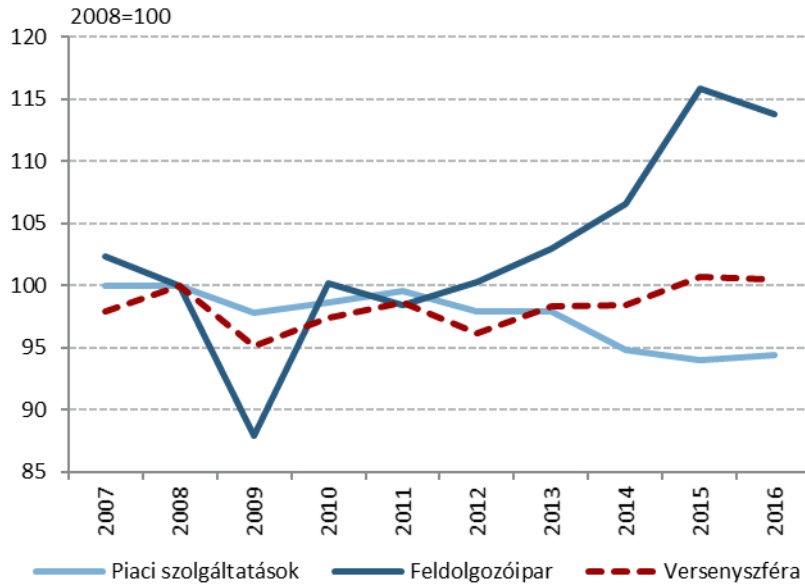
A munkatermelékenység hazánkban és a visegrádi régió gazdaságaiban sem (kivéve Szlovákiában) bővült számottevően az elmúlt években. Csehországban elérte, míg leginkább Szlovákiában, másodsorban Lengyelországban haladta meg a válság előtti szintet a teljes tényezőtermelékenység.

A 3. ábra a visegrádi országokban és az EU-ban mutatja a teljes tényezőtermelékenység alakulását, Magyarországot is beleértve. A munkatermelékenységhez hasonlóan a teljes tényezőtermelékenység is csökkent a válság negatív hatásai következtében. Az utóbbi években, jóllehet növekedés valósult meg hazánkban, mégis jelentősen a válság előtti szint alatti értéket prezentál a mérőszám.

3. ábra: Teljes tényezőtermelékenység (TFP) alakulása a visegrádi országokban
 Forrás: Eurostat, AMECO

A versenyszférában tapasztalható termelékenységi adatok alapján a két kiemelt ágazat tekintetében, úgy a piaci szolgáltatások, mint a feldolgozóipar esetében az egy munkavállalóra jutó reál munkatermelékenység az utóbbi években elérte a válság előtti szintet. A pozitív adatok ellenére kettősség tapasztalható a két fő szektor termelékenységének alakulásában. Miközben a feldolgozóipar termelékenysége érdemben meghaladja a válság előtti szintet, addig a piaci szolgáltatások termelékenysége romló tendenciát mutat s a válság előtti szintet nem tudta elérni (MNB, 2017), melyet a 4. ábra szemléltet.

4. ábra: Egy munkavállalóra jutó reál munkatermelékenység alakulása a versenyszférában

Forrás: KSH, MNB Inflációs jelentés, 2017. március

Megjegyzés: Nemzeti számlás adatok alapján

3. Gazdaságpolitikai összefüggések és a bizalom, mint társadalmi tőke

2010-et követően a hazai gazdaságpolitika fókuszában a stabilitás és a fenntartható növekedés feltételeinek megteremtése állt. A költségvetési és monetáris politikában bekövetkezett fordulat, valamint a gazdaságpolitika egyes ágainak összhangja tartósan csökkentették a gazdaság sérülékenységét és újból felzárkózási pályára állították hazánkat (Matolcsy-Palotai, 2016). A gazdaság külső és belső egyensúlyi-, valamint adósságmutatói általánosan javultak, miközben a növekedés fenntarthatóságát alapvetően meghatározó foglalkoztatás trendszerű emelkedést mutat. A sikeres pénzügyi és makrogazdasági konszolidáció megteremtette a lehetőséget, hogy hazánk a korábbiaknál egy kiegyensúlyozottabb és dinamikusabb növekedési modellre álljon át.

A jól működő állam és állammodell alapja a *bizalom*. A 2007-2008-ban kitört gazdasági válság egyik legmélyebb nyomot hagyó következménye az volt, hogy a polgárok kormányzatba és állami működésbe vetett bizalma jelentősen csökkent.

Ez az erózió különösen erős volt Magyarországon, ahol a kormányzat bizalmi indexe és az ország vezetésével kapcsolatos elégedettség nemzetközi összevetésben is érdemi volt (Lentner, Cs. 2015). Az OECD felmérése szerint 2009-ben a fejlett országok között gyakorlatilag Magyarország volt a sereghajtó mind a két tekintetben, míg 2013-ra jelentősen javult a kormányzatba és az állam intézményekbe vetett társadalmi bizalom.

A pozitív változási folyamatot a 2008-hoz képest prezentált 2013-as adatok jól mutatják. Magyarországon nőtt a társadalom kormányzattal szembeni bizalma közép- és kelet-európai összehasonlításban is, melyet az 1. táblázat szemléltet.

	National Parliament 2013	Trust Parliament since 2008	National Govern- ment 2013	Trust Government since 2008	Political Parties	Trust Political Parties since 2008
EU Average	29%	-7%	29%	-8%	19%	-3%
Central and Eastern EU	17%	-3%	22%	-4%	13%	1%
Czech Republic	11%	-5%	13%	-7%	10%	-2%
<i>Hungary</i>	<i>29%</i>	<i>13%</i>	<i>31%</i>	<i>13%</i>	<i>20%</i>	<i>12%</i>
Poland	13%	0%	14%	-5%	10%	3%
Slovakia	29%	-12%	29%	-19%	19%	3%

1. táblázat: Bizalom a nemzeti intézményekben (2008 és 2013) - Trust in national institutions (2008 and 2013)

Forrás: Eurobarometer 70.1 (2008) & Eurobarometer 79.3 (2013), Public Integrity and Trust in Europe, European Research Centre for Anti-Corruption and State-Building (ERCAS), 2015. Berlin

A 2010 után megnyíló gazdaságpolitikai pálya a munkahelyek bővítésére, az államháztartási és családi-háztartási adósságcsapdák megszüntetésére, továbbá a gazdasági növekedésre fókuszál (Matolcsy, Gy. 2015). Az aktív állammodell és gazdaságösztönzés, hatékonyságra törekvő és integritásalapú szemlélet nyerne primátust, melyek sarokkövei a stabil és fenntartható költségvetés, rendszer kohézió és racionális, nemzeti érdekeket szem előtt tartó, a nemzetgazdasági versenyképesség és gazdasági növekedés fokozására építő gazdaságpolitika. Mindezek „tárgyasulása” munkaerőpiaci dimenzióban a munka becsületének visszaállítása, új munkahelyek létesítése, teljes foglalkoztatottság elérésének célkitűzése. A társadalmi bizalom helyreállítására tett erőfeszítések eredményessége és sikeressége a gazdasági és társadalmi dimenziókban jól tetten érhető. Iparágak, intézmények, szakmák és általában emberek nagyobb csoportjai szemében kell helyreállítani a bizalmat. Részt képezi a gyanakvás és a cinizmus leküzdése, amit hozzájárulással, értékteremtéssel, és etikus viselkedéssel helyettesíthetünk (Covey, S. 2011).

A 2010 utáni társadalom és gazdaság építésben a munka világa magas prioritást kapott, hiszen individuális értelemben az emberek sikereiken keresztül karriercéljaik megvalósítására törekednek, mely folyamatban a teljesítményük elismerését, a szakmai előre jutást döntően a munkán keresztül érhetik el. A fenntartható versenyelőnyért – értékes humán erőforrás megtartásáért - ugyanakkor a vállalatoknak egyre intenzívebb erőfeszítéseket kell tenniük. A jelen helyzetre a társadalmi, gazdasági, környezeti problémák komplexitása jellemző, melyek eredményes kezelése, megoldása csak hatékony tudás birtokában lehetséges. A tudásgazdálkodás átfogja a társadalom és gazdaság egészét. Mivel a tudás hordozója az ember, ezért a termelési tényezők között az emberi erőforrásnak kiemelt jelentősége van (Szeghegyi, Á. 2012).

A reformok folytatásához a makrogazdasági környezet kedvezőnek tekinthető. Európa és azon belül főként a kelet-közép-európai régió gazdaságainak növekedése jelentősen élénkült. A magyar gazdaság 2017-ben 4 százalékos, míg 2018. első negyedévében dinamikus, az előző év azonos időszakához képest 4,4 százalékos bővülést produkált. A hazai konjunktúra élénkülése az ágazatok széles körében megfigyelhető, miközben a keresleti oldalon az export dinamikus bővüléséhez immár a belső kereslet növekedése is egyre inkább felzárkózott. A kedvező aktuális helyzet mellett azonban nem szabad elfelednünk, hogy a tartós gazdasági növekedés nélkülözhetetlen eleme a fenntartható módon erősödő versenyképesség is. A versenyképesség javulása szervesen összefügg a termelékenység bővítésével, amely hazánk előtt, mint megoldandó feladatként és egyben kitörési pontként is megjelenik.

Hazánk a versenyképességi rangsorokban rendre előnyösebb helyezést ér el. Egyik kiemelkedő példa erre a svájci IMD (Institute for Management Development) legutóbbi, 2018. évi versenyképességi rangsorában 5 hellyel jobb helyezés elérése, miszerint legutóbb Magyarország a nemzetközi versenyképességi rangsorban a 47. helyre lépett előre.

Az értékelés alapját négy átfogó tényezőcsoport képezi:

- a gazdasági teljesítmény (makrogazdasági teljesítmény – 76 kritérium),
- másodikként a kormányzati hatékonyság (versenyképességet támogató kormányzati politikák - 71 kritérium),
- harmadikként az üzleti/gazdálkodási hatékonyság (a vállalkozásokat innovációra, profitabilitásuk növelésére ösztönző környezet – 67 kritérium),
- negyedik tényezőcsoportként az infrastruktúra (az alap infrastruktúra minősége, tudományos ismeretek, a technológiai-, humán erőforrás, mennyire segítik a versenyképességet – 113 kritérium).

Az IMD felmérése szerint a gazdaságpolitikai intézkedésekkel összefüggésben a legtöbb területen javult hazánk versenyképessége. A hatéves bérmegállapodás 9 hely előrelépést hozott az adópolitika versenyképességben. A fegyelmezett költségvetési politika eredményeképpen 7 helyezést javított Magyarország a közpénzügyek területén.

A gyors gazdasági növekedéssel összefüggésben a belgazdaságban 20 helyet, míg a termelékenység és hatékonyság alfaktorban elért 12 helyezéssel jobb eredmény szerint a gazdasági szereplők termelékenysége növekvő pályára került, ami a nemzetközi versenyképesség javulásának alapfeltétele. A felmérés alapján Magyarország három versenyképességi erőssége a képzett munkaerő, a dinamikus gazdasági növekedést és a versenyképes adókönyezetet. A versenyképességi erősségek között szoros összefüggés van, főként előbbi két tényező: a képzett munkaerő és a gazdasági növekedés állnak egymással szoros kapcsolatban. „A munka termelékenysége az emberi tudás, ismeretek és készségek szintjét jelzi. Ezért is fontos, hogy olyan közoktatási- és felsőoktatási rendszert alakítsunk ki, amely a gazdasági és társadalmi kihívásokra megoldást jelenthet, és aktívan hozzájárul az ország gazdasági növekedéséhez. Az oktatás és a gazdasági teljesítmény között tehát kapcsolat van és ezért az oktatás szintjének fejlesztése a munkaerőn keresztül egy ország gazdasági versenyképességét növeli.” (Petőné Csuka, 2016)

A WEF 2017-ben megjelent rangsorában elért 9 helyezéssyi előrelépés után Magyarország teljesítménye egy újabb jelentős nemzetközi felmérésben is számottevően javult. Azt persze nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a versenyképességi rangsorok számos szubjektív elemet is tartalmaznak.

2008-ban kitört gazdasági világválság újra ráirányította a figyelmet az állam jelentőségére és felelősségére, illetve arra, hogy önmagában a növekedés nem elég, a nem egyensúlyi, strukturálisan nem megalapozott, azaz fenntarthatatlan folyamatok előbb-utóbb összeomláshoz vezetnek. Valódi megoldást ezért csak az a gazdaságpolitika jelenthet, amely stabil alapokat nyújt a gazdaság egésze számára, és biztosítja a nemzetközi versenyben való helytállást, azaz versenyképességet teremt (Szalai-Kolozsi 2016). Magyarországot gazdasági értelemben rendkívül legyengült állapotban és súlyosan érintette a válság. 2010 után több gazdaságpolitikai fordulat megvalósításával vált elérhetővé a stabilizáció, az egyensúly helyreállítása, a fenntartható növekedés, valamint a hatékony és eredményes felzárkózási folyamat beindítása.

Rodrik szerint azok az országok képesek fejlődni, amelyek nemzeti sajátosságait figyelembe vevő, önálló gazdaságpolitikai megoldásokat alkalmaznak. A nemzetközi pénzügyi szervezetek által unortodoxnak titulált intézkedések sikerre vezetnek, amennyiben az országot irányító kormányzat eltökélt a gazdasági fejlődés mellett, és képes innovatív módszerek segítségével, megfelelően beavatkozni a gazdaságba (Rodrik D. 2011).

4. Új, termelékenységalapú modell szükséges

A gazdaságösztönzés és versenyképességnövelés céljából mozgósítható erőforrások minőségében és mennyiségében jelentős kihívásokat tapasztalhatók - mindez egy megváltozott makrogazdasági feltételrendszerrel jellemezhető környezetben valósult meg. A jelenlegi körülmények több szempontból is különböznek az elmúlt évtizedekhez képest. A gazdasági szereplők nap mint nap újabb és újabb kihívásokkal szembesülnek, melyekre gyors és hatékony válaszreakciót szükséges adniuk a működés és a termelés hatékonysági elvárás rendszerében. A rendszerváltozást követően leginkább az alacsony termelési költségekre alapozva igyekeztünk versenyképességünket fokozni. A külföldi működőtőke beáramlás „hívószava” leginkább az alacsony munkaerőköltség lett, amire reagálva a globális termelési láncokban optimalizáló multinacionális cégek leginkább az alacsonyabb hozzáadottértékű termelési fázisokat telepítették hazánkba. Így lett gazdaságunk egyre inkább az összeszerelő üzemek telephelye. Emellett az EU-s csatlakozás negatív következményként a hazai és képzett munkaerő Nyugat-Európa irányába áramlott, egyre nagyobb kihívást jelentve a

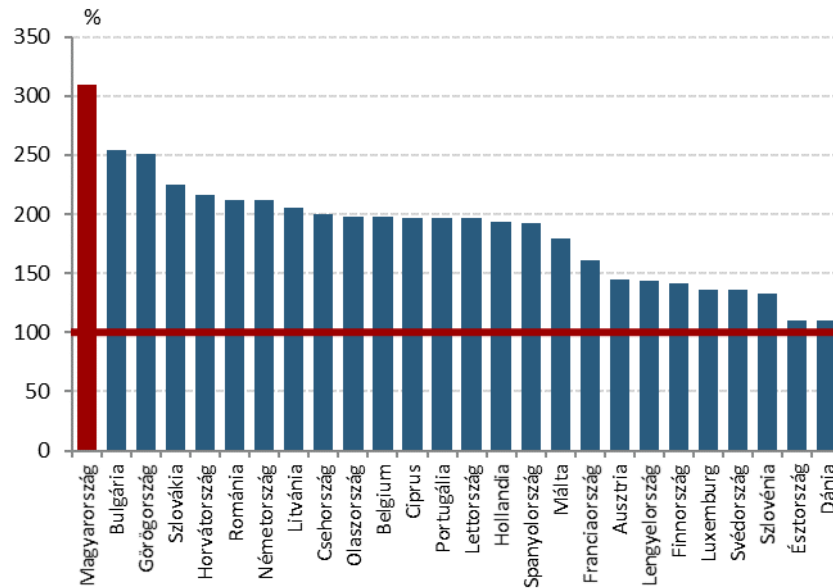
fejlesztésben gondolkodó hazai vállalkozások számára. Több, mint negyedszázad távlatából immár biztosan állíthatjuk, hogy ezen növekedési modell nem vezetett el a remélt sikeres gazdasági felzárkózáshoz. Egy új növekedési modellre van szükség, amely az alacsony termelési költségek helyett, hangsúlyosabban a termelékenység javítására épít.

A foglalkoztatottak képzettsége központi elemként jelenik meg egy termelékenység alapú növekedési modellre történő átállásban. A mai szigorú feltételekkel működő versenykörnyezet tényszerűsége, hogy a korszerű vezetési elvek napi vállalatvezetési gyakorlatba ültetésével működő, teljesítményorientált, minőségközpontú, digitális- illetve modern technológiát alkalmazó és fejlesztő vállalatok a legversenyképesebbek. A munkaerő szakmai felkészültsége, motiváltsága, elkötelezettsége, nyitottsága az új ismeretek iránt, mobilitása, rugalmassága, terhelhetősége s főleg teljesítményorientáltsága a siker egyik fontos pillére, mely a munkavállaló és munkaadó konstruktív egységeként képzelhető el. Általános elvárás napjainkban, hogy a munkavállaló kellően felkészült, kreatív, terhelhető, alkalmazkodó, érdeklődő, motivált és rugalmas legyen. ezzel párhuzamosan a munkavállalók elvárásai is változtak a munkahelyükkel szemben, hiszen a fejlődést, előrelépési lehetőségeket, folyamatos tanulást és képzést, valamint az önmegvalósítást rendkívül fontosnak tartják (Parragh, 2010b). Az állam a konszenzuseresés, konfliktuskezelés és feloldás folyamatában, így a munkáltatói és munkavállalói viszonyrendszer tekintetében egyensúlyozó szerepet tölt be (Lentner-Parragh, 2016b). Másik, kulcsfontosságú pilléreként olyan intézményi feltételek azonosíthatók, melyek az állami szerepvállalás aktív, innovatív megközelítésében rejlenek s a rendelkezésre álló eszköztár megújításával, célzottá tételével képesek lehetnek érdemben hozzájárulni a termelékenység növeléséhez. A munkaerő tartalékok kimerülésével és a munkaerőhiányból következően a verseny hatékonysági- és termelékenységi dimenzió túl bérverseny formájában is erőteljesen kibontakozott. A bérek növeléséhez „elkerülhetetlen a gazdasági szerkezetátalakulás magasabb termelékenység, oktatás, egészségügy fejlesztése, magasabb hozzáadott értékű iparágak támogatása, élőmunka terhének további csökkentése, a fogyasztói társadalom megerősödésének támogatása, mely hosszú távon is stabil lába maradhatna a gazdaságnak, a növekedésnek” (Tóth, G. 2017).

A megújulás téje

A hazai vállalkozói kör szükségszerű átalakulás elé néz, különösen a független, tisztán hazai magántulajdonú vállalkozások – szemben a külföldi multinacionális vállalatokkal, akik ezen már sikeresen túljutottak. Ebben erősen hátráltató tényező a magyar gazdaság duális jellege. A dualitást máig sem sikerült sem feloldani, sem érdemben mérsékelni. A hazai kis- és középvállalatok termelékenysége

nemzetközi összevetésben is jelentősen elmarad a külföldi tulajdonú vállalatokétól.

5. ábra. A külföldi irányítású vállalatok termelékenysége a hazai irányítású vállalatok termelékenységének arányában, 2014

Forrás: Eurostat adatok alapján MNB szerkesztés

Az átalakulási folyamat átfogóan új vállalati szemléletet igényel. A hatékonyságra törekvés a vállalat szervezetét szövetszinten kell, hogy áthassa. Gyakran ez nehezen meghozható – akár népszerűtlen, nehezen elfogadtatható – döntéseket, intézkedéseket is magában foglal. Lényeges, hogy elhamarkodott döntések nélkül, de a szükségességeket nem halogatva lépjenek a tulajdonosok. Valós és potenciálisan szóba jöhető erőforrásokra alapozható a megújulási folyamat, a lehetőségek, valós képességek, egyúttal korlátok ismeretével.

A válság egyben az igazság pillanata is, hiszen a megpróbáltatásokkal teli időszakban korábban rejtve maradt problémák is felszínre kerültek. Jelenleg már nem recesszióval terhelt időszakot élünk, mégis látni kell, hogy a fellendülés is hoz újabb, nem kevésbé lebecsülhető kihívásokat, melyekre adott válaszok sikerességének tétje nagy. Forradalmian új technológiai időszak küszöbén állunk, melyben a piaci szereplők szintjén is elengedhetetlen az innovatív tudással párosuló megújulás - legtöbbször digitális megújulás. Meghatározó, hogy a fellendülés kezdeti szakaszában sikerül-e a kihívásokat helyesen megválaszolni akár vállalati, akár állami oldalról, hiszen versenyképességi értelemben hatványozottan megtérül a gyors és hatékony alkalmazkodás. A helyes

diagnózison alapuló, gyors, pontos és megfelelően célzott beavatkozások nemzetgazdasági szinten jelentkező hatékonyságát jól példázzák a Magyar Nemzeti Bank elmúlt években elindított programjai.

A válság idején a hitelszűkével jellemezhető időszak (2009-2013) problémáinak feloldása kulcskérdés volt s megoldásként a vállalati hitelpiac lefagyásának időszakban a Növekedési Hitelprogram – mint értékes példa - mindössze néhány hónap alatt megfordította a hitelezés csökkenő trendjét. Köztudott, hogy a magyar vállalkozások döntő többsége csak a hitelfinanszírozást éri el, ha külső finanszírozásra szorul, mivel a tőkepiaci kapcsolatrendszerük fejletlen, sőt a szükséges ismereteket se birtokolják a nagyobb volumenű tőkepiaci finanszírozás eléréséhez (Csiszárík-Kocsir, 2017). Jelenleg már egyre inkább hitelbőség tapasztalható alacsony tőkehasználati költség mellett, azonban új típusú kihívásként különösen az IT beruházások további ösztönzése lesz meghatározó, miközben a válság idején a munkanélküliség, napjainkban egyre inkább a munkaerőhiány problémakörével kell megküzdenuk.

A termelékenységnövelés legfőbb kihívásai megítélésem szerint az alábbiak:

- finanszírozási források folyamatos hozzáférhetősége és effektív tőkefelhasználás,
- szabályozási környezet gazdasági szükségleteket figyelembe vevő alakítása,
- minőségi és motivált munkaerő hiányának feloldása az innováció és hatékonyság növelése érdekében,
- digitalizáció területén megvalósuló beruházási aktivitás fokozása,
- termelés, szolgáltatás, infrastruktúra technológiai szintje és K+F+I innovációs hajlandóság,
- hatékonyságnövelésre törekvés ösztönzése (vállalati és egyéni szinten),
- rejtett, válsághoz kapcsolódó másodkörös hatások – bizalmi tőke helyreállítása.

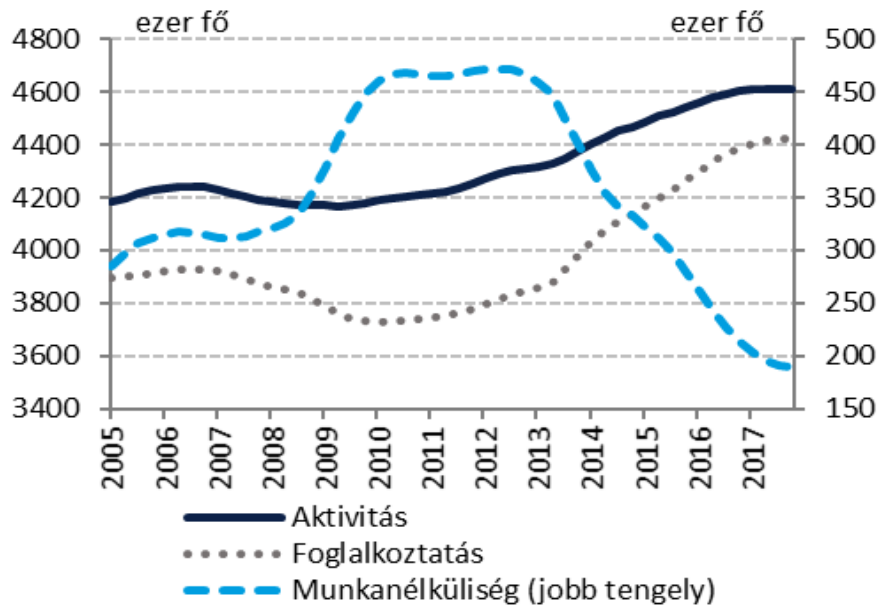
A bizalmi tőke szerepével kapcsolatban a Nemzeti Adó és Vámhivatal adószeminisztériuma is jó példa lehet. A piaci szereplők érdekeltek abban, hogy „jó adós” kategóriába tartozzanak, törekszenek erre s egyúttal visszaigazolást is nyer számukra a korábbi, akár több évtizedes gyakorlatuk helyessége, miszerint nem az adókerülésre építették cégstratégiájukat. Elengedhetetlen annak az attitűdnek a feloldására törekvés, hogy a piaci szereplők az államra ne mint „leküzdendő

ellenfélre” tekintsenek. Időszerűvé vált a vállalkozások korábbinál radikálisabb és gyorsabb ütemű megújulása, mely fókuszába a vállalati termelékenység és hatékonyság növelése került. A megújulás első lépése a reális vállalati önértékelés és a piaci lehetőségek tényszerű értékelése, mely során a vállalati status quo megkérdőjeleződik.

A vállalatvezetők nagyívű, perspektivikus tervezését azonban gyakran a rendelkezésre álló humán erőforrás mennyiségi és minőségi jegyei is korlátozzák. Sürgetővé válik olyan kérdések megválaszolása, hogy: Hogyan állítható a változási folyamat szolgálatába a meglévő kapacitás? Van-e vállalható kondíciók mellett elérhető, megfelelő mennyiségben hozzáférhető anyagi erőforrás halmaz? Kiszámítható-e a változási folyamat sikerre vitelét meghatározó makrogazdasági környezet? Támogatja-e a változási folyamatot a szabályozási környezet? Léteznek-e fejlődést segítő, teljesítményt ösztönző támogatások?

5. A termelékenység és a foglalkoztatás összefüggései

A munkaerőpiac elemzésekor a mennyiségi és minőségi elvárásokat tükröző kritériumoknak megfelelő munkakínálat kulcsfontosságú az adott gazdaság munkaerő-kapacitás igényeinek való megfelelés szempontjából. Az utóbbi évek piaci alapú foglalkoztatásának¹ növekedése eredményeképpen jelentősen csökkentek a munkaerőpiaci tartalékok, melyből következően egyre több vállalatnak jelent gondot a minőségi munkaerő-utánpótlás és a vállalkozások széles köre küzd a munkaerőhiány termelékenységet korlátozó tényezővé válásával. A 2010-től eltelt időszakban a munkanélküliek száma kevesebb, mint felére mérséklődött, a 2018 márciusi adatok szerint 189 ezer főre csökkent, a piaci alapú foglalkoztatás magas aktivitással párosulva erőteljesen nőtt, mely során a közfoglalkoztatási programok is szerepet játszottak (5. ábra).

6. ábra: Aktivitás, foglalkoztatás és munkanélküliség a nemzetgazdaságban
Forrás: KSH

Azonban kiemelendő, hogy a foglalkoztatási szint további emelésében a minőségi munkaerőnek kulcsszerep jut, mely kellően felkészült, releváns tudással és motivációval rendelkezik, továbbá melyre a vállalat hosszú távon építhet. Ahogy a munkáltatók, úgy a munkavállalók elvárásai is változtak, melyek főleg minőségi változásban tükröződnek. Alapvető kérdés tehát, hogy a kereslet és a kínálat menyiben tud egyensúlyi arányok mellett közös metszéspontot találni az egyes ágazatokban és a szakmák minél szélesebb köre vonatkozásában.

Korunk demográfiai kihívásainak összetevői és eredői viszonyrendszerében további súlypontok azonosíthatók munkaerőpiaci és foglalkoztatási dimenziókban, azonban e kérdéskör feldolgozása túlmutatna jelen tanulmány keretein.

Ahhoz, hogy egy időben megvalósítható legyen a fenntartható versenyképesség növekedéssel a szükséges termelékenység-bővülés és a foglalkoztatás javuló trendjének egysége, mielőbb reális, nemzetgazdasági szintű, országspecifikus tényezőkön alapuló egyedi stratégia kidolgozása szükséges. A termelékeny munkaerő elérhetőségének sikerességéhez a gazdaságpolitikai ágak szintjén megvalósuló állami szerepvállalás döntően hozzájárulhat a mobilitás és a külföldi irányítású vállalatok termelékenységéhez való felzárkózása útján is. Érdemi javulást hozhat az uniós források technológia-fejlesztéshez és innovációhoz kapcsolódó forrás felhasználási lehetőségének bővítése. Mára minden vállalati méretkategóriában rákényszerülnek a piaci szereplők a hatékonyság és

termelékenység növelésére amellet, hogy a minőségi munkaerő korlátozott hozzáféréssel jellemezhető munkaerő-piaci bérversenyben is helyt kell állniuk.

Ahogy a 2008-2009-es pénzügyi-gazdasági válságot követően, most ismét a társadalmi felfogásváltásnak kell megvalósulnia. Az előttünk álló időszak hasonlóan a válságot követőhöz lehetőséget is hordoz magában. Azok a piaci szereplők, akik időben reagálnak, alkalmazkodnak, ők az új, megváltozott piaci környezet átalakulási folyamatának nyertesei lesznek, ezzel jelentős versenyelőnyre szert téve, mely a piacátvitel, piaci térnyerés, erősebb piaci pozíció, így erősödő versenyképesség elérésének a lehetőségét is magában hordozza.

6. Összegzés helyett

6.1. Piaci szereplők tennivalói

Az állam, a vállalatok és a háztartások részéről is szükséges konszenzus megvalósulása nemzetgazdasági szintű, egységes megoldási úthoz vezethet. A piaci szereplők és az állam együttműködésen alapuló, egyensúlyra törekvő működése esetén a hazai vállalkozások nagyobb eséllyel törhetnek ki a jelenlegi növekedési kihívássorozatból. A piac és az állam harmonikus együttműködése a gazdasági fejlődés egyik kulcsa, melyet a korábbi évtizedektől eltérő újfajta szemlélet a magyar gazdaságpolitika terén és a válság időszakában elért látványos eredményei is alátámasztanak.

A hatékony állami működés az állam és a széles értelemben vett érintettek közötti együttműködést jelentheti, ami hatékonyabb lehet, mint a kooperáció hiányára épülő működési modell. Mivel a közbizalom erősítésével kölcsönösen előnyös érdekközösség jöhet létre, így az állami működés megújításának abba az irányba kell mutatnia, ahol az alapelvek, a célok, a célrendszer és a célstruktúra szintjén, illetve a gyakorlatban is megjelenik a kooperáció, a közbizalom erősítése, elősegítve nemcsak a konkrét cselekvés, hanem az állammal szembeni attitűd (gondolkodásmód, szemléletmód, értékrend) változását is (Kolozsi-Lentner-Parragh 2017). Ezen állammodellre való áttérés lehetőségét a 2010-től elért eredmények teremtették meg, melyek a 2010-es állapothoz képest a kényszerű modellváltás helyett egy minőségi megújulást tettek lehetővé. A közbizalom erősítésével kölcsönösen előnyös érdekközösség jöhet létre a piaci szereplők együttműködésén alapulóan, melyre jó példa lehet az adórendszer 2010-es gazdaságpolitikai fordulathoz kapcsolódó reformja, illetve a 2016 elején kezdődött adóigazgatás reform.

Napi szinten fokozódó kihívás és sürgetően megoldandó feladat a munkaerő megtartásának és fejlesztésének képessége. Az állam a rendelkezésére álló eszközzel számos versenyképességi feltételre pozitív ráhatással bír, mint például a képzettség szintjére, térbeli irányultságára, a szociális ellátórendszerre, az infrastruktúrára, vagy épp a bürokrácia terheire.

6.2. Jegybanki tennivalók

Monetáris politikai értelemben a jegybank az árstabilitás fenntartása, mint elsődleges jegybanki cél megvalósításával támogathatja a kiszámítható makrogazdasági környezetet és a gazdaság fenntartható növekedését. Ehhez a Monetáris Tanács döntésével összhangban a historikusan alacsony kamatkörnyezet tartós fenntartása szükséges. Elsődleges célja mellett a jegybank a pénzügyi stabilitás megőrzése felett is örökös, miközben árstabilitási célja veszélyeztetése nélkül lépéseivel támogathatja a kormány gazdaságpolitikáját. Csakis stabil és versenyképes hazai pénzügyi közvetítő rendszer lehet képes a finanszírozási forrásokat a termelékenység-növekedés szempontjából legoptimálisabban felhasználni képes ágazatok és vállalatok irányába csatornázni. Így minden lépés, amellyel a jegybank segíti a pénzügyi rendszer stabilitását és versenyképességének javítását a gazdaság hosszú távú növekedési képességét is emeli. Végezetül természetesen az innovatív és proaktív szemlélet – ahogy azt 2013 óta már láthatjuk – a jegybank jövőbeli döntéseiben is szükséges, hisz korunk kihívásaira sikeres válaszokat csakis átfogó elemzéseken nyugvó, kellően kreatív lépésekkel adhatunk.

A 2008-as pénzügyi-gazdasági válság alátámasztotta, hogy a korábbiaknál súlyosabb sokkhatások érhetik a gazdaságot, emiatt szükségszerűen az inflációscél-követő jegybankok nagyobb rugalmasság irányába mozdultak el.

A proaktív, támogató állami szerepvállalásra építő unortodox eszközöket alkalmazó, bátor és következetes intézkedések jegyeivel jellemezhető magyar gazdaságpolitikát nemzetközi értelemben is elismerték. Az óvatosság jegyeivel szakító, innovatív monetáris politika és a monetáris politikai fordulattal megvalósuló, egyben 2013-ban lehetségessé vált fiskális és monetáris politikai összhang nemzetközi értelemben szintén eredményt és elismerést hozott.

Irodalomjegyzék

[1.] Covey, S. – Merrill, R. (2011): A bizalom sebessége, HVG Könyvek, 367. pp.

- [2.] Csiszárík-Kocsir Á. (2017): Crisis and Financing - or the Practical Financing Decisions of Hungarian Small and Medium-sized Enterprises, Polgári Szemle – különszám, vol. 12, 199-215. pp.
- [3.] Csiszárík-Kocsir, Á. – Medve, A. (2012): Életünk mindennapjai a válság után – avagy a válság hatásainak személyes észlelése kutatási adatok alapján, Vállalkozásfejlesztés a XXI. században II. – Tanulmánykötet, Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, 135.-145. pp.
- [4.] Felcser, D. – Soós, G. D. – Váradi, B. (2015): A kamatcsökkentési ciklus hatása a magyar makrogazdaságra és a pénzügyi piacokra, Hitelintézeti Szemle, 14. évfolyam, 2015/3. szám
- [5.] Kolozi P. – Lentner Cs. – Parragh B. (2017): Közpénzügyi megújulás és állami modellváltás, Polgári Szemle, 13. évfolyam, 2017/4-6. szám, 28-51. o.
- [6.] Lentner, Cs. (2015): Az új magyar állampénzügyi rendszer – történeti, intézményi és tudományos összefüggésekben, Pénzügyi Szemle, 2015/4. szám, 458-472. o.
- [7.] Lentner Cs-Parragh B. (2016.): Érdekegyeztetés, konszenzuskeresés és participáció – új dimenziók, állami attitűdök, Pro Publico Bono Magyar Közigazgatás, 2016/2. szám, 26-40. o.
- [8.] Matolcsy, Gy. (2015): Egyensúly és Növekedés, Kairosz Kiadó
- [9.] Matolcsy, Gy. - Palotai, D. (2016): A fiskális és a monetáris politika kölcsönhatása Magyarországon az elmúlt másfél évtizedben, Hitelintézeti Szemle, 15. évf. 2. szám, 2016. június, 5-32.o.
- [10.] Parragh, B. (2010): Új kihívások a humánstratégiában: Válság és valóság - Válság közben, fellendülés előtt, szerk. Losonczi Miklós, Szigeti Cecília, Kautz Gyula emlékkonferencia kötete, Győr, SZE GTK, 2010, 169. o.
- [11.] Parragh, B. (2017): Pénzügyi Szemle, Monetáris hitviták – A megváltozott jegybanki szerepfelfogás eredményei, 2017/2. szám, 234-250. o.
- [12.] Petóné Csuka, I. (2016): Emberitőke-elméletek oktatási kontextusban „Vállalkozásfejlesztés a XXI. században” című VI. tanulmánykötet Budapest, 271-282.o.
- [13.] Rodrik, D. (2011): The Globalization Paradox, Democracy and the Future of the World Economy; Chapter 7, Poor countries in a rich world, W.W. Norton & Company
- [14.] Szalai, Á. - Kolozi, P. P. (2016): Mit kell tennünk egy versenyképesebb magyar gazdaságért? Polgári Szemle, 2016/4-6. szám, 183-195. o.
- [15.] Szeghegyi, Á. (2011): A tudásmenedzsment stratégiai szerepe a vállalatoknál, Vállalkozásfejlesztés a XXI. században I. tanulmánykötet, Óbudai Egyetem, 53-68. o.
- [16.] Tóth, G. (2017): Bérvezérelt növekedés és fenntartható közpénzügyek, Új Magyar Közigazgatás 2017. évi különszám, 63-68. o.
- [17.] Magyar Nemzeti Bank, Inflációs Jelentés, 2017. március
- [18.] Magyar Nemzeti Bank, Inflációs Jelentés, 2018. március

Az elektromos járművek integrálása a villamosenergia ellátási láncába

Dr. Piricz Noémi, PhD.

Óbudai Egyetem, Keleti Károly Gazdasági Kar,

piricz.noemi@kgk.uni-obuda.hu

Abstract: Az elektromos járművek villamosenergia-hálózatba történő integrálása sok kihívást jelent, de egyben lehetőséget is kínál a villamosenergia-ellátási lánc működésére és tervezésére. A villamos energia ellátási lánc egyedülálló a maga nemében; nemcsak a rögzített elosztási útvonalak miatt, és a szigorúan pull-rendszerű stratégia miatt, hanem azért is, mert a végső fogyasztónak lehetősége van arra, hogy közvetlenül befolyásolja a láncot, mint termelő / nagykereskedő / rendszer-befolyásoló. Ez a tanulmány azt vizsgálja meg, hogy a fogyasztóknak mi a véleményük elektromos autó tulajdonosként az ellátási lánc optimalizálásában betöltendő lehetséges szerepükről. A Közép-Magyarországon elvégzett kutatás (N = 211) szerint ha a fogyasztók elegendő állami támogatást és konkrét fogyasztói előnyöket kapnak, hajlandóak együttműködni az intelligens hálózatokkal a kiegyensúlyozottabb, stabilabb és hatékonyabb villamosenergia-ellátást lánc kialakítása érdekében.

Keywords: elektromos autók, intelligens hálózat, ellátási lánc optimalizáció

1. Bevezetés

A helyi és globális vállalkozások, valamint a fogyasztói energia rendszerek világszerte egyre inkább függenek az elektromos hálózatoktól (Veres, 2014). A klasszikus, fosszilis üzemű erőművek és atomerőművek mellett a megújuló energiaforrások is táplálják az elektromos hálózatokat, hogy kielégítsék a folyamatosan növekvő fogyasztói igényeket. Az energiahatékonyság növelése az Európai Unió Stratégia (Európai Bizottság, 2010) és a párizsi megállapodás egyik legfőbb prioritása, míg az energiahálózatok országos szintű javítása kulcsfontosságú az ország számára; nem csak az energiaellátás biztonságának növelésére, hanem a makrogazdasági versenyképesség támogatására is. Mivel a fogyasztók jobban függenek az elektromos hálózatoktól, mint korábban, bizonyos elvárások vannak a villamosenergia-szolgáltatás felé. Olyan villamos energiát

kívánnak használni, amely megfizethető, tiszta, megbízható és képes a mindenkori fejlődő gazdaság és társadalom támogatására (Sioshansi, 2011). Az energiahatékonyság célja a termékek és szolgáltatások nyújtásához szükséges energia mennyiségének csökkentése (ISO 17743:2016), míg az egész világra kiterjedő energiaigény 2020-ig átlagos növekedési üteme 1,6% lesz 2035-ig (International Energy Outlook, 2016).

Miközben az energiafogyasztók száma és az elfogyasztott energia mennyisége folyamatosan növekszik, a villamosenergia-ellátás láncolata a rendszeren belüli tárolási és kiegyensúlyozási lehetőségek hiányával küzd. Ez a tanulmány a fogyasztói szerepvállalás szerepére összpontosít az ellátási lánc optimalizálásában az elektromos autóelemek tárolókapacitása és a fogyasztók azon szándéka miatt, hogy együttműködjenek a rendszerüzemeltetőkkel. Megvizsgáljuk, hogy milyen módon, és milyen mértékben állnak készen az egyes felhasználók az együttműködésre, továbbá hogy vajon hajlandók-e feladni a szabadságukat bizonyos mértékben egy megbízhatóan működő és fenntartható nemzeti villamosenergia-ellátó rendszerére érdekében.

Ezért a kutatási kérdéseink a következők:

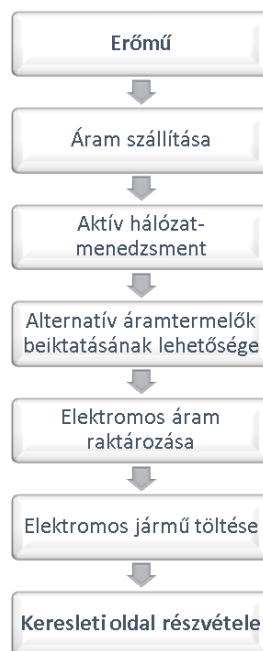
1. Mi az egyéni felhasználók véleménye és megközelítése, ha korlátoznák az elektromos áramhoz való hozzáférésük szabadságát?
2. Készek-e lemondani a számszerű, vagy a közvetett előnyökről? Ha igen, mit várnak cserébe?
3. Hol és hogyan igényelnek állami támogatást? Milyen támogatást fogadnának el?
4. Mit gondolnak az emberek az elektromos autókról, mint energiatárolókról? Tisztában vannak-e potenciális rendszer-befolyásuk szerepével? Nyitottak és képesek teljesíteni ezt az új szerepet és elvárást?

2. Elektromosság a 21. században: a smart grid-ek (intelligens hálózatok)

Mivel a villamosenergia-igények a huszadik század végére nőttek, a rendszerirányítók és a villamosenergia-termelők keresik a csúcsterhelés kezelésének módjait. A csúcs időszakok kezelésére szolgáló kapacitás kiépítésének és fenntartásának költségei abba az irányba mozdítják el a rendszerüzemeltetőket, hogy tanulmányozzák a keresleti periódusokat, készítsenek ennek megfelelő árképzést, továbbá hogy arra ösztönöznék az ügyfeleket, hogy tegyék át a fogyasztásukat a csúcsról a nem-csúcsidőszakra. A cél az volt, hogy a fogyasztás illeszkedjen a termeléshez, ami olyan fogyasztási módot igényelt, amely egyrészt mérte a fogyasztás napi idejét, másrészt a halmozott fogyasztást is.

Az 1970-es évek során bevezetett automatikus – smart – mérőeszközök információt szolgáltatottak az áramszolgáltatónak, ami bármilyen intelligens hálózat – smart grid – alapkövetelménye. Az intelligens hálózatok "automatizált, széles körben elosztott energiaellátó hálózatok, amelyek kétirányú villamosenergia-áramlással és információval jellemezhetők, amelyek képesek nyomon követni és megválaszolni mindent az erőművektől az ügyfelek preferenciáitól az egyes készülékekig" (IEEE, 2011).

Mitől lesz egy hálózat okos, vagy intelligens? Amin és Giacomoni (2015) szerzőpáros szerint az intelligens hálózatok öngyógyítóak, felhatalmazzák és befogadják a fogyasztókat, tolerálják a támadást, biztosítják a 21. századi felhasználók által igényelt energiaminőséget, kielégítik a kínálat és a kereslet széles skáláját, verseny piacok által teljes mértékben támogatottak. (Lásd 1. Ábra.)

1. Ábra

Az intelligens elektromos hálózat ellátási lánc

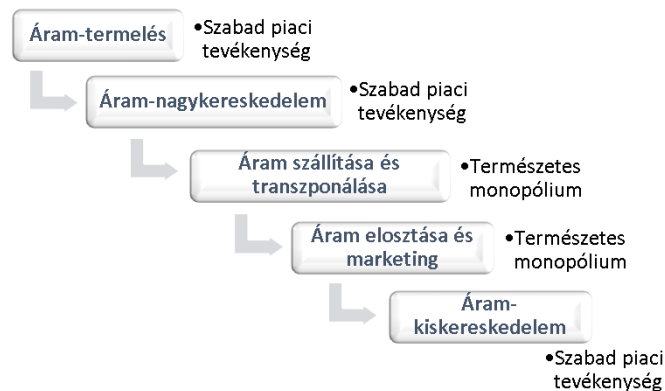
(<http://www.edsofsmartgrids.eu/home/why-smart-grids/> alapján)

Ha a villamos energiára gondolunk, úgy képzeljük, hogy egy erőmű termékéből lesz az elektromos áram, amely az erőművekről közvetlenül a fogyasztó otthonába halad. Az ellátóhálózat által nyújtott valódi termék azonban nem egyszerűen az elektromos energia, hanem az elektromos energia rendelkezésre állása, ahol, és

amennyire a fogyasztóknak szüksége van rá. A villamosenergia-ellátás fő funkciója az, hogy kiszolgálja a fogyasztói igényeket a rendelkezésre álló (ellátás-biztonság) és kielégítő (ellátás minősége) villamos energiával (megfelelő frekvenciával és feszültséggel) a lehető legalacsonyabb teljes költséggel (Bajor, 2007).

A nemzeti,- és az egész világra kiterjedő energiahálózatok a hagyományos ellátási lánc minden jellemzőjét hordozzák: a különböző átviteli fázisok különböző termelők közötti integrált hálózatok addig a pontig, amíg a termék eléri a végső fogyasztót (Hofbauer, Wenninger, 2011). Annak érdekében, hogy a megfelelő ügyfelet, a megfelelő időben, megfelelő mennyiségű, és megfelelő minőségű energiával elérhessék, a rendszerirányítók olyan ellátási lánc menedzsment feladatokat látnak el, mint például a hálózattervezést, a gyártástervezést, a megrendeléskezelést, az értékesítést és a műveletek tervezését, a beszállítókkal és az ügyfelekkel való együttműködést és számos más folyamatokat, amelyek révén sikeresen tervezik, működtetik és irányítják ezt a világméretű ellátási láncot.

A hagyományos ellátási láncokhoz képest a villamosenergia-láncnak számos egyedi tulajdonsága van. A láncok általában erős állami befolyással működnek, gyakran sebezhetőek a nemzeti politikában bekövetkezett változásokkal szemben, és – annak ellenére, hogy nemzetközileg összekapcsolódtak – többnyire nemzeti piacokon működnek. Ráadásul a villamosenergia-ellátási lánc részben, vagy egészben természetes monopólium, ahol hatalmas áramfejlesztők, átviteli, vagy elosztó társaságok dominálnak a piacokon.

2. Ábra

Az olasz elektromos hálózat ellátási lánc

(http://eng.gruppohera.it/group/business_activities/business_energy/electricity/ alapján)

A hagyományos logisztika szempontjából a villamosenergia-ellátás tipikus hűzőrendszer, nincs jelentős tárolási lehetőség a végtermék szintjén. Az erőművek

és más generátorok pillanatról pillanatra előállítják a szükséges villamos energiát, ellenkező esetben a rendszer elveszíti egyensúlyát, és a szolgáltatás megszűnik, továbbá magas kiegyensúlyozási költségek és óriási újraindítási költségek jelennek meg (Bajor, 2007).

A pull-ellátási láncban a beszerzés, a termelés és az értékesítés kereslet-vezérelt, nem pedig előrejelzés-alapú. A Toyota Motort gyakran használják a húzótermelés példájaként, ám a vállalat követi a "szupermarket modellt", ahol korlátozott leltárt tartanak és feltöltik, ahogy fogyasztják (Ohno, 1988). A villamosenergia-ellátási láncban ezeknek a biztonsági készleteknek a rendelkezésre állása rendkívül korlátozott, ezáltal az ellátási lánc sebezhetővé válik az előre nem látható események, vagy a kereslet hirtelen változásai miatt. Miközben olyan lehetőségektől kénytelenek eltekinteni, mint a hidroelektromos szivattyúk, az akkumulátorok, a lendkerék, a sűrített levegő, a hőenergia és a hidrogén, a villamos energia tárolása, termelése és üzemeltetése drága, és rendelkezésre állása korlátozott (Energy Storage Association, 2012).

Míg az energiatárolás önmagában nagy lehetőség, az elektromos energia villamos energiáját nem lehet tárolni, vagy csak korlátozott módon és mennyiségben. A villamos energiát fel kell használni, mert azonnal keletkezik, vagy azonnal átalakul egy másik formára. Ez azt jelenti, hogy a rendszernek veszteségei vannak az átalakulási folyamatokban, de ezek a veszteségek többnyire rosszabbak, mint a más folyamatok veszteségei, amelyeket a piaci szereplők a rendszer szabályozására alkalmaznak (Papp, 2015). Ennek a tulajdonságnak és állapotnak köszönhetően úgy gondoljuk, hogy a résztvevők viselkedése az intelligens hálózatban létfontosságú lehet. Az intelligens hálózatokkal foglalkozó szakirodalom megvitatja az egyéni ügyfelek együttműködő megközelítésének szükségességét, ugyanakkor nem nagyon találtunk empirikus vizsgálatokat arról, hogy a vevők tudnak-e erről a várakozásról, vagy általában hogyan működik ez a gyakorlatban.

3. Az elektromos járművek és tulajdonosaik szerepe a tárolás, valamint a villamos energia ellátási láncának optimalizálása során

Számos kutató szerint olyan technológiák, mint a plug-in hibrid (PHEV), a teljesen elektromos jármű (EV), továbbá a járműből-rendszerbe (vehicle-to-grid V2G) és a rendszerből-járműbe (grid-to-vehicle G2V) történő áramlások tudnák javítani a villamos energia tárolását és menedzsmentjét (Hannan et al. 2017; Putrus et al. 2015; Gennaro et al. 2014). Az elektromos autó elterjedésének az egyik legnagyobb akadálya mindig az akkumulátor ára volt, amely az autó teljes kiskereskedelmi árának 30-40% -át teszi ki. 2010-ben 1 KWh elektromos autó

akkumulátor 1000 dollárba kerül, előrejelzések szerint 2020-ra ez körülbelül 225 dollárra csökkenhet. 2017-ben az akkumulátor ára 195 dollárba került, és becslések szerint ez az ár az elkövetkező évben további 40% -kal csökkenhet (Energy Storage Association, 2012).

Az EV akkumulátorok jelentős energiatárolási kapacitással rendelkeznek (20-tól 100 kWh-ig), amelyek különböző módokon alkalmazhatók a magas és alacsony keresleti periódusok kiegyensúlyozására, vagy akár fel lehet belőlük tölteni a villamos energiát a hálózatra (V2G), amikor erre szükség van. Az ellenőrzött töltés lehetőséget ad arra, hogy az EV-t feltöltsük, amikor a hálózatnak többletkapacitása van (G2V) (például többlet megújuló energiaforrás) (Putrus et al. 2015). Az intelligens töltők lehetővé teszik a fogyasztók és a rendszerüzemeltetők számára, hogy a hálózati állapot (rendelkezésre álló teljesítmény) és az EV felhasználói követelmények alapján szabályozzák a kimenetet (töltési sebesség és idő) (Niesten et al. 2016). A járműből-rendszerbe (vehicle-to-grid V2G) történő áramlás során az elektromos járművek visszaadhatják az akkumulátorukban tárolt energiát az elektromos hálózathoz és programozhatók úgy, hogy a rács tartalék energiát igényeljen. Mivel ez a szolgáltatás a tulajdonosok részére történő kifizetésekhez vezethet, hatékonyan csökkenti az elektromos jármű tulajdonlásának költségeit (Parsons et al. 2014; Hannan et al. 2017).

A Pwc Hungary által 2015-ben végzett kutatás szerint az elektromos autók száma 53 000 (reális scenárió) és 140 000 (optimista forgatókönyv) között várható 2023-ig. Az átlagosan 50 kWh akkumulátor kapacitással számolva az elektromos autókkal a tulajdonosok 2,65-7 GWh körüli energiát igényelnek, ami az előrejelzett átlagos napi villamosenergia-fogyasztás 2-5% -át teszi ki Magyarországon (Pwc, 2015).

Miközben a 2-5% -os általános részarány nem túl magas, és nem igényel további generátorok, vagy erőművek integrálását a rendszerbe tárolókapacitásként és rendszert kiegyenlítő eszközként, a kiegészítő tárolás 2-5% -a jelentős tényező lehet a magyar villamosenergia-ellátási láncban. A földrajzi elhelyezkedése és jellemzői miatt a hidroelektromos szivattyúk nem telepíthetők és nem működhetnek hatékonyan Magyarországon, ezért a 2-5% raktározása számos kockázatot kiküszöbölhet, és – megfelelő fogyasztói részvételével – hatékony eszköz lehet a csúcsok kezelésében, és a völgyek által okozott ingadozásra a napi energiaigény során.

4. Az empirikus kutatás módszertana és első eredményei

Kutatási módszertanként az előzetes szakaszban a hólabda mintavételt alkalmaztuk. A válaszadók első csoportja a Dunaiújvárosi Egyetem levelező diákjai közül került ki. A választott válaszadók másik csoportja alapvetően Paks város 40 km-es körzetében lakik, amely a magyar e-mobilitás vezető városa. Magyarország egyetlen atomerőműve e város mellett található, és mind a helyi, mind a nemzeti kormányok dolgoznak azon, hogy a Paksot az első olyan magyarországi várossá alakítsák át, amely teljes elektromos közlekedési infrastruktúrával rendelkezik. Az atomerőmű közelségéből adódóan a járműből-rendszerbe (V2G) és a grid-to-vehicle (G2V) technológiákra vonatkozó érzékelt jövedelem és általános ismeretek magasabbak lettek, mint a magyar átlag. Általánosságban azt mondhatjuk, hogy válaszadóink közép-magyarországi származásúak. (össz N = 211)

A várakozásoknak megfelelően a válaszadók pénzügyi helyzete a magyar átlag felett van, mivel a Paksi régió Magyarország 9. legnagyobb jövedelmű területe. Míg a magyar közigazgatási szektorban 2016-ban az átlagos nettó bér körülbelül 500 EUR, a magánszektorban pedig mintegy 580 EUR (Központi Statisztikai Hivatal 2017), addíg a válaszadók nettó jövedelme többnyire 645-1000 EUR, vagy több mint 1000 EUR. Ez fontos tényező az e-mobilitás tekintetében, mivel az elektromos autók még mindig viszonylag drágák.

A válaszadók 66 %-a férfi, 34 %-a nő, továbbá elsősorban a fiatalabb korosztály közül kerültek ki, mivel 42 %-uk 25-35 év közötti, és 28 %-uk 35-45 év közötti. Iskolai végzettségük jóval az országos átlag feletti értékeket mutatja: a válaszadók 81 %-a rendelkezik diplomával és 9 %-uk doktori fokozattal. A válaszadók földrajzi,- és az előbbieken ismertett eloszlása miatt is korlátozottan értékelhetjük a felmérés eredményeit, hiszen mintánk nem tekinthető reprezentatívnak.

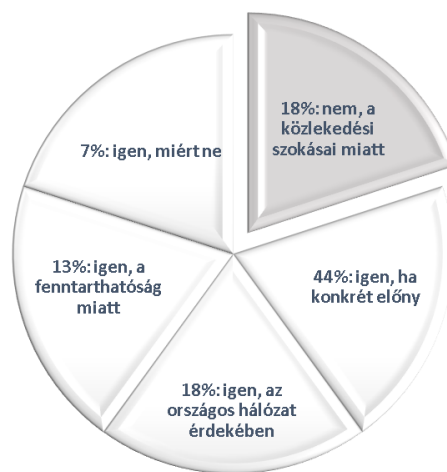
Autó vásárlása során a megkérdezettek számára egyértelműen a megbízhatóság és a biztonság a legfontosabb. A második legfontosabb szempont viszont az alacsony környezet-terhelés. A fontossági lista harmadik helyére két szempont került szinte azonos értéket elérve, ezek az 'alacsony fogyasztás, kedvező fenntartási költségek', valamint a 'megfelelő ár-érték arány'.

Kissé meglepő, hogy a válaszadók körében a környezettudatosság fontosabb, mint az alacsony fenntartási költség, noha ez a szempont a harmadik leglényegesebb elem ebben a felmérésben is. A környezettudatosság kiemelkedő szerepe talán a magas iskolai végzettségnek is köszönhető.

A szakirodalmi részben tárgyalt a járműből-rendszerbe (vehicle-to-grid V2G) és a rendszerből-járműbe (grid-to-vehicle G2V) történő áramlások a smart grid (intelligens hálózatok) egyik alapvető képessége, amely nagy fokú együttműködést kíván az egyéni fogyasztóktól is. Ezért kiemelten fontosnak tartjuk kutatásunk

azon kérdését, mely szerint a válaszadó hajlandó lenne-e lemondani arról a szabadságáról, hogy kedve szerint teletöltse a járművét, ha egy szolgáltató garantálná, hogy a mobilitási igényeihez szükséges energia a megfelelő tartalékokkal mindig rendelkezésre áll. A kérdésre kapott válaszokat a 3. Ábra foglalja össze.

A válaszokból azt látjuk, hogy a válaszadók 44 %-a elfogadja az elektromos áramhoz való korlátlan hozzáférés szabadságának korlátozását, ha abból neki konkrét, közvetlen és mérhető anyagi előnyei származnának. A következő csoport, 18 % szintén nyitott e témában, és ők is elfogadnák ezt a helyzetet, mert az országos elektromos hálózat csak központi szabályozással tartható egyensúlyban, és ha mindenki kedvére töltögeti az autóját, akkor a szabályozási többletköltség előbb-utóbb megjelenik a villany árában. A válaszolók 13 %-a szintén hajlandó a szabadságának bizonyos korlátozására, ha a környezetet és a társadalmi fenntarthatóságot ezzel támogatja. (7 % véleménye: igen, miért ne.) Csupán a válaszadók 18 %-a (kiemelt szürke tortaszelet) jelölte meg azt a választ, hogy “semmiképpen nem mondanék le erről, mert az én közlekedési szokásaim miatt fontos, hogy mindig elérhető legyen a maximális hatótávolság”.

3. Ábra

A válaszadók véleménye az elektromos áramhoz való korlátlan hozzáférés szabadságának korlátozásáról

Ez azt jelenti, hogy összességében a felmérésben résztvevők 82 %-a – valamilyen ok miatt – nyitott álláspontot képvisel, azaz megfelelő ösztönzők, előnyök és tájékoztatások fényében – például így környezetkímélőbb az energia-fogyasztásuk – hajlandók lemondani arról a szabadságukról, hogy kedvük szerint teletöltsék az elektromos járműveiket. Véleményünk szerint ez meglepő, de annál fontosabb

eredmény egy hagyományosan individuális kultúrában, ahol az 1990-es rendszerváltás követően az egyéni szabadság iránti vágy még erősebben tört felszínre az élet számos területén.

5. Következtetések

Az elektromos autók megjelenése és elterjedése, valamint a kapcsolódó technológiai potenciál számos kérdést vet fel mind nemzeti, mind világszinten. Ez a technológia zöldebb, intelligensebb, fenntarthatóbb és hatékonyabb lesz-e olyan célok elérése érdekében, mint az energiahatékonyság és a villamos energia tudatos fogyasztása? Kutatásaink alapján azt mondhatjuk, hogy a villamos energia ellátási láncának optimalizálása erősen függ a fogyasztóktól: viselkedésüktől, attitűdjeiktől, valamint a villamosenergia-ellátás láncolatában betöltött szerepüktől. E kutatás alapján azt mondhatjuk, hogy a villamosenergia-ellátási lánc bizonytalanságainak kiegyensúlyozása, működtetése és ellenőrzése érdekében elkerülhetetlen az elektromos autóhasználók aktív és tudatos részvétele, illetve együttműködése.

E kutatás előzetes eredményei biztatóak, hiszen a válaszadók azt állítják, hogy nyitottak az új technológiák nyújtotta lehetőségekre, sőt túlnyomó részük hajlandó az áram-igénybevételével kapcsolatos teljes szabadságuk korlátozására is. Azonban néhány eredmény ellentmondásos, és további és mélyebb - esetleg nemzetközi - vizsgálatot igényel.

Hivatkozások

- [1.] Amin, S. M., Giacomoni, A. M.: Smart grid, safe grid. IEEE Power and Energy Magazine, 10(1), 2015, pp. 33-40
- [2.] Bajor P.: The bullwhip-effect in the electricity supply. In Proceedings Papers of Business Sciences: Symposium for Young Researchers (FIKUSZ), 2007, pp. 19-25
- [3.] De Gennaro, M., Paffumi, E., Scholz, H., Martini, G.: GIS-driven analysis of e-mobility in urban areas: An evaluation of the impact on the electric energy grid. Applied Energy. Volume 214, 2014, pp. 94–116
- [4.] Energy Storage Association: Pumped Hydroelectric Storage, 2012, <http://energystorage.org/energy-storage/technologies/pumped-hydroelectric-storage>, letöltve: 2017.04.03.
- [5.] European Commission: EU Strategy for the Danube Region, 2010, http://ec.europa.eu/regional_policy/en/policy/cooperation/macro-regional-strategies/danube/ letöltve: 2017.04.05.

- [6.] European Distribution System Operators' Association for Smart Grids (EDSO): Why smart grids? <http://www.edsoforsmartgrids.eu/home/why-smart-grids/> letöltve: 2018.04.03.
- [7.] Hannan, M. A., Hoque, M. M., Mohamed, A., Ayob, A.: Review of energy storage systems for electric vehicle applications: Issues and challenges. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 69, 2017, pp. 771-789.
- [8.] HERA Gruppo: Detailed layout of the electricity supply chain http://eng.gruppohera.it/group/business_activities/business_energy/electricity/ letöltve: 2018.04.12.
- [9.] Hofbauer P, Wenninger C.: Elastic collaboration for automotive supplier networks. *Concurrent Enterprising (ICE)*, 17th International Conference, 2011, pp. 1-7
- [10.] IEEE: Draft Guide for Smart Grid Interoperability of Energy Technology and Information Technology Operation with the Electric Power System (EPS), and End-use Applications and Loads, 2011 <http://ieeexplore.ieee.org/document/5975181/>, letöltve: 2017.05.04.
- [11.] International Energy Outlook: DOE/EIA-0484 (2016), U.S. Energy Information Administration, 2016
- [12.] Központi Statisztikai Hivatal: GYORSTÁJÉKOZTATÓ - Keresetek www.ksh.hu/docs/hun/xftp/gyor/ker/ker1605.html 2016. letöltve: 2017.04.12.
- [13.] Niesten, E., Floortje A.: How is value created and captured in smart grids? A review of the literature and an analysis of pilot projects, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, Volume 53, 2016, pp. 629–638
- [14.] Papp, M. G.: Economic modeling of energy storage plants in Hungary. In *Energy (IYCE)*, 5th International Youth Conference on IEEE, 2015, pp. 1-7
- [15.] Parsons, G. R., Hidrue, M. K., Kempton, W., Gardner, M. P.: Willingness to pay for vehicle-to-grid (V2G) electric vehicles and their contract terms. *Energy Economics*, Volume 42, 2014, pp. 313-324
- [16.] Ohno, T.: *Toyota production system: beyond large-scale production*. CRC Press, 1988
- [17.] Putrus, G., Lacey, G., Bentley, E.: *Towards the Integration of Electric Vehicles into the Smart Grid.*, Springer, 2015, pp. 345-366
- [18.] PwC: Merre tart az elektromos autók piaca? https://www.pwc.com/hu/hu/kiadvanyok/assets/pdf/merre_tart_az_elektromos_autok_piaca-e-car_2014.pdf letöltve: 2017.04.12.
- [19.] Sioshansi, F. P. (Ed.): *Smart grid: integrating renewable, distributed and efficient energy*. Academic Press, 2011, pp. 118
- [20.] Veres L.: Logisztikai kihívások a villamos energia hálózatok hatékonyságának javításában. *Logisztikai Évkönyv*, 2014, pp. 62-68

A termőföldek értékesítési ára és az aranykorona értéke közti kapcsolat vizsgálata

Dr. Szabó Dániel Róbert

Egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
szabodr@sze.hu

Dr. Kovács Norbert

Egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem, Kautz Gyula Gazdaságtudományi Kar,
kovacsn@sze.hu

Dr. Fülep Dávid

Egyetemi adjunktus, Széchenyi István Egyetem, Gépészmérnöki, Informatikai és Villamosmérnöki Kar,
fulep@sze.hu

Sáhó Ákos

Ügyvezető, Agrotax Kft.,
saho.akos@agrotax.hu

Absztrakt: A termőföldek értékesítési árának, becsült értékének megállapításakor számos tényezőt szokás figyelembe venni. Ezek közül kiemelkedő jelentőséggel bírnak a termőföldek minőségének mérésére szolgáló indikátorok. A 19. század második felére visszanyúló, a föld minőségét és gazdasági értékét, ezáltal a földek korabeli, tiszta jövedelem-termelő képességét megmutató aranykorona mint mérőszám napjainkban is fontos összetevő a földek értékének meghatározása során, szerepe továbbra is beágyazottnak tekinthető. Éppen ezért fontos annak vizsgálata, hogy megvizsgáljuk a termőföldek megfigyelt értékesítési eladási ára és aranykorona értéke között fellelhető kapcsolat szorosságát. A kapott eredmények tükrében elmondható, hogy más, korábbi vizsgálatokhoz hasonlóan csupán gyenge, pozitív irányú korreláció fedezhető fel az aranykorona érték és a termőföldek értékesítési ára között.

Kulcsszavak: aranykorona, termőföld, értékelés, értékbecslés, ingatlan, földár

1. Bevezetés

Jelen tanulmányban az aranykorona mint földértékelési mutatószám kialakulása és tartalma mellett bemutatásra kerülnek korábbi, az aranykorona értékek és földek értékesítési árai közötti kapcsolat erősségére irányuló vizsgálatok eredményei. A vizsgált adathalmazt a szántóföldek értékének becslése során felhasznált, az adott település 10, 20 és 30 kilométeres környezetében megfigyelt, korábban értékesített szántók eladási árai és a kérdéses földterületekre jellemző aranykorona értékek alkották.

2. Az aranykorona szerepe a termőföldek értékelésében

A 19. század második felében kialakított aranykorona napjainkban is részét képezi a termőföldek értékelésének, értékének megállapításának. Az osztrák mintára készült, II. József császár a termőföldek adóztatására vonatkozó, 1783-ban meghirdetett tervére visszavezethető, aranykorona alapú, hozadék-elvű értékelési rendszer törvényi előkészítése 1875-re datálható, bevezetését az 1887. évi VII. törvénycikk kapcsán rendelték el [1,2]. Az értékelés középpontjába a földterületek tiszta hozadékát állító mérőszám-rendszer a talajosztályozáson keresztül a talaj minőségét, valamint a korabeli közgazdasági jellemzőit, potenciálját tömörítette az aranykorona mutató által felvett érték formájában. A mutató a tiszta jövedelmet a bruttó árbevétel, azaz a szokásos, hagyományos gazdálkodás mellett tartósan realizálható középtermés értékéből levont szokásos gazdálkodási költségek²⁷ különbségként vette alapul²⁸ [3,1]. A középtermés éves szintű értékét, valamint a kapcsolódó ráfordítások mértékét művelési áganként eltérően állapította meg [1].

Az egyes földterületek értékelésének alapjául a becslőjárásokon belül megállapított referenciákat, azaz a járási-, illetve községi mintaterületeket vették alapul [3]. Bár egy településen, ugyanazon művelési ágba és minőségi osztályba sorolt területek fajlagos aranykorona értéke állandó [4], azonban térségenként jelentőség eltéréseket mutathatnak egyazon művelési ághoz tartozó, illetve minőségi osztályba sorolt földterületek aranykorona értékei [5].

²⁷ A költségek között a föld megműveléséhez kapcsolódó ráfordítások mellett lényeges szerepet tölthettek be a termények piacra juttatásával kapcsolatos szállítási költségek.

²⁸ Egy kataszteri hold területe 1600 négyszögölnek, azaz 0,575464 hektárnak felel meg.

Ahogy a fentiekből is kitűnik, az aranykorona érték a földterület műveléséből megszerezhető tiszta hozadékot mutatta meg, azonban továbbra is mint az adott földterület minőségi “mutatójaként” rögzült a köztudatban, illetve vált a földek értékének megállapításával kapcsolatos kérdésekben megkerülhetetlen jellemzőnek. A II. Világháborút követően történtek módosítások a művelési ágakra és minőségi osztályok tartalmára vonatkozóan, azonban a tiszta jövedelemre vonatkozó információk ebben az időszakban nem voltak értelmezhetőek. A későbbiekben, az 1970-as évek során kifejlesztésre került egy 100 pontos, talajtérképekre, illetve szakértői becslésekre alapuló értékelési rendszer [3,1], mely bár bevezetésre került az ingatlan-nyilvántartásban, a későbbiekben mégsem vert gyökeret a földek értékelésében, sem a hivatalos értékelések során, sem a mindennapi életben [4].

A termőföldekre jellemző aranykorona értékek és az értékesítési árai között fellelhető kapcsolatokra irányuló korábbi kutatások eredményei vegyes képet mutatnak. Bár megfigyelhető, hogy a termőföldek aranykoronában mért minősége és a növénytermesztő képessége között összefüggések fedezhetők fel [6], valamint számottevő hatást képes gyakorolni a földek bérleti díjára, azonban a szántók áaira gyakorolt hatása már jóval gyengébbnek tekinthető [7].

3. Anyag és módszer

A vizsgálatok során 212 darab termőföld értékbecsléséhez felhasznált adathalmazból indultunk ki. Az értékbecslések alapjául a vizsgálatot megelőző egy év során, a termőföldek adott településein és azok környezetében található településéhez tartozó, normáltartományba eső szántóföldek megfigyelt értékesítési árai szolgáltak. A vizsgálatot így az eredeti adathalmaz 84, tisztán szántó művelési ágú területére leszűkítve végeztük el.

A vizsgálat alapjául szolgáló változók tehát a Budapest Főváros Kormányhivatala Földmérési, Távérzékelési és Földhivatali Főosztályától származó, a vizsgált termőföldekre vonatkozó fajlagos aranykorona értékek és kérdéses terület 10, 20, illetve 30 kilométeres, légvonalban mért távolságon belül található településeken, az elmúlt 360 napban megtörtént tranzakciók figyelembevételével számított piaci árai voltak, s a köztük fellelhető korrelációt mértük, az eredményeket pontfelhő diagramokon ábráztuk.

4. Eredmények

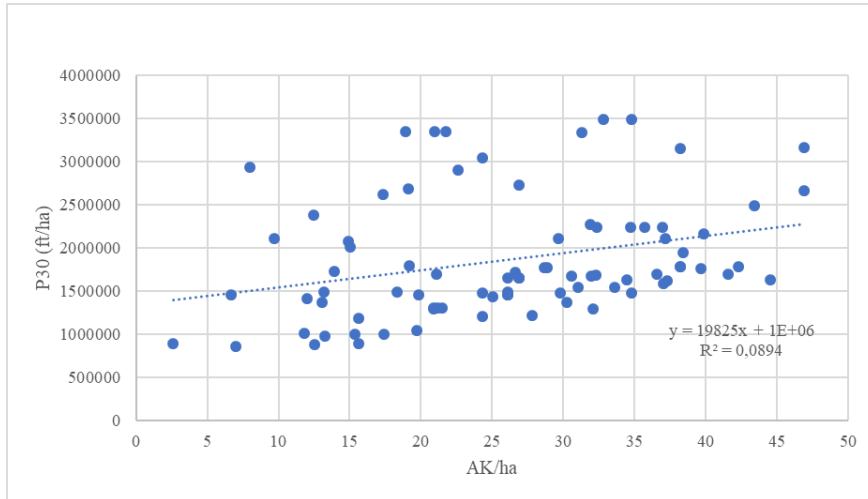
A 84 darab vizsgált földterület átlagos nagysága 10,69 hektár volt. A tőlük 10 kilométeres sugarú körön belül található településekhez tartozó fekvő szántóföldek átlagos hektáronkénti eladási ára 1,86 millió forint, a 20 kilométeren belülieké 1,99, míg a 30 kilométeres környezetéhez tartozó földek ára éppen meghaladta a 2 millió forintot hektáronként. A legkisebb vizsgált termőföld mérete alig haladta meg a fél hektárt, míg a legnagyobb vizsgált egybefüggő földterület mérete több, mint 85 hektár volt. A szántók méretének szórása 16,6 hektár, a vizsgált területek összterülete pedig közel 900 hektár nagyságot képviselt.

<i>Ismérv</i>	<i>ha</i>	<i>Ak/ha</i>	<i>Piaci átlagár (10 km)</i>	<i>Piaci átlagár (20 km)</i>	<i>Piaci átlagár (30 km)</i>
Átlagos érték	10,69	26,13	1 856 791	1 992 288	2 073 622
Standard hiba	1,81	1,13	74 912	87 500	73 095
Medián	5,45	26,37	1 672 938	1 736 575	1 841 433
Módusz	-	26,10	3 343 270	1 847 777	1 720 872
Szórás	16,61	10,36	686 579	801 948	669 926
Csúcsosság	11	-0,76	0,01	5,09	0,91
Ferdeség	3	-0,07	0,88	2,20	1,29
Tartomány	84,77	44,30	2 633 680	4 039 862	2 623 776
Minimum	0,57	2,60	850 408	1 041 026	1 366 641
Maximum	85,34	46,90	3 484 088	5 080 888	3 990 417
Összeg	898,01	2195,27	155 970 405	167 352 185	174 184 237
Darabszám	84	84,00	84	84	84
Konfidenciaszint(95,0%)	36051,92	2,25	148 997	174 033	145 383

1. táblázat

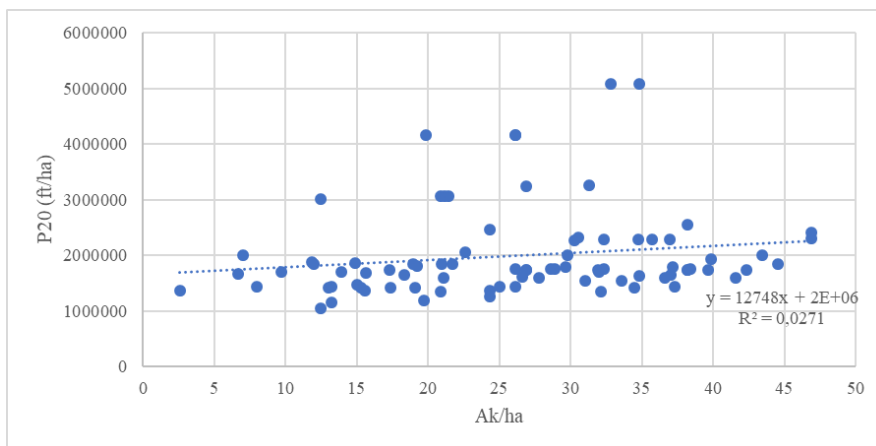
A vizsgálat során felhasznált változók főbb statisztikai jellemzői.

A vizsgált földeket átlagosan 26,13 aranykorona jellemezte hektáronként. A legalacsonyabb minőségű föld mindössze 2,6, míg e tekintetben a legjobb hektáronként közel 47 aranykorona értéket képviselt (1. táblázat).

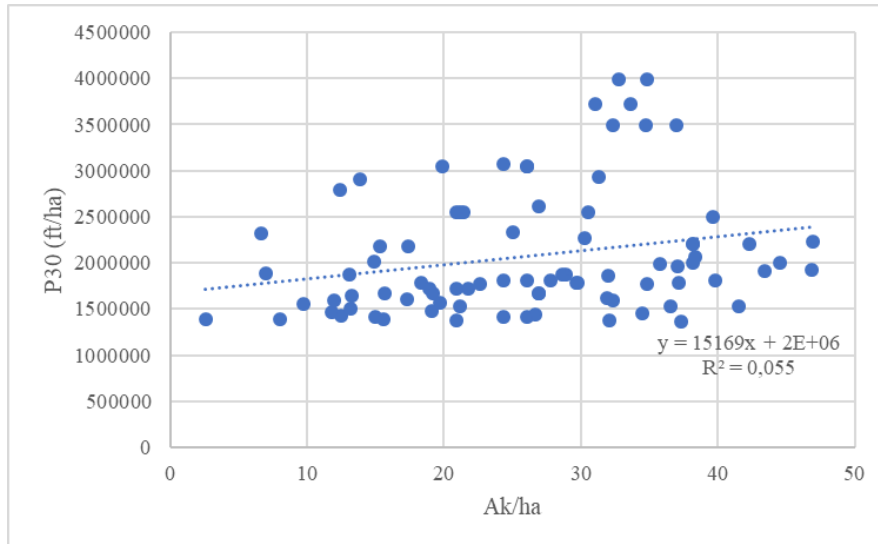
1. ábra

A 10 km-es hektáronkénti piaci ár a fajlagos aranykorona (ak/ha) függvényében

2. ábra

A 20 km-es hektáronkénti piaci ár a fajlagos aranykorona (ak/ha) függvényében

3. ábra

A 30 km-es hektáronkénti piaci ár a fajlagos aranykorona (ak/ha) függvényében

A vizsgált településekre jellemző átlagos – a vizsgált körzet 10-20, illetve 30 km-es sugarának függvényében – aranykorona értékek és megfigyelt értékesítési árak között pozitív irányú, gyenge lineáris kapcsolat ($r_{10\text{km}}=0,299$; $r_{20\text{km}}=0,165$; $r_{30\text{km}}=0,234$) figyelhető meg (1-3. ábra). Az árak összvarianciájának 2,9, 1,7-től 3,5 százalékig terjedő részét magyarázzák a rájuk jellemző aranykorona értékek, így azok önmagukban nem tekinthetők a piaci ár jó prediktorának a vizsgált minta alapján.

Összegzés

Az aranykorona kétségtelenül tartalmaz máig is érvényes, értékes információkat a kérdéses földterület földminőségéről, annak jövedelemtermelő képességéről. A kapott eredmények az aranykorona ármeghatározó szerepének újragondolását megfontolás tárgyává teszik. A tiszta jövedelem-biztosító képességre vonatkozó információktól elkülöníthetetlen közgazdasági tartalma csökkenti alkalmazhatóságát. Hasonlóan a korábban elvégzett kutatásokhoz eredményeihez, jelen vizsgálat során is mindössze gyenge, pozitív kapcsolat fedezhető fel az aranykorona mutató által felvett érték és a termőföld piaci ára között. Éppen ezért megállapítható, hogy számos más, a vizsgált termőföldre jellemző ökológiai és annak közgazdasági értékére, helyzetére vonatkozó tényező naprakész figyelembevétele is szükséges a földek értékének meghatározása során.

Köszönetnyilvánítás

A vizsgált ingatlanokhoz kapcsolódó adatokhoz az X-Agro Kft., Agrotax értékbecslési módszeréhez kapcsolódó adatbázisa került felhasználásra.

Hivatkozások

- [1] Bobvos Pál: Az aranykorona és a termőföld-érték., Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae : Acta oeconomica, (1), 1996, pp. 73-82.
- [2] Tóth Gergely, Rajkai Kálmán, Bódis Katalin, Máté Ferenc: Magyarország kistájak földminősége a D-e-meter szántó minősítési eljárás szerint, Tájökológiai Lapok, 12 (1), 2014, pp. 183-195
- [3] Fórizs, Józsefné; Máté Ferenc, Stefanovits, Pál: Talajbonitáció-földértékelés, Agrártudományi Közlemények, 30 (3), 1971, pp. 359-378.
- [4] Számadó József: A termőföld kalkulatív értékeének módszertana, Regiocon Kiadó, Kompolt, 1998.
- [5] Szűcs István: Leesett az aranykorona. Figyelő, 1992. április 9., 21. p.
- [6] Naárné Tóth Zsuzsanna, Farkasné Fekete Mária, Baranyai Zsolt: A földár és a mezőgazdasági földpiac összefüggéseinek vizsgálata Magyarországon, In: Pannon Egyetem Georgikon Kar (szerk.) "Gazdaságosság és/vagy biodiverzitás" 52. Georgikon napok. Kivonat-kötet. Az elhangzó és poszter előadások rövid kivonatainak gyűjteménye. Konferencia helye, ideje: Keszthely, Magyarország, 2010.09.30-2010.10.01. Keszthely: Pannon Egyetem Georgikon Kar, 2010. Paper 21-38-44
- [7] Naárné Tóth Zsuzsanna, Vinogradov Sergey: Factors affecting agricultural land prices in Hungary. Annals Of The Polish Association Of Agricultural And Agribusiness Economists X:(5), pp. 161-165

Kihívások az Információs és Kommunikációs Technológiák oktatásában

Dr. habil. Szeghegyi Ágnes

Egyetemi docens, Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, Vállalkozás-
menedzsment Intézet

szeghegyi.agnes@kgk.uni-obuda.hu

Absztrakt: Az Információs és Kommunikációs Technológiák egyre szélesebb körű elterjedésével már az óvodáskorú gyerekek is játszva megtanulhatják azok kezelését. Már nem csoda az egyetemek laborjaiban a számítógépek elé ülni, és böngészni a különböző oldalakat, új tartalmakat megismerni. Minden gyakorló tanár találkozik olyan hallgatóval, akinek olyan speciális tudása van az Információs és Kommunikációs Technológiák területén, mely semmiképpen sem kerülhetett bele egyetlen tantárgyba sem. A hallgatók bejövő tudása megváltozott, az iskola nélkül is képesek megtalálni, és megtanulni a szinte napról napra megjelenő Információs és Kommunikációs Technológiák kezelését. Theodore Roszak már megírta a törekvést arra, hogy az iskolában minden tanulóra jusson egy gép. Megtörtént. Már minden gyerek előtt ott van, de már nem csak az iskolában, hanem a nap huszonnégy órájában. A zsebében van. A kérdés az, hogy ma mit is értünk az informatikai ismeretek alatt, hiszen maga az elnevezés több mint hatvan éve született meg.

Kulcsszavak: Adatkezelés, döntéstámogatás, informális tanulás, közösségi kapcsolatok, tartalomfejlesztés

1. Egy kis történelem

A gazdasági folyamatok számtalan szállal kötődnek az emberiség, az emberi társadalom működéséhez. Ha azokat megkíséreljük a társadalom élő szövetéből „barbár módon kitépni”, mint „gazdaságtant”, a tudományos vizsgálatok számára minden bizonnyal csak nagyon durva közelítéssel élünk. E folyamatok lefutását számtalan, közvetlenül nem „gazdasági jellegű” körülmény befolyásolja, mint pl. egy populáció műveltségi szintje, oktatási rendszere, erkölcsi színvonala, szokásai, életmódja, általános kultúrája, földrajzi környezete, éghajlata, környezetével fenn-tartott kulturális és kereskedelmi kapcsolatai. Az Információs és Kommunikációs Technológiák fejlődésével, az Internet megjelenésével ezek a folyamatok maguk is gyorsan változnak, tudományos igényű vizsgálatuk szükségképpen megjelenésükkel egyidőben vagy talán azt követően zajlik. A megfelelő alapfogalmak sem

tisztáztak. Különösen nehéz az angolszász szakirodalomban meghonosodott fogalmak fordítása vagy éppen a magyar nyelvbe való befogadása. Ma már például nem IT-ről (Information Technology), azaz Információs Technológiáról, hanem ICT-ről (Information and Communication Technology), azaz Információs és Kommunikációs Technológiáról beszélünk. Theodor Roszak (1986) több mint harminc éve írt az „információ kultuszáról”, avagy a számítógépek folklórjáról és a gondolkodás igaz művészetéről. Könyve 1990-ben magyarul is megjelent. Sokatmondó Vámos Tibor (1990) akkori reflektálása erre a könyvre. „Különös figyelmet szentel az oktatásnak, az iskolai számítógépesítés nagy anyagi hasznot hajtó, de a nevelés alapfeladataitól távolító hatásának, annak, hogyan szegényíti az iskolát a nevelő kikapcsolása, a feladatok gépies jellege, hogyan veszi el a pénzt a valódi oktatási céloktól, hogyan irányítja a gyerekek figyelmét egyoldalú pályakeresés felé, hogyan szakítja meg a hagyományos és természetes nevelő-diák kapcsolatokat. Elemzi a legtartalmasabb számítógépes oktatási kísérletnek, a Papert-féle Logó-nak szép szándékaival szemben álló gyengéit.” Néha úgy tűnik, mintha ma sem értenénk Roszak figyelmeztetéseit.

A hatvanas években Marshall McLuhan (1964) kanadai történész megjövendölte a virtuális tér létezését. Már akkoriban megérezte, hogy az új technológiai vívmányok a fizikai távolságoktól függetlenül is lehetővé fogják tenni a kommunikációt, közelebb hozva ezzel az embereket egymáshoz. Ennek az egész világot átölelő környezetnek a leírására McLuhan megalkotta a globális falu fogalmát. Ebben a faluban ugyanolyan közel lehetünk egymáshoz, mint a lokális falukban, és akár másodpercnyi pontossággal hírt kaphatunk az ott – azaz bárhol a világban – történetekről. A globális falu elképzelése megvalósult, és ma már nem csak a lokális közösségünkre, hanem a globális közösségre is odafigyelünk. Ez a kettősség a szervezetek működésére is hatással van. „Régen úgy gondoltuk, tudjuk, hogyan kell szervezeteket vezetni. Ma már tisztában vagyunk azzal, hogy nem tudjuk, miként kell vezetni a szervezeteket. A mai szervezeteknek egyszerre kell globálisan és mégis lokálisan működniük, bizonyos szempontból kicsiknek maradni, más szempontból nagynak lenni, néha központosított irányítás alatt működni, de legtöbbször decentralizáltan. A szervezet dolgozóitól elvárják, hogy egyre önállóbbak legyenek, mégis csapatjátékosok maradjanak, a vezetőktől pedig hogy a felelősséget jobban osszák meg, de tegyék hatékonyá az ellenőrzést” (Handy, 2008, 64. old.). A globális faluban új identitások jöttek létre. Az új viselkedési minták menet közben alakulnak, és kisebb nagyobb ellenkezések mellett egyre többen elfogadják ezeket. Alexander Bard és Jan Söderqvist svéd filozófusok ezt az új életformát netokráciának nevezték (Bard, Söderqvist, 2002). Steve Jobs is egyike azoknak, akik alakították a jövőt, figyelmen kívül hagyva a prognózisokat.

Alvin Toffler (2004) már a hetvenes-nyolcvanas években előre jelezte a következő évtizedek átalakulásának főbb jellemzőit, azt, hogy milyen hatása lesz a tudományos-technikai forradalomnak az életünkre. Már akkor látta, hogy a nagymértékű technikai fejlődéssel párhuzamosan óriási mennyiségű tartalom válik majd elérhetővé, de ezt egyre kevésbé tudjuk majd feldolgozni. Prognózisai közelebb álltak a

kvalitatív módszerhez, és ezek nagy része mára beigazolódott. Például az a jóslata, hogy másként fogunk kommunikálni, és az, hogy a nők egyre több szerepet fognak vállalni, ma már szinte közhelynek számít. A befolyásos gondolkodók elképzelései nem kvantitatív módszereken alapulnak, azok ott és akkor elképzelhetetlenek, és kvantitatív módszerekkel igazolhatatlanok.

Peter Drucker 1995-ben arról írt, hogy amióta harminc-negyven évvel ezelőtt megjelentek az új adatfeldolgozó eszközök, az üzleti döntéshozók egyszerre alul- és túlértékelik azok fontosságát a szervezetben (Drucker, 1995). Miközben alulbecsülték vagy túlbecsülték az új eszközöket, nem ismerték fel, hogy az új eszközök drasztikusan megváltoztatják az üzleti folyamatokat, sőt magát az üzletelést is. Az Információs és Kommunikációs Technológiák különböző hatással van ránk, és persze az üzleti folyamatokra is. A funkcionális technológiák egy-egy feladat elvégzését segítik. Ilyenek például a szövegszerkesztő programok (Word) vagy a táblázatkezelők (Excel). Anélkül használhatók, hogy az üzleti folyamat megváltozna. A hangsúly a gyorsaságon van. Furcsa, de ebből adják el a legtöbbet a gyártók. A hálózati technológiák a kommunikációt segítik. Ide tartozik pl. az email, a blog, a Skype vagy a közösségi oldalak. Lehetőséget adnak a szabad tudásmegosztásra, támogatják az együttműködést, de nem határozzák meg, hogy miről beszéljünk.

2. Új tartalmak körvonalazása

A hetvenes években indult üzleti képzések a világban vonzóak voltak azok számára, akik a vállalatokban menedzserekként akartak dolgozni. A kilencvenes években, hazánkban is megjelentek ezek a képzések, a Master of Business Administration (MBA) képzés elvégzése belépőt adott a multinacionális vállalatokban való felvételre. Magától értetődött, hogy ezeken a képzéseken a hallgatók már „Informatika” tárgyat is tanultak. De ki és mit taníthatott az informatikáról akkoriban? Az egyetemeken már megalakultak a különböző „menedzsment” tanszékek, de az informatikát a legtöbb esetben a villamosmérnök karról érkezett vendégtanárok tanították. A programozáson keresztül az operációs rendszerek fejlődésén át sok mindent tanítottak, de a jövő menedzserei számára ezek az ismeretek túl mélyek voltak, az informatikai hozzáállásról kevés szó esett. A kockás papírról az Excelre, az írógépről a Word használatára, az írásvetítőről a Power Point diára való átálláshoz ezek a programozáshoz szükséges tudások nem voltak elegendőek. Ha megjelent egy új szoftver a piacon, annak speciális használatára új tantárgyakat fejlesztettek, és a tantervek részeivé váltak a vezetői információs rendszerek (MIS: Management Information System), a döntéstámogató rendszerek (DSS: Decision Support System), a felsővezetői információs rendszerek (EIS: Executive Information System) és az integrált rendszerek (ERP: Enterprise Resource Planning) is.

Nicholas Carr (2014) a „Shallow” című könyvében arról ír, hogy az Információs és Kommunikációs Technológiák legújabb vívmányai megosztják a figyelmünket, és nem engedik, hogy hosszabb ideig egyetlen dologra összpontosítsunk. Azt jósolja, hogy ha a figyelem szétagrozódik, akkor az íróknak le kell majd mondaniuk a hosszú, odafigyelést igénylő könyvekről, és tömören kell megfogalmazniuk gondolataikat. Ez az ajánlás a tanításban is megszívlelendő, és minden tanár érezheti, hogy a hallgatók a rövid, tömör tananyagokat keresik, gyakran saját maguk gyártják, és szinte lehetetlen rábírní őket arra, hogy egy százoldalas jegyzetet vagy könyvet elolvassanak. Veszélyes lenne azonban kijelenteni, hogy nem olvasnak, csak másként és mást, mint amit elvárnak tőlük.

A vállalatoknál a felsőfokú képzettségű emberek már kész szoftvereket használnak, a paraméterezéseket, az alkalmazásokat a gyártók tanácsadói végzik el. Ezek a tanácsadók külső munkatársakként akár egy-két évre is rendelkezésre állnak, de csak nagyon ritka esetben lesznek a vállalatok alkalmazottai. A számítógépek teljesítménye csak akkor használható ki, ha az elavult üzleti folyamatokat újjáalakítják. A vállalati szakemberek számára is világossá vált, hogy a legtöbb üzleti folyamat az ipari forradalom idején alakult ki, amikor óriási előnynek számított az információ megszerzése és tulajdonlása, hiszen azokhoz nehezen lehetett hozzáférni, és ez lelassította vagy akár lehetetlenné tette a gyors döntéseket. De ma nem az információ hiánya, hanem az információ bősége a gond. Bill Gates már egy évtizede írt arról, hogy az információs túlterheltség csak az egyik gond. A másik gondot információs alulterheltségnek nevezte, ami arra utalt, hogy ha előnt minket a túl sok információ, akkor vajon hogyan lehet az innovációra összpontosítani? És ez a második gond arra is utal, hogy nincsenek meg az eszközeink arra, hogy kiválasszuk a számunkra értékes információt. Több kutatás is rámutatott arra, hogy a vállalatokban az emberek a munkaidejük akár harmadát is a szükséges információ keresésével töltik. A jövő generáció szakembereit vajon felkészítjük-e a tudáslavina kezelésére?

A vállalati Információs és Kommunikációs Technológiák alkalmazásai megkövetelik a folyamatok újragondolását, hiszen egyszerre több üzleti folyamat adatait kezelik. Nem alkalmazhatják új függőségi viszonyok, folyamatok és döntési jogkörök bevezetése nélkül, melyeknek az éles indulás pillanatában életbe kell lépniük. Érthető, hogy ezeket a legnehezebb használni. A vállalati Információs és Kommunikációs Technológiák alkalmazásakor kereszt-funkcionális folyamatok jönnek létre, meghatározva és előírva a meglévő folyamatok működését. Ezt sokan nem szeretik, és próbálnak ragaszkodni az általuk jól ismert folyamathoz. Legtöbbször alábecsülik az ellenállást, amikor egy-egy üzleti folyamatot illeszteni akarnak az ERP (Enterprise Resource Planning – vállalati erőforrás tervezés) rendszerhez.

A továbbiakban megkísérlem körvonalazni azokat a területeket, melyekre fokozottan oda kellene figyelni a jövő generációk oktatásában.

2.1. Az adatok kezelése, avagy a Big Data

A vállalatok kezdik megérteni, hogy könnyebb megszokni a jól működő szoftver szolgáltatásait, mint saját szoftvereket fejleszteni. Az utóbbi gyakran sokkal több időbe kerül, és néha csak egy-egy problémára ad megoldást. Viszont ha egy vállalat megvásárol egy kész szoftvert, akkor az fogja meghatározni az adatok menedzselésének technológiáját, azaz precízen előírja, mikor, mit és mivel kell csinálni. Peter Drucker (2000) kijelentette, hogy amióta harminc-negyven évvel ezelőtt megjelentek az új adatfeldolgozó eszközök, a vállalatok egyszerre alul- és túlértékelik az adatok fontosságát. Néhányan a számítógép által generált „üzleti modell”-ekről beszélnek, amelyek döntéseket hoznak. De talán érdemes Henry Mintzberg kijelentésére odafigyelni: „A kemény adatokról gyakran kiderül, hogy nagyon is puha információkból származnak. Hiányzik belőlük a mélység és a részletgazdagság, és nem árulnak el semmit a nem számszerűsíthető üzleti információkból. A stratégia-készítés szempontjából a fontos információkból sohasem lesz kemény tényadat. A vásárló arckifejezése, a gyárban uralkodó hangulat, egy kormányhivatalnok hangneme – ez mind fontos információ lehet a vezető számára, de a formális rendszer nem tud mit kezdeni vele” (Mintzberg, Ahlstrand & Lampel, 2005, 82. old.). Ennek ellenére ma már elképzelhetetlen az adatok gyűjtése, tárolása, a Big Data már az adatok vizuális megjelenítését is magában foglalja.

A hazai vállalatok is egyre szívesebben vesznek igénybe felhő alapú szolgáltatást, bár ez még mindig jelentősen elmarad az uniós átlagtól. A vállalkozások több mint fele az iratok elektronikus tárolására is igénybe veszi a felhőt, és adatbázisának kezelésére is használja. Az Enterprise Management Associates (EMA) tanulmánya a tárolási költségek csökkentését tartja a felhőalapú tárolás legnagyobb előnyének. Kevesen említik, hogy a felhők segítséget nyújthatnak az adatok feldolgozásához, kezeléséhez, látványos megjelenítéséhez, és kollaborációs eszközök használatához. Még kevesebben foglalkoznak azzal, hogy miként kellene validálni a felhő alapú szolgáltatásokat, milyen szempontok alapján kellene azokat kiválasztani.

Több évtizede indult be, és ma már talán azt is lehetne mondani, hogy egyeduralma van az SAP AG termékének. Az SAP AG jelenleg a világ negyedik legnagyobb szoftvercége. Egy integrált eszköz megköveteli a folyamatok igazítását az eszköz feltételezett alkalmazásához, és ez a legtöbb esetben változással jár. Ha megkérdeznénk, hogy mi a jobb, a kockás papír, az Excel vagy egy integrált rendszer (pl. SAP), akkor lehet, hogy sokan a kockás papírra szavaznának. Óriási előnye, hogy a felhasználó találta ki, ő írta, el tudja olvasni, tudja, hol van, és akkor mutatja meg másoknak is, amikor akarja. Egy ERP, azaz integrált vállalatirányítási rendszer valami új, ami minden esetben többletmunkát jelent. A raktárost, aki ránézett a polcra és tudta, hogy mikor mit kell rendelni, vagy a diszpécser, aki pontosan tudta, hogy melyik kamion hol van, és onnan hova kell küldeni, lehet pótolni, és a munkáját a gépek (szoftverek vagy robotok) átvehetik. Sok minden mást is lehet gépesíteni, de nem biztos, hogy a „jól csinálni”-ból a „jót csinálni” is következik. Hasznos lehet előre felkészülni arra, hogy milyen kihívásokkal kell

szembenézni és milyen változások várhatók egy új Információs és Kommunikációs Technológiák bevezetésekor.

Az egyes üzleti folyamatokhoz szükséges nagymennyiségű adatok kezelését támogató integrált rendszerek bevezetését az Információs és Kommunikációs Technológiák segítségével hatékonyan lehet kezelni. A jövő generációk szakembereit fel kell készíteni arra, hogy e technológiák bevezetése milyen vállalati struktúrákhoz illeszthető, és arra is, hogy a menedzsment részéről ezek használata milyen új viselkedési mintákat igényel.

2.2. Közösségi kapcsolatok, avagy Social Network

Az Internet az életünk része, szinte nélkülözhetetlen, úgy, mint például a posta vagy a telefon. Néhány egyszerű művelettel bárki feltehet vagy levehet szöveget, képet, hangot, filmet az Internetről, és ami egyszer felkerült, az ott is marad, és bárki bármikor megkeresheti. A világhálón, a globális faluban azok vagyunk, akiknek látszunk, azaz amiknek a keresőmotorok láttatnak minket. Az állásinterjúk során egyre gyakrabban keresnek rá a leendő alkalmazottakra a keresőprogramok segítségével, és átböngészik a pályázók közösségi oldalait is. Facebook oldalunkon látható, hogy milyen bejegyzéseket olvasunk el, mi érdekel minket. Ha bejelentkeztünk a Google fiókunkba miközben keresünk, akkor a program naplózza, és rögzíti minden egyes keresésünket. Így egyre többet tud meg arról, hogy mi érdekel minket, milyen keresési szokásaink vannak. Keresési eredményeinket az előző kereséseink határozzák meg. Ha nem jelentkeztünk be a Google fiókunkba, akkor a program a tartózkodási helyünk alapján igyekszik „személy-re szabni” a megtalálható oldalakat. Nyomokat – digitális – hagyunk magunk után a globális faluban, és az is lehet, hogy ez nem kívánatos, sőt félelmetes viselkedés a vállalat számára.

Mindenki elad valamit. Az Interneten fórumok, levelező listák és persze egyedi publikációk sokasága szól a mémekről. Több helyen használják minden magyarázat, vagy a szó eredetének említése nélkül. A mém kifejezés először Richard Dawkins 1976-ban publikált „Az önző gén” című könyvében fordult elő. „A mém lehet egy dallam, egy gondolat, egy jelszó, egy ruhadivat, edények készítése, vagy boltívek építése. Épp-úgy, ahogy a gének azáltal terjednek el a génkészletben, hogy spermiumok vagy peték révén testből testbe költöznek, a mémek úgy terjednek a memkészletben, hogy agyból agyba költöznek, egy olyan folyamat révén, melyet tág értelemben utánzásnak nevezhetünk” (Dawkins, 1986, 76. old.). A mémeket tehát emberek hozzák létre, de egy közösség akkor is fenntarthatja őket, ha létrehozóik már nincsenek a közösségben. Az egyetemek falai között terjedő mémek éppen arról árulkodnak, hogy milyen értékek mentén működik, mit tart kívánatosnak. De mémeket – az írott szabályzatokkal ellentétben – lehetetlen egyik napról a másikra lecserélni.

Malcolm Gladwell (2007) nyomán a fordulópont az a különös pillanat, amikor egy ötlet vagy viselkedés hirtelen elszabadul, és mint a járvány, elkezd terjedni. Nehéz megtalálni ezt a pontot, vajon mitől van éppen ott egy-egy fordulópont, ahol van. És vajon miért éppen azon a ponton lesz egy viselkedésformából trend vagy divatőrület? Az Információs és Kommunikációs Technológiák oktatásának vizsgálatakor is jól felismerhetőek ezek a fordulópontok, amelyek után hirtelen mindenhol ugyanazon tanterv, tananyag válik fontossá. Egy vállalat működésére is nagy hatással lehetnek a „járványok”, azaz a hirtelen divatba jött alkalmazások. Hasznos felkészülni arra, hogy néha jó elkerülni az éppen terjedőben lévő divatot, például ilyen a befektetések mérése, amely pl. az oktatás területén nem ugyanaz, mint egy gyártósor esetén. A hazai vállalatok kudarctűrő képessége elmarad a kívánatos mértéktől, és ez akadályozza hatékony, innovatív fejlődésüket. Új ötletek születéséhez olyan hangulatot kell teremteni, ahol a kudarc elfogadott. A jövő generációk szakembereit arra kell biztatni, hogy a kudarccok elkerülhetetlenek, és arra jók, hogy újrakezdjünk valamit, de okosabban.

Az Internet térhódításával megjelentek a szenvedélyes „amatőrök”, akikben sokkal inkább megbízunk (Anderson, 2009). A hallgatók fórumokon csetelnek, a hozzájuk hasonló amatőröknek hisznek, és szívesen tanulnak tőlük – talán szívesebben, mint tanáraiktól. Minél több embernek „tetszik” egy-egy tartalom, annál többen fogják használni. A hallgatók nemcsak azzal foglalkoznak, ami kötelező az iskolában, vagy amiért fizetnek a munkahelyen, hanem azzal is, amivel akarnak, és mindkettő lehet értékes. Megengedhetik maguknak, hogy kísérletezzenek, ráadásul ezért még fizetniük sem kell. Az ingyenesen elérhető tartalmak különböző érdeklődésű embereket hozhatnak össze a földrajzi távolságtól függetlenül. Itt az egyre népszerűbb on-line kurzusokra lehet gondolni. A törzsek története több tízezer éves, emberek összekapcsolásáról és vezetéséről szól. Szükségünk van arra, hogy hiányoljanak, ha nem vagyunk ott. „A törzsek hisznek valamiben – hisznek egy eszmében és egy közösségben. A törzsek alapja a törzsfőnök, illetve a törzst többi tagja iránt érzett tisztelet és csodálat” (Godin, 2009. 18. old.). Seth Godin nyomán a közösségi oldalak használatával ma bárki lehet egy törzsnak a vezetője. A törzsek tagjai saját identitást hoznak létre, egy „titkos” nyelvet beszélnek, hogy tudni lehessen, velük vagy, vagy sem. A vállalatok számára is egyre fontosabbá válnak ezek a törzsek, hiszen a közösségi kapcsolatok erősítése által rajongókat, azaz potenciális vevőket szerezhetnek maguknak, akik majd együtt gondolkodva, tapasztalataikat megosztva hozzájárulhatnak a vállalat imázsának az építéséhez is. A közösségi kapcsolatok Interneten keresztüli formálódása, a szabad tudáscsere elkerülhetetlenül érinti a vállalatok életét is. Az együttgondolkodás jelensége és az Interneten összekovácsolódott törzsek működése e tekintetben meghatározó szereppel bírnak. Talán a csoportos projektmunkák alkalmas formái a jövő generációk tudásmegosztásra való biztatásának, és törzseik kialakulásának.

2.3. Üzleti döntések támogatása

Már Herbert Simon megmutatta, hogy vannak programozható és programozhatatlan döntési folyamatok. Ennek ellenére még mindig sokan hisznek abban, hogy minden döntés világosan körülírható, és optimális megoldás található rá. A programozható folyamatok ma már be vannak építve valamelyik alkalmazásba, és azokat már használják is. Amit érdemes vizsgálni, az a programozhatatlan döntések megértése. A gépek kiszámítható rendjében egyre erősebben hiszünk. A legtöbb szervezet egy impozáns várhoz hasonlít, ahol azon igyekeznek, hogy valamennyi folyamatot programozhatóvá tegyenek, azaz átadjanak a gépeknek. Nincs szükségük új fogalmakra, melyek felboríthatják a kiszámítható rendet. A legtöbb vállalatban szívesen használják a rendteremtés kellékeit, és szégyellik, ha szervezetlen és rendetlen az életünk. Mindenütt rendet rakunk. Nemcsak a munkahelyünkön, hanem a lakásunkban is, nemcsak a tárgyak, hanem az emberek közt is. Sokan vannak, akik számára pont ez a hozzáállás hozza meg az üdvösséget. A tanácsadóipar rendteremtői segítenek nekünk, és persze a szervezeteknek is, megszervezni az életünket.

Minden tapasztalat egyedi megfigyelésekből áll. Bármekkora is ezeknek az egyedi megfigyeléseknek a száma, mégsem szabadna egyetemes állításokat kihozni belőlük. Nem kellene fenntartanunk az illúziót, hogy képesek vagyunk az indukcióval létrejött állításokból, amik nem mások, mint sejtések, előre látni a jövőt. „A változtatással együtt járó hátrányok nagyobbak tűnnek föl az előnyöknél, és ez a status quo fennmaradását eredményező torzításhoz vezet. A veszteség-kerülés természetesen nem jelenti azt, hogy sosem hajlunk a változásra, hiszen az új lehetőségekben rejlő előnyök még a túlbecsült veszteséget is meghaladhatják. A veszteségkerülésből csak az következik, hogy a választásainkban erős torzítás érvényesül a viszonyítási állapot fenntartásának irányában” (Kahneman, 2013, 328. old.).

A jelenlegi ipari gyakorlatban és gyakran az oktatásban is a döntéshozatal folyamatát úgy kezelik, mintha az objektív elemeken alapulna, és nem fordítanak elegendő figyelmet az abban rejlő szubjektív elemekre. Az algoritmizált megközelítéssel kizárólag jól strukturált problémák (feladatok) oldhatók meg, amelyekben a szubjektivitásnak, észlelési torzításoknak nincs szerepe. A nyakatekert formulák a döntéstámogatás területén hamarosan kimennek a divatból. Ahogy Daniel Kahneman mondja: „... egy boríték hátoldalára írt algoritmus sokszor elég jó ahhoz, hogy felvegye a versenyt a tökéletesen súlyozott képlettel, és arra is minden bizonnyal elég jó, hogy felülmúlja a szakértői ítéleteket” (Kahneman, 2013, 262. old.). Ebben a sekély-tudás korszakban nem várható el, hogy minden egyes döntéshez a fejünkben legyen egy-kétezer „ha akkor” szabály (Baracska et al., 2014). A tacit tudás lényege, hogy szavakba önthetetlen. Konvertálható egyedi esetekre, de sosem lehet megmagyarázni. A tudásbázisú szakértőrendszerek gyakorlati alkalmazhatóságának egyik eszköze a DoctuS KBS, melynek két alkotóeleme van: a keretrendszer (héj, shell, váz) és a tudásbázis. A tudásbázis a szimbolikus tudásreprezentációt valósítja meg, azaz a szakértői tudást fogalmakkal és a

köztük lévő „ha... akkor” szabályokkal írja le. Esettanulmányok feldolgozásával a hallgatók átélhetik a döntés-előkészítés folyamatát, az üzleti döntések elfogadtatásának gondjait (Velencei, Arany, Gasparics, 2016). Hasznos lehet, ha a jövő generációk szakemberei gyakorolhatják saját, köznapi döntéseik modellezésére ezeket az eszközöket.

2.4. Informális tanulás

A 21. században egyre inkább felértékelődik a formális, iskolai keretek között zajló tanulás mellett az informális tanulás szerepe, mivel a kötelező iskolai képzéstől már nem várható el egy „holnapra” kész, lezárt tudás átadása (Szeghegyi, Szoboszlai & Velencei, 2014). A sokat hangoztatott élethosszig tartó tanulás nélkülözhetetlenné, és az ehhez szükséges tanulási készségek és attitűdök kialakítása meghatározó jelentőségűvé válik. Ezzel szemben óriási hiány van a netgenerációról feltételezhető nyitottságra és önellenőrzésre épülő tananyagokból. A formális keretek között zajló hagyományos oktatás bünteti a hallgatók tévedéseit, ezzel nem enged teret a kíváncsiságnak, a szabad véleménynyilvánításnak. Az informális tanulás lehetőséget ad a kísérletezésre, új tanulás utak kipróbálására, és ezek fejlesztik a hallgatók kreativitását. A folyamatos önellenőrzések során elkövetett hibákra nincs azonnali büntetés. A kudarcűrő képesség fejlesztése elengedhetetlen, hiszen a munkahelyeken elvárás az innováció, melynek hajtómotorja éppen a folyamatos kudarcok elviselése, vagy éppen az azokból való tanulás.

A felülről lefelé építkező, tekintélyközpontú oktatási modell nem alkalmas az informális tanulók identitásának kialakítására. Az informális tudásfrissítés közepontjában a netokraták állnak, akik saját magukra szabhatják, és akár össze is állíthatják a tartalmakat. „Napjainkban a digitális kultúra éppen olyan mély átalakító hatással van a világra, mint a korábbi technológiák. Az új megoldások sokszor egymásra hatnak, s a használóik teljesen új viselkedésmintákat vesznek fel” (Robinson, 2011, 78. old.). Robinson gondolatai nagyban hozzájárulnak ahhoz, hogy tisztuljon a kép a „formális oktatás” vs. „informális tudásfrissítés” dilemmáról.

Az új típusú, informális tanulás egyre inkább lazán strukturált, időben, térben és eszközeiben az új tudásra vágyó hallgatók „ott és akkor” kíváncsiságához alkalmazkodik. Már nem csak a kötelező, nyomtatott vagy elektronikus jegyzetekre épül az elsajátítandó tananyag, hanem különböző forrásokból származhat, azokat bárhogyan keverheti. Ez a „keverés” ahhoz hasonlít, ahogy a lemezlovasok annak idején egyidejűleg több lemezjátszón pörgő lemezből keverték valamilyen összhangot. Ennek nyomán nevezik mashup-nak (kevertnek) az informális tanulás során használt, különböző forrásból származó tartalmakat (Velencei, 2017). Ennek egyik fő előnye, hogy gyorsan alakítható, frissíthető, akár a hallgatók is hozzátehetik azt, amit ott és akkor megtalálnak, és érdekesnek tartanak. A kevert tartalmak szabadon elérhetőek, alakíthatók, új oktatási célok elérését teszik lehetővé. Az a tulaj-

donságuk, hogy dinamikusak és interaktívak, kiegészítheti azokat a tantermi órákat, ahol a hallgatók aktív szereplői a tanulási folyamatnak. Az informális tanulási környezet kiépítéséhez olyan új tartalmak kifejlesztése kívánatos, amelyek tartalomtérképek készítésére, a tudáselemek folyamatos megújításának szükségességére, történetek forgatókönyveinek írására valamint a szenvedélyes hallgatók megértésére építenek,

A játszmasításnak, azaz a gamification-nek nagy jövőt jósolnak. A jövő szakemberei stratégiai játékokon nőnek fel, és elvárják annak professzionális működését a vállalati szoftverektől is. A játszmasítás pontos definíciója még nem alakult ki, hiszen napjainkban is folyamatosan változik. Alapjaiban véve mindegyik megközelítés arra utal, hogy a tanulás vagy a munkavégzés érdekesebbé, izgalmasabbá tételével az embereket a játékos kedvük felhasználásával ösztönözzék. A játszmasítás lényege, hogy a videojátékokban lévő feladatmegoldó és motivációs mechanizmusok felhasználásával olyan tevékenységeket is érdekessé és vonzóvá tegyen, melyek célja túlmutat a játék örömein. A vállalatok már „Felismerték, hogy az üzleti célokhoz erejük az intelligencia, a motiváció, és ez a legkritikusabb közöségeik elkötelezettségének összehangolásában rejlik. Ezt az elképzelést hívják gamifikációnak, ez a tervezési koncepció a játékokból való átemelést, hűségprogramokat és viselkedés-közgazdaságtani módszerek használatát is jelenti” (Zichermann, Linder, 2013, 14. old.).

A jövő generációk oktatásához olyan új tartalmakat kell kifejleszteni, amelyek a várható tudásszintek megismerésének lehetőségeire, a tanulási célok eléréséhez köthető jutalmak kiválasztására, a tanulási útvonalak elemzésének módszereire és a hallgatói visszajelzések adaptálhatóságára építenek.

3. Hogyan tovább?

A jövőben a ma megtanult tudások önmagukban mit sem érnek, azok értékét konvertálhatóságuk szabja meg. Ez azt jelenti, hogy a jövő generációk szakemberei olyan kihívásokra is tudjanak majd reagálni, amelyek megoldását nem tanulták. Tudott dolog, hogy a jövőt lehetetlen megjósolni, de egy konvertálható tudáshalmazzal talán megválaszolhatóak lesznek a felmerülő kérdések, megoldandóak lesznek a problémák. Egy új fogalmi keret által való gondolkodás azonban annak belátása, hogy lehetetlen a jövőben biztosan alkalmazható tudást átadni, és olyan általános összefüggések, metasémák oktatására való törekvés, amelyekből majd levezethetők lesznek az egyedi esetek. Fontos tudni, hogy az Információs és Kommunikációs Technológiák használatát a hallgatók, a digitális bennszülöttek már tudják, sőt lehet, hogy jobban tudják, mint oktatóik, akik digitális bevándorlók. Nyilvánvaló, hogy az Információs és Kommunikációs Technológiák területén a kínálat nyitotta meg a keresletet. Még ma is érvényes Theodore Roszak negyedévszázaddal ezelőtti megállapítása: a

legnagyobb számban eladott programok a szövegszerkesztők és a számolótáblák. Egy ilyen iparban elképzelhetetlen az egyedi gyártás. Ez a kínálat vezérelte tömeggyártás határozza meg az üzletelésben is az információmenedzselés lehetőségeit. Fontos lenne az együttműködés az Információs és Kommunikációs Technológiák alkalmazásait gyártó cégekkel.

Az Óbudai Egyetem által működtetett Kárpát-medencei online Oktatási Centrum (K-MOOC) résztvevői magyarországi egyetemek, főiskolák és határon túli magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények (Hegyei, Kártyás, 2013). Célja a Kárpát-medencében magyar tannyelvű képzést folytató felsőoktatási intézmények kiszolgálása. Az elnevezésben megjelenő MOOC mozaikszó a Massive Open Online Courses rövidítése, ahol a „massive” a tömegoktatási célt, az „open” az összes oktatási anyag szabad hozzáférhetőségét, míg az „online” a tetszőleges tetszőleges böngészővel, tetszőleges számítógépen vagy mobil eszközön történő elérhetőséget jelenti. A MOOC egyik fő célja, hogy nagyobb tömegek számára legyenek elérhetőek a felsőoktatás kurzusai. A lehetőség mindenki számára nyitott, a kurzusok nem helyhez kötöttek, a tananyag elsajátításának ütemét a hallgató szabályozza. A K-MOOC kurzusok az Óbudai Egyetem Moodle e-learning keretrendszerében mindenki számára ingyenesen elérhetőek mind az anyaországban, mind a határon túli magyar közösségekben. Talán érdemes a jövőben az Információs és Kommunikációs Technológiák elsajátításához szükséges tartalmak fejlesztésekor a K-MOOC platformot követelményeire is odafigyelni.

Hivatkozások

- [1.] Anderson, C. (2009). *Ingyen! A radikális árképzés jövője*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [2.] Baracska Z., Dörfler V., Velencei J. & Szendrey J. (2014). The Tunnel of DoctuS KBS: The Deeper You Get the Darker It Is. In Mesin, M. (ed.): *Proceedings of the 2nd International OFEL Conference on Governance, Management and Entrepreneurship*. 4th–5th April 2014, Dubrovnik, Horvátország
- [3.] Bard, A., Söderqvist, J. (2002). *Netocracy- The New Power Elite and Life After Capitalism*. London, UK: Reuters/Pearsall.
- [4.] Carr, N. (2014). *Hogyan változtatja meg agyunkat az internet? A sekélyesek kora*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [5.] Dawkins, R. (1986). *Az önző gén*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- [6.] Drucker, P. (2000). *21. századi kihívások a vállalat irányításában*. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [7.] Drucker, P. F. (1995). *The Information Executives Truly Need*. Harvard Business Review, 95(1), pp. 54-62.

- [8.] Gladwell, M. (2007). Fordulópont – Ahol a kis különbségekből nagy változás lesz. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [9.] Godin, S. (2009). Törzsek – Te is lehetsz vezető. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [10.] Handy, C. (2008). Üres esőkabát. Budapest: Manager Könyvkiadó.
- [11.] Hegyesi F., Kártyás Gy. (2013). Mooc in higher education. In: Szakál A. (szerk.) Proceedings of the 11th International Conference on Emerging eLearning Technologies and Applications (ICETA), October 24–25, 2013, Sary Smokovec, The High Tatras, Slovakia, pp. 119 – 122.
- [12.] Kahneman, D. (2013). Gyors és lassú gondolkodás. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [13.] McLuhan, M. (1964). Understanding media: the extensions of man. New York: McGraw-Hill.
- [14.] Mintzberg, H., Ahlstrand, B., Lampel, J. (2005). Stratégiai szafari. Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [15.] Robinson, K. (2011): Az alkotó tér. Lép ki a dobozból, mert többre vagy képes, mint gondolnád! Budapest: HVG Kiadó Zrt.
- [16.] Roszak, T. (1986). The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking. New York: Pantheon Book.
- [17.] Szeghegyi Á., Szoboszlai V., Velencei J. (2014). Informal Post-Experiential Learning. Acta Polytechnica Hungarica, 11(4) pp. 241-252. http://epa.oszk.hu/02400/02461/00050/pdf/EPA02461_acta_polytechnica_hungarica_2014_04_16.pdf
- [18.] Toffler, A. (2004). A harmadik hullám. Budapest: Typotex Kiadó.
- [19.] Vámos T. (1990). Féligazságok öröme és bosszúsága. Budapest: Holmi.
- [20.] Velencei J. (2017). Új narratívák születése. In: Csiszárík-Kocsir Á. (szerk.) Vállalkozásfejlesztés a XXI. században: VII. tanulmánykötet, Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, pp. 771-790. http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/51_VelenceiJolan.pdf
- [21.] Velencei J., Arany G., Gasparics O. (2016). Kisvállalati döntések támogatása a DoctuS tudásbázisú rendszerrel. In: Csiszárík-Kocsir Á. (szerk.) Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI.: tanulmánykötet, Budapest: Óbudai Egyetem, pp. 459-472. http://kgk.uni-obuda.hu/sites/default/files/31_Velencei-Arany-Gasparics.pdf
- [22.] Zichermann, G., Linder, J. (2013). Gamification. Az üzleti játékok forradalmasítása. Miskolc: Z-Press Kiadó Kft.

Az iskola kapujáig tartó barátságok

Szentpéteri Liza,

liza.szentpeteri@gmail.com,

Rákosi Dávid

david.rakosi99@gmail.com

Abstract: A publikáció témája a barátságok fiatalokban, ezen belül is az úgynevezett „iskola kapujáig tartó barátságok”. Elsősorban arra szeretnék választ kapni, hogy a mai fiatal korosztály tagjai, miután kilenc hónapig minden nap egymásra vannak utalva, vajon a nyári szünetben is keresik-e egymás társaságát, vagy örülnek, hogy végre van két és fél hónapjuk az osztálytársaik nélkül. Valamint arra is keresem a választ, hogy a tinédzser korban kialakult barátságok mennyire szorosak, és mennyire hosszútávúak.

1. Mi a barátság

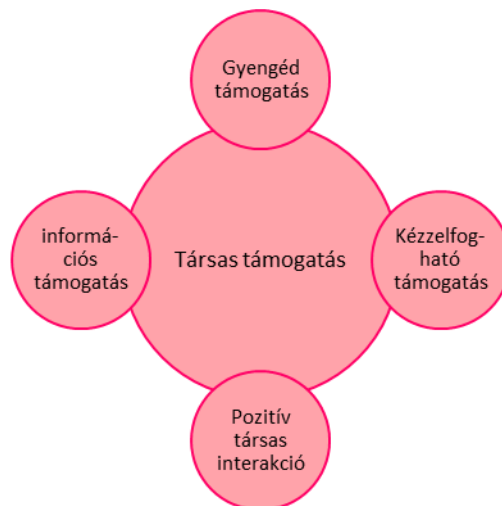
A barátság a legősibb kapcsolat, az a kötelék, amely talán a szerelemnél is erősebb. Hamvas Béla Barátság című esszéjében úgy fogalmaz, hogy a barátság az emberi törődés legtermészetesebb kifejezése, az érzelmi fejlődés minden szakaszában megfigyelhető, és mint az egyik legfontosabb emberi kapcsolat, minden társadalomban jelen volt és van. Azt írja, hogy a közösség egybe tartója a törvény, de ami megalkot egy közösséget, az minden esetben a barátság. Az ókori görög mitológiában a barátság istennője Philia, akinek köszönhetjük azt, hogy egy nyelvet beszélünk, hogy kultúránk van, hogy vallásunk van, és mindazt, amitől egy közösség vagyunk. (Hamvas, 1942)

1.1. Társas kapcsolatok

Mi emberek társas lények vagyunk, és természetünknel fogva igényeljük más emberek közelségét és társaságát (F Lassú, 2004). Mivel mindennapi életünk nagyobb részét társas közegben töltjük, továbbá kapcsolataink kialakításának és fenntartásának képessége fontos erőforrásunk, ezért fontos, hogy milyen élményeket és tapasztalatokat szerzünk életünk során. A társas támogatás, mint

jelenség, a többi ember viselkedése alapján alakul ki az egyénben. (Gifford-Smith, Brownell, 2003)

A társas elfogadás rendkívül fontos a fiatalok személyiségének kialakulásában (2017a, b). Egy jó barát erős motiváló hatást válthat ki, például, ha a gyermek osztályában sokan jól tanulnak, akkor az egy húzóerőként hat a diákra, és motiválja, hogy teljesítsen jobban. A közösségi gondolkodás az egyén és a társadalom kölcsönös előnyén és kötelességén alapul. Egy kollektivista társadalom értékrendjében prioritást élvez a közösség, és a valamely csoporthoz való tartozás, ezért előtérbe helyezik a csoport érdekeit, a sajátjukkal szemben. A XXI. századi közcél, a fenntartható fejlődés elérése érdekében különösen fontos az egyénik és társadalmi célok összehangolása (Thinh 2016). Hui (1988) kutatásai alapján a kollektivista társadalomba tartozók erősebben kötődnek egymáshoz, szívesebben segítenek egymáson, és könnyebben elfogadják embertársaikat, mint a magányosabb, kívülálló személyek.

4. ábra – társas támogatás

Hays, Sherbourne és Mazel elmélete alapján (1995)

1.2. Ellenségeskedés

A fiatalok, de legfőképp a fiatal lányok életében rendkívül gyakran megfigyelhető az egymás közötti ellenségeskedés, versengés (Szvetelszky, 2009). Bizonyos elméletek azonos neműek baráti kapcsolatában fontos tényezőnek, és bizonyos

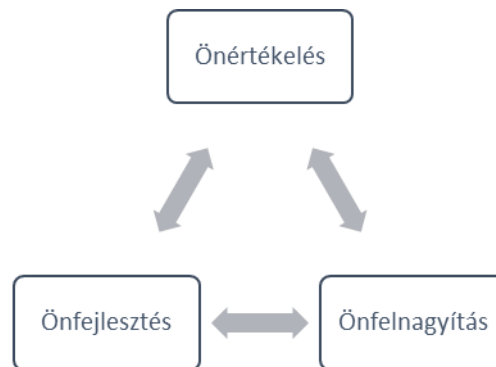
körülmények között elkerülhetetlenek tartják a versengést (Erber és Tesser 1994). Általánosságban háromféle rivalizációról beszélhetünk.

- ☑ Társas elismerésért való rivalizáció: Ilyenkor a felek a közösségükben való elfogadásért és népszerűségért küzdenek egymással
- ☑ A másik nem érdeklődésének felkelítése: Ez magában foglal több tényezőt is, például az öltözködést és magát a másik nem látható érdeklődését.
- ☑ Teljesítmény orientált versengés: Fontos tényező barátok között is, hogy a másik hogyan teljesít. Ez megnyilvánulhat mind sportteljesítményben, tanulmányi eredményekben és anyagihelyzetben is.

Fülöp Márta (1995) többféle nézőpontból is megtalálta a versengés okát. **Szociológiai** szempontból a rivalizálás egy velünk született, evolúciós hasznos észlelő apparátust és viselkedési mintázatot tételez fel, amely egyrészt jelzi a másik fél csábító szándékát, másrészt elrejtja a sajátunkat. A versengés egy ösztönös, túlélésért folytatott harc, amely olyan erőforrások megszerzéséért folyik, amelyekhez nem tudunk nagy mennyiségben hozzájutni. A történelemben ez az élelem, a vadászterület, és a biztonságos lakhelyért folyt, de ma már jól fizető állásokért, státuszért, és hatalomért történik. A **pszichoanalitikus elmélet** a versengéshez kapcsolt féltékenységgel és irigységgel együtt tárgyalja a rivalizációt. Ennek az elméletnek a középpontjában az ödipális konfliktusokkor fellépő versengés áll, mégis a gyermekek nagyrésze már a preödipális szakaszban átéli, a testvéreivel való rivalizáción keresztül. A hasonló korú testvéreknél a harc a szülők szeretetéért és figyelméért folyik, és a későbbiekben ez a fontos mások elismeréséért való versengés felnőttkorban is. Az ödipális kor az azonos nemű szülővel való versengés időszaka. A szülő elpusztításának tudattalan vágya büntudatot, a megtorlástól való félelem pedig szorongást kelt a gyermekben, amelyek leküzdése a riválissal való azonosuláson keresztül történik – írja F. Lassú Zsuzsanna. Ez a folyamat hozzájárul a gyerek személyiségének és öntudatának kifejlődéséhez. A **pszichoanalitikusok** szerint az ödipális versengés a későbbiekben áttevődik más személyekre, megoldottságának minősége és a megoldás módja a személy egész életében meghatározza a rivalizáció szükségletét és módját, a sikerhez és a kudarchoz, valamint a nyereshez és a veszteshez való hozzáállást. Az **individúálszichológus**, Alfred Adler (1991) elméletének középpontjában a gyermek hatalomért folyó küzdelme áll. Szerinte a függő és kiszolgáltatott gyermek elsősorban biztonságra törekszik, azonban kicsisége fogyatékosként korlátozza azt a készletét. Hatalomigénye szoros kapcsolatban áll ezzel a fogyatékos-érzéssel, a fölényre törekvés által próbál megszabadulni kiszolgáltatott helyzetétől. A szociálpszichológiai megközelítés a

társas összehasonlításnak a folyamatával értelmezi a versengést. Mivel saját magunk képességeit nem tudjuk pontosan és objektíven megítélni, ezért önkéntelenül másokhoz kezdjük hasonlítani magunkat. A folyamat során megfigyeljük, és kiértékeljük mások viselkedését, és ezeket az információkat mérceként használva következtetéseket vonunk le saját helyzetünkről, majd ennek tükrében cselekszünk. Önmagunk pozitív értékelése általában fontos motivációs erő, aminek hatására hajlandók lehetünk akár legjobb barátunkkal is felvenni a harcot, hogy nála jobbnak, ügyesebbnek, erősebbnek, szebbnek érezhessük magunkat. Vagyis az én-összehasonlító funkció mellett fontos szerepe van az én-kiemelő funkciónak is (Thornton, Arrowood, 1966). Előfordul az is, hogy nálunk gyengébb egyénnel mérjük össze magunkat, amitől az egyén önbecsülése nő. Ezt hívjuk a társas összehasonlítás védekező funkciójának.

Ezek alapján, a 21. században az összehasonlítás három lehetséges megnyilvánulásáról beszélünk:

5. ábra: Összehasonlítások formái

Forrás: Wood, Taylor, 1991

2. Kutatás

Véleményem szerint a mai 12-20 éves (tinédzser) korosztály sokkal kevesebb igényt tart arra, hogy találkozzon a barátaival, sokkal inkább az online kapcsolattartási formákat preferálják. A fő kérdés tehát: *A diákok osztályon belüli barátságai mennyire felszíneseek?*

2.1. A kérdőív

Kérdőívem demográfiai kérdései vonatkoznak a korra, nemre, és a jelenlegi iskolára. Ezek a kiértékelésnél a legfontosabb tényezők lesznek, hiszen elsődleges céloom összefüggésbe hozni az egyes válaszokat a demográfiai válaszokkal. A legszembetűnőbb lesz majd számításaim szerint, hogy miként tér el a fiúk és a lányok barátsága. Valamint az is kifejezetten érdekes adat lehet, hogy a kor változásával vajon egyenes arányban nő-e a barátságok iskolán kívüli tartása. Az iskola szerepe leginkább az általános és a középiskolás korú diákok közötti különbségeknél lesz lényeges, amely természetesen közeli kapcsolatban áll a korok közötti összefüggéssel, mégis távolabbi, általánosabb következtetéseket vonhatunk le belőle. Azonban eltérések jelentkehetnek a gimnáziumi tanulók és a szakgimnáziumok/szakközépiskolák tanulói között is, akár amiatt, hogy a szakosodott diákokat erősebb kötelék tartja össze, akár az intelligenciái eltérések miatt.

A kérdőívem demográfiai kérdések után, a barátsággal, az osztállyal, és az egyén saját érzéseivel kapcsolatos kérdéseket tartalmaz. A demográfiai összefüggések megfigyelése mellett fontos szerepet játszik a kitöltő személyiségének, és az élethez való hozzáállásának elemzése. Megfigyelhető lesz majd az is, hogy azok, akiknek több szorosabb barátságuk alakult ki osztályon belül, az vajon összességében szereti-e az osztályát, és még sok hasonló.

Hány nagyon közeli barátod van? – Bárkinek lehet több barátja, akikkel időnként találkozik, de mégsem osztja meg életének minden fontos információját velük, azonban minden embernek szüksége van 1-2 olyan baráttra, akikkel bármit megbeszélhet, és teljes mértékben megbízhat bennük. Mindennapi életünkben is látjuk, hogy azok az emberek, akik büszkéek arra, hogy mennyi barátjuk van, legtöbbször magányosak, és a kérdéssel csak a felszínes barátságaikat próbálják kompenzálni. Éppen ezért találtam érdekesnek ezt a kérdést, mert ellentmondásokat lehet találni a barátságok mennyisége és minősége között, és kiszűrhető összefüggés az egyén osztályának minősége, és a barátainak a mennyisége között is.

Szereted az osztályodat? – Mivel a kutatásom első sorban az osztálytársak közötti barátságokról szól, ezért fontos tudni, hogy az egyén miképpen vélekedik a saját osztályáról. Egyértelmű, hogy az osztályközösség minősége kihatással van az ott tanulók viselkedésére és nyitottságára, mivel egy ellenséges osztályban szocializálódott gyermek az iskolán kívül is sokszor ütközik beilleszkedési problémákba egyéb közösségekben. Ezzel kapcsolatban tettem fel a kérdést, hogy „Mi a véleményed az osztályodról?” amiben a gyerekek kifejhették véleményüket az osztályukról részletesebben is. Ebből a kérdésből láthatom majd a tanuló hozzáállását, amely erősen befolyásolhatja az iskolában szövődött barátságok iskolán kívüli tartósságát.

A legjobb barátaid az osztályba járnak? – Szintén kulcsfontosságú kérdéstről beszélünk, mert érdekes adat lehet, hogy a diákok tényleg barátaiknak tartják-e az osztálytársaikat, vagy csak az iskola kötelező velejárójának.

A következő néhány kérdés az osztályba járó legjobb barátokról szól. Táblázatszerűen kérdeztem meg, hogy mennyit találkoznak, telefonálnak és beszélnek a közösségi média segítségével. Külön szedtem ugyanazokat a kérdéseket iskolaidőre, és nyáriszünetre vonatkozóan.

A saját baráti körödben vannak osztálytársak? Milyen százalékban? – Ez összetartozik az előző néhány kérdéssel, és választ adnak arra, hogy mennyire tisztelik és szeretik az osztálytársaikat a különböző korosztályok. Talán az egész kutatás legfontosabb kérdése ez, mivel megtudom, hogy mennyire tartják közeli barátoknak a fiatalok az osztálytársaikat.

Mikor találkozol legszívesebben a barátaiddal? – Itt szabad kezet adtam a fiataloknak, hogy leírják milyen körülmények között, vagy napszakban szerettek időt eltölteni szeretteikkel. Ez már csak azért is fontos, mert akik például este lennének a barátaikkal, azok mindenképpen iskolán kívül is fognak velük találkozni.

Mi az, ami összeköt téged a barátaiddal? – Ez a kérdés segít behatárolni a barátság fogalmát a fiatal generációnál, és egyértelmű választ ad arra, hogy az iskola mennyire fontos tartóerő egy barátságban.

A következő táblázat erejéig visszakanyarodunk az osztálytársak témájához, viszont itt már nem a legszorosabb barátságokról kérdeztem, hanem általánosságban az osztálytársakról.

Mennyire bízol meg az osztálytársaidban? Elmennél velük nyaralni? El tudnád képzelni, hogy kapcsolatot tarts velük az iskola befejezését követően? – Ezek a kérdések feltételesek, és nem egyértelműen megválaszolhatók, mégis sokat elárul mind a kitöltő és az osztálya közötti kapcsolatról, mind a kitöltő viszonyulását a barátaihoz.

Hány általános iskolai barátoddal tartod még a kapcsolatot? – Sokat elárul ez a kérdés a kitöltő hűségéről az osztálya felé, és predikciót mutat az érettségi utáni kapcsolattartásáról. Azonban a válasz függhet az osztályközösségek különbségétől és még sok minden mástól, ezért rákérdeztem, hogy ha nem, miért nem, és ha igen, milyen gyakran találkoznak.

Írtam kérdést a sportolásról, és rendszerességéről, mivel fontos érzékelni, hogy egy élsportoló szociális kapcsolatai – főleg az osztályával – általában jelentősen kevesebbek, mint a hobbi szinten sportolóké. Ennek egyik oka a heti 5-6 edzés, és

a hétfői meccsek miatti idő és energia hiány, ami miatt az iskolában is kevésbé tudnak teljesíteni, nemhogy baráti kapcsolatokat alakítani. Másik oka az edzéstársakkal való bajtársi viszony, ami legtöbbször régebb óra tart, és szorosabb is, mint az osztálytársaké.

Majd végül, de nem utolsó sorban fontosnak tartottam megkérdezni, hogy ki mire használja a közösségi médiát, hiszen aki nem használja beszélgetésre, az is használja valamire, kérdés, hogy mire.

2.2. A kutatás menete

A kérdőív elkészítése után, a linket a közösségi média segítségével terjesztettem az ismerőseim körében. Először a barátaimnak, és azoknak az embereknek küldtem el, akikkel az elmúlt néhány napban privát üzenet formájában beszéltem. Összesen 170 kitöltést tudtam szerezni.

Az elegendő kitöltések megszerzése után, SPSS 23 (Statistical Package for the Social Sciences) programmal különböző összehasonlító táblázatokat hoztam létre

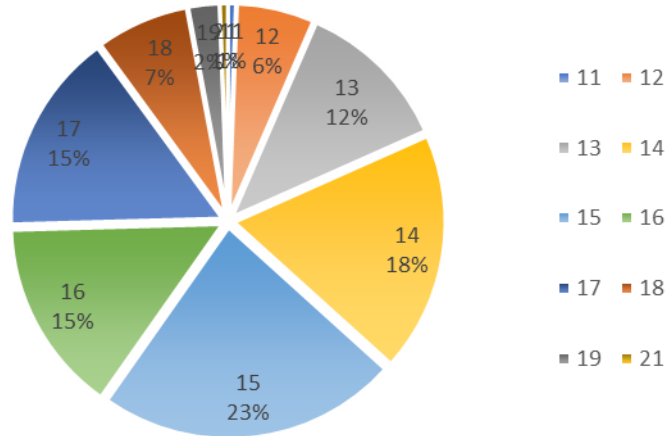
- Egyváltozós elemzés: az eljárás során egyszerre csupán egy változót vizsgálok meg. Azt mutatja, hogy hogyan oszlanak meg az esetek egyetlen változó szerint.
- Független mintás t-próba: két minta átlaga közötti különbség szignifikanciáját teszteli.
- Pearson korreláció: arra a kérdésre ad választ, hogy van-e kapcsolat két vagy több mennyiségi változó között, és ha igen, az mennyire szoros

Majd ezeket diagrammá konvertálva szemléltetem a dolgozatomban. A táblázatokban egyedül a legalább 95%-os eltéréseket számítom szignifikáns adatoknak, amiből általánosításokat fogalmazok meg.

2.3. Eredmények

A kitöltők 77%-a nő volt, 23% pedig férfi. Többségben a 14-15 éves korosztály áll, 18 és 23%-kal, de holtversenyben a harmadik helyért, a 16-17 éves korosztály is aktívan részt vett a kutatásban 15%-kal. Az átlag életkor 15,17, tehát

az általános megállapítások leginkább egy 15 éves lányra illeszthetőek.

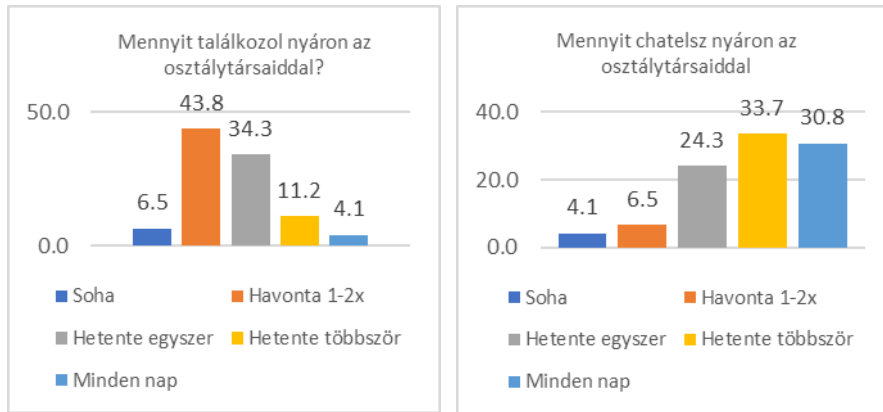
6. ábra: Válaszadók kor szerinti megoszlása

Forrás: saját kutatás

A szakgimnáziumba (11%) és a szakiskolába (4%) járók száma igen kevés, ezzel szemben az általános iskolás tanulók (37%) és a gimnazisták (48%) igen magas.

A kutatás szerint egyáltalán fiatalnak 4,14 (4) közeli barátja van és a diákok 77%-a szereti az osztályát, valamint a baráti társaságának 49%-ka osztálytárs. Viszont a válaszadók 23%-a nem szereti az osztályát, és 18%-uknak egyáltalán nincsenek osztálytársak a baráti körükben.

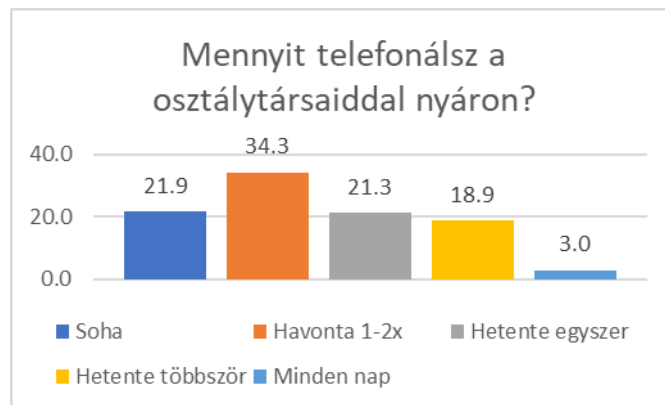
Az eredmények szerint, iskolai szünetben meglepően kevés kapcsolatot tartanak a diákok az osztálytársaikkal. A diagrammokra tekintve láthatjuk a hasonlóságot a találkozás és a telefonálás arányai között, míg a közösségi oldalak segítségével történő online kommunikáció (chat) diagrammja a másik kettő tükörképét ábrázolja.

7. ábra: Nyári baráti aktivitások

Forrás: saját kutatás

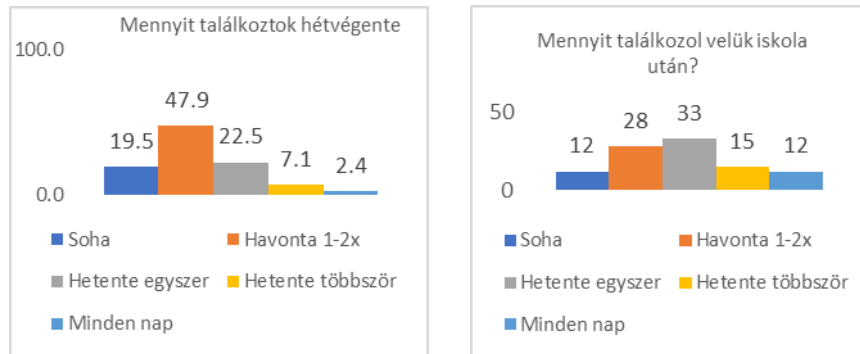
Ennek oka valószínűleg az, hogy az „ingyenes” online felület helyett kevesen választják a telefonálást a 21. századi fiatalok. Azt is megfigyelhetjük, hogy amíg találkozni alig 4% találkozik minden nap az osztálytársaival, addig a válaszadók több mint 30%-a chatel velük. Ebben erősen közben játszhat a nyaralások/munka/edzőtáborok miatti időhiány is, ami mellett maximum egy-két üzenetváltásra jut csak idejük (Lazányi, 2012b). Láthatjuk, hogy a találkozás kérdésénél magasan vezet a havonta 1-2, ami azt jelenti, hogy egy átlagos tanuló legjobb esetben is maximum 6x találkozik egész nyáriszünetben azokkal az emberekkel, akikkel évközben minden nap 7-8 órát tölt el.

8. ábra: Nyári telefonos aktivitás

Forrás: saját kutatás

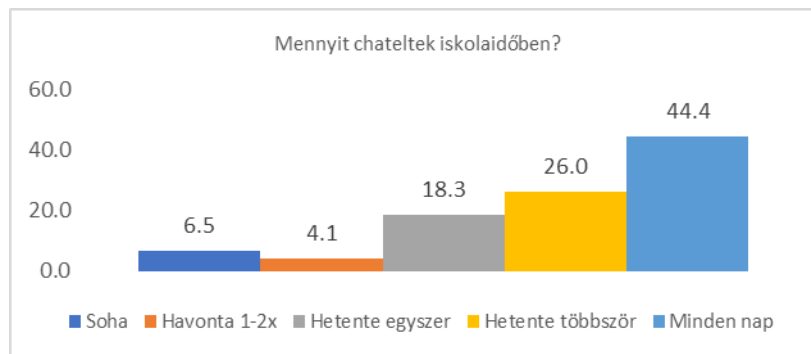
Likert-skála segítségével vizsgáltam mind a hat kérdést. A diákok legnagyobb része havonta néhányszor találkozik osztálytársaival. A hétvégi/iskola utáni találkozások aránya láthatóan hasonlít a nyári találkozások számára, valamint az online kommunikáció is megegyezik az iskolaszünettel.

9. ábra: Baráti aktivitás az iskola időszakban

Forrás: saját kutatás

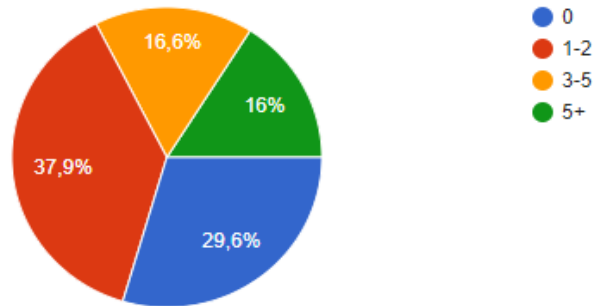
Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a kitöltők nem igényelnek a havi néhány közös programnál többet, mivel nyáron - amikor több idejük lenne egymásra – sem töltenek több időt együtt az osztálytársaikkal.

10. ábra: Chatelés iskolaidőben

Forrás: saját kutatás

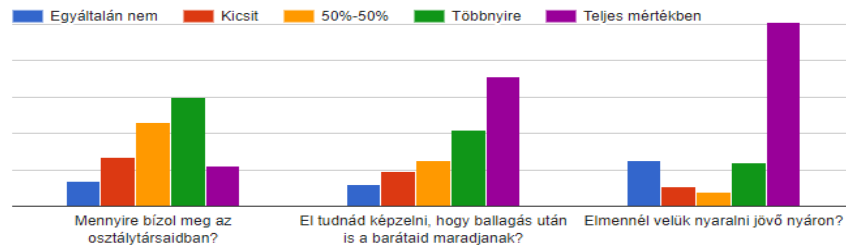
A bizalom fontos összetevője a barátságoknak, és az eredmények szerint a tanulók alig 20%-a bízik teljes mértékben a saját osztálytársaiban, ami sajnos teljesen átlagosnak mondható (Lazányi, Cepel, Bilan, 2017, Lazányi, 2011, Lazányi Baimakova, 2016). Ennek oka lehet a rossz osztályközösség, vagy az egyének alapvető zárkózottsága is.

11. ábra: Hány osztálytársaddal tartod rendszeresen a kapcsolatot?
Forrás: saját kutatás

De annak ellenére, hogy a kitöltők nagyrésze szinte alig tartja az osztálytársaival a kapcsolatot nyáron, mégis többségük elmenne velük nyaralni.

Érdekes adat, hogy növekvő tendenciával maradnának barátok a kitöltők jelenlegi osztálytársaikkal, gyakorlatban mégis a középiskolások 26.9%-ka egyáltalán nem tart kapcsolatot az általános iskolás osztálytársaikkal, 37.95-uk pedig csak 1-2 személlyel. Ennek oka lehet az is, hogy idősebb korban a barátságok tartósabbak, mint kiskorban, de előfordul, hogy a középiskolai osztályok szorosabbak, mint az általános iskolásoké.

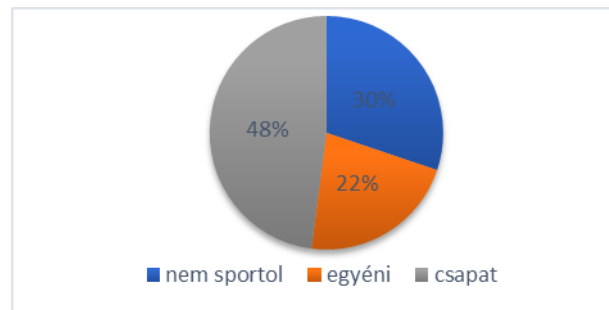
12. ábra: A bizalom szintje
Forrás: saját kutatás

A válaszadók többségében két féle magyarázatot adtak az eltávolodásra:

1. Az új közösség és új barátok miatt nem maradt idő a régiekre
2. A régi osztályközösség nem volt barátságos/az egyén kiközösítve érezte magát

Azonban akik úgy válaszoltak, hogy tartják, ők is leginkább havonta vagy félévente egyszer találkoznak régi osztálytársaikkal.

A válaszadók 70%-a sportol valamit, azonban 22%-uk egyéni sportot űz. A sportnak, de leginkább a csapatsportnak, hatékony közösségépítő hatása van, amely kihathat az osztályközösségre is, hiszen annak a tagjának, akinek a sport által másik elsőrendű közössége van, az kiválhat az osztálytevékenységekből. Azonban a kutatás eredményeképp kiderült, hogy a sportolás mennyisége és minősége semmilyen összefüggést nem képez az osztályon belüli barátságokkal.

13. ábra: Mit sportolsz?

Forrás: saját kutatás

2.4. Korrelációs táblázat

Bebizonyosodott, hogy a lányok válaszai nem mutatnak szignifikáns eltéréseket a fiúk válaszaitól, tehát lényegi különbség NINCS a nemek között ebben a kérdésben. Ugyanez a korra is elmondható, a korrelációs táblázat alapján nem figyelhető meg szignifikáns különbség. Viszont az iskolázottság (és ezzel a kor) növekedésével nő az osztálytársak közötti bizalom, amely valószínűleg az intelligencia szint növekedésével magyarázható.

Azoknak a körében, akik szeretik az osztályukat, magasabb számban tartoznak az osztálytársaik a szűk baráti körükbe, valamint a bizalom szint itt is jóval magasabb. Érdekes módon, az iskolán kívüli találkozások száma nem nő jelentősen. Azok, akik nyáron többet találkoznak az osztálytársaikkal, többet chatelnek és telefonálnak is egymással, tehát az egyik kommunikációs forma nemhogy kiszorítja a másik kettőt, hanem ellenkezőleg, pozitívan hat rájuk.

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században

Budapest, 2018

		Nyáron hányszor találkoztok velük?	Nyáron mennyit chateltok velük?	Nyáron mennyit telefonáltok velük?	Iskolaidőben hányszor találkoztok velük sulis után?	Mennyit találkoztok hétvégeken?	Mennyit chateltok iskolaidőben?
Nyáron hányszor találkoztok velük?	Pearson Correl.	1	,527**	,528**	,390**	,497**	,264**
Nyáron mennyit chateltok velük?	Pearson Correl.	,527**	1	,589**	,355**	,470**	,600**
Nyáron mennyit telefonáltok velük?	Pearson Correl.	,528**	,589**	1	,376**	,476**	,386**
Iskolaidőben hányszor találkoztok velük sulis után?	Pearson Correl.	,390**	,355**	,376**	1	,455**	,357**
Mennyit találkoztok hétvégeken?	Pearson Correl.	,497**	,470**	,476**	,455**	1	,298**
Mennyit chateltok iskolaidőben?	Pearson Correl.	,264**	,600**	,386**	,357**	,298**	1

2. táblázat: Korrelációs kapcsolatok a vizsgált mintán

Forrás: saját kutatás

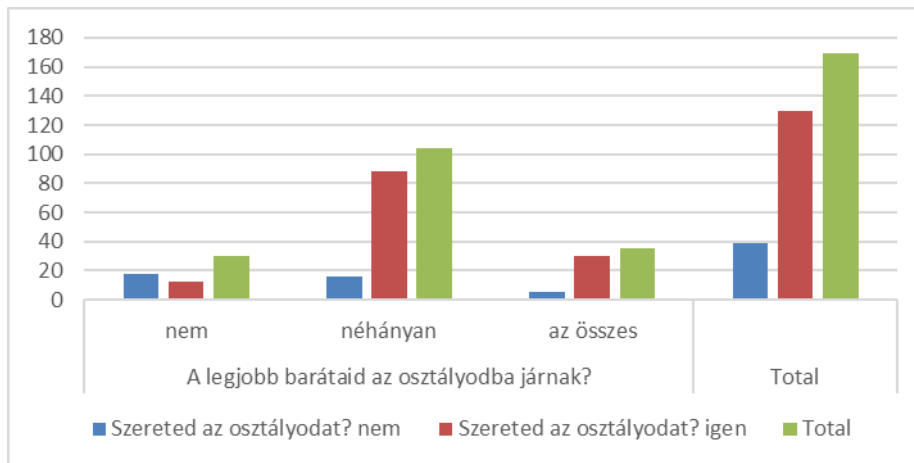
A bizalom kérdése igen kényes kérdés, és többször találkoztunk már vele az előző adatok kapcsán, azonban külön a bizalmat megvizsgálva igen érdekes eredményeket kapunk. Ennek kapcsán jöttek ki a legnagyobb mértékben szignifikáns adatok. Akik a legjobban bíznak az osztálytársaikban azok akik...

- szeretik legjobban az osztályukat
- a baráti körük nagy része az osztálytársaikból áll
- a legbiztosabbak abban, hogy tartani fogják a kapcsolatot a jelenlegi osztálytársaikkal ballagás után
- nagyon szívesen elmennének (vagy már voltak) nyaralni az osztálytársaikkal

Mindezekkel szemben, mégsem találkoznak/beszélnek annyit velük, mint amennyire reálisnak tűnne. Azok a válaszadók, akik azt mondták, hogy valószínűleg tartani fogják a kapcsolatot ballagás után, a gyakorlatban nem tűnnek úgy, mint akik tartani is fogják szavukat, hiszen sem az általános iskolás, sem a jelenlegi osztálytársaikkal nem kommunikálnak iskolán kívül. Viszont azok, akik tartják a kapcsolatot néhány régi osztálytársukkal, jelentősen több közeli barátot mondhatnak magukénak az eredmények szerint.

2.5. Összehasonlítások

Az összehasonlítások előnye, hogy olyan érdekes információk birtokába juthatunk, amelyekhez csak a kérdőívek külön-külön értékelésével juthattunk volna SPSS-program nélkül. Megtudhatjuk például, hogy vannak olyan diákok, akik utálják az osztályukat annak ellenére, hogy az összes legjobb barátjuk oda jár.

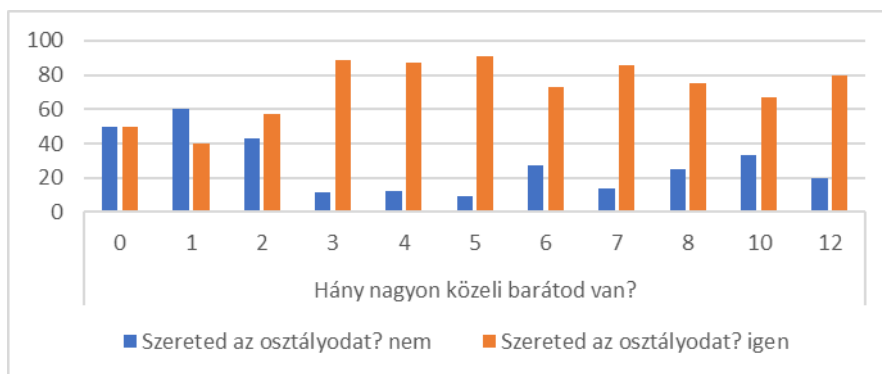
14. ábra: Relációk az osztályon belül

Forrás: saját kutatás

Az általános iskolások 30%-a válaszolta azt, hogy nem szereti az osztályát, míg a középiskolásoknak csak 18%-a nem elégedett az osztályával. Ez nem egy nagymértékű eltérés, azonban én mégis jelentékeny adatnak mondanám, mivel az osztályközösség minőségének saját szavakkal való értékeléséhez az általánosba járók közül többen is arról számoltak be, hogy kiközösítik és csúfolják őket az iskolában, ez azonban a középiskolásoknál nem volt jellemző.

Azok a diákok, akiknek 3-5 közeli barátjuk van, sokkal jobban szeretik az osztályukat, mint azok, akiknek ennél kevesebb, illetve több. Érthető, hogy az, aki úgy érzi, hogy nem igazán vannak barátai, kevésbé érzi jól magát az osztályában,

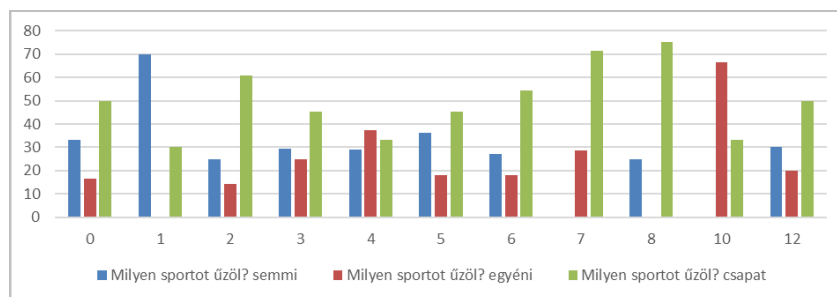
hiszen magányos. Törvényszerű lenne, hogy akinek több barátja van, az jobban érezze magát a közvetlen környezetében, azonban az eredmények szerint nő a rossz osztályról beszámolóok száma a barátok 5 fölé növekedésével. Egy embernek átlagosan 3-4 olyan barátja van, akikben teljes mértékben megbízik, ezért azok, akik 5-6 fölött válaszoltak vagy nem értették a kérdést, vagy nem képesek értelmezni az igaz barátság fogalmát. Ezért lehet az, hogy a 10-12 közeli barátot válaszolóok 20-30%-ka egyáltalán nem szereti az osztálytársait. Bár az ok lehet egyszerűen annyi is, hogy az a 12 barátja nem az osztályába jár...

15. ábra: Relációk az osztályon belül - barátok

Forrás: saját kutatás

A nem sportolók eloszlása a barátok számának függvényével viszonylag egyenlő, kivéve a 0 és az 1 baráttal rendelkező fiataloké, mivel ott ez a szám jelentősen megugrik. A csapatsportot űzőknek viszont több, átlagosan 7-8 nagyon szoros kialakult barátjuk van. Ez valószínűleg az edzések alatt kialakult barátságok miatt van így.

16. ábra: Hány közeli barátod van?

Forrás: saját kutatás

Látható továbbá, hogy a kérdőív alapján szignifikáns eltérés nem fedezhető fel fiúk és lányok között egyik tekintetben sem.

2.6. Férfi szemmel

A kevés férfi kitöltő miatt a kutatás befejeztével készítettünk egy „kiegészítő kutatást”, amelyben a tinédzser fiúkra koncentráltunk, hogy releváns adatokat kapjunk mindkét nemről.

A férfiak barátsága legendás tud lenni, erre talán legjobb példa Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső barátsága. Mindannyian szívesen látjuk, ahogy szórakoznak egymással, húzzák egymás idegeit. Például amikor Kosztolányi eltávozott az élők sorából Karinthy nem tudta feldolgozni a történeteket. De vajon ezek a barátságok az iskolában is jelen voltak? Számítottak ennyire egymásnak már kamaszként? Jellemző-e az ilyen szoros kötelék már fiatal korban is? Erre keres választ kérdőívünk, melyből a következők derültek ki.

Talán sokunkban előfordulhat egy olyan tévképzet, hogy a fiúk nem törődnek az osztállyal. Szerencsére a válaszok összesítése arra enged következtetni, hogy ez valóban tévképzet, hiszen a számok alátámasztják, hogy szinte egytől-egyig szeretik az osztályukat, jó véleménnyel vannak a kialakult közösségről. Ez köszönhető annak is, hogy szűkebb baráti körük legalább néhány tagja az osztálytársuk. Előfordul persze az ellenkezője, de ezeknek száma meglehetősen csekély, már-már elhanyagolható az előbbiekhöz képest. Szerencsére elmondható, hogy jobbra megbíznak osztálytársaikban. Ez jelentősen hozzásegít az osztályközösség kialakulásához, fejlődéséhez, továbbéléséhez. A közösségi szellemet igazolja az is, hogy a válaszadók messze több mint fele szerint megmarad ballagás után az osztályközösség. Ehhez jelentősen hozzásegíthet, ha szerveznek iskolán kívüli programokat, például nyaralásokat a nyári szünetben. Ezzel is azt segítik elő, hogy jobban összeszokjanak, javítsanak a bizalmon egymás között, vagy csak egyszerűen szórakozzanak, kikapcsolódjanak. Ezen közös programok merőben segítenek elmélyíteni a barátságokat.

A kérdőívből kiderül az is, hogy a fiúknak, úgy, mint a lányoknak, kevés közeli barátjuk van. Pontosabban ez a szám, a válaszok alapján 3. Sajnos a fiúk a lányokhoz képest később érnek, emiatt jelentékeny számú fiatal férfi gondolja úgy, hogy 10 vagy annál több közeli barátja van. Ez arra enged következtetni, hogy nem tudják mi az igaz barátság, nem érzik ki az, akivel igazán szoros a kapcsolatuk, netalán nincs is ilyen. Ekkor érezhetik úgy, hogy a mondás beigazolódik: annyi barátjuk van, hogy egy barátjuk sincs. Ugyanakkor ezen személyek mind szeretik az osztályukat, jó véleménnyel vannak a kialakult közösségről. Véleményem szerint ennek az lehet az oka annak, hogy most még a

sok 'barát' miatt érzik így a felszínes osztályközösséget. Sajnos ezek legtöbb esetben véget érnek rövid úton, ez csalódáshoz, kiábrándultsághoz vezethet.

Megfigyelhető továbbá, hogy annak ellenére, hogy mennyire jó véleménnyel van a nagy többség az osztályközösségről, a nyári szünidő alatt meglehetősen ritkán szerveznek találkozót. A kérdőív alapján kiderült, hogy a általában havi néhány alkalommal szánnak időt egymásra. Azonban jelentékeny azoknak is a száma, akik ennél sűrűbben, heti egyszer találkoznak. Csekély létszámot mutatnak viszont akik, akik ennél sűrűbben látják egymást, mely hasonló az iskolaév alatti hétvégékhez. Jól látszik, hogy a személyes kapcsolattartás, az iskolaév során, az órák utánra korlátozódnak, hiszen ekkor meg friss az élmény az órákról és a tanárokról, akikről közösen véleményt alkotnak. Természetesen a ritkább, hétvégi találkozók is jellemzőek, ekkor néhány alkoholt tartalmazó ital mellett beszélnek meg a közelmúlt nagy eseményeit. Ezt egészíti ki az online felületen történő üzenetváltás, azaz a chat, melyet viszont napi rendszerességgel használnak a fiatalok mind szünetekben, mind pedig oktatási időszak alatt. A modern technológia korában ez egy teljesen általános kapcsolattartási mód, ami lehetővé teszi, hogy valós időben tudjanak reagálni egymás gondolataira miközben egy teljesen más tevékenységgel foglalkoznak. Ugyanakkor az online ingyenes felületek használata teljességgel háttérbe szorítja a fizetős szolgáltatást, a hanghívást.

Ugyanakkor sajnos jelentékeny azoknak is a száma - csaknem 20% - aki nem elégedett az osztályával. Ezek a fiúk legtöbbször arra panaszkodtak, hogy klikkesedik, csoportokba rendeződik az osztályuk. Ennek egy tovább fejlődött verzióját is megfogalmaztak aggályként, a kiközösítést. Nekik jellemzően egy barátjuk sem jár az osztályba, vélhető, hogy előbb vagy utóbb el fogják hagyni az osztályukat. Ennek megfelelően nem is várják el, hogy ballagás után megmaradjanak a kapcsolatok. Szerencsére nem arról van szó, hogy nincsenek barátaik vagy antiszociálisak lennének, mivel megfigyelhető, hogy iskola után, ők találkoznak legtöbbet barátaikkal.

Fontos megítélési szempont a régi osztálytársakkal történő kapcsolattartás. A kérdőív alapján a fiúk fele néhány régi osztálytárrsal tartja a kapcsolatot. Feltehetőleg ilyen esetekben az alsóbb szintű oktatási intézmény keretei között olyan barátságok alakultak ki, melyek elég szorosak voltak ahhoz, hogy egy ehhez hasonló megmérettetést képes legyen áthidalni. Látnivaló továbbá, hogy a válaszadók negyede, több mint 5 volt osztálytársával tartja a kapcsolatot.

Végső soron megállapítható a fiúk barátságáról, hogy alapjába véve alkalmasak lennének legendássá fejlődni. Ez a modern technika korában kisebb nehézségekbe ütközik, hiszen az online felületek által kínált lehetőségek mindenki számára hívogatóak, és sajnos ez nem lendíti előre az emberi kapcsolatokat

3. Következtetések

A kutatás során kiderült, hogy azok, akik sokat chatelnek egymással online, arányaiban többször telefonálnak és találkoznak a barátaikkal. Tehát egy online sokat beszélgető fiatal alapvetően extrovertált. Ezt az eredményt a pszichológia és a pszichoterápia területén fel lehet használni, hogy az ilyen szociális problémákkal küzdő gyermekeket segítsék átlendülni a zárkózottságon, és azt a képességét, hogy online órákig el tud beszélgetni valakivel, átvinni a fizikális síkba. Hiszen az introvertált személyek alapvetően nem igénylik a társas támogatást és közeget sem online, sem fizikálisan. Ezzel szemben, akik online ki tudják magukat fejezni, és ez örömet is okoz nekik, csak egy gátat kell legyőzniük saját magukban.

Szintén a pszichológia terén használható fel az eredmény, miszerint nyáron még azok az osztálytársak sem találkoznak havi 1-2-nél többször, akik a lehető legjobban szeretik az osztályukat. Természetes jelenség ugyanis, hogy 9 hónapnyi „összezártság” után mindenkinek szüksége van egy kis egyedül létre, iskolán kívüli barátságok ápolására vagy esetleg nyaralásra. Tehát ennek tükrében lehet segíteni azoknak a fiataloknak, akik úgy érzik iskolai szünet alatt elveszítette a barátait.

Az általános iskolai barátságok legtöbb esetben a 8. osztály elvégzéséig tart. A 7-14 éves korosztály barátságai képlékenyek, akár a személyiség változása miatt, akár fiatal kor miatt. Ezért is történik az esetek 80%-ában úgy, hogy ezek a barátságok felbomlanak. Azonban ez nem jelenti azt, hogy nincsen fontos szerepük az ember fejlődésében. Később, ezekre a kapcsolatokra, és az innen szerzett tapasztalatokra lehet építeni.

4. Összegzés

Az osztálytársaink a mindennapi életünk részei, akár szeretjük őket, akár nem. Kialakítunk magunknak ebből a csokornyai emberből egy olyan néhány emberből álló társaságot, akikkel jól érezzük magunkat, és akik átsegítenek minket az iskolától kapott stressz-helyzeteken (Lazányi, 2012a). Átélik velünk a sikereinket és a kudarcainkat. Azokban az osztályokban, ahol sok különböző diák tanul, nagyobb eséllyel alakulnak ki klikkek, és a klikkek között rossz viszony. Ez főleg általános iskolában figyelhető meg, ahol válogatás nélkül mindenféle gyerek megfordul, míg középiskolában valamilyen érdeklődési kör alapján szelektálva vagyunk, legyen ez szakma, irányzat vagy tanulási motiváció. Éppen ez lehet az

oka annak, hogy az általános iskola 8 éve után, a diákok nagy része csak 1-2 emberrel, vagy senkivel sem ápol szorosabb kapcsolatot. Középiskola ideje alatt, a tanulók éppen a tinédzser kor közepétől jutnak el a felnőtt korig, ami minden ember életében meghatározó időszak. Ebben a korban a diákok már önállóbbak, nagyobb eséllyel mennek el a barátaikkal iskolán kívüli programokra, vagy akár nyaralni is. Tehát ez alatt a négy év alatt az osztályon belüli kapcsolatok szorosabbak lesznek. Mégis napi nyolc óra közös időtöltés után nem biztos, hogy lesz energiájuk az osztálytársaknak a termérek tanulni való mellett közös programokat szervezni. Azonban az az eredményekből is egyértelműen látszik, hogy online kommunikációs formán minden nap beszélnek egymással, ami azt gondolom, hogy a 21. század fiatal generációjának elegendő és kielégítő.

Az iskolakezdést követően az új osztálytársak megismerkednek egymással, majd rövidesen kisebb társaságok jönnek létre, azonban ezek a klikkek az évek alatt rengeteget változhatnak. Ahogy telik az idő, fejlődnek a személyiségek és változnak az emberek, úgy változnak a barátságok is az osztályokban. Mégis a végére kialakul mindenkinek az a néhány ember, akikkel a barátságuk nem csak az iskola kapujáig fog tartani, hanem lehetséges, hogy az érettségi után évekkal is hasonlóan szoros kapcsolatot fognak ápolni.

Felhasznált irodalom

- [1]. Adler, A. (1991). The progress of mankind. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research & Practice*.
- [2]. F. Lassú Zsuzsa (2004): *Barátok és barátnők – együtt és egymás ellen*, Akadémiai kiadó
- [3]. Gifford-Smith, M. E., & Brownell, C. A. (2003). Childhood peer relationships: Social acceptance, friendships, and peer networks. *Journal of school psychology, 41(4)*, 235-284.
- [4]. Hamvas Béla: *A láthatatlan történet*, Egyetemi Nyomda, 1988
- [5]. Hamvas, B., Danyi, Z., & Dúl, A. (2010). *Hamvas Béla művei: Naplók és jegyzetek. 1942-1952*. Medio K.
- [6]. Hays, R. D., Sherbourne, C. D., & Mazel, R. M. (1995). User's Manual for Medical Outcomes Study (MOS) Core measures of health-related quality of life. RAND Corporation. MR-162-RC (available at www.rand.org).
- [7]. Hui, C. H. (1988). Measurement of individualism-collectivism. *Journal of research in personality, 22(1)*, 17-36.
- [8]. Kornélia Lazányi, Martin Čepel, Svitlana Bilan (2017): Comparison of Trust and Social Relations among Students in Russian and Hungarian Higher Education. *ECONOMICS AND SOCIOLOGY 10(4)* pp. 162-174. (2017)
- [9]. Lazányi Kornélia (2017a): A bizalom és a társaság kapcsolata és annak hatása a döntéshozatalra. *KÖZÉP-EURÓPAI KÖZLEMÉNYEK 10(2)* pp. 120-130. (2017)
- [10]. Lazányi Kornélia (2017b): Social support of young adults in the light of trust. *ECONOMICS AND SOCIOLOGY 10(2)* pp. 11-25. (2017)

- [11]. Lazányi Kornélia, Ksenia Baimakova (2016): Az alapvető érzelmi beállítottság és a társas támogatás kapcsolata – két felsőoktatási intézmény adatainak tükrében. In: Csiszárík-Kocsir Ágnes. Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI.: tanulmánykötet. 472 p. Budapest: Óbudai Egyetem, 2016. pp. 243-252.
- [12]. Lazányi, K. (2011): A társas támogatás szerepe és jelentősége a felsőoktatásban a diákszervezeti tagság kapcsán In: Nagy Imre Zoltán (szerk.) Vállalkozásfejlesztés a XXI. században: tanulmánykötet. 203 p. Budapest: Óbudai Egyetem Keleti Károly Gazdasági Kar, 2011. pp. 155-170.
- [13]. Lazányi, K. (2012a): Stressz és társas támogatás a felsőoktatásban. In: Nagy Imre Zoltán (szerk.) Vállalkozásfejlesztés a XXI. században II. Budapest: Óbudai Egyetem, 2012. pp. 341-360.
- [14]. Lazányi, K. (2012b): Társas támogatás a munkahelyen. MUNKAÜGYI SZEMLE 56:(2) pp. 17-23. (2012)
- [15]. Márta, F. (1995). A versengésre vonatkozó tudományos nézetek. Pszichológia, 1, 61-111.
- [16]. Szeptelszky Zsuzsanna (2009): A barátság várai. Fordulópont 11. évf. 2. (44.) sz.
- [17]. Thornton, D. A., & Arrowood, A. J. (1966). Self-evaluation, self-enhancement, and the locus of social comparison. Journal of Experimental Social Psychology, 1, 40-48.
- [18]. Van Thinh, D. (2016). A társas támogatás jelentősége a felsőoktatásban. Tanulmánykötet-Vállalkozásfejlesztés a XXI. században VI., 83-92.
- [19]. Wood, J. V., & Taylor, K. L. (1991). Serving self-relevant goals through social comparison.

Az adófizetési hajlandóság és a méltányosság érzékelésének a kapcsolata

Tóth Gábor

Óbudai Egyetem – Biztonságtudományi Doktori iskola

toth.gabor13@phd.uni-obuda.hu

Absztrakt: A Laffer hatás a konvencionista közgazdaságtan eszköze az adófizetési hajlandóság és az adóelkerüléssel kapcsolatos jelenségek leírására. Amikor azt vizsgáljuk hogy mi az oka annak, hogy az adómérték változtatása esetleg adóelkerülésre ösztönözheti az adóalanyokat, akkor egy többszereplős döntési játékhoz juthatunk. Tanulmányomban a közjavak játékát a potyautas jelenséget ütköztettem a Laffer hatásból származtatott viselkedési Laffer görbe jelenséggel. Algebrai levezetéssel támasztom alá az adófizetési hajlandóság és a méltányossági egyensúly egy lehetséges kapcsolatát. A jövőbeni kutatásokkal kapcsolatban fontos kérdés, hogy a közjavak játékában az információ megléte, hiánya, vagy a dezinformáltság hogyan hat az adózással kapcsolatos döntéshozatalra.

Kulcsszavak: adózás, adófizetési hajlandóság, potyautas jelenség, Laffer görbe, méltányossági egyensúly.

JEL Classification: C72, E62, H26, H30

1. Bevezetés

Arthur Laffer határozta meg az államháztartással kapcsolatban azt az egyszerű szabályt, amely kimondja hogy létezik az az optimális adómérték amely maximalizálja az adóbevételeket. Amíg az adómérték elmarad ettől az optimumtól, addig egy adóemelés a költségvetésnek többlet bevételt jelent. Amennyiben az optimális adómértéknél magasabb az adómérték, úgy az adóemelések a költségvetésben bevétel kiesést okoznak. Ezt a szabályt a kínálati közgazdaságtan Laffer görbéként ismeri, és a közgazdászok közül többen úgy vélik, hogy amíg egy gazdaság a Laffer görbe megfelelő oldalán működik, addig egy adócsökkentés növelheti az adóbevételeket. A Laffer görbe kifejezés Jude Wanninski a Wall Streer Journal szerkesztő helyettesének 1978 végén a Public Interest folyóiratban megjelent "Taxes, Revenues, and the 'Laffer Curve.'" címen írt tanulmányában jelent meg először. A Laffer görbe hagyományos közgazdasági elemzéseken alapul. Nyilvánvaló, hogy amennyiben 0% az adómérték, vagy 100%

úgy a költségvetés bevétele is nulla. Egy racionális adózó, befejezi működését és elhagyja azt a piacot ahol a bevételeit teljes mértékben elszedik tőle, vagy a fekete gazdaságba helyezi át tevékenységét, ahol nem fizeti meg az adót a bevételei után.

Laffer feltételezte, hogy amikor az adómérték túl magas, a gazdaság szereplői inaktívá válnak. [Wanninski, (1978), Laffer, (1986)] Laffer és mások is arra következtetésre jutottak, hogy a túlzottan, igazságtalanul magas adómérték nagy rést okoz a bruttó és nettó fizetésekben, ami alacsonyabb termelékenységhez, alacsonyabb bevételekhez és ennek következtében alacsonyabb költségvetési bevételhez vezet.

Számos tanulmány bizonyítja a Laffer jelenség létezését, ezek többnyire matematikai elméleti modellek, mint Sanyal et al.(2000) vagy Novares és Ruiz (2002). Heijman és Ophem (2005) modellje kiterjed a nem realizált bevételekre és a nem nyilvántartott bevételekre. A modell egyrészt tartalmazza a fekete és a nem realizált bevételeket, másrészt a potenciális bevételeket, ami az adómértéktől és az adófizetési hajlandóságtól függ. A modell makro adatok felhasználásával lett tesztelve és kialakítva, de a levont következtetések empirikusan nem bizonyítottak. A modell alapján kiszámolt optimális adómértéket (ahol legnagyobb a költségvetés bevétele) más empirikus tanulmányok alátámasztották.

A Laffer görbe létezését bizonyító elmélet alapján alkotott matematikai modellek jól körülírják olyan eseményeket, amelyek empirikus kutatások is alátámasztanak.

Louis Lévy-Garboua, a Sorbon tanára és munkatársai tanulmányukkal rámutattak arra, hogy az adómérték változása nem mindig váltja ki a Laffer jelenséget. A pénzügypolitika amely a makroökonómiai célok eszközeként szolgál, az adófizetők külső tényezők változásaként észlelik. A kutatók bizonyították a viselkedési Laffer görbe jelenség létezését. Véleményük szerint az erkölcsi társadalmi normák befolyásolják az adóelkerülés mértékét. Garboua et al. (2008) Kísérletükben bizonyították, hogy az igazságtalan adóztatás érzelmi reakciókat vált ki az adóalanyokból és adóelkerülésre, pontosabban az adóztatott tevékenység (munka) elkerülésére sarkalja azokat.

A potyautas jelenség elmélete a legszélesebb körben alkalmazott tétel a csoportok és a közjavakhoz történő hozzájárulás kapcsolatának leírásához [Hardin, (1968), Olson (1968)].

A közjavak játéka volt a kiindulópontja azon kísérleteknek, amely feltárta ezt a jelenséget. Marwell és Ames arra az eredményre jutottak, hogy ha a kísérleti alanyok ismételt részt vesznek a játékban, az együttműködési arány a szokásos 50%-ról egyenletesen csökken egészen a nulla közelébe. (Marwell-Ames, 1981)

James Andreoni (1988) bebizonyította, hogy a közjavak játéka nem arra tanítja meg az embereket hogy potyalesőként viselkedjenek, hanem arra hogy potyalesők is vannak a játékban. Ernst Fehrnek és munkatársainak a témában végzett kutatásai alátámasztották, hogy az emberek jelentős hányada feltételes

együtműködő, ami azt jelenti, hogy ezek az egyének hajlandóak kooperálni ha társaik is kellő számban így tesznek.

Ernst Fehr és Simon Gächter (2000) rámutatott arra, hogy a spontán és kontroll nélküli büntető környezet heves reakciót vált ki a szereplőkből jelentősen növelve a potyautasok számát. Amennyiben a kísérletben résztvevők büntethették az olyan devianciát mint a potyautas jelenség, úgy a közjavakhoz történő hozzájárulás mértéke jelentősen növekedett. Az együtműködő emberekből negatív érzéseket vált ki a potyautas jelenség, ami arra ösztönzi őket hogy büntessék a potyautasokat.

A közjavakba történt befektetés visszaosztásának mértéke pozitív kapcsolatot mutat az együtműködési hajlandósággal. A közjavak szétosztásánál a stratégia megbeszélése, az együtműködésre tett ígérek abban az esetben generálják a tényleges együtműködést, ha az ígéretet minden csoporttag megteszi, és a csoport identitásává válik az együtműködési hajlandóság. (Dawes - Thaler, 1988)

A tanulmányom szerint előfordul, hogy az adózók nem hajlandóak megfizetni az adót. Az adót nem fizetők nem mindig kerülnek el a közjavakhoz történő hozzájárulást.

2. Kísérletek

2.1. A viselkedés attitűdök vizsgálata a Laffer jelenségben

Louis Lévy-Garboua, David Masclet, Claude Montmarquette (2008) Montreálban a Lub3-CIRANO Laboratóriumában végzett kísérletükhöz, a Zeiliger által kifejlesztett REGATE programot használták. A kísérletben résztvevők között a szerepek és a párok véletlenszerűen kerültek kiosztásra. (A résztvevő) az adóbeszedő, (B résztvevő) az adó fizető. A kísérlet alatt a párok és a szerepek nem változtak. A kísérlet 18 periódusból állt, és a kísérletben résztvevők nem tudták, hogy hányszor kell megismételni a játékot. A B résztvevő minden egyes periódusban számítógépen különböző feladatokat oldott meg, ahol a számítógép képernyőjén megjelenő betűrácsból kellett számokat dekódolni. Belső, endogén kezdeményezés esetén az A szereplő 4 lehetőség közül (12, 8, 50 és 79%) kiválasztja azt az adómértéket ami B szereplőnek kell megfizetnie A szereplő részére, az elvégzett feladatai után. B szereplő pedig eldönti hogy mennyi feladatot kíván elvégezni. B szereplő a döntését minden periódusban megváltoztathatta, míg az A szereplő 3 periódusonként változtathatta meg az adómértéket. A sikeresen dekódolt feladatok kerültek kifizetésre és megadóztatásra. Az egy-egy periódusnak akkor lett vége, amikor B elvégezte az álltala vállalt munkákat. Külső, exogén kezdeményezés esetén az eljárás hasonló

volt mint az előbb, de az A szereplő nem dönthetett az adómértékről, azt a számítógép véletlenszerűen választotta ki az ismert 4 lehetőség közül. Amíg B szereplő dolgozott, A szereplő számítógéppel játszott, vagy magazint olvasott. B szereplő tudatában volt annak, hogy rajta múlik jövedelméből mennyit juttat a passzív partnerének, hisz B szereplő döntötte el, hogy mennyi munkát vállalt egy-egy periódusban. Mind az endogén, mind az exogén kísérleti feltételeket tovább bontották a kísérletben, a B szereplő által megoldható feladatok számának korlátozásával. 26 és 52 feladatot lehetett megoldani egy-egy kísérlet típusban. A kísérletek során A és B szereplő számára elérhető pénzbevételek a B szereplő által helyesen végrehajtott feladatok számától függött. Az A szereplő kapta az adóbevételeket, B szereplő pedig az adózott nettó jövedelmet. A kísérletekben minden helyes feladat 100 ECU (kísérleti valuta egység, experimental currency units) összeggel lett kifizetve. A kísérletek végén a játékosok valódi pénzzel lettek kifizetve.

Exogén körülmények között az adóbevételek folyamatosan növekedtek mindkét kísérleti feltétel esetén. Endogén körülmények között az adóbevételek 50%-os adómértéknél maximalizálódtak, majd azután csökkentek. A reakció az 52 feladatos korlátnál sokkal szembetűnőbb volt. Garboua és munkatársai úgy vélték hogy bizonyítékot találtak a viselkedési laffer görbe létezésére és kísérleteik eredménye egybeesett Sutter és Weck-Hannemann (2003) eredményeivel. Az eredmények alátámasztották azt a feltételezést hogy a társadalmi normák endogén kísérleti feltételek esetén büntetik a túl magas adómértéket, míg az alacsonyabbat nem. A kísérletekben a társadalmi normákkal egyező adómérték 50% volt. Alacsony számú munka (26 feladat) esetén az adóbevételek közel azonosan alakultak, amíg el nem érték az 50%-os csúcsot, míg magas számú munka esetén (52feladat) sokkal erőteljesebb formában jelent meg az a jelenség. A Laffer görbe formáját mind a fer adómérték, mint fokális egyensúlyi pont, mind az érzelmi intenzitások mértéke magyarázta a kísérlet eredményei alapján. Teljesen másképp alakultak az adóbevételek, ha az adómérték szándékos és nem a véletlenszerűségeen múlt. A kísérletek rámutattak arra, hogy mind endogén mind exogén kísérleti feltételek esetén a munkavállalók dinamikusan reagálnak az adómértékben történt változásokra (a kísérletben résztvevők mindnyájan elvárták a társadalmi normákkal szembeni tiszteséges adóztatói magatartást). A munka vállalási hajlandóság és az adómérték változása közötti összefüggés független volt attól, hogy szándékosan vagy véletlenszerűen lettek adóztatva az egyes feladatok. A két különböző munkafeltételű kísérletekben a reakciók mértéke mérhetően más volt. A reakció hevessége a munkalehetőségek számának és az adómérték növekedésétől függött. A kísérletet végzők a kapott eredmények alapján úgy találták, hogy a büntetés és adóelkerülés hasonló mértékű, mint a közjavak játékában ahol a játékosok fenn tudják tartani, vagy el tudják kerülni a közreműködést a többi játékosal, egy alacsony várható jövedelem esetén. (Garboua et al., 2008) A magasabb jövedelemmel rendelkező személyek ezzel szemben jelentősen érzékenyebbek az adóváltozásokra. (Kelven és Kreiner, 2006)

A kísérletek során az elérhető jövedelem növelésével és az elvégezhető munkafeladatok számának növelésével modellezték ezt a jelenséget a kutatók.

2.2. A közjavak játéka, a potyautas motiváció vizsgálata

Dawes, Jhon Orbel, Randy T. Simmons és Alphons van de Kragt. kísérletükben a potyautasok motivációját vizsgálta. (Dawes et al., 1986) Hét ismeretlen résztvevő egyenként 5\$ kapott kézhez. Amennyiben az elvárt mértékben járultak hozzá a közjavakhoz a résztvevők (kísérlettől függően 3 vagy 5 fő), úgy minden résztvevő 10\$ bónuszt kapott függetlenül attól, hogy hozzá járult e a közjavakhoz. Amennyiben elegendő volt a közjavakhoz hozzájárulók aránya, úgy a potyautas 15\$ készpénzhez juthatott. Amennyiben kevesen járultak hozzá a közjavakhoz úgy a potyautasok megtarthatták az 5\$-árt míg a hozzájárulók nem kaptak semmit. A kísérlet alatt a résztvevők nem beszélhettek egymással. A játékban a kapzsi, úgyn. “greed” motiváció esetén a játékos azt várta, hogy elegendően hozzájárulnak a közjavakhoz, hogy Ő 15\$ bevételhez jusson 10\$ helyett. Míg a félénk “fear” motivációjú játékos attól tartott, hogy Ő bár hozzájárult a közjavakhoz attól, még az nem lesz elegendő, amennyiben a többiek nem járulnak hozzá a közjavakhoz elegendő arányban. A szabályok módosításával vizsgálták a “greed” és “fear” motivációkat. Az úgyn. “no greed” feltételek esetén minden játékos csak 10\$ nyereséghez juthatott, beleértve a potyautasokat is, míg a “no fear” játék esetén garantálták a félénk résztvevőknek a közjavakra befizetett 5\$ visszatérítését, amennyiben a hozzájárulók aránya nem érte el a kívánt szintet. A játékszabályok egyébekben az eredetivel megegyeztek. Az eredmények rámutattak arra, hogy a kapzsiság jobban motiválja a potyautasokat, mint a félelem. Az alapjátékban a közjavakhoz hozzájárulók aránya átlagosan 51 százalék volt. A “no fear” (pénzvisszatérítési garancia a közjavakhoz hozzájárulók részére) játékban a hozzájárulók aránya 58 százalékra emelkedett, míg a “no greed” játékban 87 százalékra. A játék eredményét Robyn M. Dawes és Richard H. Thaler (1988) később úgy magyarázta, hogy a “no greed” feltételek esetén stabil egyensúlyi helyzet kialakulhat, míg a “no fear” kondíció esetén semmiképpen sem. A “no greed” játékban a résztvevők tudtak arról, hogy a potyautasok extra nyereségét a szabályok nem engedik, így a játék egyedüli negatív eredménye az lehet, ha nincs elegendő közjavakhoz hozzájáruló, ugyanis ebben az esetben nem történt meg a közjavak redisztribúciója. Ezzel szemben a “no fear” feltételek esetén a résztvevők arra a következtetésre jutottak, hogy a feltételek másokat a közjavakhoz történő hozzájárulásra bátorítanak, így maguk is kedvelt kaptak ahhoz, hogy potyautassá váljanak, amiből levonták azt a következtetést, hogy mások is ehhez kaphatnak kedvet, amiből arra következtetésre juthattak, hogy maguknak is hozzá kellene járulni a közjavakhoz (ez egy végteláthatatlan hurok).

A játék egy másik formájában a résztvevőknek megengedték a beszélgetést. A játék kimenetele jelentősen változott. (van de Kragt et al., 1983) Az egyik csoport megpróbálta az emberi kapcsolatok hasznosságát összehasonlítani, a relatív szükség

oldaláról közelítve. A kísérletekben résztvevő 12 csoport mind hozzájárult a közjavakhoz, 3 pedig jóval az elvárt mérték felett. A csoporttagok kikötötték hogy mind hozzájárulók és nem lehetnek a továbbiakban önző potyautasok, mivel a jövedelmük, a hozzájárulás fenntartásától függött. A hozzájárulók motiváltakká váltak a közjavakhoz történő hozzájáruláshoz, pontosabban egymást motiválták a résztvevők. A beszélgetés által előidézett erkölcsi agályok miatt a játékosok úgy vélték, hogy hasznos jó dolgokat tenni. (Elster, 1986) Orbell van de Kragt és Robyn M. Dawes úgy találták, hogy csupán a beszélgetés nem lehet hatással a csoport viselkedésére. Erősen gyanították, hogy a személytől is függ, hogy milyen döntés született a közjavak játékában. Kísérletükben 6\$ kapott minden résztvevő, összesen 7 fő. A játékszabályok szerint minden közjavakba fektetett 6\$, 12\$ visszatérítést ért a másik 6 résztvevőnek. A domináns stratégia a játékban, megtartani a 6\$ pénzüsszeget, hisz minden egyes hozzájáruló 2\$ pénzüsszeggel növelte a potyautas nyereségét. A kísérlet során 14 résztvevő találkozott az előszobában, ahol nem beszélhettek egymással. A résztvevőket véletlenszerűen két csoportba sorolták. Az egyik csoport megbeszélhette a döntéseit, a másik nem. További feltételeket adtak a kísérlet vezetői a játékban. Az egyik csoportban azt mondták a játékosoknak hogy 12\$ nyereséget át fognak adni a csoport többi 6 tagjának, míg a másik csoport játékosainak azt mondták, hogy 12\$ nyereséget át fognak adni a másik csoport 6 tagjának. Az eredmények szerint 30 százalék volt a közjavakhoz hozzájárulók aránya abban a csoportban ahol nem beszélhettek egymással a résztvevők, függetlenül a pénzügyi kimeneteltől. A beszélgetés jelentősen növelte a közjavakhoz hozzájárulók arányát 70 százalékra, de csak akkor, amikor a saját csoporttagok között kerültek kifizetésre a játék transzferei, egyéb esetben a közjavakhoz történő hozzájárulás aránya 30 százalék alatt maradt.

A társas identitás, mint döntő tényező jelent meg a domináns döntési stratégiákban. A kísérlet eredménye egyezett a minimális csoportközi helyzet szociálpszichológiai kísérletekkel. (Tajfel és Turner, 1979; Turner és Giles, 1981). A fenti kísérlet ismételten bizonyította, hogy kevesebb mint 10 perc beszélgetés teljesen megváltoztatta a közjavak elosztásáról szóló döntést. Abban a csoportban ahol meg volt engedve a beszélgetés jellemző volt az emberekre, hogy ígéretet tettek a közjavakhoz történő hozzájáruláshoz. Oberall, van de Kragt és Dawes vizsgálták, hogy ezek az ígérek fontosak az együttműködés létrehozásában. A kísérletek bizonyították, hogy csak abban az esetben volt meg a kapcsolat a közjavakhoz hozzájárulók arányának növekedése és a hozzájárulásra tett ígérek között, amennyiben az ígéret egybehangzóan minden résztvevő megtette. Ezen esetekben az együttműködés csoport identitása vált. (Dawes - Thaler, 1988)

Robin M. Dawes és Richard H. Thaler (1988) a fenti kísérletek tanulmányozását követően arra a következtetésre jutottak, hogy a legtöbb olyan egyszer lejátszott, közjószágot érintő döntést vizsgáló kísérlet során, amelyben az egyénikeg optimális hozzájárulás a nulla százalékhoz közeli, a hozzájárulási ráta a társadalmilag optimális szint, 40 és 60 százaléka között mozgott.

A kísérletek azt mutatták hogy az eredmények nem "tisza altruizmus" eredményei, az egyének nem törekedtek feltétel nélkül mások megsegítésére. A segítségnyújtási hajlandóság, pontosabban a közjavakhoz történt hozzájárulás javarészt mások viselkedésétől függ. Ha az egyének nem érzik, hogy mások méltányos szinten veszik ki részüket a hozzájárulásból, a másokért való áldozat iránti lelkesedés jelentősen alábbhagy (Rabin, 2006)

3. Néhány bizonyíték

3.1. A viselkedési laffer görbe jelenség bizonyítása

A dolgozó egy pillanatban elért haszna, a munkabéréből és a szabadidő terhére munkával töltött idő negatív hasznanaként érzékelt ráfordításból tevődik össze.

$W = (1 - t)e - C(e)$ ($C' > 0$, $C'' > 0$) Az adóbevételek a munkabért terhelő adókból származnak $R = te$.

Az egyfordulós játékban a Nash egyensúly a backward indukcióból származik. A munkaerő kínálat a válasz a lineáris jövedelem adókulcsra amely meghatározza a munkavállaló elérhető hasznát. Egy belső egyensúlyi helyzet az alábbi megoldás

$$(1 - t) - C'(e) = 0 \quad (1)$$

amit leírhatunk $e^* = g(t)$ kifejezéssel.

A társadalmi normák okozhatják az adó megfizetését és annak ekerülését. (Kirchler 2007) Garboui és munkatársai a többször végrehajtott adójátékokban bemutatták a társadalmi norma, mint tényező megjelenését. Kétféle játékost tételtek fel, önzőt és empatikusot. Az önző adó beszedő maximalizálja az adóbevételeket és az önző munkavállaló maximalizálja nettó jövedelmét adott adómérték feltétel esetén. Az empatikus adó beszedő a társadalmi elvárásoknak megfelelően maximalizálja bevételeit.

$$\underset{t, e}{MAX} EU(t, e) = \frac{1}{2}U(w + te) + \frac{1}{2}[U(w + (1 - t)e)] \quad (2)$$

$$(U' > 0, U'' < 0) \quad s. t. \quad 0 \leq t \leq 1, 0 \leq e \leq \emptyset$$

Segédételük szerint, minden kockázatkerülő empatikus játékos az 50%-os adómértéket előnyben részesíti. Ez független a játékos személyétől és a végrehajtható feladatok számától. Közös tudatnak nevezték el ezt a jelenséget. A segédétel biztosítja hogy a racionális játékos tudatában legyen egy empatikus partner hozzájárulási szándékának, így saját döntéseit ennek megfelelően tudja

alakítani. A segédétel szerint az empatikus és kockázatkerülő adóbeszedő, így az 50%-os adómértéket fogja választani.

Az első rendű deriváltja a korábbi (5) egyenletnek t vonatkozásában

$$\frac{\partial EU}{\partial t} = \frac{1}{2} e [U'(w + te) - U'(w + (1 - t)e)] \quad (3)$$

Az első szabály a fenti egyenlet nullár történő kifuttatásakor jelenik meg. A fenti egyenletben minden résztvevő közreműködik a játékban, így feltételezhető a munkára való törekvés $e \neq 0$. A résztvevők homogenitása miatt az adózási optimum konkávja deriválható a VNM hasznossági funkció $t^* = \frac{1}{2}$. Mivel a társadalmi elvárás független a személy jellemzőitől, így annak a képletben a köztudatnak kell lennie.

3.2. Kooperáció, méltányossági egyensúly

A kifizetések függhetnek mind a játékosok vélekedéseitől, mind pedig a cselekedeteiktől. (bővebben Itzhak Gilboa és David Schmeidler, 1988)

Matthew Rabin a méltányosság beépítése a játékelméletbe és közgazdaságtanba című munkájában (2006) bemutatta, hogy a döntésen alapuló játékok eredményeit a résztvevők vélekedése és érzelmei befolyásolják. Játékelméleti alapon kifejtett méltányossági egyensúlyal (fairness equilibrium) kapcsolatban a következő eredményeket kapta [bővebben az állítások bizonyítása (Rabin, 2006)]:

- (i) Bármely Nash egyensúly, amelyik vagy kölcsönösen maximalizáló, vagy kölcsönösen minimalizáló kimenetel, egyben méltányossági egyensúly is.
- (ii) Ha a kifizetések alacsonyak, egy kimenetel egyszerűen fogalmazva akkor és csak akkor méltányossági egyensúly, ha egyben kölcsönösen maximalizáló vagy kölcsönösen minimalizáló kimenetel is.
- (iii) Ha a kifizetések magasak, egy kimenetel egyszerűen fogalmazva akkor és csak akkor méltányossági egyensúly, ha egyben Nash egyensúly is.

A 2.2. pontban bemutatott játékok eredményei minden esetben méltányossági egyensúlyok is.

$$g_i(a_i, b_j) \equiv \frac{\pi_j(b_j, a_i) - \pi_j^a(b_j)}{(1 - \gamma)[\pi_j^h(b_j) - \pi_j^{\min}(b_j)] + \gamma(\pi_j^{\max} - \pi_j^{\min})} \quad (4)$$

ahol π_j^{\max} és π_j^{\min} a j. játékos maximális és minimális kifizetése az egész játékban, $\pi_j^h(b_j)$ j. játékos legmagasabb kifizetése adott játékban és $\pi_j^f(b_j)$ j. játékos igazságos kifizetése adott játékban. Ez egy jóindulati függvény, ami megmutatja, hogy i. játékos mekkorra pénzbeli kifizetéssel járul hozzá j. játékos kifizetéséhez. A $g_i(a_i, b_j)$ j. játékos részére történt kifizetések attól függetlenek, hogy i. játékos milyen stratégiát a_i választott (a vizsgált közjavak játékaiban). Ha $\pi_j^h(b_j) = \pi_j^{\min}(b_j)$ akkor ezen töréspontokat a fenti függvényből kiemeltük a $\pi_j^h(b_j) - \pi_j^{\min}(b_j)$ segítségével, azaz az ilyen pontokban a függvény értéke 0 lesz. A jóindulati függvény $\gamma \in (0,1)$ esetén teljesül, feltéve hogy $\pi_j^{\max} \neq \pi_j^{\min}$ (azaz nem igaz az, hogy i. játékos döntése nem befolyásolja j. játékos kifizetését).

A pszichológiai bizonyítékok azt mutatták, hogy az embereket alapvetően az olyan “kontingens altruizmus” motiválta, amit a fenti (7) modellbe is bevonásra került. (Rabbin, 2006) A modell feltételezi, hogy 1-es játékos csak akkor kedves a 2-es játékosal (és így tovább), ha a 2-es játékos is kedves az 1-esessel.

$$\bar{U}_i(a_i, b_j, c_i) \equiv \pi_j(a_i, b_j) + [\alpha + (1 - \alpha)\gamma]f_j(b_j, c_i)[1 + f_i(a_i, b_j)] \quad (5)$$

ahol $\alpha \in [0,1]$.

A fenti hasznossági függvény magában foglalja a tiszta altruizmus lehetőségét. Ha $\alpha > 0$ akkor i. játékos akkor is kedves j. játékosal, ha ő csupán semleges viselkedést tanúsít i. játékos iránt. A képletben c_i fejezi ki azt a vélekedést amit i. játékos gondol j. játékos vélhető szándékairól. A fenti modellből következik, hogy amennyiben j. játékos rosszindulatúan bánik i. játékosal, annak teljes hasznosság érzete kisebb lesz a pénzbeli kifizetésénél. A “tiszta”, “illetve “kontingens” altruizmus relatív fontosságát az α paraméter testesíti meg; ha közel van egyhez akkor a “tiszta” altruizmus a domináns viselkedési forma, ha nullához áll közelebb, akkor pedig a “kontingens” altruizmus. (Rabin, 2006)

3.3. Méltányossági egyensúly és az adófizetési hajlandóság

Matthew Rabbin algebrai kifejezéseinek és az úgynevezett GPS gondolati keret alkalmazásával az adófizetési hajlandósággal kapcsolatban az alábbi modellt alkottam. Az adófizető eldöntheti hogy adót fizet, vagy sem. $e \in \{H, L\}$ ha $e = H$ akkor az állam $R > 0$ bevételhez jut, és az adófizető érzi a $C(e)$ a szabadidő elvesztésének negatív hasznosságát. $e = L$ esetén az állam nem juttat bevételhez, az

adófizető nem vállal munkát, vagy nem vállal olyan munkát ami után adót fizetne. Az állam dönt arról, hogy mekkora az adózó nettó jövedelme $w = (1 - t)e$. Az állam bevétele a jövedelmek adóztatásából származik $R = te$.

Mekkora az állam hasznossága, ha feltételezzük, hogy az adófizető hajlandó adót fizetni jövedelmei után?

$$U_G = (R - w)^{\frac{1}{2}} + \frac{1}{2} \left\{ \frac{1}{2} + \left[\frac{w}{R} \right]^{\frac{1}{2}} \right\} \quad (6)$$

Az állam az $\frac{\partial w}{\partial R} = 0$ alapján maximalizálja hasznosságát, amiből azt kapjuk, hogy $w^* = R/(1 + 4R)$. Ilyen w esetén az állam jóindulatú az adófizetők felé $f * F = \left[\frac{1}{1+4R} \right]^{\frac{1}{2}} - 1/2$.

Ahoz hogy a méltányossági egyensúly fenálljon az adófizetőnek $e = H$ -t kell választania $e = L$ helyett. A két lehetséges hasznossági szint:

$$U_w(e = H) = w^{\frac{1}{2}} - C(e) + \left\{ \left[\frac{1}{1+4R} \right]^{\frac{1}{2}} - \frac{1}{2} \right\} \left(\frac{1}{2} \right) \quad (7)$$

$$U_w(e = L) = w^{\frac{1}{2}} + \left\{ \left[\frac{1}{1+4R} \right]^{\frac{1}{2}} - \frac{1}{2} \right\} \left(-\frac{1}{2} \right) \quad (8)$$

Az algebrai levezetés alapján az adófizető akkor és csak akkor nem részesíti szigorúan előnyben az $e = L$ -t, ha $R \leq 0,25 \left[\frac{1}{(0,5 + C(e))^2} - 1 \right]$

A fentiek alapján az R és w és $C(e)$ minden ilyen kombinációjára létezik egy méltányossági egyensúly, ahol az adózó $e = H$ -t válasz és azt az állam $w^* = R/(1 + 4R)$ adótranszferrel honorálja. Matthew Rabin levezetése alapján a modell azt mondja, hogy az állam és az adófizető együttműködnek, ha az anyagi érdekük egyiküket sem ösztönzi arra, hogy dezertáljanak.

Tárgyalás és következtetés

A tanulmány a hagyományos közgazdasági elmélet, a laffer hatás által feltárt jelenséget, az adófizetési hajlandóságot, az adóelkerülést mint jelenséget magyarázza az emberi viselkedéssel kapcsolatos pszichológiai és közgazdasági elméletekkel. Louis Lévy-Garboua és munkatársai kísérletükben bizonyították a viselkedési laffer görbe jelenség létezését; ezzel együtt azt állították hogy az adómérték változása nem mindig vált ki reakciót az adófizetőkből. A viselkedési laffer görbe hatás magában foglalja a társadalmi normák alapján az

igazságtalannak érzett adóztatásra adott válaszreakciót az adófizetők részéről. A Francia és Kanadai kutatók eredménye alapján állítom, hogy az adóelkerülés mint jelenség nagymértékben magyarázható az emberi viselkedéssel. Tanulmányoztam, a közgazdaságtan egyik kiemelt elméletét a potyautas jelenséget. A közjavakhoz történő hozzájárulás javarészt mások viselkedésétől függ. Ha az egyének nem érzik, hogy mások méltányos szinten veszik ki részüket a hozzájárulásból, a másokért való áldozat iránti lelkesedés jelentősen alábbhagy. Véleményem szerint a méltányosság érzékelésével magyarázható az a jelenség, amikor az adót nem fizetők nem mindig kerülnek el a közjavakhoz történő hozzájárulástól. Az általam alkalmazott algebrai levezetés alapján megállapítható, hogy az adófizetők részére létezik egy olyan méltányossági egyensúly, ahol az állam megfelelő adótranszferrel honorálja az adófizetési hajlandóságot.

Az adófizetési hajlandóság kérdése és a közjavak játéka jelen tanulmányban egy egységet képez. Kérdés számomra, hogy milyen feltételek mentén alakulhat ki az adózók és az állam kapcsolatában a bizalom. A méltányosság elméletében a döntést hozó adófizető erősen támaszkodik a többi játékos, az adófizetők és az állam motivációira. A közjavakhoz történő hozzájárulás, szempontjából kritikus tényező, hogy az adófizetők és az állam csak vélelmezni tudják a többiek szándékát, ezért úgy tűnik, hogy a nem teljes informáltság drasztikus hatással van a döntéshozatalra.

Köszönetnyilvánítás

A tanulmányban publikált vélemény kizárólag saját következtetés, egyúttal köszönöm a tanáraim felém tanúsított mérhetetlen türelmét.

Hivatkozások

- [1] Jude Wanninski, 1978. Taxes, Revenues, and the 'Laffer Curve', Public Interest
- [2] Laffer, A.B., 1986. The Ellipse: an explanation of the Laffer curve in a two-factor model. In: Canton, V.A., Kadlec, C.W., Laffer, A.B. (Eds.), The Financial Analyst's Guide to Fiscal Policy. Greenwood Press, New York, pp. 1–35.
- [3] Sanyal, A., Gang, O.N., Goswami, O., 2000. Corruption, tax evasion and the Laffer curve. Public Choice 105, pp. 61–78.
- [4] Novares, A., Ruiz, J., 2002. Dynamic Laffer curves. Journal of Economic Dynamics and Control 27 (2), 181–206. van Ravestein, A., Vijlbrief, H., 1988. Welfare cost of higher taxes: an empirical Laffer curve for the Netherlands. De Economist 136, pp. 205–219.
- [5] W.J.M. Heijman, J.A.C. van Ophem / The Journal of Socio-Economics 34 (2005) pp. 714–723.

- [6] Garboua, L.L, Masclet D., Montmarquette, C., 2008. A Behavioral Laffer Curve: Emergence of a Social Norm of Fairness in a Real Effort Experiment, *Journal of Economic Psychology*
- [7] Hardin, G., 1968, The tragedy of the commons, *Science* 162, pp.1243-1248.
- [8] Olson, M., Jr., 1968, The logic of collective action: Public goods and the theory of groups (Schocken Books, New York)
- [9] Marwell, Gerard – Ames, Ruth E. (1981): “Economists Free Ride, Does Anyone Else? Experiments on the Provision of Public Goods” *Journal of Public Economics*, 15/3, pp. 295-310.
- [10] Andreoni, James (1988): “Why Free Ride? Strategies and Learning in Public Goods Experiments” *Journal of Public Economics*, 37/3, pp. 291-304.
- [11] Fehr, Ernst – Gächter, Simon (2000): “Cooperation and Punishment in Public Goods Experiments” *American Economic Review*, 66/2, pp. 980-994.
- [12] Dawes, Robyn M. – Thaler, Richard H. (1988): “Anomalies: Cooperation” *Journal of Economic Perspectives*, 2/3, pp. 187-197.
- [13] Sutter, M. and H. Weck-Hannemann, (2003). Taxation and the Veil of Ignorance: A Real Effort Experiment on the Laffer Curve. *Public Choice* 115, pp. 217-240.
- [14] Kleven, H.J. and C.T. Kreiner (2006). The Marginal Cost of Public Funds: Hours of Work versus Labor Force Participation. *Journal of Public Economics* 90, pp. 1955-1973.
- [15] Dawes, Robyn M., Jhon M. Orbel, Randy T. Simmons, and Alphons J. C. van de Kragt, “Organizing Groups for Collective Action,” *American Political Science Review*, 1986, 80, pp. 1171-1185.
- [16] van de Kragt, Alphons J. C., Jhon M. Orbel, and Robyn M. Dawes, “The Minimal Contributing Set as a Solution to Public Goods Problems,” *American Political Science Review*, 1983, 77, pp. 112-122.
- [17] Elster, Jhon, “ The Market and the Forum: Three Variates of Political Theory.” In Jhon Elster and Aanund Hylland, eds., *Foundations of Social Choice Theory: Studies in Rationality and Social Change*. Cambridge University Press, 1986, pp. 103-132.
- [18] Tajfel, Henri and Jhon C. Turner, “An Integrative Theory of Intergroup Conflict.” In W. Austin and S. Worchel, eds., *The Social Psychology of Intergroup Relations*, Monterey, CA: Books/Cole, 1979, pp. 33-47.
- [19] Turner, Jhon C., and Howard Giles, *Intergroup Behaviour*, Chicago: University of Chicago Press, 1981.

- [20] Rabin, Matthew (2006): Pszichológia és közgazdaságtan; A méltányosság beépítése a játékelméletbe és a közgazdaságba, Aliena kiadó- Rajk László Szakkolégium pp. 49-85.
- [21] Kirchler, E. (2007). The Economic Psychology of Tax Behavior, Cambridge: Cambridge University Press.
- [22] Gilboa, I., and Schmeidler, D. (1988): Information Dependent Games: Can Common Sense Be Common Knowledge. Economics Letters. Vol. 27. No. 3. pp. 215-221.

Vállalkozásfejlesztés a XXI. században
Budapest, 2018
